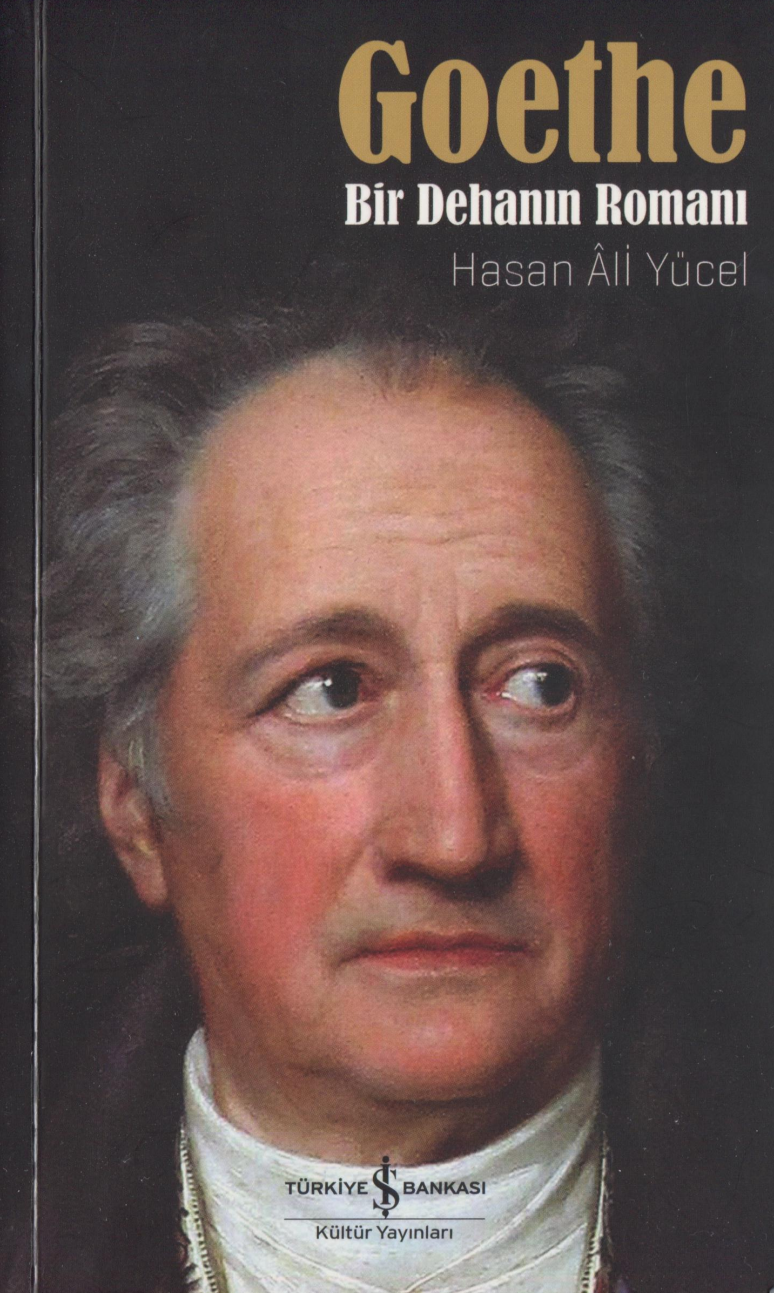
Goethe

Bir Dehanın Romanı

Hasan Âlî Yücel

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 3893

TÜRK EDEBİYATI

HASAN ÂLİ YÜCEL
GOETHE
-BİR DEHANIN ROMANI-

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2013
Sertifika No: 29619

YAYINA HAZIRLAYAN
GÜVEN TANERİ ULUKÖSE

EDİTÖR
ALİ ALKAN İNAL

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

REDAKSİYON
GÜLÇİN SESİL SAR

DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM: 1932 REMZİ KİTAPHANESİ, İSTANBUL

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI'NDA
I. BASIM: HAZİRAN 2017, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-127-9

BASKI
AYHAN MATBAASI
MAHMUTBEY MAH. DEVEKALDIRIMI CAD. GELİNCİK SOK. NO: 6 KAT: 3
BAĞCILAR İSTANBUL
TEL: (0212) 445 32 38 FAKS: (0212) 445 05 63
SERTİFİKA NO: 22749

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

goethe

-bir dehanın romanı-

HASAN ÂLİ YÜCEL

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

BAŞLARKEN ix

BİRİNCİ KİTAP (1749-1775) 1
I. İlk Aşk, İlk Bunalım 3
II. Düello 17
III. Romantizm ve Doğa Aşkı 33
IV. Goethe – Werther 53
V. Yaratma Yılları 83
VI. Goethe Nişanlı 101

İKİNCİ KİTAP (1775-1805) 123
VII. Goethe Weimar Sarayı'nda 125
VIII. Goethe, Diplomat ve Bilgin 153
IX. Ölümsüz Şehre, Roma'ya 171
X. Dış Dünyadan Aile Ocağına 197
XI. Goethe Valmy Savaşı'nda 219
XII. Ölen Bir Yüzyıldan Doğan Bir Yüzyıla 233

ÜÇÜNCÜ KİTAP (1805-1832) 251
XIII. Goethe ve Napoléon 253
XIV. Yaşlı Werther 265
XV. Feragat 283
XVI. Bitmeyen Bahar 291

ALBÜM 297

BU KİTAP
DÜŞÜNÜR VE BİLGE
ŞAİR
ABDÜLHAK HÂMİD'E
SAYGIYLA İTHAF VE TAKDİM EDİLDİ

İSTEDİM Kİ:
BİR DEHANIN KİTABINA VEYA KİTABESİNE
KAZINAN BU SATIRLAR
GOETHE İLE HÂMİD'İ,
BU İKİ MUAZZAM NOKTAYI
BİRBİRİYLE BİRLEŞTİRSİN

H. Â.

"Cennetin kapısında...

Oraya girmek isteyen şaire kapıyı bekleyen melek dedi ki;

— Seni cennete kim gönderdi, sen kimsin?

Şair cevap verdi;

— Ben bir insandım. Bir insan demek, bir savaşçı demektir. Bırak beni gireyim!.."

Bundan yüz yıl önce gözlerini dünyaya kapayan Goethe işte böyle bir savaşçı, böyle bir kahramandı, çünkü her anlamda "insan"dı. Çılgın ve dengeli, hem toplum içinde, hem münzevi, bencil ve özgecil, uçarı ve durgun, cesur ve çekingen... Bütün zıtlıklar onda vardı. Zira bu nitelikler hep insana has olan üstünlükler ve eksikliklerdi. İşte bu olumlu ve olumsuz niteliklere beraberce sahip olan Goethe, Pascal'ın söylediği anlamda tam bir "adam"dı.

Bir yüzyıla yakın süren hayatının her evresinde severek ve sevmeyerek, sevgiliye kendisini vererek veya ondan kaçarak yaşadı. Fakat hayatının her anında hayata bağı ve güveni zayıflamadı. Sıra geldi, insanlığın en derin ızdıraplarını çekti; hatta kendini öldürmemek için Werther'e kıymaya mecbur kaldı. Zaman oldu, en insani hazları kendinden daha yaşlı bir kadının zarafet ve zekâsıyla besledi. Varlığın ve varlığının bilmecesini çözmek için yorulan gönlünü

büyüleyici bir şantözün sesiyle uyuttu veya öpücüğüyle oyaladı. Fakat ne ızdıraplar onu umutsuzluğa mahkûm edebildi, ne hazların aldatan sihrine kendini kaptırdı. Onu manevi özgürlüğün ve irade gücünün benzersiz örneklerinden biri olarak görmekte hiç kimse haksız değildir.

Goethe dünyaya geç gelen ve dünyadan geç giden bahtiyarlardan biridir. Tıpkı doğa gibi bir andan bir ana değişti; her hâlden diğerine geçişte biraz daha olgunlaştı. Fakat hiçbir zaman çürümedi. Delikanlılığında romantik, olgunluk çağında klasik olması ne kadar doğalsa, yaşlıyken mistik bir yaradılış göstermesi de o kadar içtendir. Romantik, klasik, mistik Goethe'lerden hiçbiri bir gülün tomurcuk, gonca ve tam açmış hâlinden başka bir şey olmadı. Açan fakat dökülmeyen, solmayan bir gül... İşte bu anlamdadır ki Goethe sona ermez bir bahardı ve onun için ölümsüzdür.

Hayatında gördüğümüz zıt belirtiler, en hayırlılarından en şeytanilerine kadar, ruhunun kumaşını daha sağlam dokutan, sağlı sollu işlemiş birer mekiktir. Türlü türlü duyguların boyadığı ipeklerle örülen bu sağlam zemin üstüne, hatta doğada benzerini bulamayacağımız şekillerde süslü bir şark halısının renk ahengini ve biçim uyumunu görürüz. Orada iki zıt kuvvetin sonsuz mücadelesini hikâye eden destanın en kanlı evreleri tasvir edilmiştir. Orada en son dakikalarına kadar gürbüz iki pehlivan gibi cenkleşen Faust ve Mephisto'yu dövüşürken görürüz. Bu itibarla Goethe ne göklere yükselmiş bir melek, ne cehennemlere inmiş bir şeytan oldu. Gayya ile İlliyin arasındaki en dengeli bir yerde, yani toprak üstünde kalmayı seçti.

Onun içindir ki en kartalvari yükselişlerinde bile toprakla bağını kesmeyen büyük "insan" dehasının ömründen çok daha kısa ve fâni olan hayatında bütün insanlığın uzun ve sonsuz gelişimini yaşadı. Buna erişmesiyle milliyetinin sınırlarını aşan ruhu her milletin "benimdir" diyebileceği dünya çapında bir deha oldu. Napoléon onun hakkında:

— Voilà un homme!..* derken, memleketini istila eden bu büyük cihangire Goethe hem kendisinin Almanlığını, hem de onun Fransızlığını unutturabilmişti. Merakı cansız dünyadan insan duygularının en yüksek katmanına kadar hayat ve evrenin her evresine uzanmıştı. Bir sevgilinin ölümü, bir erdemin zaferi onu ne kadar duygulandırırsa, bir yıldızın uçuşu veya bir fidanın filizlenmesi de ilgisini o kadar çekerdi. Diyebiliriz ki Spinoza'nın yazdığı panteizmi Goethe bütün hayatında yaşamıştır.

O üç boyutlu bir dehaydı. Her biri bir fâniyi ölümsüzleştirecek değerde olan duygunun, düşüncenin ve iradenin vücuda getirdiği muhteşem bir piramit!.. Yüzyılların yığılmasıyla yüksekliği azalmayacak bu dağı uzaktan izlemek bile hazzına doyum olmaz bir seyir değil midir?

Hasan Âli

---

* İşte insan. (Fr.)

BİRİNCİ KİTAP

1749-1775

"Hayatım gibi yazılarımın da anlamı hakikaten insani olan şeyin zaferinden ibarettir."

Goethe

I

İlk Aşk, İlk Bunalım

"Üniversite, ziyaretler, akşam davetleri... Yeşil dallar üstündeki bir kuşun bahtiyarlıklarını düşününüz, işte benim hayatım! Dostlar, konserler, tiyatro, ziyafetler, akşam yemekleri, mevsim uygun oldukça gezintiler!.. Ah!.. Hazlar bitmiyor, fakat para yok..."

Goethe – Bir mektuptan.

Yakası beyaz dantelli yeşil kadife elbisesi içinde dimdik duran bir baş, açık bir alın, özenle taranıp toplanmış saçlar, iri, şehvetli bir koç burun, iki ucunun kıvrımında ince bir alay ve şüphe saklı iki dudak. İri, canlı, gölgeli iki göz.

Bu tavır ve bu simayla Goethe on altı yaşında (1765) Leipzig'de üniversiteye devam etmektedir. Mağrur hatta biraz ukala!.. Bu gurur, zekâsına ve bilgisine güveni kadar ailesinden de geliyordu.

Babası Johann Caspar Goethe imparator müşaviri, anası Katharina Elisabeth'in babası da Frankfurt belediye başkanıdır. Babası ciddi, düzenli bir adamdı. Kız kardeşi Cornelia ile birlikte Goethe'ye daha küçük yaşta eski ve

yeni dillerin eğitimini aldırdı. Leipzig'deki hayatını yukarıdaki sözlerle bir arkadaşına anlatan bu küçük uçarı daha o zaman İngilizce, Fransızca, İtalyanca biliyordu. Hatta Latince, Yunanca ve İbranice de öğrenmişti. Bir arkadaşına Fransızca mektup yazıyor, diğerine İngilizce şiirlerinden gönderiyor, bir başkasına İtalyancadan yaptığı çevirileri yolluyordu.

Babası onu hukuk öğrenimi için Leipzig'e göndermişti. Fakat o hukuk ve felsefeyi sevmiyordu. Kızlarla konuşup eğlenmekten hoşlanmasına rağmen, tek içten sevgilisi sanattı: resim ve şiir. Onun yaşına göre çok geniş olan ansiklopedik bilgisi, uygarlık ve anatomiye kadar yayılan bilgileri bu sanat sevgisine engel değil, aksine dürtü oluyordu.

Üniversitenin 1765 yılı kayıt defterinin 19 Ekim'e ait olan sayfasını açarsanız, orada Wolfgang Goethe adını görürsünüz. Bir tarafta eski bir manastır olan İlahiyat Fakültesi Paulinum, bir tarafta yeni çehresi ve kalabalık bir öğrenci kitlesiyle Hukuk Fakültesi Petrinum vardı. Goethe ilk defa yedi yüz gencin toplandığı bu üniversite çevresine görkemli bir tören günü girmişti. Baştan ayağa kırmızı cübbesi, boynunda altın zinciriyle görkem içinde en yüksek kürsüyü işgal eden rektör onu saygıyla kendine bağlamıştı.

"Bir profesör ne güzel şey, bunu tahmin edemezsiniz. Ben bu kişilerden birkaçını bütün güzelliği içinde görmekten mutluluk duyuyorum."

Sabahları erkenden akademiye gidiyor, orada çalışıyordu. Fakat çalışmaktan hoşlandığı şeyler ona kolay gelen şeyler, ona kolay gelen şeyler de yeteneğinin ilgisini sürükleyip götürdüğü konulardı.

Leipzig'de tanıdığı ressam Oeser, ondaki bu yeteneği ilk sezen adam oldu. Bu sakin ve kibar insan ilk defa Goethe'de eski Yunan ahengine ilgi uyandırdı. Az zaman sonra

aralarındaki ilişki öğretmen-öğrenci şeklinden çıkıp, tam bir dostluk hâlini aldı. Leipzig'de öğrenimini gördüğü hakiki bilim hukuk değil, bizzat sanat oluyordu.

Devam ettiği aile çevrelerinde onun için çok sert hükümler veriyorlardı. "Gerçek yaşı ancak çocuklarla meşgulken belli oluyor. Büyüklerle daima ciddi ve buyurgan bir tavırla konuşuyor. Hâlinde sahte bir prens edası var," diyorlardı.

Gerçekten de az zaman sonra bu çevreler artık kendisini davet etmez oldular. Bunun sebebini mektuplarından anlıyoruz. Bunlardan birinde şöyle diyor:

"Çevrenin benim hakkımdaki soğukluğunun başka bir sebebi de sözüm ona bu yüksek ruhlu insanlardan daha çok sanat zevk ve duygusuna sahip olmam ve onların akıl yürütüşlerindeki aşağılığı genellikle kalabalık bir topluluk önünde yüzlerine çarpmaktan vazgeçmememdir."

Bu şiir o zamanki ruh hâlini pek güzel anlatıyor:

"Etrafımda buz gibi soğuk ukalalar...
Ben ateşle dolu aşkın şarkısını söylüyorum.
Ben içimden asumanın hayalini geçiriyorum;
Fakat çok zamanlar sadece su içiyorum."

Hakikaten Goethe girdiği bu çevrelerdeki iğreti insanların topluluğu için yaratılmamıştı. Tavırlarında görülen büyüklük büyük bir insanın küçülmesinden değil, yaşı küçük bir dehanın büyümek içgüdüsünden kaynaklanıyordu.

Aralarında ancak bir yaş fark olan kız kardeşine yazdığı mektubun üslubuna bakınız:

"Bugün senin doğumunun yıl dönümüdür; gerekirdi ki senin mutluluğun için duacı olan bir şiir yazayım. Fakat ne vaktim, ne de yerim uygun oldu. Sen bana yaz ve mektupta

geniş bir dipnot yeri bırak, bu açık yere ben eleştiri ve cevaplarımı yazayım. Dansta, şimdi çok oynanan kâğıt oyunlarında, zevkle süslenmeyi bilmekte ilerlemeni çok isterim. Bu üç zorunluluğun şahsen hiçbir şeyle kendini tatmin edemeyen benim gibi bir ahlakçının kaleminden çıktığını görmek sana tuhaf görünecek..."

Bu mektubun ifadesinde de yukarıdan hitap eden olgun bir adam sesi pek güzel seziliyor. O sıralarda yazdığı bütün mektuplar hep böyledir. Şu veya bu şekilde hareket önerileri veya kendi hayatından konular... Genç Goethe'nin denilebilir ki tek uğraşısı kendisidir.

Goethe yüksekliklere susayan ruhunu hiçbir şeyle tatmin edemiyordu. Manevi bir gelgit içinde yaşıyordu.

"Büyük bir sevgiyle dalga benim yanan bedenimi kucakladı. Sonra onun zevk ve hevesi bu yanan bedeni uzaklara sürükleyip götürüyor. İşte bir ikinci dalga yaklaşmakta... Beni okşuyor. Ah!.. Daima değişen hazzın neşesini ne derin hissediyorum!.."

Dalgadan dalgaya sürüklenen bu sıkıntılı ruhun sahibine deha, bu bilinmeyen kuvvet gerçek uğraşısını bulduruyor; tıpkı yeni doğan bir buzağıya anasının memesini bulduran içgüdüsel hareket gibi... Aylarca ve aylarca çalışarak "Aşkın Hevesi" adlı bir pastoral yazıyor. Fakat bir arkadaşı o dönemin meşhur şiirlerinden birine benzetince üzülüyor, kırılıyor ve yazıların hepsini ateşe atmak istiyor.

Daima büyük eser projeleri düşünmekte ve birçok kâğıt karalayarak yazmaktadır. Sonunda hiçbirini beğenmiyor. Daima onları ateşe atıp yakıyor. Bu sondan o döneme ait şiirleri içinden sadece "Balthazar" adlı bir manzume kurtulmuştur. Kendisi bu yazıların hayalini kurduğu büyük sanata göre birer kaya başı olduğunu çok iyi biliyordu.

Kız kardeşine:

"Bana yapacak ne kalıyor? Eğer deham varsa, ne olursa olsun şair olacağım; hatta beni kimse düzeltmese de... Eğer ondan yoksunsam, eleştirmenlerin de hiçbir faydası olmayacaktır. 'Balthazar'ım bitti. Onu da bütün diğer bütük emeklerim gibi değerlendirmeye mecburum. Yani onu güçsüz bir cücenin eseri sayıyorum." diyor, beğenmiyordu.

Ondaki bu eleştiri özelliği, kendisi de dışında kalmamak üzere alanını genişlete genişlete sonunda olgunluğun zirvesine erebilmesini sağladı.

Bir mektubunun sonlarına doğru:

"İşte benim hayatım!.. Aşağı yukarı kadınsız, dostsuz ve sefil bir hayat... Biraz daha ileri gidilirse, ben kendim sefilim..." diyor.

Oysa o dönemde hayatında kadın da vardı, dost da.

Dostu Behrisch'ti. Bu kişi bir kontun yanında özel öğretmendi. Otuz yaşlarında, uzun burnu ve köşeli yüzüyle tam şeytani çehre sergiliyordu. Bu adamın en büyük zevki penceresinin önüne oturmak, gelen geçenin karakterlerini yürüyüş ve giyinişlerini incelemek, onlarda gördüğü eksikliklerle alay etmekti. Bu sinik filozof ancak Goethe'nin şiirlerini beğenip benimsemek için o dönemde moda olan bütün şiirleri berbat ediyordu. Kartal tüyünden kalemini yontar, çini mürekkebini karıştırır, Goethe'nin şiirlerini özenle yazar ve her birine kendince dipnotlar koyardı. Goethe şiirlerini ona bir şartla veriyordu:

Kitapçılara vermemek!..

Bu iki kendine özgü adam topluma veda etmiş iki ahbap hayatı yaşıyordu. Goethe onunla birlikte çağdaşlarını gülünç hâle getirerek ve onları eleştirerek uzun geceler geçiriyordu. Sonunda bir gün Behrisch, Goethe ile dost olduğu

için kontun yanından kovuldu. Bu kovulmanın sebebi Goethe'nin üniversitedeki öğretmenlerinden birini eleştirerek ve alaya alarak yazdığı bir şiirdi. Kont bu şiirin sahibiyle sıkı bir dostluk kurmuş olan Behrisch'i artık evinde tutmak istememişti. Bu hakiki dost yıllarca Goethe'den uzak kaldığı hâlde onu hiç unutmadı. Goethe zaferden zafere koşarken ondan ve ancak aralarındaki dostluktan söz etti. Behrisch ölürken tabutuna Goethe'nin Leipzig'deki şiirleriyle oradan ayrıldığı zaman kendisi için yazdığı üç manzumenin konulmasını vasiyet etmişti.

Goethe'nin Behrisch'in Leipzig'den ayrıldığının ertesi günü şu manzumeleri yazmıştı:

"Gidiyorsun! Küskünüm, git!.. Bırak beni asil dost!
Kaç bu diyardan! Burada karanlık bataklıklar var.
Sonbaharın dumanlanan sisleri onların buharlarına karışıyor.
Ayın ışığıyla yıkanan yumuşak patikalardan yürü, kaç!..
Orada bağıran kara kurbağalar yolların köşesinde toplanıyor.
Tehlikeli olmasalar da korkuturlar asil dost, kaç bu diyardan!.."

Bu sıralarda yazdığı mektuplarda yalnız şairane şikâyetler vardır. Fakat Behrisch'in gitmesine rağmen Goethe tümüyle münzevi sayılamaz. Artık kuvvetli bir dostu yoksa da "sevgilisi" vardır.

***

Goethe'nin bu yaşlarında Almanya'da aşk her şeydi. Hiçbir hareketin aşk dışında değeri yoktu. Varnhagen bu devirden söz ederken şöyle diyor: "O zaman bir aşk dini vardı ki her içten duygu o dinde kutsal sayılırdı."

Gerçekten herkes seviyor ve sevip sevildiğine inanıyordu. Sevmeyenler de unutulmuş kalmamak için hayallerle gerçekleri birbirine karıştırmaya çalışıyorlardı. Bu yıllar aşkın altın çağıydı denilebilir. Yazarlar, şairler, hatta çoğu filozoflar bile eserlerinde ve konuşmalarında aşktan söz ediyorlardı.

Sevmek çok doğal bir işti. Ruh hayatında bu derece yükselmiş olanlar duygularını saklamakta küçüklük görüyorlardı. Uçarılıktan ve ikiyüzlülükten kurtulmuş olarak aşk bütün gönüllerde köklenip çiçekleniyordu. Bu dönem kendine göre yepyeni bir ahlak üretmişti ve onun paradoksal aksiyomu da şuydu: Aşk her şeyi temizler!.. Bu anlayış evliler arasında da yaygınlaşmıştı. Schiller, Weimar'da evli kadınların hiç değilse bir ilişkisi olduğunu açıkça söyler.

İşte Goethe böyle bir aşk anlayışının hâkim olduğu bir dönemde çocukluktan gençliğe geçmişti. Onun Eros'la ilk karşılaşması Leipzig'e gelmesinden önceydi.

Bir gün Frankfurt'ta arkadaşlarıyla birlikte yemek yiyorlardı. Goethe'nin yazdığı dizeleri kendisininmiş gibi vererek sevgilisini hayran bırakan bir arkadaşı onları bu başarının şerefine davet etmişti. Yemek esnasında şarapları bitti. Lokantanın hizmetçisini çağırdılar, şarap isteyeceklerdi. Fakat hizmetçinin yerine genç bir kız geldi. Ender rastlanan güzellerden biriydi. "İyi akşamlar," dedikten sonra:

— Ne arzu ediyorsunuz? Hizmetçi hasta. Yataktan kalkamayacak. Size ben hizmet edebilir miyim?

Bu nazik güzel kız Gretchen'di.

Goethe onu takdir eden gözleriyle takip etti. Daha sonra onun için şu satırları yazmıştır:

"Tavrı, özellikle arkadan görünüşü daha hoş denilebilirdi. Küçük beresi omuzlarıyla ensesine yüksek bir boyunla bağlı olan nazik başının güzelliğine ne kadar uyuyordu. Ondaki her şey bir zevkin eseriydi. Endamını, minimini ağzı

dikkatinizi ne kadar az çeker ve hayran bırakırsa, o derece sıkılmadan seyretmek mümkündü."

Goethe'nin, "Benim üzerimde en sürekli etkisi olan ilk kadındır," dediği bu tatlı, zarif ve sakin kızla aşkı platonik oldu.

Oysa Geothe'yi Leipzig'de çok değişmiş görüyoruz. Burada yürüdüğü duygu yolu Frankfurt'taki gibi yumuşak topraklı değil, aksine çalılarla örtülü, sarp ve acıtıcıdır:

"Çok vücutlu değil, ama çok güzel bir kız. Harikulade güzel denemez, lakin yuvarlak yüzü sevimli, çehresinin ifadesi açık, anlamı tatlı; çapkınlıktan uzak, fakat serbest. Eğitimi çok yüksek olmamakla birlikte kibar bir zekâsı vardır."

İşte Goethe'nin kendi diliyle anlattığı sevgili, işte Leipzig'de onu kendine hayran bırakan kız:

Käthchen, daha kısası Käthe.

Babası iyi kalpli, babacan bir adamdı, evi pansiyon gibiydi. Burası sıradan bir otelden çok, temiz ve samimi bir ev ortamıydı. Kalaylı tencereleri ve dolaplarını süsleyen yemek tabaklarıyla yemek salonu, birinci kattaki alçak gönüllü fakat düzenli aile evi Goethe'nin zevkini canlandırıyordu.

Genç öğrenci, Käthe'yi bu sevimli aile çevresinin kızı olarak tanıdı. Yirmi bir yaşlarında vardı. Sevimliliği ve tatlılığıyla Goethe'nin üstünde çok güçlü bir etkisi olmuştu. Aslında Goethe'nin bu sıralarda sevdiği kadınlar ne çok güzel, ne de çok zekiydi. Fakat hepsinin nazlı ve tatlı bir ruhu vardı. Belki de bu zıtlık yasasının sevgide ortaya çıkma biçimiydi. Çünkü Goethe o zaman çok ateşli, çok hırçın bir delikanlıydı.

Annette –bu isim de onundur– ne yüksek bir ailedendi, ne de zengindi. Fakat ne zararı vardı!.. İlk defa Goethe'ye

mutluluk duygusunu o veriyordu. Hayat ve neşe dolu bu genç onun içini gıcıklıyordu. Annette bir kızın yapabileceği fedakârlığın yarısını Goethe'den esirgememişti. O devrin modası bekârlığı tehlikesiz zevklerle geçirmekti. Ona adadığı dizeler, daha önce hayalinden geçmemiş olan anların tutkulu hatıralarıyla doludur:

"Ne tatlı bir kuvvet onu canlandırıyor!
Onu daima yeni bir güzellik sarıyor. O kusursuzdur.
Tek günahı ise beni sevmesidir.
Ateşli ve saygılı, ayaklarına düşüyorum.
Ve tutkuyla kendimi göğsünün üzerine atıyorum."

Bu dizelerde şehvet ve saygı en derin bir duyarlık içinde ne kadar birbirine karışmıştır!..

Goethe'nin ruhundaki sinizm büsbütün yok olmamıştı. Käthe ise ona karşı tam bir fedakârlık duygusuyla bağlıydı. Fakat Goethe bütün hayatında olduğu gibi bu sıralarda, yani on sekiz, on dokuz yaşlarında da asla adi bir aldatıcı olmadı; başarılarıyla gururlanmadı. Ve hiçbir zaman Don Juan'lık yapmadı. Daima isteyen ve minnettar olan o oldu. Fakat çoğu zaman kendini neşe dolu bir âşıktan çok talihsiz bir seven olarak hissetti.

Gerçekten bu dizeler o duyguya en canlı birer tercümandır:

"En sıcak buseler hülyalar gibi uçuyor;
Ve bütün neşeler buseler gibidir."

"Neşe bana ne veriyor?.."

Bu Goethe'yi seksen iki yaşına kadar uğraştıran bir bilmece olacaktır. Fakat bu bilmece onu neşenin kendisinden yoksun bırakmak için bir sebep değildi.

Bir zamanlar Käthe ile evlenmeyi düşünürken artık bu düşüncesinden vazgeçer gibi görünüyor. Babasının parlak

yemek kapları, süslü şarap fıçılarıyla dolu evi bir zamanlar bu dekorla genç şaire çok çekici gelmişti. Fakat bir yıl sonra artık bu uygun duyguyu kaybetmeye başlamış bulunuyordu.

Huzur ve dinginliği harap olmuştu:

"Bütün hırçınlığımı ona dökebilirim, ona açılabilirim sanıyordum. En iyi zamanları yerinde olmadığı kadar da haksız olan bin türlü kıskançlıklarımla ona zehir ediyordum. O bütün bunlara uzun zaman son sınırına kadar zorladığım kör bir sabırla katlanıyordu. Fakat sonunda en büyük utanç ve en büyük kederim pahasına görmeye mecbur oldum ki onun kalbi artık benden yüz çevirmiştir. Aramızda eski hâli geri getirmeye gücümün yetmeyeceği korkunç sahneler geçti. Ve anladım ki onu hakikaten seviyormuşum ve ondan geçemeyeceğim."

Bu sözler gençliğini acımasızca yazan olgun Goethe'nin kaleminden çıkmıştı. Oysa o sıralarda Behrisch'e yazdığı mektuplar Goethe'nin bütün çılgınlıklarını açığa vuruyordu:

"Behrisch!.. Onun gibi bir gece daha... Günahlarım artık beni cehenneme layık etmeyecek. Düşün, hayal gücünü en güçlü parlamalara kadar alevlendirmek için şampanya içen bir âşıkın ızdıraplarını düşün. Uyuyamıyordum. Yatağımda sürekli dönüp duruyordum. En sonunda kalkıyordum. Kızıyordum ve sonra yorgunluk beni bitiriyordu. Ondan sonra uyumayı başarabiliyordum. Fakat saatlerce süren bu hâlim en çılgın düşüncelerin avı olmak içindi. Sonra uyanıyordum. Her şeyi şeytana yolluyordum Tatlı hülyalarla bir saat kadar vakit geçirdim. Onu her zamanki hâliyle görüyordum. Bana kapısından işaret ediyordu. Aralıkta öpüştük. Birdenbire beni bir torbanın içine koyup bağladı. Ben o torbada Shakespeare'in dizelerinin zevki içinde düşünmeye koyuladum. Artık seni bir daha göremeyeceğimi düşündüm

ve müthiş bir an yaşadım. Yorganımı bumburuşuk etmişim. Mendilimin bir parçasını dişlerimle kopardım. Bu hülya sarayımın yıkıntısı üstünde saat yediydi, yattım."

Goethe o sıralarda bunalımdaydı. Fakat en şiddetlisi henüz onu bir alev gibi sarmamıştı. Artık Käthe ona eskisi gibi tatlı yüzünü göstermiyordu. Goethe'nin sıkan kıskançlığı Käthe'nin bütün nezaketine rağmen aralarını açmıştı.

Bir gece ateşinin yükseldiğini hissetmiş ve akşamdan Schönkopflara gitmemişti –bu Käthe'nin aile adıdır–. Hizmetçisini yolladı, ateşini düşürecek soğuk bir şey aldırmak istiyordu. Uşak dönüp de Käthe'nin tiyatroya gittiğini söyleyince kan beynine sıçradı. Kulakları uğuldayarak, beyni yanarak giyindi, kendini tiyatroya attı. Lessing'in bir tragedyası oynanıyordu. Ta yukarıya, galeriye çıktı. Salonu araştırıyordu. Localardan birinde!.. Sarı işlemeli, fes rengi kadife elbisesiyle bir güzellik tanrıçası gibi... Gözleri yanlış mı görüyordu?.. Yanındaki kimdi? Niçin yalnız değildi? Niçin annesiyle gitmemişti?..

"Ve orada!.. Onun arkasında Mösyö Viden en samimi vaziyette oturuyordu. Sen benim hâlimi düşün! Ben galerideydim. Dürbünümle bu hâli görüyordum. Lanet!.. Ah Behrisch, kafam hiddetten patlayacak sandım. Bazen ona doğru uzanıyordu. Bazen de kulağına fısıldamak için ona doğru eğiliyordu. Aynı yere bakmaktan o akşam ağlayamadım. Bana müthiş bir ateş geldi. O anda öleceğimi hissettim. Benden daha talihsiz bir kimse tanıyor musun?.."

Viden genç kızın evine çok sık gidiyordu. Gerçi aralarında duygusal bir ilişki olduğunu gösterecek kanıt yoktu. Fakat Goethe on dokuz yaşının bütün hararetiyle onun her hareketini kıskanıyor ve her bahaneyle sevgilisine acı çektiriyordu. Artık aralarındaki anlaşmazlık aşk denilen ateş bağını kırmıştı. Özgürlüğünü duymak, ona aşktan başka bir zevkin de var olduğunu anlatmıştı.

"Ah Behrisch, tekrar yaşamaya başladım. Sana bunların hepsini anlatabilseydim, ah!.. Onu yapamam, bu bana çok ağır gelecek. Annette ile ben birbirimizden ayrıldık. Bu güç bir iş oldu fakat şimdi ben bir Herkül gibiyim. Görevim bittikten sonra duyan bakışlarımı bu ganimet üstünde dolaştırıyorum. Ona bunu söyleyinceye kadar dehşet içinde günler geçirdim. Fakat sonunda o da bunu anladı. Şimdi yaşamak neymiş anlamış bulunuyorum!" 26 Nisan 1768

Leipzig'deki son yılını böyle azap çekerek ve çektirerek geçiren Goethe, bu yılın Temmuz ayında bir gece müthiş bir tansiyon yükselmesiyle uyandı. O anda komşusunu imdada çağıracak kadar bir güç bulduysa da sonradan yatağa düştü. Ve altı ay kalkamadı. Gerçekten Goethe hayatının sonuna kadar bu derece şiddetli bedensel bir kriz geçirmemişti.

Hasta yatağında yarı kör bir ilahiyatçıyla felsefe meselelerini konuşarak teselli buluyor. Diğer taraftan öğretmeninin kızı Friederike Oeser'e sırlarını açarak kendini avutuyordu. Friederike Oeser güzel değildi. Yaşça da ileri bir kızdı. Fakat Goethe'nin bu şiirine muhatap olacak kadar güvenini kazanmıştı:

"Ben mezarından çıkmış bir ölü gibi sana geldim;
Biraz sonra bir ikinci defa defnedilmiş olmak için!..
Başı ölümün gölgeleriyle çevrilmiş olan o,
Bütün hayatınca devam eden bu hatırayla titriyor.
Ne kadar titrediğimi ben bilirim..."

İyileşme döneminde sevgilisinin olduğu yere gitti. Käthe'yi görmek istiyordu. Görünüşte çok sakindi. Fakat asıl niyeti yeni dostuyla ilişkisinin derecesini anlamaktı. Artık Käthe'den vazgeçmişti. Biliyordu ki yeni hayranı ona nezaketle davranıyordu. Kendisinden daha az genç ve daha az yaraşır olmasına rağmen kibarlık ve inceliğiyle sevgilisini büyülemişti.

Bu durum kalbi ızdırapla dolu olan bu hırslı genç için çok ağırdı. "Hoşça kal" demeden buradan ve epey zamandan beri kendisine ait olmayan sevgilisinden kaçtı. İlk defadır ki Goethe sevdiği bir kadından kaçıyordu. Bu kaçışlar Goethe'nin hayatında çok tekrarlanacaktır.

Leipzig'deki son gününü Oeser'in yazlığında geçirdi. Artık on dokuz yaşında bir delikanlıydı. Bu üç yıl içinde öğretmenlerinden az şey öğrenmiş, fakat hayattan binbir ders almıştı.

Artık doğduğu memlekete dönüyordu. Arabada tesadüfen bir yüzbaşının yanına oturmuştu. Yüzbaşı sözü açarak ona dedi ki:

— Efendi, sizin güzel kadınlara kayıtsız kalmayan bir yüzünüz var. Fakat mutlaka hastasınız. Yine de hiçbir kızın sizden yüz çevirmeyeceğine ben yüz, siz on kaybetmek üzere bahse girerim."

Soluk renkli genç cevap verdi:

— Buna inanınız yüzbaşım ve paranızı saklayınız. Görüyorum ki insan ruhundan anlıyorsunuz, paranızı boşuna harcamayınız!..

II

Düello

"Şiirlerimde hissetmiyor musun ki:
Ben
'Bir' içinde 'iki'yim?.."

Goethe

Hasta delikanlı Frankfurt'taki baba ocağına dönmüştü. Burası neşesiz, durgun, fazla düzenli bir evdi. Babası dört çocuğunu kaybetmiş, sinirli, hayatta elde edemediği şeref ve gücü biricik oğlunun şahsında karşılamak isteyen, hırslı bir yaşlıydı. Üç yıl önce onu, kendi eliyle eğittiği Goethe'yi binbir umutla Leipzig'e göndermiş olan bu gereğinden fazla dikkatli baba hasta ve kederli dönen oğlu için çok sıkılmıştı.

Zaten karakterinin özünü hırs oluşturuyordu. Hayattaki başarısızlığı üzüntülerinin en büyük sebebi oluyordu. Tek amacı oğlunu yetiştirmekti. İstiyordu ki oğlu her şeyi bilsin. Ona eski, yeni dilleri öğretmesi, piyano ve viyolonsel çaldırması, kara kalem ve yağlı boya resim yaptırması, hatta eskrime ve dansa alıştırması hep bunun içindi. Bütçesine göre kendi için önemli sayılabilecek ölçüde masraf edip onu

Frankfurt'a göre yeni bir çevre olan Leipzig'e göndermesi hep bu amaç uğrunaydı.

Bir gün evin geniş girişindeki merdivenlerde solgun, kırgın, hasta, güçsüz ve iradesiz kalmış bir gençle karşılaştı. Bu oğluydu. Bütün arzularını onun yeni yetişen kişiliğinde arayan bu babanın umudunun nasıl yıkıldığını kolayca gözümüzün önüne getirebiliriz.

Bu mahzun yüzlü evlat evine dönmekle oranın neşesini bozmuş değildi. Çünkü orada bozulması ihtimali olan neşe yoktu. O sırada henüz otuz sekiz yaşlarında olan genç anne ciddi ve kuruntulu babanın yanında koklanmayacağını bildiği için açılmadan solmak isteyen bir gülün hüznünü taşıyordu. Onun da tek teselli kaynağı oğluydu.

Goethe bu iki kapalı ve buruk ruhun kaynaşmasından doğmuştu. Annesinden iki kat yaşlı olan babası yaşlandıkça cimri ve geçimsiz oluyordu. Hatta bir gün aralarında çıkan bir tartışmada yaşlı damat, yani Goethe'nin babası, şehrin belediye reisi olan kayınpederini Frankfurt'u Fransızlara teslim etmekle suçladı, Textor* üstüne yürüdü, ona bıçak çekti. O da kayınbabasına karşı kılıcını kınından sıyırdı.

Goethe bu mesele hakkında fazla bir şey söylemiyor. Yalnız babasını anlatırken, "Cesur bir adamdı. Ruhunun doğal yumuşaklığını saklamak için çelikten bir ciddiyet gösteriyordu," diyor.

"Annem aksine çocuk gibiydi ve hatta diyebilirim ki birlikte büyümüş gibi olduğu çocuklarının varlığı arasında hayatın ne olduğundan habersizdi. Hayatı seviyor ve ondan haz almak istiyordu. Aile içinde kendini gösteren bu huy başkalığının verdiği gizli ahenksizlik yıllar geçtikçe çoğalıyor, büyüyordu. Baba sarsılmaz bir inatla takip ettiği düşünceleri zerrece terk etmedi; onun yanında anneyle çocuklar ne duygularından ve isteklerinden, ne de hülyalarından hiçbir yönden fedakârlıkta bulunmadılar."

---

* Johann Wolfgang Textor (1693-1771). Goethe'nin annesinin babasıdır.

Bu neşesiz evin üçüncü kişisi kız kardeşi Cornelia'ydı. Ağabeyinin bulunmadığı bu üç yıl boyunca ahenksiz ana babanın yanında dertleşecek kimsesi olmayan kalbi öksüz kalmış, durgunlaşmıştı.

Goethe yokken babası bütün eğitimci coşkusunu onda tatmin ediyordu. Cornelia, Goethe'nin daha sonra tasvir ettiği gibi şefkat ve ciddiyetten oluşan zıt eğilimli bir ruha sahipti. Goethe de böyleydi. Fakat bu iki çelişik eğilimi idare edebilecek irade kız kardeşinde yoktu ve onun için melankoliden kendini bir türlü kurtaramamıştı.

Goethe Frankfurt'a geldikten sonra yaşlı koca ve babaya karşı anne ve çocuklar bir sacayağı oluşturdular. Delikanlı bu iki kadına gönlünün Leipzig'de kaldığını anlatıyor, bütün arzularının oraya dönmekte toplandığını sürekli onlara söyleyip duruyordu. Yine de bu ilgi yavaş yavaş şiddetini kaybetmeye başladı. Leipzig'de yalnız Oeserlerle mektuplaşıyordu.

Goethe'nin Frankfurt'ta eleştirmediği hiçbir şey yok gibiydi. Hatta Cornelia'nın arkadaşlarını da beğenmiyordu, Bu beğenmezlikte kendisi de istisna oluşturmamıştı. Leipzig'de yazdığı manzumeleri, onlara pek önem vermemekle birlikte yayımladı. Fakat imzasını koymadı. *Leipzig Komedisi* adlı bir perdelik piyesini ortaya çıkardı. Daha sonra bu piyese *Suç Ortakları* adını vermişti. Eserin kahramanı olan Söller'in şahsında genç yazarın sinik ve demonik ruhu görülüyordu. Nitekim Söller başkaları kendi karısını kaçırdığı için başkalarına aynı hareketi yaparken şöyle söylüyor:

"Et ve altın arzusu; bu hiçbir zaman değişmiyor. Bizi asmak iddiasındaysanız asılmayı hak etmeyiniz. Ondan para çalmışsam, o da benim karımı kaçırmıştır. Fazla zora koşmayınız!.."

Bu satırların arkasından Mephisto'nun şeytani çehresi ne güzel seziliyor.

Goethe henüz iyi olamamıştı, boynu ağrıyordu. Başı bezle sarılı, sırtında ropdöşambırı, şahnişinin içindeki koltuğunda oturuyor ve okuyordu. Elindeki bu eski kitap ne bir roman, ne de bir okul kitabıydı; "Simya İlmi"ne ait bir eserdi.

Bedeni kadar ruhundan ızdırap çeken bu genç mistisizm için olgun bir hâle gelmişti. Annesinin aile sırlarını anlattığı Klettenberg, bu yaşlı ve kimsesiz kadın Goethe'nin güven ve ilgisini kazanmıştı. Goethe uslu bir çocuk teslimiyetiyle ona itaat ediyordu. Onu dinliyor, acayip düşüncelerini işittikçe dudaklarında beliren gülümsemeyi ondan gizlemeye çalışıyordu. Bu kadın yaşlı bir pietistti.* Ona Allah sevgisini, Allah'la bütünleşmenin ve ona kavuşmanın zevkini öğütlüyordu. Goethe hiçbir şeye kayıtsız kalmadığı gibi ruhunu bu duygulanma tarzına da yabancı bırakmadı:

"Uzun tecrübelerden sonra öyle hayal ediyorum ki Allah pekâlâ bana bazı şeyler borçlu olabilirdi ve inanmak istiyordum ki benim de ona karşı affedilecek ufak tefek şeylerim yok değildir."

Bu laubali eda bizdeki mistiklerin Allah'la tam bir sevgi ve tam bir bütünlenme hâlinde söyledikleri sözlerde gizlenen özgür imana ne kadar çok benzer.

Daima kendini eğitmek isteyen dehası onu büyük kaynakların yanına çekiyordu. Kaderin ona sakladığı en çetin dersleri almaya hazır bir hâli vardı. Çaresiz genç Aralık'ta yeniden hastalandı. Müthiş sancılar içinde kıvranan genç şair o kadar acı çekiyordu ki bu ızdırapla artık yaşayamayacağım sanıyordu. İlaçlar etki etmez olmuştu. Annesiyle babası oğullarının hayatından umudu kesecek bir hâle geldiler. Son çare olarak bir "okuyucu"ya başvurdular. Doktor

* Pietizm: Lutherciliğin ruhsal derinleşmeden giderek uzaklaşmasına tepki olarak gelişen ve mistik geleneklere ilgi gösteren dinsel akım.

buna razı olmadı, fakat "simyager" hemen evine koştu. Billur hâlinde bir toz alıp getirdi ve bu esrarengiz ilacı içtikten sonra Goethe'nin ızdırabı dinmeye başladı.

Beş ay kadar önce Leipzig'de başlayan bunalım bu defa son haddine gelmişti. Biz bunun doğal sebeplerini bilmiyoruz. Fakat Goethe'nin hayatını inceleyenler için en önemli nokta geçirdiği hastalıkların ruhsal gelişimi üzerinde yaptığı etki ve değişikliklerdir. Izdıraplarından kurtulmaya başladıktan sonra ruhunda yeni bir nüve şekilleniyordu. Bu nüve dindi; ona daha doğru deyişle dine bağlanma ihtiyacı diyebiliriz. Hastalığının iyileşme döneminde ilk işi kendini iyi eden bu tozun ne olduğunu anlamak oluyor. Bu arayış Goethe'nin doğal ve deneysel bilimlere karşı duyduğu ilginin düğüm başı sayılabilir.

Bütün bu olaylar onda derin izler bırakıyordu. Vücudundaki bunalım ruhunu esaretten özgürlüğe kavuşturuyordu. Goethe yaşlılığında bu bunalımdan söz ederken diyor ki:

"O benden başka bir insan yarattı. Çünkü bu hastalıkla büyük bir ruh neşesi kazandım. Devamlı bir beden ızdırabı beni korkutuyordu; fakat içsel özgürlüğümü hissetmekle bahtiyardım."

Nitekim hastalığı sırasında da aynı duyguları dile getirmişti:

"Hastalık bana hayatın öğretemeyeceği şeyleri öğretti. İnsan gülünç bir mahluk!.. Daha önce etrafımda en neşeli dostlar varken ben hüzün içindeydim. Şimdi dünya beni bırakmış, kendi kendimeyim: Fakat sevinç beni terk etmiyor... Resim yapıyorum, hikâyeler yazıyorum ve kendimden çok memnunum."

Gerçekten Goethe masa başında, hareketsiz, ayaklarını bir yastığın üzerine koymuş, odasını, odadaki eşyaları çizi-

yor, kendisine anlatılan hikâyelerin resimlerini yapıyordu. Eski mağrur Goethe'nin ruhunda şimdi sihirli ve esrarengiz şeylere karşı açıklanması kolay olmayan bir saygı uyanıyordu. Goethe'de imanla daima paralel hareket eden bilim merakı bu defa da aynı şekilde ortaya çıkıyordu. Bir simyager fırını yaptırıyor, boynuzdan tüpler içinde işitilmemiş yöntemlerle birtakım tuzlar üretmeye uğraşıyordu. İhtiyar Goethe bu emeklerini anlatırken diyor ki:

"Bunları bizzat hazırlar ve sonuçlarını kendi gözlerimle görürken 'Felsefe Taşı'na inananların ve ondan yarar umanların hatalı görülemeyeceğini anlıyordum."

Bu uğraşılarla doğal bilimlerin kapısına gelmiş olan Goethe pek yavaş devam eden iyileşme döneminde müthiş bir okuma tutkusuna da kapılmış bulunuyor; okuyor, aralıksız ve yöntemsiz, rast geldiği kitabı okuyordu. Artık çok alçak gönüllü, fakat çok eleştiren biri olmuştu. Bu fazla eleştirici ruh onu yeni eser vermekten alıkoyuyordu. Aynı güdü Leipzig'deki şiirlerini de birer birer yaktırmaya, onları kötü saymaya sebep olmamış mıydı?

Onda tek yaşayan ve ısrarla varlığını kaybetmeyen Käthe olmuştu. İlk tutkusunun bu acı ve tatlı zevkini yıllarca ruhunun dudaklarından silememişti. Geçmiş günlerinin yansımasını çizmek ve dostane bir şekilde aşkını anlatmak için mektuplar yazdıktan sonra muhatabının kendisinin ardından kendi yerini tutan gençle nişanlandığını öğreniyor; bu haberle aşk ve tutkusu yeniden yanmaya başlıyor. Çok duygulu ve erkek ruhu bu birleşmenin çeşitli sahnelerini gözlerinin önünde yaşattıkça kıskançlığın cehenneminde bir an öncekinden daha müthiş ateşle yanıyor, yanıyordu.

Gururu ona hayal gücünün yeni bir yaratısıyla kendini avutma imkânı veriyor: Terk edilmiş olan o değil Käthe'ydi. Nitekim *Suç Ortakları*'nda Käthe'ye benzeyen

Sophie, Alcest'in kendisini terk etmiş olduğunu gizlemek için karanlık ruhlu bir adamla nişanlanmaya razı olmuyor muydu? Fakat Goethe bu hikâyesinde onun terk edilmiş olduğunu anlatır şekilde bir sahne oluşturduğu hâlde, aradan üç yıl geçtikten sonra işin hakikatini bunun tersine olarak yazıyor ve dostlarına Käthe'nin kendisini bıraktığını söylüyordu.

Yirminci yaş dönümünde Hamletvari bir söyleyişle eski sevgilisine şunları yazmıştı:

"Üç yıl önce, size yemin ederim ki, her şey başka türlü olacaktı. O zamanlarda her şeyi size söyleyemedim. Şimdiyse bütün düşünme yetim bir sayfayı doldurmaktan aciz. Eğer bahtiyar olduğunuzu bana yazarsanız çok memnun olacağım. Ah bu üç yılı tekrar geri getirebilsem? Käthe, size yemin ederim aziz Käthe, bu defa o kadar anlayışsız olmayacağım!.."

Fakat dört ay sonra da bu satırları yazıyor:

"Bu mektubu bir rüyaya borçlusunuz. Sizi gördüm, yanınızdaydım. Bir kelimeyle evliydiniz. Bu rüyaya sizin ve sizi bahtiyar etmek ödülünü kazanan erkeğinizin mutluluğunu bu kadar canlı resmettiği için çok teşekkür borçluyum."

Mektubun devamında şehvet, ihtiras ve kıskançlıkla titreyen ellerin ateşli izlerini kolayca seziyoruz:

"Artık sizin yazınızı görmek istemiyorum; sesinizi işitmek arzusunda olmadığım gibi... Sizi bu kadar kuvvetle hayal etmek benim için yeterli bir azaptır."

Goethe baba evine Leipzig'den hasta getirdiği vücudunu kurtarabilmiş fakat binbir ihtirasın uğrağı olan ruhunu

iyileştiremeden Frankfurt'u terke karar vermişti. Genç şair artık Strasbourg'da öğrenimine devam edecekti.

***

Altı atlı posta arabası bu meçhul yolcuyu nemli bir ilkbahar havası içinde çekip götürüyordu. Bahar... Yeşil gözlerden önce doğayı yansıtan bu yaratıcı güç Goethe'nin ruhunda yeni bir hayatı müjdeliyordu.

2 Nisan. Büyük araba Gönül Misafirhanesi'nin önünde durdu. Goethe asmalarla süslü bahçeye girdi. Bu dört katlı Fransız otelinin boş odalarını gezdi. Bir tanesini seçti. Ve hemen otelden çıkıp Strasbourg'un şöhreti dünyayı tutan katedralini görmeye gitti.

Bu taştan dağ, sanat ve güzelliğindeki harikuladeliğiyle onu eziyordu. Kendini topladı ve cephenin en yüksek yerine kadar çıktı. Güneş Alsace'ın yeşil ovalarını bol ışıklarıyla parlatıyordu. Etrafı çayırlarla çevrilmiş şehir, kaleler ve istihkâmlarının kucakladığı sivri damlı evleri, narin kuleli ibadethaneleriyle Goethe'nin dalgın gözleri önüne serilmiş ipekli bir goblen halısına benziyordu. Ill Nehri yedi koldan birer hareli şerit gibi kemerli köprülerin altından ve yosunlarla, sarmaşıklarla yeşillenmiş rıhtımlı sahiller arasından dolana dolana geçiyor; kıvrıla kıvrıla akıyor. Gotik binaların cephesindeki üçgen kalkanlar ve mazgallar arasından Fransız egemenliğini göstermek için yükselen kışlalar, din reislerine mahsus ikametgâhlar ve diğer muazzam anıtlar iki uygarlık selinin birbirine nasıl karıştığını, çatıştığını en canlı şekilde anlatıyordu. Gerçekten burası iki uygarlığın, iki dünyanın, Cermen ve Latin dünyalarının birbirine girdiği yerdi. Bu gotik kulelerle bu yayvan kışlalar, istila eden Latin kitlesiyle karşı koyan Cermen varlığının taştan kurulmuş birer simgesi gibiydi. Goethe eski çan kuleleriyle yeni sarayların girdabı içinde sonsuz hülya dalgalarına kendini terk

etmişti. Bakışları Ill'i izliyor, onunla birlikte Ren sularına karışıyor, büyüklükleriyle belirsiz bir şekilde sezdiği kaderinin onu süreceği meçhul ülkelere hayalinin bütün isteklerini yolluyordu. Ve sonra lekesiz, beyaz gövdeli bir leylek kulenin etrafında dolaşırken kendi de başı döne döne bu yüksek yerden indi.

Strasbourg'a geldiğinin ikinci haftasıydı. Şehir büyük bir bayram hazırlığına başladı. Fransızlar marangozları, demircileri, ressamlarıyla şehri süslemeye çalışıyorlardı. Nehrin üstündeki adalardan birinde bir pavyon ve köprü üstüne de zafer takları kuruluyordu. Bu kadar özenli bir şekilde karşılanacak misafir kimdi?..

Avusturya Arşidüşesi Marie Antoinette, Fransa Kralı XV. Louis'nin oğluyla evlenecekti. Viyana'dan gelip düğünü yapılmak üzere Paris'e gidecekti. Kardinal de Rohan kendisini sarayında misafir edecekti. Ill'in iki kıyısı gösterişli, görkemli birer bahçe hâline getirilmişti.

Goethe bu hazırlıkları tutkulu bir dikkatle takip ediyordu. En çok gözünü alan yer arşidüşesin Fransız özel elçisi Kont de Noailles'e teslim edileceği bina olmuştu. Yan ve orta salonlara iki goblen halısı yayılmıştı. Birisi Raffaello'nun resimlerinden kopya edilen havarileri temsil ediyor, diğeri Iason ve Medea'nın aşk maceralarını tasvir ediyordu. Birincisi şairi hayran bırakmıştı. Fakat diğeri evlenme maceralarının en hilelisini göstermesi bakımından Goethe'nin hoşuna gitmedi. Kendi deyişiyle "en güzel ve canlı bir prensesin gözü önüne bu korkunç sahneyi sermek" hiç de zarafet ve nezaketle bağdaşmıyordu.

7 Mayıs 1770 sabahı katedralin çanları çınlayan sesleriyle Strasbourg'un ufuklarını dalgalandırıyordu. Mareşal de Contades ve Comte de Noailles teslim törenini yapmak üzere geliyorlardı.

Marie Antoinette öğleden sonra şehre girmişti. Sokakların iki kenarına parlak düğmeli elbiseleri ve güneş ışıklarını

aynalar gibi yansıtan tüfekleriyle Fransız askerleri görkemli birer çit yapmışlardı. Halk gençlik ve güzelliği ufukları tutan Avusturya Prensesi'ni görmek için birbirini itip kakıyordu. Goethe de seyirciler arasındaydı. Saltanat arabası onun hizasına geldiği zaman dudaklarındaki gülümsemeyle bahtiyarlığına halkı da katmak isteyen arşidüşesin harikulade yüzünü gördü. Kim derdi ki bu güzel baş bir gün kıyılmadan kesilecekti. Bu uzak sonu ne prensesin kendisi ne de onu kendinden geçmiş bir hayranlıkla seyreden Goethe şüphesiz önceden keşfedebilirdi. Şehir bütün gece ışıl ışıl bir şenlik yaşadı.

***

Nisan'ın 18'inde Goethe'nin üniversiteye kaydedildiğini öğreniyoruz. O sırada genç üniversiteli "Balık Pazarı"nda bir oda kiralıyor. Yemeklerini iki yaşlı matmazelin idare ettiği bir pansiyonda yiyor. Burası gerek bahçe ve binası, gerek müdavimleriyle Goethe'nin çok hoşuna gidiyor. Yemekte birkaç tıp öğrencisi, emekli bir subay, ilahiyatla uğraşan biri bulunuyordu. Sofraya ellilik bir kâtip başkanlık ediyordu. Goethe bütün şahıslarla ilgileniyor, onları hissettirmeden inceden inceye tetkik ediyordu. Goethe Strasbourg'a ısınmaya başlamıştı. O zaman Strasbourg Fransa Kralı'nın Alman uyruğunun bulunduğu bir Fransız şehriydi. Burada Fransız modası Leipzig'den daha fazla yayılmış bulunuyordu. Toplum hayatı pek göz alıcıydı. Paris Strasbourg'da küçük modelini bulmuş denebilirdi.

Zaten babası oğlunu buraya Fransız hayatına uyum sağlaması, tam bir Alman genci olması için göndermemiş miydi?

Fakat Goethe'de bu Fransız çevresi ulusal bilincin gelişmesi noktasından kuvvetli bir tepkiye yol açtı. Kendisi Fransızca bilmiyor değildi, fakat aksanı kabaydı. Fransızca

konuştuğu zaman şivesini iyi bulmayanların dudak bükmeleri onu üzüyordu. Fransızların Yedi Yıl Savaşları'nda Frankfurt'u işgali sırasında babasının evi bir komutan karargâhı olmuş (1759) ve Goethe burada pekâlâ Fransızca öğrenmişti. Ancak anlıyordu ki bu Fransızca avam Fransızcasıydı. Karar verdi: O hâlde hiç Fransızca konuşmayacak, onunla uğraşmayacak, sadece Almancasını, ana dilini kuvvetlendirecekti. Goethe'de yeni yeni uyanan Alman ruhu bu uyanış için sanki Fransız toprağını beklemişti. Fakat Cermen içgüdüsünün onda kuvvetlenmesi için daha daha kuvvetli zorlamalara ihtiyaç vardır.

Goethe Leipzig'dekinden daha girgin olmuştu, toplulukları daha çok seviyordu. Fakat bu girginlik ondaki bir köşesine çekilme eğilimi ve isteğini kaybettirmedi. Bu iki eğilim onun bütün hayatında birbirini izler, aynı zamanda birbirinin etkisini değiştirir. Gerçekten Strasbourg'da geçirdiği bu üç sömestirlik süredeki kadar hiçbir zaman uysal olmamıştır. Sağlığının düzelmesi, eski üzüntülerden kendini kurtarması, doğayı bol bol seyretmesi bunda en büyük birer etkendi. Artık kâğıt oynamayı teklif eden arkadaşlarını reddetmiyor, çeşitli toplantılara katılıyordu.

O sıralarda dans çok modaydı. Salonlarda ve halk bahçelerinde kâh neşeli, şakrak, kâh dalgın ve yumuşak nağmelerle etrafı çıldırtan müzik parçaları, birbirine sarılmış çiftleri döndürüyor, oynatıyor ve coşturuyordu.

Goethe bu zevkli manzarayı seyre doyamıyordu. Fakat katılmıyordu. O zamana kadar Goethe'nin dans öğretmeni her şeyde olduğu gibi babasıydı. Flütle çeşitli havalar çalar ve Cornelia ile Goethe'ye dans öğretirdi. Fakat Goethe'nin dansta babasına güveni yoktu. Yaradılışı her şeyi öğrenmeye kendisini sevk eden genç şair, dansı iyi bilen ve buna yeterli olan birinden öğrenmeye karar verdi. Arkadaşlarından biri o dönemin tanınmış dans öğretmenlerinden bir Fransıza onu takdim ediyor. Goethe özenle derslere devam etmektedir.

Öğretmen kemanını çalıyor, Goethe dans uygulamasını öğretmeninin iki kızıyla yapıyordu. Bu iki genç, güzel Fransız kızı her derste bulunurlar ve Goethe ile dans etmeye hazırdırlar. Derslerden sonra Goethe'yi bırakmak istemiyorlar. Gerçekten Goethe o zamanlar genç kızları kendisiyle bir arada olmaya zorlayacak bir delikanlıdır. Sevimli bir gurura örnek olan narin ve uzun boyu, canlı gözleriyle kuvvetli bir erkek güzelliğinin bütün sihirlerini yaşatan Goethe bu iki kız kardeşin paylaşamayacağı bir ganimetti.

Goethe bu sevimli kardeşlerin davetini iyi niyetle kabul ediyordu. Fakat ikisinden de hoşlanmasına rağmen hiçbirine karşı güçlü bir ilgi duymuyordu.

Bir akşam ders bitmişti, Goethe her zamanki gibi küçük salona geçmek üzereydi, kız kardeşlerin büyüğü Lucinde onu çevirdi ve dedi ki:

— Kardeşim falcıya gitti. Şimdi yabancı ülkede olan, bütün umutlarını bağladığı sevgilisinin falına baktırıyor.

Ve hemen ekledi:

— Ama ben tamamen serbestim. Bütün sonum daima beğenilmemiş olduğumu görmek olacak!.."

Sesinde titreyen bir eda vardı. Goethe bu hassas ve genç Fransız kızına teselli edecek sözler söyledi. Onun da falcıya gitmesini, geleceğini öğrenmesini tavsiye etti.

Lucinde içinden Goethe'yi tutmuştu. Yaşlı kadın onun da falına baktı. Bir, iki, üç defa kâğıtları yaptı, topladı. Fakat tuttuğu niyet gerçekleşmeyecekti; fal öyle söylüyordu. Çaresiz kız bu cevabı gözyaşları ve sinirli hıçkırıklarla karşıladı.

Asıl trajik olduğu kadar gülünç olan sahne bu fal hadisesinden bir süre sonra şu şekilde geçmişti:

Bir gün yine Lucinde çok sinirli ve coşkundu. Emilie ablasını teselli etmek için yanında oturuyordu. Goethe'ye salonu terk etmesini anlatmak üzere gizli bir işaret yaptı. Fakat kıskançlığın gözleri çok çabuk görür. Lucinde de bu

gizli işareti sezmişti. Ayağa kalktı, sakin bir tavırla Goethe'ye doğru yürüdü. Düşünceli düşünceli bir iki dakika önünde durdu:

— Biliyorum ki sizi kaybettim ve sizin için hiçbir isteğim yok, –kardeşine dönerek– fakat sen de hiçbir zaman ona sahip olamayacaksın!.. Çılgın bir hamleyle Goethe'nin üstüne atıldı, parmaklarına saçlarını doladı ve yanan dudaklarıyla Goethe'yi öptü, öptü; sonra kardeşine döndü:

— Ahımdan sakın!.. Benden bu dudakları öpene sonsuz lanetler... Haydi onunla sevişmeye tekrar cesaret et. Artık Allah beni dinleyecek. Siz efendi, siz de gidiniz, buradan gidiniz. Çabuk, mümkün olduğu kadar çabuk buradan gidiniz!..

Bu durum karşısında şaşıran Goethe aynı dileği tekrar ettirmeden merdivenleri dörder dörder atlayarak indi. Bu, dans öğretmeninin evine son gelişi olmuştu.

Böyle şiddetli heyecanlar onun hassasiyetinin bozulmasına ve her türlü aşırılığa karşı kendini sakınmaya çağrı çıkarıyordu. Fakat hastalığından kalan bu asabilikten kurtulmak için kendini sıkı bir düzen altına sokmaya başlamıştı. Gürültüden çok çekiniyordu. Bu doğal olmayan çekinmeyi defetmek için askerlerin boru ve trampetlerini dinliyor, baş dönmelerinden kurtulmak için katedralin kulesine çıkıyor, her türlü korkusunu öldürmek kastıyla geceleri mezarlıklar ve kiliseleri geziyor, sinirlerine hâkim olmaya alışmak için hastanelere gidiyor ve ameliyatlarda, doğumlarda hazır bulunuyordu.

Bütün bu korunma tedbirleri dehasının kendi kendini koruma içgüdüsünden geliyordu. Deha da özlü meyveler gibi olgun bir hâle gelmek için şiddetli sıcaklara muhtaç değil miydi? Goethe ruhunun meyvelerini hep böyle yetiştirdi. Eserleri kesinlikle ateşli bir yaz aşkının hararetli ürünüdür. Fakat bu cehennem mevsimlerinden sonra muhtaç olduğu dinginlik dönemlerinde eser yaratmaktadır. Onu

hiçbir zaman aciz görmüyoruz. Nitekim Strasbourg'da Goethe doğanın kucağındadır, onu ısıtan fakat yakmayan harareti içinde mutlu yaşamaktadır:

"Dün bütün gün atla gezindim. Gece, Lorraine dağlarına geldiğimiz zaman bizi buldu. Sağıma bakıyordum, yeşil enginlerin sonunda ırmak kendinden geçmiş ve sakin dalgalarını gölgeliklerde gezdiriyor; solumda ise kayın ağaçlarının ormanı dağın ağır karanlıklarını üzerime yığmasına engel olamıyor... Ve o zaman tıpkı doğanın dinginliğine benzer bir durgunluk kalbime doluyordu. Şen ve özgür bir kalbe sahip olmak ne büyük mutluluk!.. Cesaret bizi emeğe ve tehlikeye itiyor. Fakat büyük neşeler ancak zahmetlerle elde edilebiliyor. Ve belki de bu aşk aleyhine en kuvvetli bir kanıttır; diyorlar ki aşk cüret verir, cesaret verir. Bunu başkalarına söylesinler!.. Kalbimiz zayıfladı mı, o da zayıflar. Aşk bize vurduğu zaman onu göğsümüzde bütün sıcaklığıyla hissediyoruz. Boğazımız iple sıkılmış gibidir, gözyaşları gözlerimizden coşmaya hazırdır. Anlaşılmaz bir kendinden geçişin içinde boğulup kalırız. Ve sonunda gözyaşları akmaya başlar. Ah!.. İşte o zaman biz ancak çiçeklerin yanına konulacak kadar zayıf ve güçsüz bir hâldeyizdir. Aşka dair konuştuğum zaman daima bir tür sallanmadan, kalbin bir deredeymiş gibi olduğu yerde yıkanıp, olduğu yerde dengesini bulmasından söz etmek isterim. Bu duygular bizi tahtadan atı üstünde sallanan çocuklara benzetir. Hareket ederler, bin zahmete katlanırlar, fakat bir adım atmayı başaramazlar.

"Güzellik daima açıklama yapmaktan kaçacaktır. O bize büyük şair, büyük ressamların eserlerini rüyada seyreder gibi görünecektir. Güzellik simsiyah gölge resimlerine benzer, onun asıl çehresi daima bizim bakışlarımızdan kaçacaktır."

Bu satırların arkasında bir istek, yeni bir bekleyiş özlemi var. Yukarıda olgunlaşmak için büyük sıcaklıklara göğüs

açtığını söylediğimiz Goethe, acaba bu sözleriyle ona bolluk getirecek bir yağmuru büyük bir sabırla beklediğini söylemiyor mu?.. Ruhunun zıtlıklardan örülmüş yapısını yeniden var etmek için yaptığı bu dövüşmeden daha çetin, daha merhametsiz bir düello olabilir mi?

III

Romantizm ve Doğa Aşkı

"Kendimde doğanın her parçasıyla tuhaf bir yakınlık, içsel bir bağ ve beni kendi bütünlüğünde eritmek isteyen bir ahenk hissediyorum."

Goethe

7 Eylül 1770

Goethe Gönül Misafirhanesi'nin merdivenlerinden çıkıyordu. Cübbesinin geniş ve uzun eteğinin bir ucunu toplamış ve saçlarının büklümleri kalkık genç bir rahibe rastladı. Bu genç dindar, ne sevimli, ne kibar ve ne seçkin tavırlı bir insandı. Goethe bu sihirli kişilikte meşhur ve genç Herder'i ilk defa tanıdı. Ona kendisini takdim etti, henüz ünlü olmamış adını söyledi ve ondan ziyaretine gelmek için izin istedi. Herder büyük bir nezaketle genç öğrencinin ricasını kabul etti. Goethe niçin onunla temas kurmak istiyordu?.. Yemekte onun Strasbourglu bir göz doktoruna gözlerini tedavi ettirmek için geldiğini işitmişti. Herder'in hayranlarından biri mi olacaktı? Belki hayır!.. Daha bir yıl olmamıştı

ki Goethe, "Cihangir Lessing'in bir gün Mösyö Herder'in tepeciğinden odun kesmeye gelmekte gecikmeyeceğini" yazmamış mıydı?

Fakat onu görmek, onu tanımak arzusu bu kişiliği öğrenmek için Goethe'de karşı konulmaz bir istek oldu... Ve bu onun yazılarına karşı duyduğu ilgisizliği Goethe'ye unutturdu. Herder'in vakur tavrı, kibar hâliydi ki onu merdiven üzerinde durdurmuştu. Bu kimseye benzemeyen baş onu her anlamda kendine çekmişti.

Bu iki kişiyi birbirine çeken benzerlikten çok zıtlıktı. İlk ziyaretten itibaren Goethe yeni dostunu terk edemedi. İkinci, üçüncü defa onu ziyaret etti. Artık sabah akşam onun yanına gidiyordu. Strasbourglu olgun adamın loş odacığındaki bu ilk temas haftaları tamamen birbirinden ayrı olan bu iki karakteri birbirinin karşısına çıkardı. Bu ilişki bir dostluktan çok bir usta çırak ilişkisi olmuştu. Goethe, Herder'e ısınmıştı. Fakat bu alışkanlık ancak tek taraflıydı. Goethe bütün bildiklerini, bütün varlıklarını ona veriyordu. Fakat o her cephesini yeni dostuna açmıyordu.

Herder, Goethe için nişanlısına yazdığı bir mektupta diyor ki:

"Goethe hakikaten iyi bir insandır; yalnız biraz yüzeysel, biraz uçucu. Bunun için ona çok yakınıyorum. Bununla birlikte iyi bir genç, asil bir kalp, hatta duyguların fazlasıyla dolu bir kalp."

Fakat Herder bu takdirlerine rağmen onu her günkü olağan hâliyle görüyordu. Bu yıllarda Goethe'yi olduğu gibi anlayan hiç kimse yok denilebilir. O sadece ateşli bir üniversite öğrencisi olarak görünüyordu.

"Goethe Strasbourg'da Homeros'u okumaya başladı. Ve bütün kahramanlar onun dilinde büyük fillerin serbest

tavırlarını alıyordu. Homeros'ta takdire layık parçalardan birine rastladığım zaman onu görmekten, onunla görüşmekten kendimi alamıyordum."

Goethe'nin edebî zevki için bu sözleri söyleyen Herder onun uçarılığından, gençliğin ona verdiği kaygısızlıktan çekiniyordu. Ona göre Goethe henüz yeterli ızdırap çekmemiş ve öğrenimini tamamlamamıştı. Çünkü Herder yirmi yaşında doktorasını yapmış bulunuyordu. Herder en acı biçimde alay edebilecek biriydi. Günün birinde Goethe hakkında yazılmış bir yergi, ertesi gün onun aşk maceraları için alaylar, bir başka gün *Vicaire Wakefield*'i* okurken gösterdiği duyarlılığı eleştiri...

Herder genç Goethe'de hayranlık uyandırdığına inanınca ona hükmediyor ve zorbalık yapıyordu. Goethe gururuna, sinirliliğine, yüksekten atıcılığına rağmen bunlara katlanıyor, bu huysuz üstada her gün biraz daha kendini yakın hissediyordu.

Goethe'nin Herder'den öğrendiği yalnız yeni bir estetik değil, özellikle onun bulduğu manevi esaslardır. O sıralarda hazırlamış olduğu eserinde Herder kalp gözünün görünürdeki görüşümüzün üstünde olduğunu anlatıyor. Dilin kaynağı hakkındaki karalamaları Goethe'ye okuduğu zaman ona bir tarih dersi vermekle yetinmiyor, gelin odası şairlerinin takipçisi saydığı Goethe'ye şiirin evrensel ve halk arasında yaygın bir sanat olduğunu ve sadece okumuş bir elit sınıfın süsü olmadığını anlatıyordu. Onu büyük kaynaklara götürerek bu iddiayı ispat ediyor, Homeros'ta ve İncil'de çoban, savaşçı ve avcılara ait olağanüstü hikâyeleri tanıtıyor ve sonunda Shakespeare'in tiyatrolarındaki mükemmelliği ona gösteriyordu.

Goethe acılı bir kalple bunları öğreniyor, Herder acıyan gözüyle ona bu şeyleri öğretiyordu. Herder'in gözyaşı deliği

---

* *Le Vicaire de Wakefield*, Oliver Goldsmith, 1766.

bir türlü açılmıyordu. Sonunda Herder zamanını boşuna geçirdiğine üzülerek büyük bir hiddetle kliniği de, Strasbourg'u da terk edip gitti.

Goethe'ye gelince, o da bu karanlık odayı bıraktığı zaman büyük bir ferahlık duydu. Goethe'nin bu büyük adamla yıldızı barışmamıştı. Onu tam bir itaatle dinlemiş ve isyan etmemişse, bunun en büyük sebebi gizli bir hâlde bulunan birçok yetenek ve isteklerinin gerçekleşmesini sağlayacak düşüncelere onda rastlamış olmasıydı.

Artık Goethe Strasbourg'da yalnızdır. Fakat düşüncesi Shakespeare'in huzurunda bulunuyor. Goethe büyük yazarı en büyük üstat olarak ölünceye kadar tanımıştır.

Onun yıl dönümü münasebetiyle okuduğu ve bir suretini de babasına gönderdiği bu nutuk, yirmi bir yaşındaki gencin Shakespeare'i nasıl anladığını, nasıl tanıdığını gösteren değerli bir belgedir:

"Shakespeare'den ilk okuduğum sayfa sahibini bana bütün bir sonsuzluk için tanıttı. Piyeslerinden birini bitirdiğim zaman kendimi mucizeli bir elin birdenbire görme nimetini bağışladığı anadan doğma bir kör gibi hissettim. Sonsuzluğa yayılmış gibi duyduğum varlığımı en canlı bir şekilde duyuyor ve tanıyordum. Bunların hepsi benim için yeniydi, bilinmezdi. Ve alışmadığım bu ışık gözlerimi rahatsız etti. Yavaş yavaş gönül borcu duyan dehamın sayesinde ona bakmayı öğrendim ve kazandığım şeyi hâlâ aynı canlılıkla duymaktayım. Klasik tiyatroyu bırakmak için bir an duraksamadım. Mekânda birlik bir hapishane gibi bana boğucu geliyordu. Hareket ve zamanda birlik ise hayal gücü için ezici bir zincir gibiydi. Açık havaya kendimi attım ve ilk defa olmak üzere ellerim ve ayaklarımın var olduğunu gördüm. Shakespeare, aziz dostum!.. Eğer sağ olsaydın, ben ancak seninle birlikte yaşardım. Sen Orest olsaydın, kim bilir ne büyük bir zevkle Pylades'in ikinci rolünü ben oynardım.

"Doğa, doğa!.. diye bağırıyorum! Shakespeare'in yarattığı şahıslardan daha doğal ne olabilir?"

Nutkunun sonlarına doğru dinleyicilerden susmasına izin vermelerini rica ediyor ve "Hava, hava!.." diye en gür sesiyle bağırıyordu.

Shakespeare ona yeni bir hamle vermişti. Onu okuyarak ruhu hakikaten dehadan dehaya yükseliyor, her gün biraz daha bilinçli olarak kendisinde var olan gizli kuvvetlerini keşfediyor ve onlardan neler çıkabileceğini anlamaya başlıyordu.

Leipzig'de ona kucak açmayan çevre burada Goethe etrafında bir takdir halkası oluşturmuştu. Strasbourg gençleri onun kimseye benzemeyen sözlerini, hareketlerini, düşüncelerini, hareketlerini ilgiyle izliyorlardı. Her zaman birliktedirler, bir araya geliyorlar, şarkı söylüyorlar, bira içiyorlar ve eğleniyorlar.

Goethe artık dehasına inanmaya başlamıştır. Giyinişi, yürüyüşü, herkesten başka türlüdür. O dönemdeki dostlarından biri anlatıyor:

"O dehasını hissetmeye başladığı zamanlar şapkasının geniş kenarları, hiç kimseninkine benzemeyen ve gelip geçenlerin dikkatini çeken elbisesiyle, içini dışıyla anlatır bir tavırda yürürdü. Kendine özgü yollardan ormanlara, kırlara ve dağlara gider, oralarda dolaşırdı. Her şeyi, bakışı, konuşuşu, yürüyüşü, bastonu onun başka bir adam olduğunu gösterirdi."

Dıştan görülen bu tuhaf hâller içsel yaşayışında da kendini gösteriyordu. Özellikle Goldsmith'in o zaman Avrupa'da ün kazanan *Metruk Kasaba* adlı romanının Goethe üzerinde çok kuvvetli bir etkisi olmuştu. Bu basit bir hikâyeydi. Fakat duyguların manevi dünyadaki gücünü, köy

hayatının temizlik içindeki çekiciliğini o kadar cana yakın gösteriyordu ki Goethe hayalinde yeni bir dünya yaratmaya ve onda yaşamaya başlamış gibiydi.

Bir akşam arkadaşlarından birine bu kitaptan ve onun kendisindeki etkilerinden hararetle söz etti. Dinleyicisi Wieland Alsace'tandı. Memlekette çok tanıdığı vardı. Goethe'nin doğaya ve köy hayatına karşı beslediği sevgiyi anlayınca onun bu arzusunu yerine getirmeye karar verdi. Strasbourg'a üç dört saat uzaklıktaki bir köyde bir Protestan rahibi tanıyordu. Hayat tarzındaki alçak gönüllülük, derin bir mutluluk içindeki yaşayışlarıyla bu ailenin fertleri Goldsmith'in kişilerine ne kadar benziyordu. Aile reisi rahibin karısı ve oğluyla dört kızı vardı. Hepsi genç, hepsi sevimliydi.

Brion ailesi yalnız Sessenheim'da sürdürdükleri alçak gönüllü hayatla değil, misafirperverliğiyle de meşhurdu. Goethe bu ayrıntıları derin bir ilgiyle dinledi. Dinlerken bu sevimli aileyi, onların basit, fakat temiz çevresini hayalinde o kadar kuvvetle yaşatmıştı ki, sanki oradaymış gibi derin bir haz duyuyordu. Goldsmith'in yarattığı kişileri Brion ailesinde görmek arzusunu Wieland'dan gizlemedi. Ve bir gün oraya gitmeye karar verdiler.

Güneşli bir gün iki arkadaş atların üstünde Sessenheim'a gidiyorlar. Goethe zengin bir meclis üyesinin oğlu olduğunu hissettirmemek, onların seviyesinde olduğu duygusunu vermek için fakir bir üniversite öğrencisi gibi giyinmişti. Wieland her zaman özenli giyinen, şık ve eksantrik Goethe'yi bu bakımsız giysilerle gördükçe gülmekten kendini alamıyordu.

Uzaktan seyre başladıkları bu küçük kasaba Goethe'nin romantik ruhunu yavaş yavaş kolları arasına alıyordu. Sessenheim, Strasbourg'la Haguenau arasında, Ren Vadisi üzerindeydi. Sonbahar vadinin otlarını sarartmış, sararan otlar henüz erimemiş çiylerle altın üzerinde parlayan elmas-

lar gibi Goethe'nin gözlerini kamaştırmaya başlamıştı. Bir tarafta Vosges Dağları'nın ufuktaki mor dalgaları, diğer tarafta Karaorman...

Burada sessizlik bir tül gibi her tarafı örtmüştü. Atların nal şakırtıları çiftliğin önünde sustu. Büyük bir kapıdan içeri girdiler. Avlu yemiş ağaçlarıyla süslü, yüksek çitlerle çevrili. Solda sivri çatılı ev asmalarla sarılı. Beyaz sıvalı cephesinde siyah putrelleri görünüyor. Girişte tahta sıralar var. Önünde inip çıkan kolu evin çatısına kadar yükselen direkli bir kuyu görünüyor. Küçük, dört köşe camlı pencerenin arkasından bir adam kalktı. Goethe kapının önünde misafirlerinin gelişinden memnuniyetini gösteren sevimli gülüşle Rahip Brion'u ilk defa görüyor: Kısa boylu, rahipten çok köylüye benzeyen, cana yakın bir adam. Çehresinin ifadesi sanki Goethe'yi, adını ve kim olduğunu bilmediği yeni misafiri öyle bakımlı olmayan bir yerde kabul ettiği için üzülen bir hâl alıyor. "Belediyenin kabahati, on yıldır bu papaz lojmanını bir türlü tamir edemedi," diyor ve bu sözlerle Goethe'den özür diliyor.

Fakat evin içi bu şikâyete hak verdirmeyecek bir şekildeydi. Soğan ve mısırların kurutulmak için yayıldığı mutfaktan geçildikten sonra küçük pencerelerinden giren ekim güneşinin aydınlattığı odada bulunuyorlar.

Brion genç misafirlerine şarap ikram etmek istedi. Ne eşi, ne de kızları evdeydiler. Wieland onları aramaya gitti. Brion, Goethe'yle ilgileniyordu. Geldiler. Aralarındaki bir kız Goethe'ye bu köy ufkunda doğan yıldızların en güzeli, en çekicisi olarak göründü. Çok yıllar sonra Friederike'ye rastlayışının tarihini yazan Goethe hatıralarında şöyle diyor:

"İki kız kardeş Alman modasına göre giyinmişlerdi. Pek az kullanılmış olan bu ulusal kıyafet Friederike'ye gerçekten çok iyi gitmişti. Farbalalı, beyaz, kısa ve kalınca kumaşlı, minimini sevimli ayaklarını ancak topuklarına kadar örten bir elbise. Vücuduna uygun beyaz bir korse ve

siyah taftadan bir önlük... Tuvaleti buydu. Ve bu tuvalet ona yarı şehirli, yarı köylü bir görünüm veriyordu. Uzun boylu ve çevik, ayaklarında bir şey yokmuş gibi yürüyor; boynu güzel başından serpilen sarı ve gür saçları arasından ne kadar narin görünüyordu. Mavi ve neşeli gözleri etrafa parlak bakışlar saçıyor; kibar ve yukarı kalkık burnu rahatça solumasına engel olmuyordu. Onun için bu dünyada kahredecek, üzülecek bir şey var mıydı sanki?..

"Hasır şapkası omuzlarına kadar iniyordu. İşte ben ilk rastlayışta onun bütün güzelliğini ve bütün inceliğini görmek, tanımak zevkini tatmıştım."

On sekiz yaşının bütün tazeliği, güzelliğiyle Friederike'nin Goethe üzerindeki ilk etkisi böyle olmuştu.

Goethe kendisini çok iyi kabul eden bu sevimli insanlar karşısında bir gün önce değiştirdiği elbiselerinin eskiliğinden çok sıkılıyordu. Friederike şöyle böyle piyano çalıyor ve ondan daha iyi olmamak üzere şarkı söylüyordu. Fakat zaman o kadar güzel geçiyor, kalpler öyle masum bir zevkle dolup dolup taşıyordu ki bu eksiklikler herkes gibi onun da bakışlarından kolaylıkla siliniveriyordu.

Beraberce yemek yenildi. Friederike sofrada Goethe'nin yanına oturmuştu. Yemekten sonra ay ışığında dolaşmaya karar verdiler. Friederike, Goethe'nin kolundaydı ve onu arası uzamadan tekrar görmek umudunda olduğunu tatlı bir ifadeyle anlatmıştı.

Eve çok geç döndüler; iki arkadaş artık yatmak üzere odalarına girmişlerdi. Fakat Goethe'nin gözlerinde uykudan eser yoktu. Bu unutulmaz günün etkisi Goethe'nin bütün içini sarmış bir hâldeydi. Brionları ve özellikle Friederike'yi olağanüstü çekici buluyor ve bütün gece bundan söz ederek arkadaşı Wieland'ı uykusuz bırakıyordu.

Sabahleyin uyandığı zaman giyinmek için elini attığı bu eski elbiseler onu ne kadar sıkmıştı. Fakat çaresi yoktu. Bu eski püskü şeyleri iğrene iğrene tekrar giydi.

Eğer boyları uysaydı Wieland'ın elbiselerini giyecekti. Goethe bunu denemekle meşgulken arkadaşı uyandı. Baktı ki Goethe'nin suratı asıktı. Ne yaptığını sorduğu zaman aldığı cevap şu oldu:

— Yapacağım şeyi biliyorum. Hoşça kal, sen ev sahiplerinden benim adıma özür dilersin.

Wieland'ın kendisini tutup kaçmasına engel olacak zaman kalmadan Goethe rüzgâr gibi fırladı, hana gidip hazırlattığı atma atladı ve kaçtı. Yolda Friederike'yi tekrar görememenin acılığını düşünüyordu. Karar verdi: Strasbourg'a dörtnala varacak, elbiselerini değiştirecek ve güneş batmadan Sessenheim'a dönecekti. Fakat yolun ortasında bu düşüncesinden de vazgeçti. Drusenheim'daki otel sahibinin oğluyla aynı boydaydı. Bir sürpriz yapacağını söyleyerek ondan elbiselerini istemeyi ve hemen giyinerek Sessenheim'a dönmeyi tasarladı.

Brionlara döndüğü zaman otelcinin oğlu geldi sandılar; aralarında o kadar canlı bir benzeyiş vardı. İlk görüşünde Friederike de aynı şekilde aldanmıştı. Güldüler, gülüştüler. Goethe bu gülmeler arasında Friederike'nin neşeli dalgınlığından yararlanarak onun küçük elini aldı ve öptü. Yakındaki ağaçlıkta Friederike'nin her zaman oturduğu bir kerevet üzerinde beraberce uzun saatler geçirdiler.

Yemekten sonra Goethe, kral babasını öldüren katile işkence etmek için yılan şekline giren Melusine'nin hikâyesini anlattı. Bu hikâyeyi Goethe daha sonra yayımlamıştı. Etrafındakiler onu büyük bir hazla dinlemişlerdi. Yaptığı benzetmeler ve anlatış tarzı hepsini büyülemişti. Ondaki hikâye anlatma yeteneğini takdir etmişlerdi. Anlattığı bu hikâyeyi o olmadığı zaman da okuyup zevk almak ve kendisini anmak için zahmet edip yazmasını rica ettiler. Goethe tekrar görüşme imkânını kazanmak üzere bunu el yazısıyla yazacağını ve Brion'a getireceğini vaat etti.

Goethe Friederike'yi görme arzusu kendinde uyandıkça Wieland'ı alır, atlara biner ve Sessenheim'a koşarlardı.

Bir defasında Goethe gece çok ilerledikten sonra Sessenheim'a gelebilmiş ve ancak ertesi gün Friederike'yi görmenin mümkün olacağını düşünerek çok sinirlenmişti. Gece yarısı misafirliğe nasıl gidilebilirdi? Hırçın ve sabırsızdı. Bu hâlini gören otelci onu teselli etmek için Matmazel Brion'un biraz önce eve girmiş ve bu akşam birini beklediğini otelin önünden geçerken yanındaki arkadaşına yüksek sesle söylemiş olduğunu Goethe'ye anlattı. Fakat Goethe bu habere –otelcinin sandığının tersine– hiç de memnun olmadı. İçine şüphe kurdu girmiş ve onun kıskanan yerini kemirmeye başlamıştı. Bu yabancı kimdi, bu saatte o kimi bekler ve kimi kendine misafir edebilirdi? Bu zamansız misafiri görmek için ne olursa olsun Brionlara gitmeliydi.

Goethe, Friederike'yi kız kardeşiyle birlikte kapının önünde buldu. Vakitsiz ziyareti onları şaşırtmadı. Bu şaşırmayıştan asıl Goethe hayrete düşmüştü. Fakat kızlar anlattılar ki bütün gün Goethe'nin kendilerini ziyarete geleceğini konuşmuşlar ve bu peşin duygularına kuvvetle inanmışlardı. Hatta gece eve dönerken otelin önünde kendisini kastederek bu akşam misafir geleceğini bile söylemişlerdi.

Goethe'nin bu sözlerle yalnız içi rahat etmiş değil, daha fazla bir hararetle kabul edilmiş olduğunu görerek, kanmayan gururu da yatıştırılmış oldu. Sabahleyin Brion'un ibadetine Goethe de katıldı ve sonra kıra gezmeye gittiler. Gezinti esnasında ufak tefek oyunlar oynadılar. Goethe hikâyeler anlattı, eğlendiler ve böylece neşeyle akşamı ettiler. Şair tekrar ve daha uzun bir ziyaret yapmak üzere izin aldı ve gitti.

Friederike, her defasında Goethe'ye biraz daha büyüleyici, biraz daha güzel görünüyordu. Bir gün saklambaç oynuyorlardı. Goethe Friederike'yi kucakladı ve ilk defa yeni sevgilisinin dudaklarında ilk kalp ateşini duydu. Bu Lucinde'in gönlünü kırmasından sonra verebildiği ilk sevgi neşesiydi.

Gülüyorlar, şarkı söylüyorlar, bol bol dans ediyorlardı. Goethe ve Friederike haz ve neşenin son derecesini hissetmekteydiler. Her gezintide derin derin öpüşüyorlar, birbirlerine tükenmez bir sevginin andını veriyorlardı. Goethe yeniden hülyalı bir hayat geçirmeye başladı. Geleceği hiç düşünmüyor, bulunduğu anın zevkini çıkarmaya çalışıyordu. Friederike'nin ona karşı beslediği sevgi Goethe'yi bahtiyar ediyor ve bu genç kızı bedbaht etmek ihtimali hiç de onu düşündürmüyordu.

Aylar geçiyordu. Goethe çoğu zaman atına biner, Strasbourg'la Sessenheim arasında dörtnala koşar dururdu. Ayrı kaldıkları zaman birbirlerine sıcak mektuplar yazıyorlardı. Goethe üniversiteyi bitirmek üzereydi. Frankfurt'a dönme zamanı yaklaşıyordu. Sınavlarına hazırlanıyordu. Goethe'nin Sessenheim ziyaretleri seyrekleşmeye ve buna karşılık mektuplar çoğalmaya başladı. Sonunda bir gün veda etmeye gitti. Hazin bir gün geçirdiler. Ayrılıyorlardı.

Sonunda Goethe atının üstünden Friederike'ye elini uzattı, Friederike'nin yaşla dolan gözlerini gördüğü zaman atından inip onları silme gücünü gösteremedi. Dizginleri çevirdi, atını sürdü ve kaçtı.

Goethe sevgililerine daima sözlü veda etmekten sakınmış, yüz yüze gelmekten her zaman çekinmiştir. Friederike için de aynı şeyi yaptı. Frankfurt'a döneceğinden bir iki gün önce bir mektupla sevgilisine hoşça kal dedi. Aldığı cevap kalbini parçalamıştı, fakat dönüş kararını değiştirmedi. Ayrılığın Friederike'ye verdiği ızdırabı derinden hissetti ve bununla yetindi. Fazla bir fedakârlık yapmak gereğini duymadı.

Bir süre sonra Brionlar zengin bir tanıdıklarını ziyaret için Strasbourg'a geldiler. Goethe onlarla geçirdiği saf ve samimi günleri unutmadı, kendileriyle buluştu. Bütün zamanlarını hep onlarla geçiriyordu. Fakat bu çevrede

imparator danışmanının mağrur oğlu fakir rahibin kızıyla arasındaki mesafeyi hissetmeye başlamıştı. Friederike ulusal kıyafetiyle şık hanımlar içinde tam bir köylü kızı görünümündeydi.

Ondaki bağımsızlık aşkı, baba korkusu, Friederike'yi kendisinden ayıran toplumsal durumlar arada sırada zihnini işgal eden evlenme arzularını kırıyordu.

Masum hayatının biricik aşkını Goethe'ye veren bu kır çiçeği kadar bakir kızı ancak sekiz yıl sonra gördü. Goethe bu rastlantıyı şöyle anlatıyor:

"25 Eylül akşamı kısa yoldan atımı sürdüm. Sessenheim'a gidiyorum. Arkadaşlarım doğru yolu takip ediyorlardı. Orada sekiz yıl önce bıraktığım aileyi, bıraktığım gibi buldum. Beni sevgi ve şefkatle kabul ettiler. Bu anda ben hava kadar saf ve sakindim. Bu iyi ve dingin ruhların esintisi içime derin bir hüzün verdi. Bu evin ikinci kızı, layık olduğumdan çok, kendileri için fazla tutku ve fedakârlık duyduğum diğer kızlardan daha çok beni sevmişti. Ona bir hayata mal olması çok muhtemel olan bir anda kendisini terk etmeye mecbur olmuştum. Eski bir ızdırabın onda bıraktığı acılara hafifçe dokunarak benimle konuştu. Kapının eşiği üzerinde umulmayan bir şekilde karşı karşıya geldiğimiz zaman bana gayet nazik ve iltifatla davrandı ve derin bir dostluk göstermesi içime büyük bir rahatlık verdi.

"İtiraf etmeliyim ki bende sönmüş olan bir duyguyu tekrar canlandıracak en küçük bir harekette bulunmadı.

"Geceyi orada geçirdim ve ertesi gün güneş yeni doğuyordu, seven çehrelerin selamları arasında kendilerinden ayrıldım. Şimdi artık bu küçük aile ocağını, bu birbiriyle uzlaşmış insanlar arasında barış ve dinginlik içinde hayat geçirmeyi derin bir güvenle her zaman hatırlarım."

Sonradan yazdığı bu satırlar Goethe'nin yalnız Friederike'nin kendisine gösterdiği duyguları tanıdığını değil, onu

terk etmesiyle sevgilisinde bıraktığı ızdırapların şiddetini pek acı surette, hatta bir vicdan azabı şeklinde duyduğunu göstermektedir.

Oysa hakikaten o anlarda Goethe, Friederike'nin çektiği ızdırabı anlamamıştı. Sekiz yıl sonra ziyaret ettiği bu samimi sevgilinin, sekiz yıl önceki aşkının külü üzerine yeniden döktüğü gözyaşlarındaki sıcaklığı ne derece hissedebildi bilemeyiz.

Friederike, annesi ve babası öldükten sonra bir diplomatın ailesiyle birlikte Paris'e ve sonra Versailles'a geldi. Çok zaman sonra Alsace'a döndü. Genç kızlara özgü bir eğitim enstitüsü açtı. Sonunda elli yaşına kadar bu gönül acısına katlanabildi. Hayata gözlerini kapayıncaya kadar Goethe'yi sevmekten ve düşünmekten bir an uzak kalmadı. Bütün evlenme tekliflerine verdiği ret cevaplarıyla şu sözleri söyleyerek bunu ispat etti:

"Goethe'yi seven bir kalp, başka birine ait olamaz!.."

Goethe'nin Leipzig'deki aşkı tutkuyla doluydu, şiddetliydi. Bu aşk sağlığını, hatta hayatını kaybettiriyordu. Fakat Goethe'nin maneviyatını olgunlaştırmakta çok etkili olmuştu. Strasbourg'daki aşkı ise köylü, saf ve çok doğaldı. Bu sevgi ona fazla eser verdirmedi. On sekiz aydan bize yadigâr ancak on sekiz şiir kalıyor. Bunların yarısı genç Friederike'ye ait olduğu hâlde eserleri tam olarak yayımlanırken Goethe; yalnız bir tanesini alıyor.

Yerine gelmemiş dilekleri söyleyen bu şiirlerden biri şudur:

"Ey kader! Bu aşkı kutsa,
Bizi birbirimize bırak, sevgimiz güllerden daha çok yaşasın!
Ey benim gibi duyan genç kız! Uzat bana aziz elini.
Bizi birleştiren bu bağ,
Güllerden yapılmış bir çelenkten
Daha nazik, daha ömürsüz olmasın!.."

Bir gerçeklikten doğan bu şiir ancak bir hayal olan muhatabına, zavallı Friederike'ye adanmıştı.

***

Goethe Leipzig'de Alman üniversitesinin bilgiçlik taslayışından sıkılmıştı. Strasbourg'da ise konuları kuramsal bir tarzda ele alan Fransız yönteminin kuruluğu onun yapısına uygun gelmemişti. Değerli sonuçlar elde edebilmek için fakültedeki çalışma tarzı ona çok tekdüze geliyordu.

Babasının arzusunu yerine getirmek isteği veya korkusuyla sonunda bir tez hazırladı. Bu tez mezhep yasalarına aitti. Goethe iddia ediyordu ki yasa koyan kuvvet devletin dinini tayin edebilirdi; fakat şahısların ibadet konusundaki düşüncelerine, duygularına ve hayallerine baskı yapmak söz konusu olamazdı, bunun için büyük bir hoşgörü göstermek lazımdı.

Tezini doğru yoldan çıkmış bir tarzda yazılmış sayarak doktora için yeterli bulmadılar. Bunun üzerine Goethe ancak lisans yapmış olmakla yetinmeye mecbur kaldı (6.8.1771). Babası buna çok kızacaktı, fakat işi yakından bilmeyenler Goethe'yi doktora yapmış sanacaklardı. Nitekim öyle oldu. Doktor Goethe baroya kaydedildi. Artık mahkemede dava savunmaya çıkacaktı. Onu birkaç hafta sonra asi bir üslupla hukukun biçimsel taraflarını aşağılarken savunma kürsüsünde görüyoruz. Fakat her şeye rağmen onun tercih ettiği hayat baba yurdundaki inziva köşesinde yazıp okumaktır.

Goethe baba ocağına üç yıl önce zayıf, benzi soluk, hasta gelmişti. Lakin bu defaki gelişinde sağlığı iyiydi. Yanında bir de arkadaşı vardı. Annesiyle babası insandan kaçan oğullarının böyle arkadaşla gelmesine şaşmışlardı. Bu genç arp çalıyordu. Goethe onu Mainz'da görmüş ve takdir etmişti. Frankfurt'ta ona bir yer kazandırmak istiyordu.

Birinci gelişinde Goethe sıkıntılı ve sinirliydi, bu defa kalbi coşkuyla dolu... Yenilikçi bir ruh taşıyordu. Fakat bu coşkunluk hiç de onu anarşist yapmıyordu. O sırada yayımladığı makalelerinden birinde toplumsal görüşleri çok açık okunabilir:

"Eğer dünyada kendi varlığımızla oluşturmayı başardığımız bir yer varsa ve eğer bu yer bize maddi hayatımızı temin edecek bir alan, barınacağımız bir çatı bağışlıyorsa, bu bizim bir vatanımız var demek değil midir? Bununla yetinen binlerce insan tamamen bahtiyar bir şekilde yaşamıyor mu? Duymak güç ve arzusunu göstermediğimiz bir duyguyu edinmek için kendimizi zorlamakta ne anlam vardır? Romalı vatanseverliği mi?.. Allah bizi bundan korusun... Bu oturmak için çok yüksek bir kürsü, yatmak için boyumuza uymayan bir yataktır."

Bu sözler bir yaşlının ağzından çıkmıyor, onu yirmi üç yaşındaki bir delikanlı yazıyordu.

Kalbinin en derin yerinde bir taraftan dinginlik arzusu, diğer taraftan zincirlerini kırmak tutkusu birbiriyle çarpışıyordu. Bu mücadeleye münzevi odası en uygun sahneydi. Orada kendini dinliyor, gücünü ölçüyor, büyük eser vermek özlemini ruhunun en kuytu yerlerinde bütün açıklığıyla duyuyordu.

"Ah... Bu kadar şeyler bende birer peşin duygu şeklinde kalmasa, bir anda görünüp bir an sonra kaybolup gitmeseler, sonundan umutlu olabilsem!.. Azamet ve güzellik benim ruhumda yaşamaya başlasa!.. Bir gün iyi ve güzel şeyler yapabileceğimi ve söyleyebileceğimi bilsem!.. Ah, ah! Bunları bilebilsem!.."

Bu dilekler yalnız sözde değil, eserlerinde de vardır. Yazmak, insanlığın tarihinde büyük iş yapmış olan deha-

ların tragedyalarını yaşatmak için çırpınıyordu. Sokrates'i, Caesar'ı, Prometheus'u, Goetz'ü ve Muhammed'i yazmaya girişiyor.

Goethe, "Dehanın insanlar üzerinde düşünce ve yaradılış aracılığıyla yaptığı etkiler, kendi kendinin kazandığı ve kaybettiği şeylerdir," derken bu tür kazançları özleyen ve kayıplara hazır bir vaziyet alıyordu.

Kendine has olan yazgıyı bu şekilde duyuşu, onu tarihin ve efsanenin büyük simaları arasına yöneltiyordu. Kendini peygamber ve yarı-tanrı olarak duyuyordu. Küçük odasının yalnızlığında bu büyük rolleri hayalî olarak deniyordu. O zamanlar karalamaya başladığı *Caesar*'dan birkaç önemsiz parça kalmıştır. Bu büyük kişiliği uzun yıllar içinde yaşatmak lazımdı. Oysa Shakespeare'in bütün ustalığına rağmen onda başarılı olmayışı kendisini bu tasarıdan vazgeçirdi. Kahramanının yalnız gençlik yıllarını temsil etmeyi uygun buldu. Birkaç yıl sonra bu taslaklardan onun görkemli bir portresi çıkacaktı. Sokrates'i yazmaya kalkıştı. Fakat bundan şekli değişmiş bir Herder ile Alkibiades'ı taklit eden bir Goethe meydana gelebilmişti.

Sonunda Berlichingen'in kendi tarafından yazılmış hayat ve anılarını okurken, ondan bazı sahneleri hazırlıksız olarak dize dize kız kardeşine yüksek sesle aktardığını görüyoruz. Kardeşi onu yazmaya teşvik ediyor, fakat maymun iştahlılığından söz etmeyi de unutmuyordu. Goethe bir sabah kesin bir plan bile yapmadan birkaç sahneyi birden yazdı ve gece kardeşi Cornelia'ya okudu. Kardeşi büyük bir takdirle bu çabuk yazılmış, fakat başarılı olmuş dizeleri dinlemişti. Devam etmesini kendisine tavsiye etti ve maymun iştahlılığından korktuğunu tekrarlamaktan da çekinmedi. Mağrur Goethe bir taraftan başarısının verdiği zevk, diğer taraftan öz saygısına bu güvensizliğe karşı duyduğu gizli öçle yazmaya ve çalışmasını gitgide artırmaya devam etti. Altı hafta sonra *Goetz von Berlichingen*'i bitirmişti.

Karalamaları bir taslak sayıyor ve piyesi yeniden yazmak istiyordu. Onların, "katettiği ve edeceği uzun mesafeleri göstermeye yarayacak birer işaret taşı" olduğunu söylüyordu. Goethe bu eseriyle daha çıkılacak basamakları olan bir merdivenin başında bulunduğunu çok iyi hissetmişti. Hayatının sonunda altmış cilt teşkil eden eserlerine, bir o kadar da düzeltilmiş ve tekrar yazılmış notlar ekleyen Goethe'nin bu kolay beğenmez yaradılışı *Goetz* dramını da altı ay sonra tekrar düzeltmeye ve hatta bazı kısımlarını yeniden yazmaya onu sevk ediyordu. Bu eseri Goethe üç defa yazmıştır. Sonuncusu yaşlılığına rastlar.

Goetz dramı Alman edebiyat tarihinde Fırtına ve Bora Devri diye tercüme edeceğimiz Sturm und Drang'ın en kuvvetli ürünlerinden biridir. Alman ulusal tarihinin bir evresini içeren *Goetz* dramıyla genç ve isyankâr şair, Fransız tiyatrosunda ve onu taklit eden Alman tragedyasındaki mekân ve zaman birliğini yıkmıştı. Dramın kahramanı olan demir elli şövalyenin şahsında Alman asalet ve yiğitliğini anlatıyordu. Şahıslar Shakespeare'inkiler gibi kısa fakat özlü konuşuyorlar; sahneler birbirini izliyor. Kararsız ve birbirine benzemeyen karakterler –kadın erkek– her sahnede insan ruhunun yeni yeni evrelerini gözler önüne seriyordu.

Eser birçok eleştiriye uğradı. Özellikle karalamalarını elleri titreyerek gönderdiği Herder'den aldığı cevap onun için çok acı olmuştu. Shakespeare'in etkisi altında kalmasından dolayı bütün kuralları yıkması Herder'in gözünde bu eseri sevimsiz bir hâle getirmişti.

Fakat ne zararı vardı? Frankfurt'a geldikten sonra dost olduğu Merck onu eserlerini basmaya teşvik etmişti. Goethe kâğıt parası, Merck de basma masrafını verdi; *Goetz*'ü bastılar. Eser büyük bir başarı kazandı. Kamuoyunun merakını uyandırdı. Gençler başka, yaşlılar başka noktadan eserle ilgilendiler. Az zamanda birinci basımı bitti, ikinci defa onu tekrar bastılar. Bu zafer Goethe'yi eserin kusurlarını gör-

mekten alıkoymamıştı. "Şüpheli olmakla birlikte eğer bir daha tarihsel bir dram yazacak olursam, anlayışlı insanlar sağladığım gelişmeyi kolaylıkla görebileceklerdir," derken eksiklerini ilerideki başarılarıyla gidereceğini söylemiş olmuyor muydu?

Goethe Frankfurt'ta dikkate değer bir hayat sürüyordu. Gam dağıtmak için hava uygunsa kırlarda geziyor, kışın patinaj yapıyordu. Ona bazen dağlarda, bazen ovalarda, bazen yaya, bazen atlı olarak rastlanıyordu. Beygirini dörtnala sürdüğü zaman şaşkın bakışlar onu izliyordu. Dudaklarıyla ıslık çalarak gezerken yalnız içinin istediklerini dinleyen, yalnız ruhunun arzularına cevap veren bir edası vardı. Tek başına dolaştığı bu yollarda sessiz arkadaşları Shakespeare ve Pindaros'tu. Tam bir gezgin, tam bir göçmen ruhuyla yaşıyordu.

Fakat bütün hayatında siyahla beyazın arasında volta vuran, geceyken gündüzü, gündüzken geceyi arayan Goethe'nin bu devrinde de aynı çelişkiyi görüyoruz. Nitekim seyahatini Darmstad'a kadar uzatınca, orada kendisini takdir edenlerle örülmüş bir çevre buluyordu. Dük de Dupont'a eşlik eden Matmazel Roussillon ince ve hasta elleriyle yanan alnına biraz serinlik verebiliyordu. Herder'in nişanlısı Karoline Flachsland, Hesse-Homburg'un nedimesi Louise de Ziegler bunlar arasında sayılabilir. Bu kadınlar Rousseau, Klopstock, Richardson'u okuyorlar, saflık ve erdemden söz ediyorlar; inzivanın, saf ve ölmeyen aşkın hülyası içinde yaşıyorlardı. Şefkat ve saflık ilkesinin onlar için bilinmeyen bir noktası yoktu. Biri kendisine Uranie, diğeri Psyche, üçüncüsü Lila adını vermişti. Biri yıldızların bekâretini, biri ruhun uçuşan varlığını, biri aşkın temizliğini kendine simge yapıyordu. Üzgün bir deha ve ezgin bir kalbin sahibi olan yirmi iki yaşındaki bir insan bu anne okşayışı kadar temiz, bu melek kanatlarının dokunuşu kadar masum ruhlara nasıl olur da kendini vermezdi?..

Goethe bu üçüzlü arkadaş çevresini hafif bir meltemin yaprakları titretmesi kadar yumuşak dokunuşlarla titreştiriyordu. Bahar pınar başlarına perileri çağırdığı zamanlarda Goethe onları kırlara çıkarıyor, altında oturdukları bir ağacın yıllar görmüş gövdesine bu üç kadının isimlerini kazıyordu. Her üçüne yazdığı içli şiirleri onlara okurken, kendini âşıkane bir dostluğun tülden ağına bile bile, seve seve, isteye isteye atıyor ve orada yanan, çırpınan, coşmak isteyen ruhuna emin bir sığınak buluyordu.

Merck şeytani zekâsı ve Mephisto'ya yakışan inandırma gücüyle bu genç kızlar topluluğunda Goethe'nin şiirlerini, düşüncelerini anlatır; onların dikkat ve ilgilerini bu eşsiz arkadaşının üzerinde toplamayı başarırdı. Goethe bu kadınların etrafında doğrudan doğruya güzele karşı duyduğu hasretten başka bir şey hissetmeyerek dolaşıyordu. Hiçbiri onun tutku ve aşkını uyarmıyordu. Duyduğu şey hülya dolu bir duygulanış, atağa kalkmak istemeyen bir şefkat ve sevgiydi. Goethe dünyayı aşk gözüyle seyretmek ve bütün varlıklardan aldığı etkileri hep o noktada toplamak istiyordu.

"Böylece kendimde doğanın her parçasıyla tuhaf bir yakınlık, içsel bir bağ ve beni kendi bütünlüğünde eritmek isteyen bir ahenk hissediyorum. O kadar ki, çevre, zaman ve mevsimdeki en küçük bir değişme, doğanın en ufak bozulması kalbimin derinliğine kadar beni sarsıyordu."

Din ona çok yumuşak ve uyuşturucu geliyordu. Kendine göre bir Hristiyanlık yapmak istiyordu. Tutucu Hristiyanları; kanserlilerin, cüzzamlıların ölürken kalplerini dolu, ruhlarını kuvvetli, kemiklerini canlı sayan bir mezhebe bağlı olmakla eleştiriyor ve itham ediyordu.

Bu yılın baharında Goethe yalnız ve sadece doğa içinde yaşıyor. Onda gördüğü şeylere karşı derin bir aşk ve duygu besliyor, fakat münzeviliği de o ölçüde artıyordu.

Bazen ruhunu taştan bir karanlık dolduruyordu. Bereket versin ki doğa güzel ve iyiydi. Dağlara, taşlara, çiçeklere, ağaçlara, ırmaklara, pınarlara, "Beni seviniz!" diye haykırırken, kalbinde enginlere açılmak üzere bulunan bir gemi kaptanının endişelerini, umutlarını ve dileklerini hissediyordu.

IV

Goethe – Werther

"Hakikat şudur ki Doktor Goethe uzun zaman önce ölmüştü. Dansı ve ay ışığında gezintiyi seven Matmazel Lotte Buff da öyle... Bu hikâyenin bütün şahıslarından yalnız bir tanesi hâlâ yaşıyor: Talihsiz Werther!.."

A. Maurois – *Meïpe*

Doktor Goethe'nin Frankfurt'taki hayatı babası için mesleğinde ilerlemesine yeterli değildi. Onun yükselmesini, devlet hiyerarşisinde büyük bir yer almasını, adliye işlerine yatkınlık kazanmasını istiyordu. O dönemde Almanya'nın en büyük mahkemesi Wetzlar'daydı. Burası bir tür temyiz mahkemesiydi. Bütün Alman hükümetleri oraya delegelerini gönderir, en önemli sorunlar orada görüşülür ve çözümlenirdi. Hükümdar danışmanı olan babası Goethe'yi işte bu mahkemede staj görmek üzere oraya tayin ettirmişti. Oğlu gelen dosyaların özetini çıkararak imparatorluğun bütün işlerini öğrenecekti.

1772 Mayısı'nın ortalarıydı Goethe Wetzlar'a geldi. Régence Oteli'ne indi. Yemek salonuna girdiği zaman sofra

başında çeşitli Alman hükümetlerinin gönderdiği elçilik heyetlerine mensup gençleri gürültüyle, hararetle konuşur ve tartışırken gördü. Onlar niçin bu kadar ateşli, niçin bu derece coşkundular?..

İnsanlığın hayatında eski inançların sarsıldığı ve yenilerinin doğmak üzere olduğu dönemlerde yaşlılar inandıklarının yetersiz kaldığını gördükleri için asabi, hırçın ve üzgündürler. Gençler ise yeniye atılmak isteyen ruhlarında duydukları sabırsızlıkla kendilerini her şeyi yapmaya gücü yeter, fakat yapmak fırsatından yoksun görerek hissettikleri ızdırapla isyankâr, gürültücü ve sinirlidirler. İşte her dönemde örneği olan bu Alman gençleri de aynı hâldeydiler. Çünkü Almanya, hatta bütün Avrupa o dönemde Rousseau'nun ve Herder'in işaret parmaklarıyla gösterdikleri hayalî hayat için doğada doğaüstü mutluluk arayan insanların coşkunluklarıyla sarsılıyordu. Bu gençler de aynı sara hastalığına tutulmuşlardı. "Doğa, doğaya saygı göstermek... Her şeyi onda aramak, onda bulmak!.."

Bu düstur ortak sözleriydi. Hatta büyük şarap ve bira kadehlerini derin bir susuzlukla boşalttıkları zaman içlerini doğanın hayat suyuyla canlandırdıklarını sanıyorlardı.

Goethe az zamanda bu gençler arasında saygı duyulan bir arkadaş oldu. O da onlar gibi "doğa" kelimesini bir tanrı adı gibi tekrar ediyordu. Fakat bu kelime Goethe için içi boş bir klişe değildi. Wetzlar çevresinde uzun otların arasına yatıp ruhunu derinlerine uçurduğu mavi gökleri seyreder, öten böceklerin anlamı insanlarca meçhul garip seslerini dinlerken, kendini bütün bu görüp işittiği dünyaya karıştırıyor, o görkemli bütünün içinde kayboluyordu. Artık kalbinde Leipzig'deki hırçınlıklar ve hastalıklar, Strasbourg'daki acılar, Frankfurt'taki şüphe ve vicdan azapları yoktu. Derin bir sessizlik ve huzur içinde yaşamaktaydı.

Homeros elinden hiç düşmüyordu. Köy çeşmeleri başında gördüğü köylü Alman kızları onun gözünde *Odysseia*'nın

en canlı kişilerinden biri olan Phaiakların kralı Alkinoos'un kızı Nausikaa ve arkadaşlarından başkası değildi. Homeros'un yarattığı insanlar dönemler üstünde ve her dönemde örneğine rast gelinebilen şahıslardı. Homeros o kadar evrensel, o kadar ölmez bir şairdi. Goethe'nin gözünde onun kahramanları ölmekten uzaktılar.

Régence Oteli'nin yuvarlak sofrasında toplanan gençler beklerlerdi ki Goethe gelsin, gündüz gezerken gördüğü ve kitaplardan okuduğu şeylerden söz etsin. Bu genç şair ne sihirli bir ifadeyle konuşuyordu. Yaptığı benzetmeler, zeki buluşlarıyla dikkati ne kadar çok çeken bir insandı. Yüzünün ifadesi, ellerinin hareketleri sözlerini büsbütün etkili kılıyordu. Onun için arkadaşları, "Ah, Goethe'yi sevmemek nasıl mümkün olabilir?" derlerdi. Goethe az zaman içinde Wetzlar'da meşhur oldu. Her vesileyle adı geçer, sözleri tekrar edilirdi. Şahsı hakkında birkaç söz işiten kesinlikle onu görmek isterdi. Mahkeme içinde kendisini tanımayan, anlatırken dinlemeyen iki kişi kalmıştı: Kestner, Jerusalem.

Bu iki genç ayrı ayrı sebeplerden Régence Oteli'nin yuvarlak sofrasındaki halkada hazır bulunamıyorlardı. Gerçi ikisi de bekârdı. Fakat ikisinin de münzevi bir hayatı vardı. Jerusalem arkadaşlarından birinin karısını sevmiş, fakat karşılık göremediği için kötümser ve münzevi olmuştu. Bir iki defa Goethe'yi gördü, ancak insandan kaçan yaradılışı dost olmalarına engel oldu.

Kestner'e gelince, çok ciddi ve vazifesini sever bir gençti. Amirleri en küçük bir endişe hissetmeden ona en önemli işleri havale ederler, getirdiği kâğıtları okumadan imzalarlardı; o derece dikkatliydi. Arkadaşlarının Goethe'den övgüyle söz etmesi onun merakını uyandırmamış değildi. Fakat şehrin genç kızlarından biriyle nişanlıydı. Geç vakit işini bitirip daireden çıkınca onun evine gider ve Goethe ile görüşecek zaman bulamazdı.

Ancak bir rastlantı bu iki meslektaşı birbirine tanıttı. Bir gün Kestner arkadaşlarından biriyle kırda geziyordu. Goethe'ye ağaçların altına uzanmış kitap okurken rastladılar. O gün en ciddi meseleler üzerine konuştular. Kestner gördü ki Goethe, Herder'in suçladığı uçucu tarafı yanında, en hayati sorunları en ciddi bir şekilde düşünen ve düşünebilen bir insandır. Genç şairi takdir etmekte gecikmedi. Ve bu ilk tanışma Kestner üzerinde saygı duygusu uyandırdı.

Herkes onu takdir ediyor, kendisinde olağanüstü bir yan buluyordu. O da bunun farkındaydı. Dehasına inandıracak takdirler, dehasını besleyen doğa içinde yaşamak onun için ne büyük bir mutluluktu. Fakat kalbinin derinliklerinde yine yeni bir bekleme heyecanı vardı. Ne bekliyordu? Görmediği, bilmediği, adını duymadığı bir kadının belirsiz, silik, uzak hayali bu bekleyişin canlı, fakat hülyadan yapılmış bir tablosuydu.

Hatıra defterine kaydettiği şu satırlar bu tablonun tasvirinden başka bir şey değildir:

"Ben o zaman çok küçüktüm, bahçeye bir kiraz ağacı dikmiştim. Onun büyümesini ne derin bir hazla seyretmiştim. Baharın serinliği onun tomurcuklarını dondurdu. Ve ben ağacın üzerinde olmuş kiraz görebilmek için tam bir yıl beklemek zorunda kaldım. Yeni yıl gelince de onları önce kuşlar, sonra obur bir komşu yedi. Bununla birlikte yine bir bahçem olursa yine bir kiraz ağacı dikeceğim."

Haziran'ın 9'uydu. Goethe'nin halası Wetzlar'ın kibar çevrelerinde tanınmış bir kadındı. Yeğenini şehir hanımlarının katılımıyla hazırladığı bir kır balosuna götürüyordu. Halasının arabasında Lotte için bir yer ayrılmış, Töton Şövalyeleri ocağının daire müdürü Herr Buff'un evi önünde durulmuş ve Goethe matmazeli arabaya davet etmek üzere binadan içeri girmişti. Oldukça görkemli bir avludan geçti.

Sağına soluna bakındı; meydanda kimse yoktu. Eve girmeye mecbur oldu. Bir genç kız etrafında birkaç çocuk, onlara üstüne reçel sürülmüş ekmekler veriyordu, önceden haberdar olan Charlotte'den arabaya gelmesini rica etti. Genç kız tatlı bakışlarıyla ondan özür dileyerek çabuk hareketlerle işini bitirdi ve beraberce arabaya geldiler.

Balonun hazırlandığı salona ulaşmışlardı. Burası çok kalabalıktı. Elçiliklerdeki bütün gençler de oradaydılar. Bakışlar Goethe'ye dikilmişti. Uzun boyu ve etkili bakışlarıyla etrafını süzen Goethe'yi halası tanımadığı genç kızlara takdim ediyordu. Fakat Goethe'nin gözü hep Lotte'deydi. Çiftler dönüyor, dönüyordu. Goethe kendine tanıtılan kızlarla, özellikle Lotte ile dans ediyordu. Mavi gözlerinde şen, özgür bir ruhun yansımaları, sarı saçlarında saf bir güzelliğin parıltıları vardı. Friederike'den daha ölçülü, Käthe'den daha az tutkulu görünüyordu. Bu atik ve uyanık bir burjuva kızıydı.

"Kusursuz bir güzelliği yoksa da bu kız gerçekten çok sevimli bir kızdı. Benim gözümde en büyük inceliği çehresinin sihirli sevimliliğidir. Zekâsı yok değil, fakat yaradılışta neşeli ve canlı olması en güçlü tarafıdır. Özellikle yüksek, asil, merhametli, hayırsever ve temiz bir kalbi vardır."

Kenster'in bu sözlerini o gün ilk defa dans ettiği bu kız hakkında Goethe kırk yıl sonra da doğru ve yerinde bulacaktır.

Dans bütün gece devam etmişti. Saatin ilerlediği bir zamanda dehşetli bir bora oldu. Fakat bu neşeli genç kızlar ve delikanlılar onun gürültüsünü duymuyorlardı. Özellikle Lotte'nin çıkardığı oyunlar herkesi boranın çılgın bağırtılarına kulak vermekten çekmiş ve samimi eğlence gecesinin zevkini aynı sarhoşluk içinde devam ettirmişti.

Fakat Goethe'nin ruhundaki fırtına asıl Kestner geldiği zaman kopmuştu. Kestner her zamanki gibi ancak

işini bitirdikten sonra baloya gelebilmişti. Atından inip Charlotte'ye doğru yürümeye başladığı zaman onun kendi yanından kalkıp hemen Kestner'e doğru gitmesi, Charlotte'ye teklifsiz, fakat biraz egemen bir eda ile el uzatması Goethe'nin gözünden kaçmamış ve onda tahminin üstünde bir umut kırıklığı yaratmıştı. Demek birkaç saattir aylardan beri kalbindeki bekleme duygusunun konusu olarak güzelliğini içtiği Charlotte, Kestner'in nişanlısı olan kızdı!..

Goethe şafak sökerken üç kız arkadaşıyla oturdukları arabada yanında sıcaklığını hissettiği bu vücudun sahibine esrarengiz bir umutla bağlandığını seziyordu.

— Rica ederim benim için rahatsız olmayın!..

Yalnız ikisi uyanık kalan yorgun davetlilerden Goethe'ye Charlotte tarafından söylenen bu cümlede onun bütün varlığını titreten gizli bir kuvvet vardı.

— Sizin gözlerinizi açık gördükçe kendiminkileri kapatabilir miyim?

Bu cevaptan sonra artık konuşmadılar. Araba Töton Şövalyeleri ocağı önünde durdu. Goethe, Charlotte'yi arabadan indirdi. Kız doğal bir nezaketle Goethe'yi tekrar görmek arzusunda olduğunu söylerken Goethe bu sözü işitemeyecek kadar derin duygular içindeydi.

Ertesi gün Goethe bir gün önce tanıştığı kızın babasını ziyarete geldi. İhtiyar Bay Buff'un karısı bir yıl önce ölmüş ve ona on bir çocuk bırakmıştı. Töton şövalyelerine ait olan binanın bir kısmında onlar, bir kısmında da Brand ailesi oturuyorlardı. Brand iki defa evlenmiş ve yirmi çocuğu dünyaya gelmişti. Aynı çatı altında irili ufaklı tam otuz bir çocuk vardı. Bahçede kaynaşan bu sarı ve siyah başlar, çiçeklerden daha güzel ve kovandaki arılardan daha gürültücüydüler. Charlotte penceresinin önüne oturur, onlara göz kulak olurdu. Bu afacanlar hafifçe gülen bir ciddiyetle kendilerini idare eden Charlotte'yi sebebini bilmedikleri bir teslimiyetle dinlerlerdi. Charlotte'nin en neşeli ve meşgul zamanı kahvaltı zamanlarıydı.

Miniminiler onun etrafını alırlar, küçük elleriyle tereyağı sürdüğü ekmekleri birer birer kapışırlardı. İşte Goethe, Charlotte'nin yüzünü ilk defa böyle canlı bir çerçeve içinde görmemiş miydi?

Charlotte fazla içli bir kız değildi. Başka genç kızlar gibi hülyalar kurmaya ve kitap okumaya vakit bulamıyordu. Zamanından önce çocuk anneliği ve ev hanımlığı görevi ona düşmüştü. Kardeşlerini vakitsiz öksüz bırakan sevgili annesinin yokluğunu bildirmemek için bütün kalbiyle onlara bakardı. Yemek pişirmek, sofrayı hazırlamak, reçel ve konserve yapmak, küçükleri kaldırmak, giydirmek, büyüklerin derslerine ve ödevlerine yardım etmek lazım değil miydi? Onun için durup dinlenmeden çalışıyordu.

Goethe daha ilk ziyaretinde karşı konulamayan canlılığıyla Charlotte'nin babasını hayran bırakmıştı. Yaşlı adam bu genç avukatın konuşmasına bayılmıştı. Hele çocuklar hemen onun etrafını aldılar. Çıkardığı oyunlar, söylediği hikâyelerle bu küçük kalpler ona en masum bağlarla bağlanmıştı. Ziyaretler sıklaştıkça Charlotte, Goethe'ye karşı içten bir yakınlık hissetmeye başlıyordu. Bazen bahçede çilek toplamaya çıkarlar, bazen Charlotte ona fasulye ayıklatırdı.

Çoğu günler zamanlarını böyle beraberce evde, bahçede geçiriyorlardı. Akşam olunca küçükler yatarlar, büyükler babalarının etrafına toplanırlardı. Kestler her akşam biraz daha yorgun, bir gün öncekinden biraz daha düşünceli gelir, nişanlısının yanına otururdu. Onlar gizli bir tavırla konuşurlarken Goethe çocuklara kitaptaki resimleri anlatır veya onlara piyano çalardı.

Charlotte bu ateşli ve hırslı dostunun Homeros'tan, Shakespeare'den söz etmesini ilgiyle dinlerken sözlerinde bir aşk kokusu olduğunu sezmiyor değildi. Fakat kalbinin dinginliğini bozamayacağına emin olduğu bu avcıdan belirsiz bir ürperme ile su başına giden bir ceylana benzemeksizin

korkmuyor, çekinmiyordu. Oysa Kestner derin bir endişe içindeydi. Bu korku ancak görünürde hüzünlü bir hâl almasıyla görülebilirdi. "Nişanlı" –bu arkadaşlarının ona taktıkları isimdir– Charlotte ile baş başa kalmak istiyordu. Fakat bu sürekli misafir onun huzurunu bozuyor, kalbini rahatsız ediyordu.

İki rakip zeki ve ruhtan anlar insanlar oldukları için birbirinin böyle anlarda geçirdikleri gönül hâllerini pek güzel seziyorlardı.

Kestner rakibini çok iyi anlamış, ondaki gücü pek yakından görmüştü:

"Goethe pek çok yeteneklidir. O gerçek bir deha ve karakter adamıdır. Hayal gücü olağanüstü canlı, zamanının dörtte üçünde hayaller ve simgelerle konuşur. Çoğunlukla kendini tam olarak anlatamadığını, düşüncesini olduğu gibi ifade edemediğini, fakat yaşı ilerledikçe doğru düşünmeyi başaracağını ve düşüncesini anladığı gibi anlatacağı umudunda bulunduğunu söyler, duygularında çok şiddetli olduğu hâlde kendine hâkimdir. Asil bir şekilde ve önceden inanılmış düşüncelerden bağımsız olarak düşünür. Başkalarının düşüncelerine, iyi kabul edilip edilmeyeceğine, modaya uygun olup olmayacağına bakmadan o andaki hâline göre hareket eder. Her türlü karışıklıktan nefret eder. Çocukları sever ve onlarla uzun zamanlar geçirir, hareketlerinde kimseye uymaz ve başkalarına hoş gelmeyen etkileri olabilir. Kadınlara çok saygısı vardır. Kendi prensiplerinden emin olmayarak daima açıklık ve kesinlik arar. Önemli konularda söylenilen sözlerin aksini pek nadir iddia eder ve başkalarının düşüncelerine itiraz etmeyi sevmez. Kararsızlıktan hoşlanmaz. Hakikati bulmaya çalışır. Ne komünyona, ne kiliseye gider. Arada sırada dua eder. Bir anda kayıtsız kaldığı bir konuya başka bir anda tutkuyla ilgi gösterir. Gelecek bir hayata ve daha

iyi bir gelecek olduğuna inanır. Bir kelime ile o bambaşka bir adamdır."

O devirde Goethe'yi bu kadar iyi anlamış ve anlatmış kimse yoktu. Rakibini bu derece yanılmazlıkla anlayan "Nişanlı" onun Charlotte'ye karşı hâlini de aynı kuvvetle kavramıştı:

"Lotte'yi seviyor ve kişisel olan sevgisine ve bütün felsefesine rağmen ne benim gelişimden, ne de Lotte ile senli benli oluşumdan hiç de memnun değildir. Bana gelince, ben de ona olan bütün sempatime rağmen nişanlımla kendisini yalnız görmekten hoşnut değilim. Ben gidiyorum ve çok şükür nişanlımın babası geliyor. Ve bu beni biraz yatıştırıyor."

Ciddi ve sakin "Nişanlı" bütün bu bilgileri ve ızdıraplarıyla birlikte görünürde vaziyeti korumaktaydı. Akşamları Kestner geç vakit gelince üçü ay ışığında gezintiler yapıyorlardı. Aralarında en çok konuşan Goethe'ydi. İki dinleyici de ay ışığından aldıkları zevki bu eşsiz insanın düşündürücü ve doyurucu sözleriyle bütün ruhlarına sindiriyorlardı. Goethe Frankfurt'taki büyücü kadınla Doktor Merck'ten söz eder, ikisi de bu acayip hikâyeleri gece yarısından sonralara kadar ilgiyle dinlerlerdi. Uyku zamanı gelince Charlotte'yi evine bırakırlar ve iki rakip Wetzlar'ın tenha sokaklarında biraz dolaştıktan sonra Goethe yalnız kalır, duvarlar üstünde yüksek sesle şiirler okurdu. Bir ayak sesi, eğik bir baş, yürüyen bir gölge üstünde yine bir gölge ağırlığı ve korkunçluğuyla gecenin kara ve katı boşluğuna karışır, kaybolurdu. Bu gölge insan karşılıksız aşkının kederine katlanamayan Jerusalem'di.

Goethe onun için:

— Ah biçare âşık!..

derdi ve sonra tutamadığı kahkahaları bedbaht âşıkın karıştığı katı boşluğu titretirdi. Bunlarda baykuştan korkan ve onu taklit ederek gülen bir insanın kahkahalarından çok baykuşunkilere benzeyen bir korkunçluk vardı.

***

Mevsimler, insanın hayatı ve aşkın devirleri ne kadar birbirine benzer. Bahar olur, hava ılıktır, sular tatlı akar; yaz gelir, güneş yakar, toprak kızgındır. Çocukluk saftır, aşırılıklar azdır; gençlik düşüncesiz, atılgan ve ateşlidir. Tıpkı aşk da böyle... Temiz duygularla doğar, kardeşlik duygularıyla beslenir ve sonra öpmek isteyen dudak, daha sonra yutmak isteyen bir ağız olur.

İşte Goethe ağustos sıcaklarında gölgelerinden serinlik aldıkları ağaçların altını bulmak için yan yana yürüdüğü bu genç ve kuvvetli bedenin sıcaklığını doğayı yakan güneşinkinden daha kavurucu bir şekilde duyarken hiç de önceki saf duygularla ona yakın olduğunu sanan insan değildi. Bu hafif dokunuşların yankılarını gece yalnız kaldığı zaman bütün sinirlerinde bir yılan kıvrılmasıyla dolaşan sıcaklıkta duyuyordu.

Bir gün Goethe o ana kadar saklamayı başardığı aşk zehrinin öldürücü titremelerini engelleyemedi, Charlotte'yi öptü.

Bu cüreti ona Charlotte'nin bir hareketi, bir sözü mü vermişti?.. Belki... Ciddi ve saf ruhunun en küçük bir eğilimini bile kendine itiraf etmemiş olan bu genç kız biraz neşeli, hatta biraz gönül çeken bir tavırla işveli bir hareket yapmış, çapkın bir söz söylemiş olabilirdi. Fakat Goethe bu saflık dolu kalbin tedbirsizliğinden yararlanmalı mıydı? Temizlik, kalp, sakınma, ödev... Aşk için bu kelimelerin kuvveti ne olabilirdi? Alev haberdar değildir diye pervane kendini onda yanmaktan çekebilir mi?

Charlotte bu olayı aynı günün akşamı Kestner'e anlattı. Zeki ve sabırlı "Nişanlı" en doğru hareketi yaptı. Charlotte'ye kendisinden emin olduğunu, Goethe'nin hareketlerini düzeltmesi için yine onun Goethe üzerinde etkili olması gerektiğini söyledi.

Kestner dışarı çıktı. Charlotte, Goethe'yle yalnızdı:

— Ben nişanlıyım ve nişanlımı seviyorum. Başka hiç kimseye en küçük bir âşıkane eğilimim bile yok. Bundan emin olmalısınız aziz Goethe, duygularım hakkında hataya düşmenize gönlüm hiçbir şekilde razı olamaz!..

Goethe başı önüne eğilmiş dışarı çıktı. Kestner bu mahzun hâliyle Goethe'yi uzaktan seyrediyordu. Ona karşı kalbinde birdenbire şefkat ve mutluluk duygularını beraberce duydu. Bu mutluluğun karşılığında müthiş bir bahtsızlık, o şefkatte de katlanılmaz bir zulüm olduğunu zafer kazanmış her rakip gibi o da bilmiyordu.

Olayın çizgisini Kestner'in zeki, doğru ve alçak gönüllü bir insan ruhunu yansıtan günlük defterinden takip edebiliriz:

"13 Ağustos – Akşam bir öpücüğün itirafı. (Goethe bütün gün gelmiyor). Lotte ile hafif bir tartışma, ertesi gün çözümleniyor.

14 Ağustos – Gezintisinden sonra Goethe akşamüzeri geldi. Kendisine ilgisiz davranıldı ve gitti.

15 Ağustos – Akşam saat onda tekrar geldi ve bizi kapının önünde otururken buldu. Başka bir şey yapmadan çiçekleri bir tarafa bırakıldı. Anladı ve çiçekleri attı. Kinayeli konuştu. Gece yarısına kadar onunla yollarda gezindim, tuhaf bir konuşma. Neşesizdi. Mehtapta duvara dayanmış, bir alay çılgınlıktan söz etti, güldük.

16 Ağustos – Charlotte, Goethe'ye yaptığı hareketin doğru olmadığından söz etti ve kendisinden ancak dostluk umabileceğini söyledi. Soluk ve bitkindi. Akşama soyulmuş fasulyeler..."

Goethe çok muzdaripti. Kestner'in büyük bir fedakârlık göstererek kendisinden birçok niteliklerle üstün olduğunu bildiği Goethe ile şahsından birini tercih etmekte Charlotte'yi serbest bırakması ve Charlotte'nin açıkça Kestner'i tercih etmesi Goethe'yi harap etmişti. Bu ızdırap bazen o derece şiddetleniyordu ki Goethe nişanlısının yanında Charlotte'nin ellerini ağlaya ağlaya öpüyordu. Fakat bütün bu acılar kalbinin bir tarafında bütün yaşama umut ve arzularının gizlendiği yere kadar erişemiyordu. O saklı yerde her şeye rağmen yaşayacak ve yaratacak olan ruhunun gizli güçleri vardı. Sevilmezse sevilmesin, gururu kırılırsa kırılsın, yenilirse yenilsin; orada bir şey vardı ki en üzüntülü zamanlarında bile onu aşırı ve olumsuz hareketlerden alıkoyuyordu.

İçinde en şiddetli fırtınalar, boralar uğuldar ve onlara karşı koymak için ruhunun bütün gücünü seferber etmeye mecbur olurken Mephisto'nun canlı örneği olan Merck onu aramaya geldi. Bir sebeple Goethe onu Charlotte'ye takdim etti. Şeytan Merck kızı çok güzel buldu, ama Goethe'nin sonucu çok ölümcül olması muhtemel aşk ve ihtirasını hafifletmek amacıyla yüzünün hatlarında ve tavırlarında köylü kızlarının hâlini andıran bir ilkellik bulduğunu söyledi. Ve ona amacını hissettirmeden Charlotte'yi inceden inceye eleştirdi.

"Çirkin değil!.. Kesin... Fakat ondan çok daha güzellerini bulmak da mümkün!.."

Hele yüz verilmediği hâlde Charlotte'nin dizinin dibinden ayrılmamakta ısrar etmesi, nişanlısının şüpheli bakışları altında aşkının bütün isteklerini ikiyüzlü bir şekilde gizlemeye mecbur olması Goethe'ye ağır gelmemeli miydi? Merck onu en canlı yerinden vurmuştu. Gerçi Charlotte'nin yanındayken her şeye rağmen ruhunun sanatçı yanı en kuvvetli şekilde esinle besleniyordu. Fakat gitmesi lazımdı. Bu gidiş elbette onun için çok zor olacaktı. Fakat özgürlük!.. O da artık kavuşması gereken bir ideal değil miydi?

Karar verdi. Kestner'le kendisinin doğum günleri acayip bir şekilde 28 Ağustos'a, aynı güne rastlıyordu. Wetzlar'dan gidecekti. Bundan kimseyi haberdar etmeyecek, o akşam dostlarıyla birlikte olacak ve sabah erkenden kalkıp şehri terk edecekti.

Kestner'le Charlotte doğum günü hediyelerini önceden verdiler. Kestner cepte taşınacak kadar küçük bir Homeros, Charlotte de Goethe ile ilk defa tanıştığı baloda taktığı kırmızı kurdeleyi hediye etmişti. Akşam masanın etrafına toplandılar. Her zamanki gibi fasulye ayıkladılar. Kestner, halasının Goethe'yi görememekten şikâyet ettiğini anlatıyor; Jerusalem'in sonuçsuz bir aşkın ızdıraplarıyla bedbaht olduğunu söylüyordu. Goethe tarife gelmez şekilde manidar ve bilmece gibi gülüyordu. Charlotte çay hazırlamıştı. Bu sırada çarşının saati tam on ikiyi vurdu. Gece yarısı yeni yaşlarının yeni dakikaları başlıyordu. Charlotte kuvvetli bir hamle yaparak bir eliyle nişanlısının, diğer eliyle de Goethe'nin elini tuttu. Parlak bakışları ve hararetli kalbiyle her ikisinin de yeni yıllarını tebrik etti. O gece bir türlü birbirlerinden ayrılamıyorlardı. Ertesi gün Goethe şehri terk etmek cüretini gösteremedi. On beş gün daha, evet, kararından on beş gün daha sonraya kadar acı veren bir kararsızlık içinde Wetzlar'da kaldı. Aşkı ile aklı, kalbiyle kafası mücadele içindeydi.

Sonunda bir akşam bütün gücünü topladı. Charlotte ile Kestner'i bahçede aramaya gitti. Kararı artık kesindi. Bu gizli ve hüzünlü vedanın üzüntüsünü yalnız kendisi duymakla en acı bir hissin kekremsi fakat doyulmaz zevki içinde yaşıyordu. Gece pek ilahiydi. Ihlamur ağaçlarıyla gürgenlerin ay ışığında maddelikten çıkan ve hayalî bir varlık alan dalları altındaydılar. Üçü de susuyordu. Gölgelerin mavi yumuşaklığı, yıldızların göklerde çarpan birer kalp gibi yanıp sönen pırıltısı karşısında ne söyleyeceklerini bilemiyorlardı. İlk defa Charlotte'nin sesi duyuldu:

— Ben ay ışığında gezemiyorum. Hayır, asla; kesinlikle kaybettiğim bedenlerin hayali benimle birlikte oluyor. Ölüm duygusu ve bizi bekleyen geleceğin ne olacağı endişesi kesinlikle zihnimi kurcalıyor. Ölümden sonra tekrar yaşayacağız, değil mi? Fakat birbirimizi bulacak mıyız? Size nasıl geliyor, buna ne diyorsunuz?

— Ah Charlotte, evet, birbirimizi tekrar göreceğiz, burada ve göklerde!..

— Aziz ölülerimiz bize dair bir şey biliyorlar mı? Bahtiyar olduğumuz zamanlarda onları ateşli bir sevgiyle hatırladığımızı duyuyorlar mı?

Charlotte hep annesini hatırlıyordu. Akşamları yavrularının kendi etrafına toplandıkları zaman onu nasıl gözünün önünde yaşıyormuş kadar canlı görüyorsa yine öyle, belki daha fazla canlı olarak gördü. Mahzun bir sesle hep bunlara dair söyledi, söyledi ve ağladı. Goethe derin bir ızdırabın kalbini sıkan kıskacı içinde müthiş bir heyecan duyuyordu. Charlotte'nin elini ellerinin arasına aldı ve gözlerinin bol bol akan yaşlarıyla ondaki üzüntüyü sanki eritmek istiyordu.

Charlotte ayağa kalktı ve "Vakit geldi, artık gidelim!.." diyebildi. Goethe:

— Evet birbirimizi tekrar göreceğiz, hangi şekilde olursak olalım mutlaka birbirimizi tanıyacağız. Gidiyorum ve sizi memnuniyetle terk ediyorum. Fakat bu gidişin sürekli olduğunu söyleyemeye katlanamıyorum. Hoşça kal Charlotte, hoşça kal Kestner, birbirimizi tekrar göreceğiz!..

Charlotte tatlı bir gülümsemeyle:

— Yarın, yarın!..

diyordu. İçeri girdi. Ihlamurların gölgesi arasında beyaz elbisesi yansımalar yaptı. Goethe kollarını açtı ve uzattı. Bahçe boştu. Charlotte'nin penceresinden odasındaki ışıkları hayal meyal seçiyordu. Işıklar da söndü ve Goethe bir gölge gibi karanlıklara gömüldü.

Ertesi gün Kestner evinde Goethe'den gelmiş bir mektubu buldu. Orada diyordu ki:

"Gidecek Kestner!.. Gidecek, sen bu notu aldığın zaman o gitmiş olacak. Bu ana kadar kendimi tutmayı başardım, fakat son konuşmamız benim aklımı başımdan aldı. Eğer bir an daha senin yanında kalmış olsaydım kendimi tutamayacaktım. Şimdi yalnızım ve yarın gidiyorum. Ah zavallı başım!..

"Belki tekrar gelirim, fakat ne zaman Allah bilir!..

"Lotte, sözleriniz beni bir deniz gibi derinliklerine çekerken sizi son defa olarak görüyordum. Hayır ayrılıktan söz etmeyelim. Yarın gidiyorum. O gitti. İşte bir daha dönmeyeceğim, o da!.. Ve son defa bana eşlik eden aziz pederi hatırlıyorum. Artık yalnızım ve ağlayabilirim; sizi bahtiyar bırakıyorum; kalplerinizden çıkmayacağım. Sizi göreceğim; fakat yarın değilse hiçbir zaman! Söyleyin benim küçüklere: O gitmiştir... deyin... Artık bu şekilde yazmaya devam edemeyeceğim."

Ve sabahleyin:

"Bavullar hazır aziz Lotte, güneş yükseliyor. Daha bir çeyrek saat; sonra uzak, uzak olacağım... Her şeyi biliyorsunuz. Ve biliyorsunuz ki bu son günlerde ne kadar mutluydum. Kendilerine katılacağım dostlar da iyi insanlardır. Fakat sizi niçin terk etmeli?.. İşte böyle, çok zamanlar hazla umduğum mutluluğu bu bahtiyar günlere katamamak benim yazgımmış! Sevinç içinde kalın aziz Lotte, talih size mutluluk vermiştir. Bu mutluluk hiçbir zaman sizden ayrılmasın. Bana gelince çok aziz Lotte, gözlerinizde benim değişmediğimi düşündüğünüzü görmekle bahtiyarım. Hoşça kal!.. Bin kere hoşça kal!..

Goethe."

Ertesi sabah saat yediye doğru şehri terk etmişti. Halası Lanke bu acele kaçışa hem şaşırmış, hem de üzülmüştü. Görevinden izin de almamıştı. Bunu annesine haber verecekti.

Charlotte'ye gelince, Goethe'nin gidişini kardeşlerine söylediği zaman çocukların canı çok sıkılmıştı. Charlotte onları oynatmak için kendinde yeterli güç ve neşeyi bulamamıştı. Fakat diğer taraftan parmakları arasında Goethe'nin veda notunu bükerken içinden de:

"Böyle yapması daha iyi oldu!.." diyordu.

Bu ayrılış Sessenheim'dan, Friederike'den ayrılışına hiç benzemiyordu. Bir yıl önceki kaçışta sözünü tutmayan bir insanın utancı vardı. Bu defa arkadaşının mutluluğu için gönlünün bütün arzularını çiğneyerek gidiyordu. Sevilmemenin yenilgisi, kendine hâkim olarak Wetzlar'ı terk edebilmenin galibiyeti onun tutku dolu ruhunu son bir fırtınayla bir kere daha altüst etmişti. Fakat Lotte'nin yüksek ağaçlar arasındaki evinin penceresinden gördüğü ve ışıklar sönünce kaybettiği hayalini ayrılık gölgeleriyle tutulmuş bir ay gibi ruhunun köklerinde yaşatıyor, bu sevgili varlıktan yine onun sevgili hayaline doğru yürüyerek kaçıyordu.

***

Ren sahillerindeydi. Koblenz'e kadar vapurla geldi. Madam La Roche'un kıymetli tablolarla süslü, beyaz köşkünde misafir oldu. Edebiyat âşıkı olan bu hassas kadın, Voltaire benzeri bir ruhun şüphe ve alaycılığını yansıtan kocasıyla tam zıt bir karakterdeydi. Madam ince ve iyi kalpliydi. Yaşının sonbaharında güzelliğinin krizantemlerini özenle korumuştu. Evi neşeli bir edebiyat mahfiliydi. Geceleri İngilizce romanlar okunur, felsefe konuları konuşulurdu. Büyük kızı Maximiliane koyu siyah gözleri ve pembe güller kadar taze rengiyle bu evin bakılmaya kıyılmayacak kadar güzel ve narin bir süsüydü.

Goethe bu evden hoşlandı. Maximiliane ona tatlı bir duygu veriyor, uyuşturucu bir etkisi oluyordu. Charlotte'yi unutmuş değildi. Fakat:

"Önceki duygu henüz külleri altında için için yanar bir hâldeyken, insanın kendinde yeni bir tutku duyması ne kadar nefis oluyor?.. Tıpkı bu güneş batıp da karşıki ufuktan ay göklere yükselirken o göksel ışıklarla iki taraftan aydınlanabilmenin verdiği hazza benziyor."

Goethe, Madam La Roche'un evinde ancak beş gün kadar misafir kaldıktan sonra Frankfurt'a döndü. Bu beş günlük misafirlik Goethe'nin bu ana kıza elli yıl sadık kalması için yeterli gelmişti. Fakat ne olursa olsun hayal gücü hep Charlotte'yle uğraşıyordu. Frankfurt'a gelince Kestner ile Charlotte'yi orada buldu. On günlük bir ayrılıktan sonra birbirini gören iki arkadaş boyunlarına sarılarak uzun zaman ayrı kalmış gibi öpüştüler. Misafirler işleri bittikten sonra Frankfurt'u terk ettiler. Goethe onlara birbiri üzerine birçok mektuplar yazdı. Goethe Charlotte'nin kalbinden silinmeye, unutulmaya bir türlü razı olamıyordu. Her fırsattan yararlanıp kendini hatırlatmak istiyordu.

"Lotte beni düşünmedi. Oysa onun her zaman beni düşünmesini isterim. İsterim ki bunu bu gece yapsın. Ama ben onu kendisine söylememeliyim. Ah, bütün ruhum, bütün bedenimle onun yanında olmak!.. Onu gece gündüz düşünüyorum. Wetzlar'da artık mutlu olamazdım, tanrılar böyle bir dönemi bana bağışlamayacaklardır. Onlar bana Kantalin işkencelerini vermeyi kararlaştırmışlar. Ne olursa olsun onu tekrar görmek istiyorum. Ne olacağını kim bilir, fakat bununla birlikte ona yeni bir aşkın güvenini vermeden önce kendini görmek istemem. En iyisi ona yazmamak, hayal gücümün dizginlerini sıkı tutmaktır. Fakat onun resmi duvarda asılı, bu hepsinden fena!.. Kurdelesi gül

rengini hâlâ koruyor; fakat bana öyle geliyor ki arabanın içinde geçirdiğimiz anlardan beri bu istek tamamen sönüp gitmiştir."

Bu sözlerini tutamıyordu. İki ay sonra işlerini bahane ederek Wetzlar'a gitti. Orada çok iyi karşılandı.

"Azizim Kestner, hatır ve hayalimden geçmeyecek derecede kibar bir şekilde beni ağırladınız. Bu benim için büyük bir teselli oldu. Allah size bana bağışladığınız günlere benzer bir hayat bağışlasın!.."

Aradan bir ay kadar geçmişti. Bir kasım sabahı Kestner'den bir mektup aldı. Bunda Jerusalem'in intihar ettiği yazılıydı.

Goethe bu haberle derin bir sarsıntı geçirdi. "Dostlarımı böyle bir haberin konusu olmakla mutsuz etmeyeceğimi umarım!.." derken en kuvvetli tutkuları duyan kalbini hiçbir zaman bir rovelver kurşunu ile delmeyeceğini söylemiş oluyordu. Yazdığı cevapta şöyle diyor:

"Bedbaht, talihsiz çocuk!.. Gezintilerden dönerken ona ay ışığında dolaştığı zamanlar rast gelir ve derdim ki kesinlikle bu âşıktır. Bu dönemlerinde onu tanıdığımı Lotte pek iyi hatırlar. Yalnızlık onun kalbini kemirecekti ve Allah onun başına ne geleceğini biliyordu. Onu yedi yıldan beri tanırım. Fakat hiçbir zaman uzun uzun konuşmuş değiliz. Giderken kendisinden bir kitap almıştım. Onu zavallı gencin yadigârı olarak bütün hayatımca saklayacağım."

"Bedbaht", "Talihsiz çocuk", "Yalnızlık"... İşte bu üç kelime ile Goethe, Jerusalem'in intiharından almış olduğu duyguları ifade ediyordu. Onun hayatı ve son dakikaları hakkında büyük bir ilgi duymuş, Kestner'e bu konuda bilgi vermesini rica etmişti. Cevabında şöyle diyor:

"Dün Lotte'ye yazmayı gönlümden geçirmiştim. Fakat düşündüm ki o bana bu şeylerle meşgul olmaktan vazgeçmemi söyleyecekti."

Bununla birlikte Goethe, Kestner'den olayın bütün ayrıntısını haber almıştı. Jerusalem bir arkadaşının eşini sevmişti: Tıpkı Goethe gibi. Ona açıkça sevgisini söylediği gün evden kovulmuştu. Ertesi sabah zavallı âşıkı ölü olarak buldular.

Goethe ilk bakışta Jerusalem'inki ile kendi macerası arasında açık bir benzeyiş görmedi. Hatta kendisiyle onu karşılaştırmaya başladığı anda bile alaycı tavrı azalmış değildi. Yalnız kendinden başkasının şöyle böyle aynı macerayı edebî bir şekilde yazmış olması, kendi macerasını canlı olarak yaşamasına sebep oldu. Fakat onunla kendi karakteri arasında büyük bir fark buluyordu. Jerusalem bıraktığı yazılarından birinde kendini ihtirasının bütün çılgınlıklarına terk etmiş olmakla suçluyordu. İntiharı iradesini bu aşkın dalgalarına bütün varlığıyla ve en derin bir teslimiyetle terk etmesinden başka bir şey değildi. Oysa Goethe her şeye rağmen hayata bağlıydı. Aşk ve ihtiraslarının onu düşürdüğü güç durumlardan kurtulması için ölüm Goethe'nin düşündüğü bir çözüm aracı değildi. Bazen yastığının altına silah takımından çıkardığı değerli bir hançeri koyar ve "lambayı söndürmeden" onun ucunu bir parçacık olsun göğsüne batırıp batıramayacağını denerdi.

"Fakat bunu yapamayınca kendimle alay eder ve kendinden şüphe eden bir insanın maymunluklarını şeytanlara yollar, sonunda yaşamaktan yana kararlar verirdim."

Bütün bu içsel denemeler, düşünüşler onda karşı konulmaz bir yaratma arzusu uyandırıyordu. Her zaman olduğu gibi bu arzu onda bir köşeye çekilme ihtiyacını birlikte

doğurdu. Yalnızlıktan şikâyet eden bir arkadaşına yazdığı şu satırlarda duygusunu pek açık ifade etmektedir:

"Yalnızlıktan şikâyet ediyorsunuz! En asil ruhların yazgısı neden kendilerine benzeyen başka bir ruhu aramak olsun, buna ne ihtiyaç var?"

Babasının getirdiği dosyaları incelemek, mahkemede bunları konu etmek onu sıkıyordu. Leipzig'de olduğu gibi hayalinin yarattığı şeyleri sadece yazı ile değil, resimle de yaşatmak istiyordu. Onu kendi evinde ve odasında renkli kâğıtlar üzerine siyah ve beyazla ahbaplarının portrelerini çizerken görüyoruz.

"Bugün kalbim çarpıyor, öğleden sonra ilk defa elime fırça alacağım. Ne hararet, ne umutla ve ne kendimden geçişle bu işe başlayacağım. Hayatımın yazgısı bu ana bağlı!.."

Her şeye güçlü bir tutkuyla başlayan Goethe, boyalı resim için aynı hararet duyuyordu. Yaptığı portreler asıllarına çok benziyordu. Fakat ruhsuz ve ayrıntıya boğulmuştu. Bununla birlikte ondaki resim arzusu gördüğü şahıslar ve manzaraları tespite çalışması Goethe'de gerçekleri görmek yeteneğini besliyor, kuvvetlendiriyordu. Resim yapmak arzusu onun şiir yazmak ihtiyacına engel olamadı. O her iki tarzda çalışmasıyla "güzel"e can vermek istiyordu.

"Güzellik çizgisinin en saf noktası, aşk çizgisi üstünde bulunandır. Onun bir tarafında zayıflık, bir tarafında kuvvet vardır. Aşk kuvvetle zayıflığın birleştikleri noktadadır."

O noktanın yerini tayin etmek ona büyük bunalımlara mal oluyordu. Kestner ile Lotte'nin düğünlerine gitmesi için

aldığı davetiye kuvvetle zayıflığın ne müthiş bir mücadeleyle aşk noktasında birleştiklerini ona pek acı bir şekilde anlattı. Aradan yedi ay geçtiği hâlde anladı ki Lotte'nin ateşi hâlâ bir kor hâlinde kalbini yakıyordu. Düğüne gitmedi ve ondan bir hafta sonra genç karı kocaya şu mektubu gönderdi:

"İşte böyle efendi ve hanım, geceleriniz hayrolsun!.. Eğer yatağımda aziz kardeşimden daha hoş birisi olsaydı bu mektubu burada keserdim. Heyhat!.. Bu yatağı görün, bir kum çölünden daha boş!.. Lotte'den nasıl uzaklaştığımı bir türlü anlayamıyorum. Bu bir kahramanlık mı, yoksa başka bir şey mi? Ben hem kendimden memnunum, hem de memnun değilim. Bu bana çoğa mal olmadı, fakat bununla birlikte o karar nasıl mümkün olabildi bilemiyorum. Aziz Lotte'yi yalnız size bağışlaması için Allah'ın çok duygusuz olması lazım. Size, yanınızda Lotte, beni hiçbir şekilde anmadığınız bu anda şu sayfaları yazmak deliliğini nasıl olup da yapıyorum?.. Şu sözün verdiği öğüde tamamen inanmış bulunuyorum:

"Birbirini sevenlerden kaçmalı ve kaçanları sevmeli."

Bu mektubun ifade ettiği duygular Goethe'nin içgüdülerinden geliyordu. Deli gibi kıskanıyordu. Mektubunda "yatağımda bekleyen aziz kardeşim" dediği kendinden başka kim olabilirdi? İmalı olarak yalnızlığını söyleyen Goethe, orada bulunmasını dilediği insanı derin bir ihtiras ve acı bir öfkeyle hatırlamıyor muydu?

Goethe yine kendini tutmak istiyordu. Lakin bunu bir türlü başaramıyordu. Aylardan beri uyuduğunu sandığı yılan, evlenme haberi üzerine öyle müthiş bir çılgınlıkla uyanmıştı ki!..

"Eşinizle yatarken benimle alay etmek hiç asil bir hareket değildir. Beni kıskanan bir insan farz etmek!.. Rica ede-

rim Kestner, ben ne zaman insani bir duyguyla Charlotte'yi kıskandım?.. Çünkü sizi ondan esrarengiz bir anlamda kıskandırmamak için kalpsiz ve etsiz bir melek olmak lazımdı. Aziz Kestner, hayatın bütün bir bolluk ve bereketini kollarının arasında tutuyorsun, Allah artırsın. Bana gelince, benim biçare varlığım ıssız bir kayanın üstünde toprak olup gidiyor."

Goethe'nin bu günleri bir yıl önce Lotte'ye gönül verdiği demler değildi, ne de bir yıl sonra yeni aşklarına devam edeceği anlardı. Bu günler genç bir insanın taptığı bir kadını terk etmek zorunda kaldığı günlerdi; çılgın, bunalımlı, asi ve saldırgan günler... Rakibini, kendini ve sevdiğini kolayca öldürebileceği günler... Bu üç hafta kadar sürdü, ölümü sevmeyen içgüdüleri, yalnız yaşamak değil, hem de yaratmak isteyen ruhu onu bu badireden de yavaş yavaş sıyıracaktı. Nitekim öyle oldu.

"Benim iyi deham buna da katlanmak cesaretini verdi. Her zamankinden daha sakinim. Çalışıyorum ve biraz da eğleniyorum. Yalnızlık ve inziva beni sonunda başarılı kıldı."

O yılın yazını böyle geçirdi. Sonbaharda ise sekiz dokuz ay önce büyük bir hazla güzelliğini seyrettiği Maximiliane genç bir eş olarak Frankfurt'a geliyordu. Frankfurt'un büyük bakkallarından Brentano adlı bir İtalyanla evlenmişti.

Babası zengin bir tüccarı biraz yaşlı da olsa çılgın gönüllü bir delikanlıya tercih etmişti.

Dünyanın en güzel yerlerinden birini ve annesinin etrafında toplanan şiir, zekâ ve zarafet çevresini terk edip Frankfurt'un karanlık bir evine ve bir tüccar çevresine gelen güzel Maximiliane'ye Goethe çok acıdı. Bununla birlikte onun kendisine yakın olmasına, içine girdiği çevrede karşılayama-

yacağı ruhsal ihtiyaçlarını kendisinde tatmin edebileceğini düşünerek sevinmişti de..

Brentano'nun evi sık sık ziyaret ettiği bir yer oldu. Evde çocuklarla meşgul oluyordu. Onları kendine bağlamıştı. Bakkal da bu kibar, soylu doktorun evine gelmesinden büyük bir övünç duyuyordu. Bu karşılığı gören Goethe'nin başlıca işi Maximiliane'nin yanına oturmak, ona kitap okumak, yağ ve peynirlerin kirli kokularını ona unutturmak için gezintiler yapmak, kısacası genç eşi memnun etmek için ne yapmak mümkünse hepsini yapmaktı. Goethe özellikle kadınlara karşı nazik, ilgi çekici olmak istediği zaman ona ne rekabet, ne de karşı koyma imkânı vardır. Max'ı eğlendirmek, onu kendi varlığına muhtaç hissettirmek için bütün gününü ya genç kadının yanında geçiriyor ya da bunun dışındaki zamanlarda yine onu düşünmekle kendini avutuyordu. Artık yazmak, okumak şairin ilk sırada gelen uğraşıları arasında değildir.

Zavallı Max zeytinyağı küpleri, sardalya fıçıları arasında kendisini pek talihsiz hissediyordu. Para ve her şey vardı. Fakat kocasında sevilebilecek ince ruh ve anlayışlı zekâ yoktu. Günler geçtikçe Goethe'ye derdini dökmeye, ona açılmaya başladı. Charlotte gibi ev işleriyle ilgilenmediği için Goethe'ye fasulye ayıklatmadı, bahçeden çilek toplatmadı; fakat birlikte roman okudular, piyano çaldılar ve şarkı söylediler.

Kış yerleri karla örtüp onları buz hâline getirdiği zaman birlikte kızağa biniyorlar ve kayıyorlardı. Goethe kırmızı bir pelerin giyiyordu. Çok iyi kayardı. Kızağının üstünde yokuşun başından hızlı bir akışla aşağı doğru inerken rüzgârın şişirdiği bu kızıl pelerin içinde genç ve güçlü Goethe bir yarı-tanrıyı andırıyordu. Bu manzarayı Madam Brentano annesiyle birlikte büyük bir haz içinde seyrediyordu.

Goethe'nin genç karısıyla birlikte gezinti yaptığını, evde piyano çaldığını ve yan yana saatler geçirdiğini gören Bren-

tano ilk zamanlarda biraz hoppa ve zevk düşkünü olan karısını makul bir hâle getirmek için onun gücünden, onun zeki ve ikna edici düşüncelerinden yararlanmıştı. Hatta aralarında anlaşmazlık çıktığı zaman Goethe'den yardım isterdi. Her koca gibi evinin huzur ve dinginliğini bozacak bir hâl aldığını görünce Brentano, Goethe'ye davranışını değiştirdi. Goethe'nin çok maddi bir hayat olarak nitelendirdiği kendi yaşayışına karşı yaptığı ima yollu eleştiriler karısını bu hayattan soğutabilirdi. Tüccar buna katlanamıyordu. Eğer bu kanıda genç kadın da birleşirse bir gün yuvası yıkılabilirdi. Artık Goethe'yi bir bakkal maddeciliğiyle kıskanıyordu.

Goethe, Brentano'dan ezici sözler işitmeye başladı. Hırçınlaşıyor, kızıyor, fakat hiddetini saklamaya çalışıyordu. Yoksa Max'ı göremeyecekti. Son aşkından sonra fırtınaların ardından limana giren bir gemi huzuruyla sevdiği bu kadın ona derin bir mutluluk ve neşe veriyordu. Ondan nasıl kendisini yoksun bırakabilirdi?.. Fakat adamın acı sözleri birbirini takip ediyordu. Sonunda bizzat Max araya girme zorunluluğunu hissetti. Daha ölçülü olmasını, ziyaretlerini biraz daha seyrekleştirmesini kendisinden bir daha rica etti: "Bunu sizden kendi huzur ve rahatım için diliyorum. Bu hâl böyle gidemez, hayır, buna imkân yok!.."

Goethe odanın içinde sinirli sinirli bir yukarı bir aşağı gezerken, "Hayır, buna imkân yok," sözünü tekrar ediyordu. Genç kadın baktı ki Goethe çok sinirliydi, ondan ayrılmak da istemiyordu. Durumu idare etmek görevinin artık kendisine düştüğünü anlayarak ona dedi ki:

"Aziz Goethe, sizden çok rica ederim, kendinize hâkim olunuz. Zekânız, bilgileriniz, yetenekleriniz size birçok mutluluk vaat ediyor. Mert ve cesur olun. Niçin ben, Goethe!.. Başka birine ait olan ben böyle olayım?.."

Bu şikâyette ince bir taşlama, derin bir hayıflanma vardı. Goethe bunları dinledikten sonra bir daha bu eve

girmemek kararıyla oradan çıktı. Yolda ve evinde hep son yılının maceralarını düşünüyordu. Ne zaman bir neşe ve mutluluk bulmuşsa toplumun yasaları onu bundan yoksun bırakmıştı. Yine öyle oluyordu. Charlotte hiç olmazsa sevdiği bir insan için Goethe'ye kalbini vermekten çekinmişti. Oysa Max bu kaba ve duygusuz bakkalı sevmiyordu. O hâlde niçin kendisine kalbini vermekten kaçmıştı? Zekiydi, yetenekliydi; evet, bilgiliydi. Fakat bunlar neye yarardı?.. Onu mutlu edebilecek kadınlar niye ondan kaçıyorlardı? Sinirleri onu daha alevlendirecek sanılan bu düşüncelerle biraz yatışmıştı. Şimdi kendisine bir sanatçı gözüyle yukarıdan bakıyor, kendini bir roman kahramanı gibi görüyordu. Bir an Jerusalem'i düşündü. Bu son sahneye benzer bir davranış karşısında kaldıktan sonra hayatını sona erdirmemiş miydi?.. Onun hayalinden neler geçirdiğini şimdi açıklıkla görüyordu. Bizim gibi duyan ve yaşayan Goethe, yerini dehasına, bizim gibi doyup yaşamayan Goethe'ye terk etti. Onun hayal gücünde karanlık göklerde bulunmayacağını sandığı yıldızları ani olarak gören bir astronom gibi dört çehre canlandı: Charlotte ve Kestner, Max ile Brentano. Bu dört çehreden üç kişilik doğdu: Werther, Charlotte ve Albert.

Werther kendisiydi, fakat sanatçı tarafı görünmeyen bir Goethe. Charlotte yine Charlotte'ydi; yalnız Maximiliane'nin annesi tarafından eğitilmiş, Rousseau'yu, Klopstock'u okumuş bir Charlotte... Albert, Kestner'di. Fakat bir taraftan zekâsına Goethe'nin zekâsı karışmış, diğer taraftan Brentano'nun kabalığı onun ince taraflarına dönüşmüş bir Albert...

Ertesi gün Goethe odasına kapanmıştı. Plansız, karalamasız Wetzlar'ın ızdıraplarını yazıyordu. Kendini bu eserde kaybetmiş gibiydi. Roman dört hafta sonra bitti.

Genç Werther'in Acıları mektup şeklindeydi. Fakat Goethe yalnız Werther'i söyletiyordu. Roman doğa sevgisini

tasvir etmesi, toplumsal zayıflık ve konumları bir yana bırakarak şahısları kendi ruhlarına göre canlandırması bakımından tam Rousseau tarzı bir eserdi. *Werther* denilebilirdi ki *Nouvelle Heloise*'in* ikincisidir.

Wetzlar'dan ayrıldıktan bir buçuk yıl, Jerusalem'in intiharından yine epey bir süre sonra aşkının sönmeye başladığı bir zamanda bu derece ateşli, canlı bir roman yazması Goethe'deki hayal gücünün kuvvetini, kalp ateşini çok açık gösteren bir kanıttır. Roman bu itibarla Goethe'nin çağdaşları üzerinde kalplerine indirilmiş bir çekiç vuruşu etkisi yaptı. Şu şartla ki o vuruşun acısı vurana hınç besletmiyor, ona karşı merhamet uyandırıyordu. Genç-yaşlı, herkes Werther'in hüzün veren sonuna romancının şahsında acıdılar. Kitabın gotik yazıları üstünde kim bilir ne kadar genç kızın gözyaşları Werther'in ölümüne mücevherden birer kitabe oldu.

Alman gençleri tıpkı Werther gibi giyinmeye başladılar. Ceket mavi, yelek ve pantolon sarı, şapkaları siyah... Romanın kahramanına benzemek arzusu Almanya'da bir akım gibi Wertherizm'i doğurdu. Fransa'da da birçok genci aynı kıyafette görüyoruz. "Yalnızlık" hakkında eser yazmış, inzivayı bütün kalemiyle övmüş, meşhur bir yazar olan Zimmermann'ın *Werther*'in ilk kısmını büyük bir heyecanla okuması, haftalarca gözyaşları dökmesi ve Goethe'nin kahramanı gibi sevebilmekten yoksun olduğunu görerek hayıflanması köşesinde huzur içinde yaşayan münzeviler üzerinde bile eserin bıraktığı derin izleri bize anlatmaktadır. Herkes bu eserdeki mektupları, hatıra parçalarını sırf edebî bir emeğin ürünü sayıyordu. Oysa bunlar bizzat zamanında yazılmış, duyulmuş şeylerdi. Goethe, Wetzlar'dan Merck'e yazdığı mektupları istemiş, Jerusalem'in bıraktığı yazılar ve onun hakkında dinlediği hikâyeleri zamanında kaydetmişti. Bütün bunlar eserin bugüne

---

* *Julie, ou la nouvelle Héloïse*, Jean-Jacques Rousseau, 1761.

kadar canlı ve hatta yarın da yaşayacak kadar kuvvetli olmasını sağlamıştır.

Werther'in yayımlanmasından sonra Lotte bir oğlan doğurdu. Goethe talihsiz aşkının eserini çılgın dehasıyla dünyaya getirirken, Charlotte de masum sevgisinin simgesini kocasının kolları arasına veriyordu. Goethe bu haberle bir kere daha sarsıldı. "İsterdim ki Lotte bu çocuğun adı Wolfgang olsun desin!.. Onun bu adı taşımasını arzu etmemin sebebi benim adım olmasıdır. Sonucu bana çabuk bildiriniz!.."

Kendini bu çocuğun sahibi gibi hissetmekte Goethe derin bir haz duyuyordu. Onun âşıkı, aynı zamanda dostu değil miydi? Hatta bu itibarla yavrunun biraz da manevi babası sayılmamalı mıydı?.. Goethe diğer taraftan da büyük bir endişe içindeydi. Kitabın basılması bitiyordu. Elbette onlara da bir nüsha gönderecekti. Karı koca bu eseri nasıl karşılayacaklardı? Orada kendileri vardı.

"Bana çok benzeyen bir dostu size göndermek üzereyim. Umarım onu iyi kabul edeceksiniz. Adı Werther'dir. O size (kimdir ve ne olmuştur) birer birer anlatacak!"

Daha sonra eserle birlikte şu mektubu yollayacaktı:

"Bu nüsha dünyada tek olduğu kadar benim için de çok değerlidir. Bu senin için ayrılmıştır Lotte, onu bin defa öptüm. Ona kimse el sürmesin diye kilitli olarak sakladım. Ah Lotte! Bu kitabı senin de, Kestner'in de ayrı ayrı ve yalnız başınıza okumanızı ve sonra bana birkaç kelime yazmanızı isterim."

Goethe bu eserde gerçekte olmasını istediği ve başaramadığı neler varsa, onların bir kısmını gerçekleştirmiş gibi gösteriyordu. Yanan dudakları hakikaten Lotte'nin dudaklarını yakamamışsa, Max'ın gece kadar siyah gözleri

kendi ateşli gözlerinde aşkın, ihtirasın ve şehvetin mıknatısına kendini kaptıramamışsa ne zararı vardı: Bu kitapta bütün bu istekler yerine gelmiyor muydu? Goethe'nin ruhu yeni doğuran bir kadının acılar içinde yavrusuna baktığı zamanlarda duyduğu hazzı, kurtulmanın verdiği sevinç ve neşeyi hissediyordu.

"Kendimi günah çıkartmış gibi hür ve neşeli, yeni bir hayata başlamaya hak kazanmış hissediyordum,"

derken Goethe gerçekten yarattığı eserde yorgun ruhunu dinlendirdiğini söylüyordu. Artık geçmiş olan bu hayat parçası ve aşk macerası kendi varlığının dışında bir varlık kazanmıştı. Zaten sanat gerçekleşmeyen arzuların ve özlemlerin ifadesi değil miydi? O özlem ve arzuların sahibi için şüphesiz bu doğruydu. Fakat bir de onlarla ilintisi olan iki insan vardı: Lotte ve Kestner! Onlar Goethe'nin istediği gibi bu küçük ciltleri teker teker okumaya başladılar. Charlotte'nin içinde tarif edemediği bir korku vardı. O pek yakından biliyordu ki Goethe çok tutkulu, çok heyecanlıydı. Duygularını hiçbir şey düşünmeden açığa vurabilirdi. Çevrenin ve toplumun yargılarına önem vermeyebilirdi. Ya roman bu ruhla yazılmışsa!.. Ya bütün macera, hatta abartılarak kitaba geçmişse!..

Korkusunun çok yerinde olduğunu Lotte daha ilk sayfalarda gördü. Kendini sanatçı elinden çıkmış bir heykel gibi somut olarak romanda buldukça kızmaktan daha çok anlamını çıkaramadığı bir heyecan duyuyordu. Garip bir heyecan; biraz utanma, biraz korku, fakat herhâlde deli gibi sevilmiş olmanın verdiği gururdan doğan bir heyecan... Kocası çok üzgündü. Kitabı sonuna kadar okuyamadı. Karısının adı aynen geçiyordu. Kendi adı değişmişti, fakat adla birlikte karakterinin de kaba bir hâle getirildiğini görüyordu. Diyordu ki:

— Olay ve isimler bizim gizli ve mutlu hayatımızın bütün sırlarını dünyaya yayacak. Bu doğru mu? Bir ailenin mutluluğu pahasına eser yazmak ve başarısından alacağı zevke bütün bir dostluğu feda etmek...

Kestner sanatçı doğmamış olduğu için bütün bu sevgiler, ızdıraplar, dostluklar, onun bunun vereceği hükümlerin bir sanatçı için ancak eserine ya konu, ya dekor olmaktan başka bir kıymeti olmadığını değerlendiremiyordu.

Goethe, Kestner'den şöyle bir mektup aldı:

"Yaptığınız tabloya bir gerçek görünümü vermek için yaşayan örnekler almak istemişsiniz. Fakat birbirine zıt şeyleri bir araya getirmeniz sizi amacınıza ulaşmaktan yoksun bırakmış. Yaşayan Lotte sizin Lotte'nize benzeseydi çok bedbaht olurdu.

Sizin Albert'iniz ne alçak mahluk! Eğer onun böyle bayağı olmasını istediyseniz, ona böyle yukarıdan bakmanız, 'görünüz, ben nasıl bir adamım' demeniz için kendisinden bu biçim bir ahmak meydana getirmek mutlaka gerekli miydi?"

Kestner'in bu isyanı doğal ve haklıydı, fakat Goethe onlardan daha başka bir karşılık bekliyordu. Sabırsızlıkla beklediği bu cevabı açıp okuyunca, "Anlamadılar, anlayamadılar!.." dedi. Werther niçin kendisi sayılmıştı? Goethe, Werther olabilmek için intihar etmeliydi; oysa yaşıyordu. Şüphesiz Werther'de kendinden bir şey vardı. Fakat kendi değildi. Hele Albert niçin Kestner olsundu?..

"Lotte hoşça kal, Kestner beni sev ve üzme!" diye biten mektubunda Goethe yok yere endişe ettiklerini, Werther'in binlerce kalbin acılarını temsil ettiği şeyin binde birini duymaları lazım geldiğini, yaptıkları fedakârlığı fazla bulmamalarını anlatıyordu.

Bütün bu olaylar yavaş yavaş, gündüzden geceye geçer gibi silindi, kayboldu.

Kestner çok yaşamadı. Dul kadın evlatlarıyla uğraşıyordu. Tıpkı ölen anasının canlı yadigârlarına yaptığı gibi hayatını bu babasız yavrulara hasretti. Zavallı Charlotte!..

Aradan kırk yıl geçmişti. Elli dokuz yaşında zarif, fakat güzelliğinden hiçbir eser taşımayan Madam Kestner çocuklarına ait bir iş için Weimar'da bakan von Goethe'yi ziyaret etti. Nerede o canlı ve tutkulu Goethe, nerede bu durgun ve resmî hayatın bezgin insanı?..

Maurois'nın dediği gibi, genç Goethe, genç ve sevimli Lotte hep ölmüşlerdi. O şahısların hepsi içinde bir tek yaşayan vardı: Talihsiz Werther.

Ne hazindir ki o dönemde bu ateşli eseri okuyan herkes Werther'in sonunu arzuluyor, onun ölümüne imreniyordu; Werther'i yaratan insanı taklit etmek ve her şeye rağmen yaşamak hatırlardan geçmiyordu. Hoş, Goethe gibi olsaydılar da yine sonuç aynı olmayacak mıydı? Her eserin girişi hayat ve sonucu ölüm değil midir?..

V

Yaratma Yılları

"Bahar!.. Sabah ışıklarında olduğu gibi etrafımdaki ışıklarını bana doğru çevirip parlatıyorsun. Bu birbirini takip eden ışıktan çizgiler içinde kalbimde senin ölümsüz ateşin ve sonsuz güzelliğinin kutsal duyguları titreşiyor."

Goethe

Werther'in kazandığı başarı, Goethe'yi yirmi beş yaşında Almanya'nın en büyük yazarları arasına soktu. *Werther*'in yazarını görmek için Frankfurt'a gelenler az değildi. Artık meşhur olmuştu. Aldığı mektuplar, çeşitli topluluklarda etrafından işittiği takdirler Goethe'nin genç başını bir zafer halesiyle çerçeveliyordu. Kendi dehasına çok önce inanmış olan Goethe artık kendisiyle kıyaslamak için büyük kişilikler arıyordu. Bunlar arasında Spinoza da vardı. Onun düşünceleri karakterlerindeki zıtlık bakımından Goethe'yi çok ilgilendirmişti. Büyük düşünce sistemi oluşturmuş olanlarda kendisini en çok çeken taraf, bu düşünce anıtlarından daha çok onları yaratan ve kuran insanlardı. Nitekim

Spinoza'da onun bütün tutkusunu uyandıran yaşayışı, mektupları, hizmetçilerine nasıl davrandığı, kendisine verilen bir mirası kabul etmeyişi, yattığı yatak, hatta hükümet ve iktidar adamları yanında onun şöhretiydi. Goethe böylece kendini herkesle ve herkesi kendisiyle kıyaslamaya alışmıştı. Bu ölçmeyi doğaya da yayıyordu. Kendini dünya gibi evrenin merkezi yapıp düşünüyordu: "Herkes edindiği tecrübeler sonucunda kendine benzeyenlerden bir tablo oluşturabilir, zaman geçtikçe duyduğu kinler ve sevgilerle kendinin haklı olduğunu anlar. Metinleşir, kuvvetlenir..."

O hayatı hareketlerle ölçüyordu. İnsanları işleriyle anlamak gereğine inanmıştı. Örneğin bir hâkimi suçlayan Lavater'in bu hareketini takdirle karşılıyor ve bir arkadaşını hareketleriyle ölçmek için olayı ayrıntılarıyla hikâye etmesini kendisinden rica ediyordu:

"Böyle bir hareket yüz esere bedeldir. Ve eğer çağımızda böyle bir uyanma görülseydi ben de herkesle uzlaşabilecektim. Sana çok yalvarırım, bana olanı biteni yaz!.."

O ne yapmıştı, kendi onun yerinde olsaydı ne yapardı, asıl bunu anlamak istiyordu. Dileği hep hayat, hep hareketlerdi. "Gevşeklikten iğreniyorum. Dünya üstünde kaldıkça her gün bir adım yer daha zapt etmek isterim!.." diyordu. Hissettiği etkinlik ihtiyacını tartışma, eleştiri ve alayla doyuruyordu.

"Niçin kitaplara göre karar vermeli? Onlar, bu kâğıt yığınları, bu basılmış veya yazılmış şeyler bizim öz meyvelerimiz midir ki!.."

Büyük insanların var olan ahlak kurallarıyla bağlı olmadıklarına inanmış olan bu ahlaka kayıtsız adam çocuklara, dostlarına ve yabancılara çeşitli iyilikler ve yardımlar yapı-

yordu. Lotte'nin kardeşlerine günlük gazeteleri okumasınlar diye kitap gönderiyor, sokakta gördüğü çocuklara para veriyor, gücü olmayan çocukların öğrenim ücretlerini kendisi sağlıyordu.

Bu hareketler sadece merhamet eseri sayılamazdı. Kendi güçlerini tartmak ve anlamak içindi. Nitekim aynı endişe ile arkadaş toplantılarına katılıyor. İçiyor ve dans ediyordu. Fakat bütün bu kalabalıklarda Goethe daima içten yanlarını göstermemeye çalışıyordu. Onun fazla neşesi veya çok dans edişini hayretle karşılayıp kendisine biraz dikkatli bakan bir adam, kesinlikle bu iki siyah gözün korkunç birer küre gibi üstüne devrildiğini görürdü. Sözlerin değil, gözlerin bile eleştirisine katlanamıyordu.

"Eserlerimi okuyup da beni sevimli ve girgin bir adam sananlar benimle karşı karşıya geldikleri zaman kendilerinden uzak ve durgun bir insanla karşılaşır, hayal kırıklığına uğrarlar."

Gerçekten öyleydi. Masonlar onu içlerine almak istediler. Goethe bu daveti kabul etmedi. Özgürlüğünü hiçbir şekilde feda edemeyecekti. Zürih'e gittiği zaman ilk günlerde çevresini saran hayranları birer birer yanından uzaklaştılar. Okuryazarlara karşı tutumu böyle olduğu gibi, halk tabakasından olanlara da fazla sokulmazdı. Yalnız onları görmek, tanımak isterdi. Bir gün annesiyle konuşan bir köylü kadının şairane sözlerini dinledi. Ve onları dikkatle not etti. Halk ifade tarzlarını toplamak üzere yeni bir defter tutmaya başlamıştı. Başka bir gün Yahudi mahallesindeki bir yangına gitmiş ve orada fiilen çalışmıştı. Bu fırsatla halk içinde çok iyi kalpli insanlar bulunabileceğini anladı ve tespit etti.

O şu bu kimseyi değil, genel olarak "insan"ı tanımak istiyordu. Her sınıfta, her meslek ve meşrepte, her şeklinde

insanı öğrenmeye çalışıyordu. Nitekim bir dostuna yazdığı mektubun şu satırları bunu pek iyi gösterir:

"İnsanların sözleri benim için Allah'ın sözüdür; ister bir köy papazından, ister kötü bir kadından çıkmış olsun!.. Benimle aynı türden olanın boynuna bütün kalbimle kendimi atarım. Her insana dostum ve 'Senin talihin benim talihime benziyor!' diyebilirim."

Allah ve şeytan onun için kardeş kadar kendisine yakındılar. Çünkü kendinde tanrısal yetenekler kadar şeytani eğilimler de vardı. İnsanlara, daha doğrusu "insan"a karşı duyduğu ilgi, bir bilginin bir olay karşısında duyduğu merak duygusuna benziyordu. Sevdiği zaman sevmeyi, acıdığı zaman acımayı anlamak istediği içindir ki sevdi ve acıdı. Eğer sevmek için sevmiş ve acımak için acımış olsaydı, birinde sonu Werther, ikincisinde İsa olmalıydı. Oysa biri ancak bir romanına kahraman, diğeri ise bir mersiyesine konu olabildi. İçinde sonsuzluğu duyan bu "yarı-tanrı" elbette kendini kendi "yok" edemezdi. Bütün dünyayı zekâsıyla kucaklamak, her şeyi kalbiyle hissetmek istiyordu.

"İçinde bitmez tükenmez kımıldanışlar duymak,
Daima istemek, hiçbir zaman elde edememek,
Kaçmak ve mutluluğa atılmak!..
Ölmek ve yaşamak,
Ey cehennem azabı, niye bitmiyor, niye dinmiyorsun?

***

"Bir adım daha, yorgun ve güç...
Dağa tırmanmak için!..
İleri!..
Gözü pek ve cesurca...
Hedefe doğru atılalım, sonunu bekleyelim!.."

O devirde ruhunun ızdırap ve özlemlerini bağıran bu dizelere ekleyecek başka ne olabilir?

Bu satırlara yirmi beş yaşının güçlü, şikâyetçi, fakat güvenli ruhunu kazıyan Goethe, duygularının en coşkun, fakat en kapalı olduğu bu yılın, 1774 yılının yazında iki büyük adamla tanıştı: eğitimci Basedow ve mistik ilahiyatçı Lavater. Bunlar birbirine ne kadar çok benzemez iki insandı. Lavater ince, zayıf, dalgın ve düşünceli; sesi tatlı, alnı koyu saçlarıyla çerçevelenmiş, geniş göz kapaklarının altında iri ve tanrısal iki göz... Basedow şişman, iri karınlı, tıknefes, kısık sesli, yağlı peruklu, birbirine girmiş kaşları altında keskin ve canlı iki küçük göz... Biri ne kadar güler yüzlü ve dindar görünürse, diğeri o kadar sert ve yargılayıcıydı. Zürihli Protestan ilahiyatçı insanı saran bir ruhla büyülüyor, oysa Alman reformcusu kayıtsızlığını ve kabalığını hiçbir utanç endişesi hissetmeden ortaya çıkarıveriyordu. Biri İncil'e özgü olan merhamet ve şefkatin nağmesiyle heyecanlanmış, insanları İsa'ya erdirmenin yolunu arıyor; diğeri onları sopa ile doğal dine ve J. J. Rousseau'nun deizmine inandırmak için çalışıyordu. Gençliğe öğretim ve eğitim vermek istiyor; fakat diğer taraftan kötü tütünlerle kendini zehirliyor, göğsü bağrı açık gezip dolaşmaktan hazzediyor, hatta karısını dövüyordu. Ne önemi vardı, onun egemen ve güçlü kişiliği Goethe'ye çekici gelmişti. Ve bu iki zıt inançlı peygamberin vuruşmaları Goethe için çok ilgi çekici olduğu kadar içindeki şüphelerini de artırıyordu. İncil adamı ileri sürdüğü düşüncelerle ansiklopedi adamından daha çok onu kazanamamıştı. Fakat (*Muhammed*) dramını yazmaya çalışan Goethe için bu iki insan değerli bir ruh incelemesine imkân veren ne etkili birer örnek olmuşlardı.

Goethe onların propaganda için yaptıkları seyahate katılmaya karar verdi. Temmuz'un 15'inde onlarla Ems'e geldi. Ne unutulmaz bir gün!.. İki havari birbiriyle tartışma ve çekişme hâlinde çevredeki şatoları ziyaret ediyorlar. Halk

kalabalığı içinde biri fizyonomi incelemesi yapar ve İncil'e taraftar toplarken, diğeri örnek bir eğitim kurumu olmak üzere açmak istediği filantropinum için para toplamaya savaşıyordu.

Etraflarını güzel bir dünya çevirmişti. İyi bir kabul görmüşler ve şehirde onlar için şenlikler yapılmıştı. Herkes dans ediyordu. Akşam serenat, gece yarısı curcuna!.. İki valsin arasında Goethe Basedow'un odasına çıkıyordu.

Karmakarışık bir hâlde bulunan yatağının içine gömülmüş, kapı ve pencereler kapalı, içtiği pipoların, yediği peynir ve sucukların kokularıyla boğucu bir hava odayı kaplamış, Basedow kâtibine eğitime dair olan kitabının bir bölümünü yazdırmaktadır. Şair içeri girince bir sıçrayışta ayağa kalkar, hangi konu olursa olsun ona anlatmaya hazırdır:

"Şu teslise nasıl inanılabilir? Kilise büyüklerinin ileri sürdükleri kanıtlar ne aşağı, ne bayağı şeylerdir!.."

Aşağıda dönen çiftlerin hayali gözünün önüne gelince bu dumanlı odada bir dakika daha duramayan genç şair onu biraz da kapıyı açıp merdiven başında dinledikten sonra basamakları dörder dörder atlayarak dans salonuna inerdi. Basedow hemen kapıyı kapar ve yatağına çıkar, bıraktığı yerden hiçbir zahmet çekmeksizin devamını söyleyip yazdırmaya başlardı.

Kuzeye doğru seyahatlerine devam etmek üzere bu iki peygamber şehri terk ederlerken Goethe onlardan bir türlü ayrılamadı. Birlikte gidiyordu. Onlara itiraz etmekte, dindar ve taraftarlar sürüsüyle alay etmekte, çabuk kızan eğitimciye takılmakta şeytani bir haz buluyordu. Bir gün hava çok sıcaktı. Basedow'un gırtlağı piposunun dumanıyla kurumuştu. Üstelik sıcak da onu dehşetli terletmişti. Susuzluktan yanıyordu. Yoldaki hanlardan birinin önünde arabayı durdurup bira ısmarladı. Goethe buna razı olmadı.

Basedow onun itirazına fena hâlde kızdı, söylendi ve hatta yüzüne bir de tokat attı. Goethe sakince cevap verdi:

— Ama babacığım sakin olunuz, daha hanın simgesini görmediniz: Birbirine geçmiş iki üçgen!.. Bunun bir tanesi sizi çıldırtmaya yeter. İki olunca sizi iyice bağlamak lazım!..

İki peygamberin yanında bir çağdaş delikanlı, üçü de birbirine benzemez insanlar!.. İşte böyle seyahat ediyorlardı. Lavater yaradılış ve çalışma tarzı bakımından Basedow'dan daha az dikkat çekici değildi. O zamana kadar Almanya'da kimsenin uğraşmadığı bir alanda çalışıyordu. İnsanların yüzünden, yazısından ruhuna ulaşmak için kendine göre bir yöntem bulmuştu. Bu bilimle sanat arası bir şeydi. Goethe bu bilimi ondan öğreniyor, fakat yaratıcılığından hiçbir şey kaybettirmemeye çalışıyordu. Üstat ise bu bambaşka tavırlı öğrencisine aşırı bağlanmıştı. Lavater çırağından yedi yaş kadar büyüktü. Fakat Goethe'nin iri, baktığı yeri delen gözlerinde kendininkinden daha çok bu işi yapabilecek bir güç olduğunu sezmemiş değildi.

Lavater bir çehre karşısında sahibini iyi veya kötü görmekte ilerlerken, Goethe bu dış ve iç ilişkinin yasasını bulmaya savaşırdı. Meşhur bir adamın hareketlerinden çok yüzünün anlamına bakıp hüküm vermek yerine, adı bilinmeyen bir adamın büstüne bakıp onun karakterini keşfetmek yöntemini buldu. Örneğin Homeros'a ait olup olmadığı kesin olarak bilinmeyen bir heykel hakkında şöyle demişti:

"Bu adam görmüyor, işitmiyor, hiçbir şey istemiyor, çalışıp çabalamıyor. Bu başın en önemli yeri kubbemsi bir manzara gösteren alnın yüksek tarafındaki çukurdadır. Ve orası hafızanın bulunduğu yerdir. Bu kaşlar ilgili oldukları şeyleri birbirinden ayırarak sırf aralarındaki ilişkileri incelemek için bir kere bile çatılmış değildir. Bu kafatasının içinde her türlü hayatın her çeşidi ve onların doğa yasalarına göre toplanan

genel yapısı birleşmiştir. Bu Homeros'tur! Bu kafatasında en müthiş tanrılarla, en kayıtsız, bağsız kahramanlar kendilerine birer durak bulmuşlardır. Çukurlarına gömülmüş olan bu gözlerin körlüğü, tamamen içeriye yönelen bu görme gücü yavaş yavaş ve daima içsel hayatının bağlarını sıkıştırır, şairler ustasının heykelini tamamlar. Bu masum dudaklar ilkel bir insanın bütün saflığıyla bir çocuk gibi kekeliyor sanılır. Bu adam ihtirassız, huzur ve dinginlik yollarında yürüyor. Ancak kendi için vardır ve onu dolduran dünya tek uğraşısı ve tek ödülüdür."

Lavater için fizyonomide yöntem Goethe'ye zıt olarak kilisedeki aziz resimlerinde takdis için uzanan ellerin hareketlerini incelemek, onlara anlam vermekti. Onun fazla tahlilci olmasını Goethe hiç de iyi bulmuyordu. Özellikle üstadın fazla dindarlığından sıkılıyordu. Lavater Goethe'yi imana getirmek istiyor. Oysa Goethe ona şu üç kelime ile cevap veriyordu:

"Ben Hristiyan değilim!.."

Lavater dalgındı. Goethe'nin kitabına konmak üzere kendisine verdiği birçok belgeyi kaybetti. Goethe ona dehasından haberdar bir insan olarak birçok şeyler söyledi. Fakat üstat bunları unuttu. Aksine onun her gün kaç saat uyumuş olduğunu yazmakla yetindi. İki dost yıllarca birbiriyle mektuplaştılar. Fakat Goethe ancak arada sırada cevap veriyordu. Ve sonunda tam bir ayrılık oldu. Artık birbirlerini unutmuş vaziyetteydiler. Goethe yaşlılığında bu eski dosttan şöyle söz ediyor:

"Lavater'in altın gibi bir kalbi vardı. Fakat kendini tuhaf birtakım hayallere kaptırdı. Sert hakikat onun işi değildi. Kendini aldattı ve başkalarını da aldanmaya yöneltti. Onun

içindir ki aramızda tam bir kopukluk meydana geldi. Ona son defa Zürih'te rastlamıştım, beni görmedi. Uzaktan ilerlediğini gördüğüm zaman yolda kendini takip ettim. Ben yan döndüm, o da öbür kaldırıma geçti ve beni tanımadı. Sırtı kambur bir balıkçıl kuşuna benziyordu."

Sonunda Lavater'i Goethe'nin anıt eserlerinden biri olan *Büyük Kophta*'da ölümden sonra hayata ermiş görüyoruz. Fakat ne olursa olsun bu iki adamın başka başka yaradılışta olmalarına rağmen idealist cephedeki kuvvetleri ve tam benzeyişleriyle Goethe üzerinde pek büyük bir etkileri olmuştur. Goethe *Şiir ve Hakikat*'te kırk yıl sonra bunu itiraf ediyor:

"İçimdeki hâkim özgürlükle hayatımı oluruna bırakışım, plansız ve gayesiz hareketlerim arasında bile olsa Basedow ile Lavater'in dünyevi gayeler için ruh, hatta dinî araçlardan yararlandıklarını elbette görmemiş olamazdım. Günlerimi hesapsız ve yeteneklerimi kararsız harcayan ben, çok çabuk görmek zorunda kaldım ki bu iki adam kendi türlerinde öğrenmek, anlamak ve inanmak konusunda büyük çalışmalar yaptıkları gibi, düşüncelerinin peşinde, kalplerinde daima ilerletmek gücünü taşıdıkları bazı arzular besliyorlardı. Her ikisinin de hayallerinde, girişimlerinde ve hareketlerinin olağanüstülüğünde öyle bir iman yerleşmişti ki onların temizliklerine saygı göstermek, onları sevmek ve takdir etmek gerçek bir borç oluyordu."

Bütün bu takdirlere ve onlardan sağladığı yararlara rağmen Goethe o zaman kendileriyle birlikte olmaktan beklediği manevi serveti kazanmış olduğuna inanmış değildi. Gizli bir kuvvet onu başka bir büyük adama itiyordu. Köln'de onlardan ayrıldıktan sonra Temmuz'un 20'sinde filozof Friedrich Jacobi'yi Pempelfort'taki villasında ziyaret etmeye karar verdi.

Berg ye Jülich dukalıklarının idare meclisi üyesi, zengin ve bağımsız, hoşsohbet ve döneminin en saygı duyulan kişiliklerinden biri olan Jacobi aynı zamanda yüksek bir gönül adamıydı. Dostluğu kuvvetliydi ve etrafında yüksek insanların oluşturduğu bir topluluk vardı. Daha ilk buluşmada ruhları birbiriyle anlaşmıştı. Yüksek çevrelerin gerekleriyle parçalanan günlerin akşamlarında birbirlerini buluyorlar ve yarım kalan sohbetlerine devam ediyorlardı. Villa alışıldık gürültülerinden kurtulmuş sakin bir yuva hâlini alıyor, ay mavi tüller arasında uyuyorken bu iki büyük insan pencerenin önünde, ayakta bu güzel kokulu, nurlu dinginliğin içlerine dolduğunu hissediyorlardı. Önlerinden usulca kayıp giden Ren'in sularında titreyen yıldızları, altın tellerden örülü bir ağın ilmeklerindeki elmaslar gibi seyrediyor, dalıyor ve bu sessiz yaz gecesinin şiiriyle doluyorlar ve doluyorlardı. İki dost sonsuzluğun sarhoşluğuyla bu donuk ışıklı dünyanın önünde susarak birbirini dinliyor gibiydiler. Birbirlerini ne kadar birleşmiş hissediyorlardı? Artık iman ve ızdırap kardeşi olmuşlardı.

Jacobi, Spinoza'nın hayranıydı. Bu Amsterdamlı Musevi, siyasi kuramlara değinmeyen, fakat insanın yaratılış ve doğa karşısında duyduğu merakını ve cevap alamamanın verdiği ızdıraplarını yatıştıran düşünceleriyle onların en çok yakınlık hissettiği bir filozoftu. Onun düşüncelerini Jacobi büyük bir yeterlilikle Goethe'ye aktarıyordu. Spinoza'nın kurduğu felsefe yapısı tıpkı evren gibi görkemli, onun kadar düzgün ve düzenliydi. Nasıl ki doğa olayların birbirini takip etmesi bakımından bir zorunluluk ve onun içindeki yasayı ifade ediyorsa, bu düşünce anıtı da filozofun evren hakkındaki görüşlerinin aynı belirlilik ve zorunlulukla birbirinin üstüne konmuş taşlardan kurulduğu duygusunu veriyordu. Bu yeni düşünce tarzına bağlanmış olan Goethe, tehlikeli bir bilinmezin ve ruhunu girdap gibi kendine çeken bir sırrın içini ürperttiğini duyuyordu. Anlıyordu ki bu derin ve

sevimli dost, Spinoza'nın panteizmine karşı anadan doğma bir sevgi hissediyor ve bundan zevk alması, yumuşak ve affedici bir Allah'a inanmak ihtiyacından çok, iyilik ve sevecenlik idealine karşı beslediği ilgiden kaynaklanıyordu.

Goethe, Pempelfort'tan ayrıldığı zaman Spinoza'nın düşünceleriyle büyülenmiş hâldeydi. Resmî dinlerin dogmalarla aşılamak istedikleri Allah'ın hâkimiyeti düşüncelerinden uzak düşünen Goethe'yi Jacobi'nin açıklamaları imana getirmiş gibiydi. Bu ince ve zeki dostun Spinoza'yı yorumlarken anlattığı düşüncelerle Goethe kendine göre bir Spinoza sistemi yoğurmuştu. Özellikle onun Goethe'deki yaşamak neşesini etkisi altına alan şu sözü Goethe'nin hatırından çıkmaz vecizelerden biri oldu:

"Vitae non mortis sapientia meditatio est."*

Mademki insan doğanın bir parçasıdır, o hâlde onunla birlikte bu tanrısal doğamn bütün değişmeleriyle değişecek, bütün yaratmalarıyla yaratacak, onun gibi yaşayacak, onun gibi ölümsüz olacaktı. Onun da korktuğu yaratamamak, yaşayamamak değil miydi? Şu hâlde o da tanrısal doğa gibi ve onunla birlikte yaratacak, onunla birlikte yaşayacaktı.

Goethe pek az büyük insan gibi düşüncelerini hayat yapan bir adamdır. Jacobi ile konuşmalarından edindiği bu anlayışların büyük ortaya çıkışlarını birer birer görüyoruz. 1774'te, *Werther*'in yayımlandığı aynı yıl *Clavigo*'yu yazıyor. Bu dramı Beaumarchais'nin hatıratından çıkarmıştı. En iyi sahnesi bu Fransızca eserin edebî bir tercümesi gibiydi. Fakat Goethe ona kendi hatıralarını da katmıştı. Goethe'nin başkalarını hayrete düşürmek, onların gözlerini kamaştırmak arzusu ve ruh mücadeleleri aynen bu dramda en canlı bir şekilde görülüyor.

---

* "Bilgelik ölüm üzerine değil, hayat üzerine derin bir düşünüştür." B. Spinoza, *Ethica*, 4.67.

Dramın kuvvetli şahıslarından biri olan Carlos, kuvvetli bir hayat adamı, açık sözlü, soğuk düşünceli bir insan; bu da çok sevdiği arkadaşı Merck'di. *Clavigo* yazdığı dramların denebilir ki sahne kaidelerine en çok uyanıdır. Goethe bu eseri tam sekiz günde yazıp bitirmiştir.

Bundan başka *Faust*, *Muhammed*, *Prometheus*, *Serseri Yahudi*'yi yazmaya başladı. Bu eserler bütün hayatınca bitirmek isteyip bitirmeyi başaramadığı değerli eserlerdir. Bunlarda tarihin ve efsanenin en büyük kişiliklerini yaşatmak istiyordu.

Goethe *Yaşamımdan Şiir ve Hakikat*'te bu yılki olağanüstü coşkunluğunu ve *Prometheus*'u niçin yazdığını şöyle açıklıyor:

"İlhamlarımın zenginliğini düşünmüş, bunun tamamen kendimden geldiğini ve hiçbir dış sebebin onu ne kuvvetlendirmiş, ne de zayıflatmış olduğunu anlamıştım. Bu şiir bolluğunu varlığımın bütün dayanağı olmak üzere kabul ediyor ve seviyordum. Bu düşünce ben de bir hayale dönüştü. Tanrılardan ayrılan ve kendi atölyesinde yeni bir dünya yapan Prometheus'un efsanevi kişiliği gözüme çarptı."

Goethe kendini semavi dinlerden ayrılmış hissettiği içindir ki eski Yunanın tanrılarına isyan eden *Prometheus*'ta bu kurtuluşunu dile getirmek istiyordu. Bu isyankâr eserde Zeus'a haykıran Prometheus değil, bizzat Goethe'ydi:

"Göklerini bulutlarla ört ey Zeus!.. Ve deve dikenlerinin başlarını yere deviren çocuklar gibi dağların zincirleri ve zirveleri üstünde kuvvetini dene!.. Bununla birlikte dünyamı, senin kurmuş olmadığın kulübemi, alevine gıpta ettiğin ocağımı yok etmemen lazım. Güneşin altında ey tanrılar, büyüklüğünüzü kurbanların sunulması ve duaların okunup üflenmesiyle cimrilikle beslemenizden daha acınacak bir

şey var mı, bilemiyorum. Eğer çocuklarla dilenciler yalnız umutla karınlarını doyurmuş deliler gibi olmasaydılar, siz ey tanrılar, açlıktan feryat figan edecektiniz.

"Ben daha çocukken ve var olmaktan başka bir şey bilmezken orada şikâyetimi dinleyecek bir kulak, yoksula acıyacak benimki gibi bir kalp var sanarak şaşkın bakışlarımı güneşe çevirmiştim. Titan'ın gururuna karşı kim beni korudu, kim beni ölümden ve esirlikten kurtardı?.. Ey gönül, ey bütün kutsallığıyla tutuşan gönül, bunu bizzat sen yapmadın mı? Bütün körlüğünle birlikte! Sen genç ve iyi kalp!.. Yukarıdaki uyuyana ateşli kurtuluş hamlelerini sen yolluyordun.

"Ey Zeus, sana saygı göstermek mi?.. Niçin? Yaşlının acılarını mı dindirdin? Kederlinin gözyaşlarını mı kuruttun? Ben senin ve benim sahiplerimiz olan zaman ve yazgının bir demir gibi döktüğü insan değil miyim?

"Sen çiçek hâlindeki hülyalarım açılmadığı için hayata ihanet edeceğimi ve çöllere kaçacağımı mı sanıyorsun?

"İşte ben bu insanları, benim gibi ızdırap çekmek, benim gibi ağlamak, benim gibi neşelenmek ve hazzı tatmak ve sonunda benim gibi seni aşağılamak için kendime benzeyen bu ırkı hayalimde yoğuruyorum."

Serseri Yahudi daha başka ruhtaydı. Bu da diğerleri gibi taslak hâlinde. Bu eserlerin çoğunu bir türlü arzu ettiği şekilde tamamlayamamıştı. Nitekim *Serseri Yahudi*'yi de sağken yayımlamaya razı olmadı. Ancak ölümünden sonra 1836'da yayımlanabildi. Goethe bunda bir kunduracıdan söz eder, O Hazreti İsa'ya rast gelir. Kunduracı ile İsa'nın şahıslarında "işleyen" ile "düşünen" temsil edilmiştir. İsa ona Allah'ın hâkimiyeti hakkında iman etmesi gereken düşünceleri söylüyor, onu hak dine davet ediyor. Kunduracı iyi kalpli ve merttir. Bu tür denetimlerden, böyle yarı çıplak memleket memleket gezmekten, halkı çalışmaktan

alıkoyup kendine çekerek çöllerde arkasını takip ettirmekten onu vazgeçirmeye çalışıyor. Mesih karşılık olarak ona büyük amaçlarını anlatmak istiyor, fakat bu düşünceyi aşılamalar ona etki etmiyor. Sonunda Hazreti İsa büyük bir kişilik hâline geliyor. Halk adamı oluyor. Saf kunduracı bu işin sonunda tehlike olduğunu düşünüyor. Halk arasında bir karışıklık olacağını seziyor. Olaylar onun düşündüğü gibi çıkıyor. Hazreti İsa tutuklanıyor ve mahkûm oluyor. Havarilerden olup peygambere ihanet eden Judas kunduracının dükkânına geliyor. İsa'nın kendini hükümdar ilan etmek düşüncesinde olduğundan, bu düşünceden vazgeçmesi için kendisine yalvardığı hâlde bunda ısrar ettiğinden ve sonunda bu korkunç sonla karşılaştığından söz ediyor. Saf kunduracı bu sözleri işitince ona verdiği öğütleri hatırlıyor ve sözünü dinlememiş bir adamın uğradığı cezaları doğal bulması türünden ona içinden acımak gelmiyor. Biraz sonra çarmıha gerilmiş olarak Hazreti İsa'yı dükkânının önünden geçiriyorlar. Kapının önüne çıkıyor. Eski öğütlerini daha şiddetle tekrara başlıyor. İsa'nın bütün işkencelere katlanan sakin, fakat muzdarip yüzüne bakarken birdenbire bu çehre değişiyor. Artık gördüğü önünde ızdırap çeken şehidin çehresi değil, alnında öte dünyadaki hayatın güneşi parlayan Mesih'in nurlu yüzüdür. Kulaklarına şu ses geliyor:

"Beni bir defa daha bu çehremle görünceye kadar yeryüzünde serseri dolaşacaksın!.."

Kunduracı Ahasuerus, şiddetli bir çarpmayla bayılıyor ve nelerden sonra kendine gelince, çekici, bıçağı, dükkânı bırakıp Kudüs yollarına düşüyor. Ve zavallı ızdırap ve hasret içinde bütün ömrünce çöllerde tekrar o nurlu yüzü görmek için dolaşıp duruyor.

Bu eserde İsa'nın insani ve ilahi tarafları büyük bir coşkuyla yaşatılmıştır. Fakat Goethe inançlarındaki içten-

lik, hareketlerindeki kesinlik ve düşüncelerindeki açıklık bakımından Hazreti Muhammed'e de bağlanmıştı. Onu da şiirde yaşatmak istedi. Kuran'ın çeşitli parçalarını Almanca çevirilerinden okumuş, onun özellikle peygamberler tarihine ait kısımları kendisini etkilemişti. İsa gibi Muhammed'i de dogma ve ayetlerin kuruluğu içinden çıkarıp canlı bir şekilde göstermek hevesine düştü.

Bu düşüncesini ve güdülerini *Yaşamımdan Şiir ve Hakikat*'te şöyle anlatıyor:

"Ben Lavater'le Basedow'un düşündükleri şekildeki düşünceleri son noktalarına kadar takip ettiğim ve kendi tecrübelerimin geniş sınırlarını aşarak tarihte buna benzeyen şahıs ve olayları araştırdığım zaman, bana gerçek gibi görünen ve insanı esenlikten çok beklentilerin boşa çıkmasından duyulan acıya götüren bu yolları Muhammed'in hayatında dramatik bir şekilde tasvir etmeyi tasarladım."

Tamamlanmamış piyes Hazreti Peygamber'i çölde, yıldızlı bir göğün altında, yalnız Allah'ın hâkimiyeti hakkındaki kararsız düşüncelerini söyleterek ve sonunda bir, sonsuz, başlangıcı ve bitimi olmayan Tanrı'yı buldurmak suretiyle başlar. Hazreti İbrahim'in Kuran'daki kıssasmdan alınan bu olayı Goethe harikulade bir güçle şiir hâline getirmiştir.

"Kalbi heyecanlandıranın içinizden hangisi olduğunu
bilemiyorum.
Duygumu hiçbirinize tam olarak veremiyorum.
Dua ve yardım çağrısına kulak veren kimdir?
Yalvaran göze bakışlarını kim çeviriyor?

İşte Zühre, sevimli yıldız, yükseliyor ve parlıyor.
Benim efendim, benim Tanrım sen ol!
Ne büyük bir güzellikle bana işaret ediyor.

Dur, dur gitme! Bakışlarım benden ayırma!
Ne? Yoksa ben kaçıp gizleneni mi sevdim?

Ey Kamer, kutlu ol! Sen ki yıldızların rehberisin,
Benim hükümdarım, benim ilahım ol!..
Benim yolumu sen aydınlatıyorsun!
Ah! Beni yolunu kaybetmiş olan bir halk ile
Karanlıklar içinde dolaşmaya bırakma!

Ey sıcak Güneş! Ateşli yürek senin uğruna kendini
feda eder.
Sen benim efendim, sen benim Tanrım ol!
Sen ki her şeyi görürsün, bana yol göster!
Ey güzel şey, sen de mi kayboluyorsun?
Ve kalın karanlıklar beni sarıyor.

Ey seven kalp, yüksel, Yaradan'a kadar yücel!..
Ey evrensel aşk! Benim efendim, benim Tanrım ol!..
Sen ki Güneş'i, Ay'ı, yıldızları
Yeri, göğü ve beni hep sen yarattın!.."

Bundan sonra Hazreti Peygamber'in sütninesi Halime ile konuşması ve sonra Hazreti Ali ile Fatma'nın şarkıları vardır. Goethe burada şiirin bütün gücünü yirmi beş yaşının bütün ateşiyle yaşatmıştır.

Bu yıl içinde yazdığı eserlerden biri de "İlahlar, Kahramanlar, Wieland" adlı yergisidir.

Goethe ilk zamanlarda Wieland'ı çok takdir ediyordu. Fakat yayımlanmasını ilgiyle beklediği "Merkür Alman"ın ilk sayısında *Goetz von Berlichingen* için yazdığı eleştiriyi görünce ve Alman mimarisine dair olan küçük etüdü hakkındaki düşüncesini öğrenerek büyük bir hayal kırıklığına uğrayınca Goethe'nin Wieland hakkındaki saygı ve ilgisi tersine döndü. Bu eleştirilerle Goethe en ince yerinden yara-

lanmıştı. Bu etki altında 1774 yılı Eylülü'nün sonuna doğru bir yergi yazdı. Bir pazar günü öğleden önce dostlarıyla bu konu hakkında konuşmuştu. Öğleden sonra bir oturuşta bu piyesi ortaya çıkardı. Yanında bir şişe de Burgonya şarabı vardı. Şarabın verdiği hararet, Wieland'ın onun tutkulu ruhunda yaptığı kuvvetli etki dehasının kanatlarına bu kuvvet ve hızı vermişti. Wieland'ın Yunan klasiklerine eleştirel bir şekilde yukarıdan bakışı, onun bu konuda gösterdiği fazla gurur Goethe'nin en şeytani kuvvetlerini ayağa kaldırmıştı. Yergide Kharon, Merkür, Euripides, Alceste ile Wieland'ı karşılaştırıyordu. Örneğin Euripides, Merkür'le konuşurken:

"Eski dostlara, kardeşlerinize ve çocuklarınıza böyle davranmak hiç de kibarca olmamıştır. Bedenlerinde bir damla eski Yunan kanı bulunmayan adamlarla kendinizi kötü duruma sokuyorsunuz. Yüksek çevrelerdeki çocukların sakallarımıza gösterdikleri saygıyı zayıflatıyor ve küçücük şöhretimizden başka bir şeyi olmayan bizlerle alay ediyor ve bizi hırpalıyorsunuz!.."

Bu ve buna benzer birçok anıştırmayla hep Wieland'ı kastediyordu.

Bütün bu eserler büyük bir aşkın ertesinde kendini her şeye rağmen serbest ve benliğine sahip hisseden Goethe'nin pek sınırlı, fakat verimli zamanlarında yazılmıştır. Bunlarda kadın aşkı yerine büyük ideallerin ürpertileri var. Ancak unutmamalıdır ki bu da onun inişsiz, fakat çıkışlı hayatında sadece bir dönem, bir aşama olmaktan başka bir anlam ifade etmemektedir.

VI

Goethe Nişanlı

"Aile mutluluğuna yaklaşmayı yeni yeni düşünüyordum. Gerçek neşeye ermek ve hayatın gerçek acılarını tatmayı tasarlamaktaydım. Ancak şimdi ben hiçbir zaman hoş bir şekilde gerçekleşmediği gibi yeniden enginlere atılmış bir hâlde bulunuyorum."

Goethe – Herder'e mektup.

Bu yaratma yıllarında Goethe, Frankfurt'un burjuva hayatından büsbütün kendini çekmiş değildi. 1775 yılının Ocak ayıydı. Gerisini Goethe'nin kendinden dinleyebiliriz:

"Bir gün yüksek bir tüccar ailesinin evinde verilen küçük bir konsere birlikte gitmemi dostlarımdan biri bana teklif etti. Vakit epey geçti, fakat ben böyle birden ortaya çıkıveren şeyleri sevdiğim için ona uydum. Evin alt katındaki bir daireye girdik. Burası geniş bir salondu. Orada pek çok arkadaşımızı bulduk. Ortada bir piyano vardı. Evin biricik kızı onun önüne oturdu ve olağanüstü bir hüner ve güzellikle piyano çaldı. Ben piyanonun bir köşesindeydim. Onun

yüzünün anlamını ve tavırlarını mümkün olduğu kadar yakından görebilmek için buraya oturmuştum. Jestlerinde çocukça bazı şeyler vardı. Çalarken yapmaya mecbur kaldığı hareketler "imkânsız bir şeyi kolayca ifade edişler"di. Sonat bitti, piyanonun yanından ve önümden geçti. Yeniden kuartet başlayacağı için sadece birbirimizi selamladık ve konuşmadık."

Gözler gizliden gizliye birbirini arıyordu. Birbirlerinden hoşlanmışlardı; hafifçe gülümsüyorlardı. Lili Schönemann –bu sarışın kızın adıydı– bütün şehrin kendisinden söz ettiği genç şairin sessiz takdirlerinden büyük bir zevk duyuyor ve tatlı hareketleriyle onun bütün ruhunu kendine çekmek istiyordu. Henüz on yedi yaşında olsa da bütün yıllarını bu parlak sosyetenin içinde geçirdiği için mavi gözlerinin Goethe üzerinde yapacağı sihirli etkiyi olağanüstü bir kolaylıkla sezmiş bulunuyordu. Eğer o akşamdan Goethe'yi avlamaya kalkışsaydı, belki bu tuzağa kendisi düşecekti. Tekrar gelmesini ve görüşmelerini Goethe'den rica etti ve onu saran karşı konulmaz aşka büyük bir zevkle kendini bıraktı.

Akşamları kim bilir kaç defa duvarda asılı duran saate bakıyor, akreple yelkovanın bir türlü çabuklaşamayan hareketlerine gözü dalıyor ve güzel ellerinin uzun, ince parmaklarıyla onları işletmek ve zamanın akışını da ona uydurmak istiyordu. Çok defa parlak sedeflerle süslü koltuğunda otururken bir ayak sesi duymuş gibi döner ve oymalarla çerçeveli, şamdanların yansımalarıyla gölgeli kapıya bakardı. Daha gelen giden yok!.. Onu memnun etmek için Paris modasına göre yeni yaptırdığı elbisesini giyer, sarı ipek saçlarının buklelerini siyah bir kurdeleyle bağlar, bu renk zıtlığıyla onun gözlerini kamaştırmak, gönlünü çekmek isterdi. Kanepe üzerinde oturan annesi halıların işlemelerine dalan gözlerini yerden kızma çevirir, ondaki güzelliği, inceliği bir anne gurur ve şefkatiyle seyreder ve bakmaya doyamazdı.

Bu beklemelerden sonra Goethe gelirdi. Uzun boyunun üstünde bilge bir eda ile duran başı, iri canlı gözleriyle sanki, "Beklettiğimi biliyorum, fakat daha erken nasıl gelebilirdim?" derdi. Otururlar, havadan sudan konuşmaya başlarlardı. Yazık ki bu yalnızlıkları hiç de uzun sürmezdi. Misafirler gelmeye başlar, Goethe sevgilisiyle baş başa kalamamanın verdiği sinirlilikle canı sıkılır ve kızardı. Onu yalnız bulabilmek için akşamları bir satranç veya bir tavla masasının başında bitmez tükenmez saatler geçirmeliydi. Bazı defalar zarları koyup salladığı kutuyu veya elindeki fişleri karşısındakinin başına fırlatıp atmak bile içinden geçerdi.

Goethe'nin kadınlarda aradığı, devam eden bir şey, kopmaz bir bağ, kuvvetli birleşme, bir sığınak, hatta bir ev ve belki de evlenmekti. Lili'de bunların hepsini buluyordu. Serbestti, zengindi, Goethe'nin oturduğu şehirdeydi. Başının üstünde güzel bir çatısı vardı. Dans ederken kolları arasına aldığı bu güzel kız, ondaki güzellik ve görkem ihtiyacını da tatmin ediyordu. İçsel ızdıraplarından kurtulmak için evlenmeyi tek araç olarak düşünüyordu. Lili'ye sahip olurken ona esir olmakta bulunduğunu şimdilik hissetmeyen Goethe'nin bu sıralarda hesap defterine yazdığı şeyler onun bu dönemdeki hayat tarzını çok güzel gösterir:

"Çiçek, resim, at. Bir küçük altın yürek, bir kutu kurşundan atlı oyuncak, binmediği bir atın savma ücreti, yüz tane tüy kalem, çiçek, kılıç bileme ücreti, toka, eldiven yıkanması, renkli kalem, gümüş halkalar için dilcik aleti, yarım kilo kurşun, yarım kilo barut, saç kesmesi, çiçek, beyaz kurt derisi, bir çift beyaz eldiven, Klopstock'un otuz iki resmi, bir kilo badem şekerlemesi, terzi parası, çiçek..."

Bu giderler onun sosyete hayatının bütün şartlarına uymaya çalıştığını bize anlatıyor. Fakat bu görünürde uyuş tam bir uyum değildi. Tersine Goethe Frankfurt'un zengin

burjuvalarını zehirli alayları ve umulmadık, coşkun, ani hareketleriyle hayrete düşürüyordu. Böylece hakkında tam bir hüküm vermelerine engel oluyordu. Bir prenses Goethe'den söz ederken:

"Goethe," diyor, "neşeli zamanında düşkünlük hâlinde olmak üzere balolara devam eder. Çılgınca dans eder. Kadınlara karşı alışılanın ötesinde çok kibar ve zariftir; fakat en hararetli bir konuşma sırasında sanki ona yeni bir fikir gelmiş gibi birdenbire kalkar, gider. Ve bir daha görünmez. Herkes en şık elbiselerini giydiği zaman o en baştan savma bir şekilde giyinerek gelir veya bunun aksini yapar."

Çevresine karşı koymak ihtiyacıyla yaptığı bu görünüşte aksilikler, asıl içindeki bunalımın dışarı vurmasından başka bir şey değildi. O zaman yazıp Lili'ye adadığı şiirlerinden birinde hayatındaki bu değişimi, içinin bu değişimden aldığı zevki ve sıkıntıyı –dinleyeni kendi olmak üzere– şöyle anlatıyor:

"Ne bambaşka, ne yepyeni bir hayat!
Seni artık tanımıyorum.
Sevdiğin her şey uçup gitti,
Seni kederlendiren her şey kayboldu.
Sendeki bu sessizlik ve bu devam...
Bunda nasıl oldu da başarılı olabildin?..
Kendimi onda gizlemek, nefsime hâkim olmak
ve onu kaçırmak...
Şimdi heyhat!.. Yolum beni oraya götürüyor.
Bu neşeli teli kırmak mümkün değil.
O aziz ve nazlı çocuk... İstemesem de beni tutan
ve çeken odur.
Onun neşeli çevresinde, onun istediği gibi yaşamam gerek!
Ne büyük değişiklik!..
Aşk, aşk!.. Bırak beni kendimi kurtarayım!.."

Bu sorulara başka bir şiirinde yine kendisi cevap veriyor:

"Niçin, heyhat! Niçin bu yüksekliğe beni
karşı konulmaz biçimde çekiyorsun?
Ben asil yürekli,
Tek başına kaldığı gecelerinde talihli,
Küçük odasına çekilmiş ve kapanmış bir çocuk
değil miydim?
Orada parlak dakikalar,
Olaylarla dolu anlar düşünürdüm.
Orada bozulmamış neşeler hayal ederdim.
Kalbimin en derin yerinde senin, çehrenin güzelliğini
sezerdim.
Şu an binlerce ışığın yanında, oyun masasının başında
tuttuğun insan mıyım ben?
Ve şu an bir alay iğrenç çehre karşısına çıkardığın
adam mıyım ben?"

Lili'ye karşı duyduğu arzunun şiddetini, daha önce onun gözünü kamaştıran ve artık gözüne bayağı görünen bu çevre ve bu gösterişin dışında olmak üzere, ruhunun en kuytu köşelerinde buluyordu. Dehasının o gösterişli evin bahçelerinde ve salonlarında toplayamadığı güzelliği, görkemi ona buldurmak için kısa bir zaman içini dinletmesi yeterli olabiliyordu. Goethe kendini çok iyi tanıyordu. Şimdi yerine getirmek zorunda olduğu iki görevi pek güzel anlamıştı. Ruhunu açacak, içindeki bunalımları birine verecekti. Fakat bu Lili değildi. Çünkü bu karakterdeki bir genç kız tarafından anlaşılmayacağını bildiği karanlık taraflarını ona açamazdı. Ruhunun soyluluk ve temizliğini ancak kardeşlerine yazılmış mektuplarından tanıdığı bir genç kontese, Augustine Stolberg'e bu emaneti verebilecekti. Ona yolladığı mektuplar gençliğinin en içten yansımalarını içerir. Onun oturduğu yer kendisinden ne kadar uzaksa, şair de kendini gerçeğin

tersine çıkmasından o derece korunmuş hissediyordu. Sanki yüzünü görmediği bu kadının kalbi, gözünde başkalarının uğrayamayacağı bir saklanacak köşe oluyordu.

Stolberg yüz yüze gelip konuşmadığı ve sesini işitmediği muhatabını çok iyi anlamıştı. Onun yazıları kendisini büyülüyordu. Fakat bu mektupların sahipleri birbirini görmeden yıllar üstüne yıllar geçti.

Sonunda öyle bir zaman oldu ki birbirlerine tekrar mektup yazabilmeleri için ikisinin de yaşlanmaları gerekti. Goethe'ye Kontes Stolberg'le görüşmek hiç kısmet olmamıştır. Bu mektuplardan bazı parçaları burada okurken, Goethe'nin geçirdiği ruh dalgalarını en büyük bir açıklıkla seyredebiliriz.

"Arkasında sırma şeritli bir elbise, tepeden tırnağa kadar zarafetin verdiği gururla kabarmış, avize ve şamdanların anlamsız ışıkları altında, koca bir kalabalık içinde kaybolmuş, güzel bir çift gözün uğruna bir oyun masasına bağlanmış bir Goethe hayal ederseniz ve beyinsiz bir genç adamı bu gibi şeylere sürükleyen bir ilgiyle bir alay insan içinde bulunmak, konsere, baloya gitmek ve küçük sarışın bir kıza kur yapmak arasında mekik dokuyan bir Goethe'yi gözünüzün önüne getirirseniz, o zaman huzurunuzda şimdiki Goethe'yi bulursunuz. Bu karnaval Goethe'si karanlık ve derin duygularından küçük bir kısmını size fısıldaya fısıldaya aktarıyor ve yine o Goethe görmeden sizin yanınızda bulunmakta büyük bir korkuya uğradığı için size yazmaktan memnun olmuyor; hatta bazı defalar size kendini unutturmaya çalışıyor.

"Fakat bir başka Goethe daha var: Ayağında çizmeler, sırtında gümüşi bir kastor elbise, boynunda koyu bir ipek atkı ve ocak ayının okşayıcı havasında ilkbaharı sezen bir Goethe... Kendisi için gözünde geniş bir dünya açılan, benliği üstüne katlanmış yaşayan, daima kendini gayrete yönel-

ten ve çalışan, bazen küçük şiirlerinde gençliğin masum duygularını anlatmak, bazen de türlü türlü dramlarda hayatın etkileyici yönlerini göstermek isteyen, renkli kâğıtlar üzerine renkli kalemle dostlarının fizyonomisini, gördüğü manzaraları ve her zaman kullandığı eşyayı elinden geldiği kadar çizen bir Goethe... Çünkü o çalışarak bir derece daha yükselmekten kendini alamaz. Çünkü o hiçbir amaca bir sıçrayışta ermek kastında değildir. Ve çünkü o oyun ve mücadelenin yavaş yavaş hak edilmiş hâle getirebilmesi için ancak duygularının olgunluğa ermesini diler ve yalnız bu yöne gözünü dikmiştir. Onun en büyük mutluluğu çağının iyi insanlarıyla birlikte yaşamaktır."

"Allah biliyor ki ben zavallı bir gencim; dans ettik ve karnavalı sonuna erdirip kapattık... Ve sonra neşeyle aşk beni sarmış bir hâlde eve döndüm, size bu satırları yazıyorum. Şimdiki hâlimi size tamamen tasvir edemediğim için bu sözlerle ne anlatmış olacağım ki?.. Benden iyilikseverliğinizi esirgemeyiniz. Yanınızda dinlenmek ve gözlerinizde benliğimi yıkamak isterdim. Ey büyük Allah! Şu insan kalbi de nasıl şey?.. Geceniz hayırlı olsun! Yazmak beni yatıştıracak sanıyordum. Kafam ne boş şeylerle gereğinden fazla yorgun!.."

"Bugün zamanım çok iyi geçti; *Stella*'dan bir sahne yazdım ve resimlerini yaptım. Eğer bu sıralarda dram yazmasaydım tamamen mahvolmuş bulunacaktım. Pek yakında bu piyesten size göndereceğim."

"Kendinden ve hayatından oluşturduğun resme çok teşekkür ederim. O ne kadar doğru ve ne kadar benim önceden hissettiğim gibi!.. Ah!.. Bunu ben de yapabilseydim! Beni sevmeye devam edin. Artık geceler hayrolsun, hararetler dinsin. Eğer ızdırap çekiyorsan bana yaz, seninle

onları paylaşmak isterim. Sen beni gelmesi çok mümkün olan üzüntülerimle yalnız bırakma, sana ve bütün sevdiğim şeylere sığınacağım anlarda beni terk etme, o zamanlar beni takip et. Sana çok yalvarırım, beni mektuplarınla kolla ve kendimden beni kurtar."

***

Goethe *Stella* adlı dramı bitirmiş, *Egmont*'unu hazırlamaya başlamıştı. *Stella*'da diğer eserlerindeki kadar başarılı olamadı. Werther'i tutkusu geçtikten sonra kendini yatıştırmak için yazmıştı. Oysa *Stella*'yı yazarken ihtiras devam ediyordu. Stolberg'e yazdığı mektuplarda görülen zıtlıklar, korkular, umutlar onun ruhunda şeytanla dehanın henüz mücadele hâlinde olduğunu gösterir. Goethe *Stella* için pek haklı olarak, "Seven insanlara tiyatro," diyor. O dönemde toplumun, dinin, hatta aşkın yarattığı engelleri yıkmak gücünü içinde bulan Goethe, dehanın tehlikeli hayatını yaşamak istiyor ve yaşıyor. Esasen onun kahramanları bu ruh hâli içinde değiller miydi? Goetz von Berlichingen, Clavigo, Werther, Faust, Egmont, Fernando hep böyle isyancı tiplerdi. Bunlar hayat yolunun kenarında gözleri kanlı yaş döken kadınlar bırakıyor ve kurbanlar veriyordu. Friederike Brion gibi Lili de, Maria –Goetz'ün kız kardeşi–, Marie Beaumarchais, Cäcilie ve Margarete'nin oluşturdukları terk edilmişler alayına katılmıyor muydu? Gerçekten bir an için insanın hatırına gelen hep bunlardı.

İşte bu terk edilmiş kadınların acılarını kalbinde duyan Goethe, sadakatsiz bir âşıkın çekebileceği bütün ızdırapları derinden derine yaşıyordu. *Stella* bu sadakatsizliğin bir savunmasıydı. Eserin belli başlı üç kişisinden biri Fernando tam bir çalı kuşuydu; o daldan bu dala konar. Fakat içi rahat değildir. Bu kararsızlığı ruhunun kötülüğünden ve bencilliğinden çok yaradılışından gelmektedir.

Cäcilie çok üzgün ve hakkından vazgeçmeye çok yatkın bir kadındır. Stella ise ateşli ve olağanüstü tutkuludur. Goethe bunları iyi kalpli insanlar olarak tasvir eder. Bu kabahatsiz, tamamen masumdurlar demek değildir. Fernando Cäcilie ile evlendikten sonra yeni maceralara atılmak için onu terk eder. Sonra Stella'nın aşkına tutulur ve onu kaçırır. Bununla da kalmaz, karısını terk ettiği için kendini bir türlü affedemez. Ve onu arayıp bulmak amacıyla bu defa da Stella'yı terk eder. Sonunda bir rastlantıyla her ikisini de birbirine yaklaştırmayı başarır. Kural olarak sadakatsiz âşıklar daima felaketli sonuçlara sebep olurlar. Faust, Weislingen, Clavigo hep böyledir. Oysa bu piyesinde Goethe bunun aksini yaptırır. İki terk edilmiş, eş Cäcilie ile âşık Stella bağdaşırlar. Bunu piyesin ilk yazılışındaki son sahnesinde pek iyi görebiliriz:

"Fernando – Ey göklerin bize umutsuzluk anlarımızda melekler yollayan Allah'ı! Ortaya çıkan bu yüce duruma dayanabilecek gücü bize bağışla!.. Karım!.. (Yeniden dizlerinin bağı çözülür ve diz üstü düşer)

Cäcilie – (Odanın kapısını açarak bağırır) Stella!

Fernando – (Ayağa kalkar ve kaçmaya çalışır)

Cäcilie – Stella! Bütün sana ait olanın yarısını al –sen onu kurtardın– onu bana yeniden bağışlıyorsun!

Fernando – (Ona doğru eğilerek) Stella!..

Stella – Ne oluyor?.. Bunlardan bir şey anlamıyorum.

Cäcilie – Fakat hissediyorsun!..

Stella – (Fernando'nun boynuna sarılarak) Buna nasıl dayanabilirim?

Cäcilie – Biraz ılımlı davranarak beni memnun etmek istemez misin?

Stella – (Cäcilie'in boynuna atılarak) Ah! Sen?..

Fernando – (Her ikisini de kucaklayarak) Sen benimsin, sen de benimsin!

Stella – (Fernando'nun elini tutarak ve boynuna sarılarak) Ben seninim!

Cäcilie – (Öbür elini tutup omuzlarına sarılarak) Biz seniniz!.."

***

Goethe, bankerin kızının, Lili'nin oturduğu eve gün geçmiyordu ki gitmemiş olsun! Boş yere kendini ve başkalarını sinirlendiriyordu. Kendi kendine yaşlı heveslilerin, genç sosyetiklerin arasında bulunmaya katlanamayacağını söylüyor, buna kızıyor; fakat yine oraya devam etmekten kendini alamıyordu. Romantik Goethe'nin ayaklarına soyluluğa düşkün Goethe zincir vurmuştu.

Bununla birlikte her iki tarafın aileleri, bu eğilimleri kuvvetlendirmiş, onlara bu konuda cesaret vermiş değildi. Goethe'nin, olağanüstü ciddiliğini bildiğimiz Yüksek Meclis üyesi olan babası bu tüccar ailenin anlamsız ve müsrif hâlini çekingen bir gözle görüyordu. Onların salonlarında halılar, lakeler, altın yaldızlı takımlar ve birçok şamdan, avize vardı. Lili'nin annesine gelince ne kadar parlak bir ünü olursa olsun büyük bir ticarethane veya banka sahibini genç şaire tercih etmeyeceği nereden belliydi? Fazla olarak iki aile arasında dönem için önemli bir engel sayılan mezhep ayrılığı da vardı; Goethe ailesi Schönemannlar gibi Kalvinist değildi.

Bütün bunlara rağmen nişan yaklaşıyordu. Rastlantı olarak evlenme işlerinde aracılığı pek seven bir yaşlı kadın, erkekleşmiş bir yaşlı kız, Matmazel Delff von Heidelberg aracılığa girişti. 1775 Nisanı'nın ilk günlerinden itibaren her iki aileyle görüşüyordu. *Yaşamımdan Şiir ve Hakikat*'te Goethe diyor ki:

"Nasıl bu işi başardı, meydana gelebilecek zorlukları nasıl sona erdirdi bilemiyordum. Fakat bir akşam bizim eve geldi ve başarı haberini getirdi."

Goethe Matmazel Delff'in bunu nasıl başardığını pekâlâ biliyordu. Bir akşam Goethe ile Lili salonda yalnızdılar. Matmazel Delff'in yanlarına yaklaştığını gördüler. Kendilerine, "Veriniz bakayım ellerinizi!.." deyince şaşırdılar. Goethe, Lili'ye elini uzattı. O da elini kararsızlık göstermeden Goethe'nin eline vermişti. Derin birer nefes aldıktan sonra heyecanla birbiri üzerine atıldılar ve sarıldılar. Goethe kendini bir nişanlı olarak hissederken garip bir korkuyla içinin burkulduğunu duyuyordu. Fakat ne olursa olsun bu kibar aile kızı, ne Charlotte, ne de Käthe gibi ilişkiyi resmîleştirmeden âşıkdaşlık edeceği bir kadın değildi; bu şekilde harekete mecburdu.

İlkbahar yeşil tepelerde ve yeşillenen ağaçların üstünde renk renk gülüyordu. Lili baharı yaşamak için dayılarının yanına gidiyor, bu kır hayatı içinde birkaç gün geçirdikten sonra evine dönüyordu. Bu onun alışkanlığıydı. Goethe ise Jean Andre'de misafir kalmak ve böylece Lili'nin yakınında yaşamak niyetindeydi. Jean bu misafirliği memnuniyetle kabul etti. İki arkadaş sabahları erkenden kırlara çıkıyorlardı. Goethe arkadaşından ipek fabrikası sahibi değil, bir besteci olarak çok hoşlanıyordu. Her ikisi de bu birliktelikten büyük bir mutluluk duyuyorlardı. Akşamları güzel bir müzik topluluğu kuruyorlar, Goethe'nin Lili için yazdığı şarkıları okuyorlardı. Fakat bu geceler onu coşturmaktan uzak kalmıyordu. Bazen kıskançlık ona acı sözler söyletiyor, bazen ruhundaki özgürlük bu güllerle süslü boyunduruğun ağırlığını ona acı acı hissettiriyordu.

12 Mayıs 1775 tarihli mektubunda Herder'e içini şöyle açıyor:

"Aile mutluluğuna yaklaşmayı yeni yeni düşünüyordum. Gerçek neşeye ermek ve hayatın gerçek acılarını tatmayı tasarlamaktaydım. Ancak şimdi ben hiçbir zaman hoş bir şekilde gerçekleşmediği gibi yeniden enginlere atılmış bir hâlde bulunuyorum."

Rastlantıyla aynı günün akşamı iki serseri şair Frankfurt'a geliyorlar: Christian ve Friedrich, kendisine en ateşli mektuplarını yazdığı meçhul sırdaşının kardeşleri, kont Stolbergler...

Bunlar Goethe'yle akrandılar. *Werther*'i ezberden okuyorlardı. İsyankâr ve romantik coşkularla çılgın, hiçbir hareketlerinin herkesinkine benzemesine razı olmaz bir hâldedirler. Doğa ve özgürlüğün sarhoşluğunu duymak için İsviçre'ye gideceklerdi. Doğa ve özgürlük için yazan ve yaşayan Goethe'yi birlikte götürmek amacıyla Frankfurt'a uğramışlardı. Goethe'nin babası bu düşünceyi fena bulmuyordu. Bu seyahat durmaksızın kıskançlıklar ve ızdıraplar içinde hayalini yormaktan belki oğlunu kurtarmış olacaktı. Onun ortam değiştirmesi, mümkünse bu macerayı kısa kesmesi gerekiyordu. Kim bilir, belki İsviçre'den sonra İtalya'ya, bu güneş ülkesine de akmaları mümkün olacaktı. Goethe bu teklife itiraz etmedi. Lili ile olan bağını koparmaktan çok onu yalnızken duyup düşünmek için Stolberglere katıldı. 15 Mayıs'ta çabuk döneceğini düşünerek nişanlısına hoşça kal demeden Frankfurt'tan çıktı.

Ne tuhaf bir seyahat?.. Sırtında sarı parlak düğmeli mavi frakı, sarı yeleği, ayaklarında üst kısmı koyu gümüşi deriyle çevrilmiş botlar... Otellerde, hanlarda şişeler açılıp boşalıyor, zorbalara sövüyorlar, doğaya ve özgürlüğe kasideler söylüyorlar. Sanki zengin burjuvaları, dar kafalı mal ve mülk sahiplerini korkutmak, onlara meydan okumak için yola çıkmışlardı. Darmstad'da bu neşeli yoldaşlar çırçıplak havuzlarda yıkanıyorlar, Mannheim'da kafaları çekiyor ve şarap kadehlerini yemek salonunun duvarlarına vurup vurup kırıyorlar, Karlsruhe'de Alman edebiyatının "Yeni Ekol"ünün başkanı Klopstock'un etrafını alıyorlardı ve Goethe üstada *Faust*'tan bazı sahneler okuyordu.

Sonunda Emmendingen'e geldiler. Goethe arkadaşı Schlosser'le evlenmiş olan kız kardeşi Cornelia'yı ziyaret etti. Genç

kadın bu kentte münzevi bir hayat sürüyordu. Nerede o önceki hayaller, nerede kardeşinin yazıları hakkında yaptığı tartışmalar?.. Bu burjuva çevresinde sakin, fakat tembel günler geçiriyorlardı. Goethe heyecanla ona Lili'den söz etti. Cornelia kızmıştı. Ne anlamsız, ne yanlış bir karar! Cebinde *Faust*'un karalamalarını taşıyan şair böyle fena seçilmiş bir evlilik içinde kendini hapse mahkûm etsin!.. Romantik Goethe böyle soyluluğa düşkün bir kızla evlensin!.. Bu delilikten başka ne olabilirdi? Bu iki insanı birden mutsuz etmek değildir de nedir?

Goethe bu itirazları içinden doğru bulmuş olsa da ona bir türlü inanmamış ve razı olmamıştı. Kalbi daha susmamıştı, bu düşünceyi ağır şekilde reddediyordu. Frankfurt'tan boşuna ayrılmıştı. Lili zihninde silinmez bir hayal olarak yaşıyordu.

İsviçre'nin en güzel şehirlerini geziyorlardı. Basel'den sonra Zürih'e geldiler, yaşlı Bodmer'in ziyaretine gittiler. İsviçre edebiyatının büyükbabası surların dışında, yeşil tepelerin üstünde yaşıyordu. Misafirlerinin genç yeteneklerini takdir etmek için Allah'ın kendisine bu kadar yaş vermesine teşekkür ederken olgun bir insanın bütün mükemmelliği sevimli yüzünde canlanıyordu. Onları penceresinin önüne götürdü. Ve her zaman zevk aldığı bu manzarayı onlara gösterdi: suların parlayan akışları, birbiri üstüne yükselen dağların görkemli duruşları!..

Goethe'nin ruhu, bu sular gibi akmak, fakat bu dağlar gibi yükselmek için titremişti. Artık yerinde duramıyordu. Stolbergleri Zürih'te bıraktı. Ve Frankfurtlu bir arkadaşıyla çevreyi adım adım gezmeye başladı.

15 Haziran'da Zürih Gölü'nü terk ettiği gün cep defterine şu dört satırı yazmıştı:

"Aziz Lili, eğer seni sevmemiş olsaydım...
Bu manzara beni böyle kendimden geçirebilir miydi?

Bununla birlikte Lili, eğer seni sevmeseydim
Benim mutluluğum ne olacak, ne olacaktı?.."

Dağlar, dereler, ovalar geçiyorlar. Bunlar Goethe'yi çekiyor, fakat tutamıyordu. Acaba göğsünün üstünde hafif ısınmış duran altın kalp aynı sıcaklığı saklıyor muydu? Bu altın kalp ki, onu Goethe'ye Lili ilk seviştikleri zamanlarda vermişti.

"Uçup gitmiş neşelerin anısı,
Ey boynumda taşıdığım sen!..
Sen ikimizi ruhların bağından daha devamlı olarak mı
birbirimize bağlıyorsun?
Sen aşkın kaçıcı günlerini uzatıyor musun?"

Bu dizeleri söyleyerek boynunda asılı duran altın kalbi göğsünden çıkarıyor, hararetle öpüyor, öpüyordu.

Artık buralarda duramayacaktı. Almanya'nın yolunu tutmuştu. Stolbergleri Zürih'te bulamamıştı. Dönüşte yalnızdı. Tek olarak Frankfurt'a döndü.

Seyahati on hafta sürmüştü. Lili'ninkiler bu on haftalık suskunluğu Goethe'nin ayrılmak amacıyla sürdürdüğüne inanıyorlardı. İstiyorlardı ki Lili bu düşünceyi kabul etsin ve Goethe'den ayrılsın. Oysa o buna yanaşmıyordu. Bu sıradan bir heveslenme miydi; ona öğüt verenlerin sözlerini kabul etmemek amacıyla mı, yoksa bunların hiçbiri değil de Goethe'ye olan aşkı mı bu düşünceye onu eğemiyordu?

Son olasılığı kabul etsek de yine gerekir ki, aşk onları birbirlerine yaklaştırsa da maddi engeller iki âşıkı o oranda birbirinden uzaklaştıracaktı. Lili nişanlısının elden çıktığını ve kendisinin sosyete hayatının girdabına atılacağını pek iyi hissediyordu. Kendisine edilen anlamlı ve umut verici iltifatları karşılıksız bırakmamaya başladı. Goethe olmazsa, ondan daha zengin, daha kibar bir genç bulamaz mıydı?

Bu misafirler arasında ikinci derecede kalmak Goethe'yi kıskançlıktan çıldırtacak bir hâle getiriyordu. Bu kıskançlık aşkın sonucu olmaktan çok öz saygısının yaralanmasından geliyordu. Bu ızdırabını "Lili'nin Bahçesi" adlı şiirinde tasvir etmiştir:

"Çalılıklar kaçıyor, ağaçlar adımlarımın önünde
bana yol veriyorlardı.
İşte onun ayaklarına yatmış olan hayvan!..
Onu, bu gülünç ucubeyi bir ayı olarak çok uysal,
Tüylü bir köpek olarak çok vahşi buluyor.
Kıllı, kaba saba, yabani bir mahluk!
Onu ayağının altı ile okşuyor;
Hayvan da kendisini cennette sanıyor ve bedeninin
yedi parçası titriyor!..
Fakat o sakin duruyor.
Ya ben!.. Ey tanrılar!.. Eğer gücünüz varsa
Beni boğan bu vurgunluğu sonuna erdirin!..
Bana özgürlüğümü bağışladığınız için size ne kadar
minnettar olacağım!.."

Her şey onu Lili'ye itiyor ve her şey onu Lili'den uzaklaştırıyordu. Bir defa daha ve son olarak bankacıların villasına gitti. Kır hayatını şehir hayatına karıştırarak lüks bir yaz çevresi oluşturan bu sosyetik dünya Goethe'yi bu defa fazla etkilemiş değildi. Birkaç gün buranın keyifli havasını son defa olarak yaşadı. Ve yangından kaçan bir adam hızıyla Frankfurt'a döndü. Duygularını bütün çıplaklığıyla eskisi gibi Stolberg'e yazıyor:

"Bir çeyrek saat düşüncelerime batmış bir hâlde kaldım; ruhum yaşadığımız dünyanın üstünde uçuyor, beni ancak aşırılıklara götüren kötü talihim!.. Benim yerlere düşüp kalmam ve hayatımın merkezi olan bir şey üzerinde hipno-

tize edilmem veya rüzgârlarda dolaşmam lazım!.. Masanın üstünde bir mendil ve bir atkı var. Bir köşede de onun ayakkabıları duruyor. Bugün atla dolaşmaya çıkıyoruz. İşte elbisesi, işte saati, bir alay kutu, elbise ve şapkaları için kartonlar... Sesini işitiyorum, fakat kendimi tutuyorum; çünkü kapının arkasında giyinecek, etrafımı alan bu manzarayı, gözümde somut uğraşılar uydurarak bu düşünceleri defetmek için sizi böylece rahatsız ettim. Huzur ve dinginlikten yoksun adam!.."

Sonbahar gelmişti, Goethe gerçekten ruhunda derin rahatsızlıklar hissediyordu.

"16 Eylül, bu gece beni kızdıran rüyalarla bıkkındım. Fakat güneşi görünce yataktan fırladım. Odamda telaşlı hareketlerle dolaştım durdum. Kalbime yalvardım, kendimi biraz daha hafif ve çevik hissettim. Sonunda kurtulmuş olduğumu, şu an bir varlık sahibi olacağımı güvenle duydum. Dünya üzerinde mutlu olmamız olasılığı yok olmuş değildir. Bugün komedide ve yarın konserde Lili'ye rast gelmemek için Offenbach'a gidiyorum."

"17 Eylül, Offenbach. Günüm katlanılabilir ve sıradan bir şekilde geçti. Yataktan iyi kalktım. Ve *Faust*'tan bir sahne yazdım ve bundan sonra birkaç saat boşuna harcadım. Bu saatlerde tıpkı zehir yiyen bir fare gibiydim: öyle bir fare gibi ki, o her deliğe koşuyor, sulu bulduğu her şeyi içiyor, öldürücü bir ateşle bağırsakları yanıyor. Sekiz gün önce Lili buradaydı. Aynı saatte bütün hayatımın en acımasız şekilde tatlı ve görkemli bir anında bulunuyordum. Aşkın en yakıcı gözyaşları arasmdan Ay'ı ve Dünya'yı seyrediyordum ve her şey beni sevgiyle sarıyordu."

"18 Eylül, insanlar kendileri için saklanmış olan mutluluğu, gökten cehenneme durmaksızın yuvarlanıp duracak

yerde gerçek neşe ve gerçek dinginlik içinde bulabileceklerdi!.. Bugün yemekten sonra Lili'yi gördüm. Ona söyleyecek hiçbir şeyim yoktu. Ona hiçbir şey demedim. Bununla birlikte bana kayıtsız kalacağını ve umutsuz yaşayacağımı düşünerek titriyorum. Sabahın yedisi. Çılgınım!.. Benim Augustacığım!.. Ben bir talihsizim. Yolunu şaşırmış ve kaybolmuş biriyim. Akşamın sekizi, kendimden geçiyorum. Balo için hazırlığımızı yapalım. Hissetmeye tekrar başladığım zaman bütün bu yokluk içinde kalbimden birçok duygu yeniden taşıyor, fışkırıyor. Çarpıntılarım diniyor. Evrene bakışlarım daha büyük bir neşeyle yöneliyor, insanlarla ilişkim daha güvenli, daha ağzı sıkı, daha geniş bir hâl alıyor ve içimin en derin yerlerinde sakladığım şey, ona yabancı ne varsa hepsini defeden tek aşkıma kendini sonsuza dek vermiş bulunuyor... Belki kendi kendimi aldatıyorum, Allah'a da şükrediyorum. Geceler hayrolsun!.."

Üslubuna fazla dikkat etmeden, içinden geldiği gibi yazmış olduğu bu mektuplar, Goethe'nin o sırada var ettiği edebî eserlerden çok daha içtenlik ve güvenle bize o zamanki duygularını açığa vuruyordu.

Bununla birlikte Goethe, *Faust*'un ilk kısımlarına ait parçaları da bütün bir gönül sıkıntısına rağmen yazmaktan uzak durmuyordu. Süleyman Peygamber'in Neşideler Neşidesi (Cantique des Cantiques) onun çok hoşuna gitmiş, ondaki açık ve âşıkane üsluba o kadar tutkuyla bağlanmıştı ki Eski Ahit'in bu parçasını çevirmekten kendini alamamıştı:

"Ağzının öpmeleriyle beni öpsün; çünkü aşkın şaraptan
daha güzeldir.
Ey canımın sevgilisi, bana haber ver, sürünü nerede
otlatıyorsun?
Öğle vaktinde nerede yatıyorsun?

Ey sevgilim, seni firavunun arabalarındaki kısraklara
benzetiyorum.
Sen keşke anamın memesini emmiş kardeşim olaydın.
O vakit seni dışarıda bulduğum zaman öperdim
ve beni ayıplamazlardı."

Tam bu sıralarda dostlarına yazdığı mektupların ifadesinde gurur, kendine hâkimiyet büyük bir açıklıkla görülmektedir. Onda soylu bir prensin gelişini haber vermek için göğsünü kabartarak bağıran bir habercinin ağırbaşlı tavrı var. O günlerde tuttuğu günlük defterden:

"Prense takdim edildim; küçük bir gezinti: Komedide Lili'ye beş kelime; şimdi buradayım.

"21- Kendime çekidüzen vermeye koyuldum. Lyon'da işlettiğim yeni bir elbisenin terziden gelmesini bekliyorum; geldiğini haber veren kibar bir kişiyle tanışmak için duyduğumdan daha fazla sabırsızlıkla. Berberim saçlarımla bir saatten fazla meşgul oldu. O dışarı çıkınca ben saçlarımı bozdum. Başka bir berber çağırttım; bunun yaptığına dikkat ediyorum.

"23- Çılgınlıklar... Hiçbir şey yazamadım. Dün prensle birlikte olmaktan başka bir şey yapmış değilim."

On beş gün deftere yazılmış bir şey yok. Tekrar başlıyor; kısa fakat bütün bir hayatın en önemli bir dönümünü haber veren cümleler:

"Bir uçtan öbür uca geçiyorum, Weimar Dükü'nü bekliyorum."

Birkaç gün için Frankfurt'a uğrayan Weimar Dükü, Dük von Meiningen'in oturduğu otele inmişti. Goethe bir gün bu otelde öğle yemeğine davet edildi. O kendisini iyice tanımış

olan Dük von Meiningen tarafından çağrılmış değil, *Werther* yazarını görmek arzusunda bulunan Weimar Dükü'nün davetlisi sanıyordu. Dükün dairesine girdiği zaman orayı boş bulması üzerine Dük von Meiningen'in kaldığı tarafa geçti ve orada büyük bir nezaketle kabul edildi. Biraz sonra Weimar Dükü'nün maiyeti arasında bir hareket ve telaş gördü. O da bunların arasına karıştı. Fakat dük ve maiyeti dairelerine gireceği yerde merdivenleri indiler ve aşağıda hazır duran arabalara bindiler. Goethe yol üstünde yapayalnız kalmıştı. Buna çok üzüldü. Geri de dönüp meselenin aslını anlayamadı. Bereket versin aynı günün akşamı Dük von Meiningen'in mabeyincisine rastladı. Dükün yemeğe niçin kalmadığından söz ettiğini, epey bir zaman kendisini beklemiş olduğunu söyleyince Goethe meseleyi olduğu gibi anlattı ve aldığı cevapla öz saygısını yaralayan bu olayın aslını öğrenerek teselli buldu. Çünkü kendisini davet eden Weimar Dükü değil, bizzat Meiningen'di.

Goethe bu olaydan sonra genç Weimar Dükü ile görüşmüştür. Dük Goethe'yi çok sevdi ve kendisiyle birlikte Weimar'a gelmesini ve orada birkaç hafta misafiri olmasını rica etti. Goethe bu teklifi kabul etti. Babası buna pek taraftar olmamıştı. Fakat Weimar'ın doğal güzelliği, sarayın içten havası hakkında işittiği sözler onu karşı koyamayacağı bir güçle çekmekteydi.

Weimar'a dükle birlikte gidemediler. Goethe seyahat için Karlsruhe'de yapılmakta olan arabayı bekleyecekti. Şair sabırsızlanıyor, fakat araba da bir türlü gelemiyordu. Babası bu seyahatten vazgeçmesini, İtalya'ya gitmesini, bunun için kendisine para ayırdığını söylüyordu. Fakat genç şair kuvvetli bir peşin duyguyla Weimar'a gitmek kararını daha doğru buluyordu. Bekleyiş günleri arttıkça sinirliliği de artıyordu. Edebî çalışmaları için çok uygun bulduğu yalnızlık onu artık sıkıyordu. *Egmont*'u evinde kendini hapsettiği

bu bekleme günlerinde bitirmişti. Babası bu güzel eserin bir an önce basılmasını istiyordu. Oysa Goethe'nin aklı fikri dükün göndereceği arabadaydı. Duramadı, dükün adamı belki oradadır diye Heidelberg'e hareket etti. Dükün maiyetinden hiç kimseyi orada bulamamıştı. Üzgündü. Önceden tanıdığı Matmazel Delff'le görüşüyor ve Heidelberg'in yüksek ailelerinin toplantılarına katılarak vakit geçiriyordu. Bir gece sabaha karşı kapısı vuruldu; matmazelin elinde bir şamdan, öbür elinde bir mektup, odadan içeri girdiğini gördü.

— Buyrun okuyun, eminim ki bu mektup Weimarlılardan geliyor. Eğer bu bir davetse reddediniz ve burada kalınız!..

"Mektubu açmadan evirip çevirdim, beklediğim kişinin yazısını ve mührünü tanıdım. Frankfurt'tan gelmişti. Çünkü mektup Frankfurt postasıyla gönderilmişti. Dük ve düşesin gösterdikleri iyilikseverliği ve nezaketi düşünerek haksız bir güvensizlikle Frankfurt'tan ayrılmış olduğum için derin bir utanç duydum."

Goethe hemen giyindi ve bir posta arabası buldurup Frankfurt'a hareket etti. Matmazel Delff'in ısrarlarının Goethe üstünde hiçbir etkisi olmamıştı. Yeni açılan ufka doğru yürüyordu.

Gerçekten Goethe yeni bir hayatın arifesindeydi. Her zamanki alışkanlığıyla sevgilisinden izin almadan ve haber vermeden bir kere daha kaçacaktı. Belki vedanın kederine dayanamıyordu. Veya ayrılık öpücüğünün kendini zayıflığa düşüreceğinden korkuyordu. Ayrılma kararını verdikten sonra bir gece Lili'nin evinin önünden geçiyordu. Arkasında geniş ve uzun bir pelerin; gören onun Goethe olduğunu bilemeyecekti. Pencerenin önünde durdu. Kalın perdelerin arkasından sevgilisinin piyano başına oturduğunu gördü.

Daha önce kendisi için yazdığı bir şarkıyı çalıyor ve söylüyordu:

"Beni çektiğin kuvvet ne karşı konulamaz bir şeymiş!.."

Şarkıyı bitirdikten sonra Lili odasının içinde dolaşmaya başladı. Eğer kararı kesin olmasaydı oradan uzaklaşacak kuvveti ruhunda bulamayacaktı. Fakat perdenin üzerine yansıyan bu hayal ve sokağa kadar yayılan bu güzel ses onu kararından döndürmedi. Artık bir daha görmemek ve bir daha kendini göstermemek kararıyla Lili'den kaçıyordu.

İKİNCİ KİTAP

1775-1805

"Zamanın güneşten kopup gelen atları görünmez ruhlar tarafından kırbaçlanmış, yazgımızın arabasını bizim irademizi hiçe sayarak sürüp götürüyor. Bize düşen ancak dizginleri cesaretle tutmak ve tekerlekleri burada bir kayadan, şurada bir uçurumdan çevirebilmektir. Böyle nereye gidiyoruz? Kim bilir? Nereden geldiğimizi hatırlıyor muyuz?"

Goethe – *Yaşamımdan Şiir ve Hakikat*,
XX. Kitap

VII

Goethe Weimar Sarayı'nda

"Yaşıyor, hükmediyor; isterse yağmur yağdırıyor, isterse havayı güzelleştiriyor ve bize mutluluk getiriyor."

Wieland

1765 yılının 7 Kasımı'nda dükün özel olarak gönderdiği araba Goethe'yi almak üzere Frankfurt'a gelmiş bulunuyordu. Genç şair talihinin zapt edilmez atları koşulmuş bir yarış arabasına binmiş gibiydi. Gerçekte Weimar'a değil, yazgısının başkentine gidiyordu.

Weimar altı bin nüfuslu küçük bir kasaba; surlarla çevrili, koruma altında dört kapısı vardı. Yangında yanmış olan şatosunun etrafına toplanan basık evleriyle çok alçak gönüllü bir manzarası var. Etrafında tepecikler, kırlar, tarlalar görünen bu sevimli vadiden küçük bir ırmak geçiyordu: Ilm. Ne ticaret, ne sanayi, ne de bilim!.. Halk meralarda hayvan otlatmakla geçiniyordu. Bir de saray vardı. Pazarın olduğu yerden başka mahallelerde derin bir sessizlik egemendi.

Saray sadelikle görkemin, içtenlikle resmiyetin zıt, fakat ahenkli havası içinde mutlu bir hayat sürdürüyordu. Elbiselerinin etrafı sırma şeritli ve ipek pantolonlu uşaklar, altın

yaldızlı saltanat arabaları... Bakıyorsunuz, girişte tükürük hokkaları var. Hanımlar prenslerin etrafına toplandıkları zaman hem yün örerler, hem gevezelik ederler. Bir de bakıyorsunuz, bir tanesi nahoş bir şekilde yere tükürmektedir.

Erkeklere gelince: Bunlar yarı şövalye, yarı saray nedimi; bazen yaban domuzu avındadırlar, bazen salonlarda dans ederler.

Sarayın ruhu, dükün annesi Amalia von Sachsen Weimar. On dokuz yaşında dul kalmış. Şimdi otuz altı yaşında ve oğlu adına sürdürdüğü prenslik yönetimini artık ona, asıl sahibine terk ediyor. Bu kendinin güç ve etki sahibi olmaktan çıkması demek değildir. Gülen ve gururlu bakan gözleriyle cidden etkili bir kadındır. Büyük Friedrich'in yeğeni olduğu hâlinden belli. Bütün bunlara tuvaleti, lüksü, mücevheri, baloları, komedileri, müziği sevmesini de eklerseniz onun saraydaki yerini kolayca anlarsınız. Şair Wieland'ı saraya davet eden de oydu. Kültür olarak tam bir Fransız, zevk ve eğilim olarak da tam bir Almandı. Meşhur *Werther* yazarını sarayında görmekle ne kadar mutlu olacağını siz tahmin edin. Aslında kendi memleketinin yeteneklerini teşvik etmek istemiyor muydu, nitekim Jena Üniversitesi'nin güçlenmesi için koruyuculuğun en kuvvetlisini yapmaktan çekiniyor muydu?

Gelini Düşes Luise hiç ona benzemiyordu. On sekiz yaşında olmasına rağmen gençlik ve zindelikten payı yok gibiydi. Uzun ve üzgün yüzü solgundu. Görünümünde kibirli bir sevimlilik vardı. Kocası Weimar Dükü Karl August onunla aynı yaştaydı. Fakat benzer tarafları yalnız bundan ibaretti. Biri resmiyeti seviyor, diğeri bundan hiç hazzetmiyordu. Biri nazikti, inceydi, az güler, az söylerdi; diğeri sözlerinde ve hareketlerinde açık ve sertti. En şiddetli zevklere tutkulu bir bağlılığı vardı. Vesayet altında geçen hayatından bıkmıştı. Şimdi artık kendine ve memleketine egemen oluyordu. Tek düşüncesi neşeydi; gençliğinin, özgürlüğünün ve iktidarının

zevkini çıkarmaktı. O dönemde yapılmış olan bir madalyonun üstündeki kabartmada onun parlak gözleri ve kanatları kalkık burnu zevke susamış ruh hâlini pek güzel gösteriyor. Onda büyük bir prenste bulunması gereken yetenekler fazlasıyla vardı. Zekiydi, zaman kaybetmeden karar verebilmek gücüne sahipti. Meraklı bir ruhu, kolayca gelişmesine yarayacak kuvvette kültürü vardı. Fakat pek küçük olan memleketinde boğulduğunu hissediyor ve bu kendisi için mutsuzluk sebebi oluyordu. Hassas ve ateşli yapısı, asker ve avcı ruhu onu her türlü harekete yöneltiyor, sonuçlarının çevrede yapacağı yankıları hesaba katmayacak şekilde gözlerini bulandırıyordu.

Prensin etrafındaki saray kadınları şunlardı:

Luise von Göchhausen, dükün annesinin yardımcısı; zarif, bilgili bir kamburcuk. Dolabında *Faust*'un ilk karalamalarını saklıyor.

Emilie von Werthern, sevgilisiyle Afrika'ya kaçmak için yalancıktan ölüp uydurma cenaze töreninden sonra mezarından çıkarak ortadan kaybolacak kadar ihtiraslı ve cüretkâr bir kadın. Charlotte Kalp, Jean Paul ve Schiller'in tutkulu hayranı, romanesk bir kadın.

Louise Imhoff, ilk zevcesini Hintlilere satan maceracı bir kocanın terk ettiği talihsiz.

Son olarak Goethe'nin dostu, ilham verici musası olan Charlotte von Stein. Goethe bu kadını *Iphigenie Tauris*'inde *Torquato Tasso*'sunda ölümsüzleştirecektir. Dışarıdaki hayatlarından başka zamanlarda *Nouvelle Heloise*'i, *Werther*'i okuyarak kendinden geçen bu topluluğun karşısında düklüğün büyük memurları sıralanmıştı:

Başbakan Fritsch tumturaklı bir adam; inatçı ve egemen. Mabeyinci Einsiedel operet yazarı, bilardo ve kâğıt oyuncusu, sarayın gülünç sözler söyleyen ve hoşsohbet adamı. Prensin eski askerlik öğretmeni Knebel iyi ve şair kalpli, mert bir adam. Schiller ve Goethe'nin gelecekteki dostları.

Pedagog Musäus lisede öğretmen. Mizah romanları ve halk öyküleri yazarı. Maliye memuru ve şair Bertuch, son olarak şair Wieland.

Wieland!.. Goethe'nin rakibi, felsefi romanlarıyla bütün Almanya'da şöhreti ufukları tutan yazar acaba bu yeni misafiri nasıl karşılayacaktı?.. Goethe onu bir yergisinde gülünç bir hâle getirmemiş miydi? Ve sonra onun Voltaire tarzı klasikliği ve Yunan hayranlığındaki hafifliğiyle *Werther* ve *Goetz* gibi eserlerin sanat havası ne kadar birbirinden uzaktı? Her iki şairin ortak dostları onları birbirine yaklaştırmaya çalışıyorlar. Fakat bu gayretler birbirine ısınamayacak gibi görünen bu iki şair arasındaki boşluğu doldurabilecek mi?

Her ikisini yan yana getirirseniz şu iki çehreyi bulacaksınız:

Zayıf, kuru, canlı, çiçek bozuğu bir çehre, yandan bakan miyop iki göz, çelimsiz bir adam. Onun yanında Apollon benzeri bir yüz, gururlu ve güzel gözler, dehanın ateşiyle yanıyor. Basitliğinin kuvvetiyle, sihirli söz söyleyişinin gücüyle egemen gözler...

Biri diğeri için, görüştüklerinden üç gün sonra Friedrich Heinrich Jacobi'ye şöyle yazıyor:

"Bir çiçek damlası doğan güneşle nasıl doluysa, ben de Goethe ile öyle doluyum!.."

Goethe için bu çevre yeniydi, bu yüzden çok güzel geliyordu. Dük bizzat Werther'in kılığını kabul ediyor ve mabeyincilerine de onu taklit etmesini emrediyordu. O da Goethe gibi patenle kayıyordu. Saray halkının başlangıçta pek kibar bulmadıkları bu spor, Ilm Irmağı'nın kıyısına bütün bu eleştirenleri de paten için çekiyordu. Goethe karşı konulmaz bir şekilde etkiliydi.

Kadınlara başını çevirdiği zaman etrafında bu zarif yaratıklardan bir halka oluşuyordu. Goethe doğa aşkını, gele-

neklere ve uydurma düşüncelere hakaret etmeyi, hayat ve toprak zevkini bu yeni çevreye kendisiyle birlikte getirmişti. O ne sihirli insandı? Onun saraya gelmesiyle bu küçük başkent canlanmıştı. Saray neşe ve zevk içindeydi: Baleler düzenliyor, bayramlar yapıyor ve bu dünyayı eğlendirecek her şeyi yaratıyordu. Buzlar üstünde danslar, kızak yarışları, atlı gezintiler, ziyafetler, kâğıt ve zar oyunları, sevişmeler, şatoda gece dolaşmaları, yakın kasabalara gidiş gelişler... Bu eğlenceleriyle Weimar elbette sıkılacak bir yer değildi.

Sarayda yalnız bir insan vardı ki bu eğlenceler onu eğlendirmiyordu. Gece odasında yapayalnız, sönen ateşe gözleri dalmış, kocasını bekleyen Düşes Luise!.. Onu eskisi gibi sık sık göremiyordu. Kapalı bir sarayın içinde şimdiye kadar mahpus olan genç kocası artık açık havayla, zevk ve neşeyle, bin türlü çılgınlıklarla sarhoştu.

Goethe ile dük birbirlerinden ayrılamaz bir hâle gelmişlerdi. Çarşı meydanında, av köpeklerinin ortasında, kızağın içinden kırbacı şaklatarak gidenler kimlerdi? Kesinlikle onlar!.. Bu yeni evlerin önünde akşam vakti bu kaba şakaları yapanlar kimlerdi? Yine onlar!.. Gece vakti dul düşesin sarayında Matmazel Göchhausen'in kapısını kapayıp orada halvet olanlar kimlerdi? Yine onlar!.. Daima ve her zaman onlar!..

Dük, içmekse Goethe kadar dayananı, ata binmekse onun gibi dizginlerine hâkim olanı, ava gitmekse onun kadar bütün bu zahmetlere dayananı, bütün gece dans etmekse Goethe kadar bunu coşkuyla yapanı etrafında bulamıyor, göremiyordu. Goethe bütün bu işlerde tekti, benzersizdi. Pek kısa bir zamanda Karl August üzerinde etkisini gösteren ağabey şair, onu asil amaçlara yöneltmekte de gücünü kullanmaktan uzak durmayacaktı. Erdemli Klopstock'un prensin uçarılığı hakkındaki dedikoduları aktaran uyandırıcı mektubunu aldığı zaman derin bir bilinç ve kavrayışla bu yüksek öğütçünün yerine kendisinin nasıl geçtiğini görmek lazımdı.

Artık kendi hayat tarzıyla birlikte Weimar'daki yeri de değişmeye başlıyor. Frankfurt'a dönmek hatırından geçmemektedir. Burada kalmayı resmî görevler kabul etmek suretiyle uzatacaktır. Pietistlerin karşı koymasına rağmen meşhur Herder'in sarayın vaizliğine atanmasını sağlıyor.

Dük üzerindeki bütün gücüne rağmen başlangıçta görev kabul etmek istemiyor. Oysa Karl August onun zekâsı kadar iradesinden de yararlanmak imkânı olduğunu anlamıştır. Özel Meclis'e onu atamak istiyor. Fakat bu haber saray çevresinde duyulunca iki parti ortaya çıkıyor: Yeniliğe taraftar olanlar Goethe'nin bu şekilde görevlendirilmesini candan istiyorlar; buna karşılık gelenek ve soyluluk taraftarları daha büyük bir önem taşıyacak bir çoğunlukla bir burjuvanın bu soylulara has olan işe atanmasını bir türlü sindiremiyorlar. Bu partinin başında Başbakan Fritsch vardır. Kendisi düşesin oğluna vesayeti zamanında ciddiyetle hizmet etmişti. Nasıl olur da bu meselede düşes oğlunun düşüncesine taraftar olabilirdi? Bu nankörlük olmaz mıydı? Karl August'un Goethe ile birlikte egemen olmak istemesine nasıl izin verebilirdi? Altı kişiden oluşan Özel Meclis'e Goethe'yi dükten sonra en önemli bir şahıs olarak üye yapmak ve ona 1.200 taler maaş vermek hiç doğru sayılabilir miydi?

Gerek bu tayin ve gerek Goethe'yi düke tanıtan Knebel'in yine Goethe tarafından Weimar'a getirtilmesi, Prusya ordusundaki görevinden ayırtılması Fritsch'i çok kızdırmıştı. O düke verdiği istifa mektubunda Goethe hakkında şöyle yazıyordu:

"Doktor Goethe'nin üyeliğe davet olunduğu bir meclise uzun zaman katılmak imkânsızdır. Böyle bir mecliste ne onun için bir yarar vardır, ne de benim için şerefle haşmetlilerine hizmet etmeye devam mümkün olacaktır. Sonuç olarak şimdiye kadar yürüttüğüm görevi yüksek hükümdarlarına sunmak zorunlu görünüyor..."

Dük kesin bir kararla dostunun tarafını tuttu. Cevabında diyordu ki:

"Goethe'yi daha önce kamu işlerinde bulunmadığı hâlde meclislerimin en önemlisine koymaklığımı hoş görmeyenlerin anlayışları bu konudaki kararımı değiştirmeye hiçbir şekilde etkili olamaz. Herkes birtakım anlamsız düşüncelerle hüküm verebilir. Ben kazanmış görünmek için çalışmıyorum. Gayretim Allah'ın huzurunda ve vicdanım önünde haklı olmak içindir, Goethe doğru insandır ve kalbi olağanüstü iyi ve duyguludur."

Fritsch bu cevap üzerine istifadan vazgeçti. Ve "muhalefet"i ancak yerini korumakla sonuçlandı. Yaşlı devlet adamı bu tarihten itibaren on yıl Goethe ile birlikte çalışmıştır.

11 Haziran 1776'da Goethe'yi Ilm kıyısında kendine verilen evde, Weimar'a yerleşmiş olarak görüyoruz. Artık değişmiştir. Buradaki Goethe Frankfurt'taki Goethe değildir. Altı ay önce her gün bir mektup yazdığı Kontes Stolberg'e derin bir sessizlikle veda etmiş bulunuyor. Kız kardeşi Cornelia'ya gelince, tam bu sıralarda sağlığından şikâyet ve yardım isteğiyle yürekler acısı hayatını ağabeyine yazıyordu. Bir yıl içinde ondan tek bir mektup almış ve iki yıldan beri kendisini görmemişti. Hatıra defterine, "Karanlık ve yırtıcı bir gün... Acılar ve hülyalar..." diye yazdığı saatlerde Cornelia'nın çok uzun sürmeyen hayatı sona ermek üzereydi.

Eniştesine bu kadar yıllık arkadaşlığına rağmen bir tek başsağlığı mektubu göndermemişti. Yalnız Frankfurt'a, annesine yazdığı mektupta şöyle diyordu:

"Kardeşimin ölümü içimde en esaslı bir kökü koparmıştır. Yüksekte kalan dalları mahvolacaktır."

Bundan sonra annesine İncil'den alarak yazdığı ağır ve acı birkaç kelime:

"Etrafımdaki herkes hakkında şöyle söylemeye çok iyi alıştım: İşte annem, işte erkek ve kız kardeşlerim!.."

Ailesiyle ilişkisi bu şekildeydi. Weimar'da yaşadığı sırada, tam on yıl içinde yazdığı binlerce mektup arasında sekiz on tanesi ancak ailesine aittir. Dükün annesi Goethe'ye annesini Weimar'a getirtmekten söz ettiği zaman buna engel olan Goethe olmuştu.

Artık gençliğe veda zamanı geldiğini hissediyordu. "Deniz Üstünde" adlı şiirinde bunu sembolik olarak bize aktarıyor:

"Heyhat, fırtına! Mutluluk yolundan ayrılmış
Erdemli adam mahvolacak mıydı?
Ey büyük tanrılar!.. Fakat hayır!.. O dümen başındadır.
Rüzgâr ve dalgalar gemiyi oynatıp duruyorlar;
Ama onun ruhuyla oynayamıyorlar.
Egemen ve güçlü, korkunç girdabı o seyre dalmıştır.
İster karaya otursun, ister sahile varsın; tanrılarına
güveni tamdır."

Gerçekten Goethe hem gemisine egemendi, hem de başarıyla sahilden sahile seyahat edebiliyordu. Weimar'da devlet işleri yavaş yavaş onun eline geçmektedir. Wieland ondan söz ederken diyor ki:

"Yaşıyor, hükmediyor; isterse yağmur yağdırıyor, isterse havayı güzelleştiriyor ve bize mutluluk getiriyor."

1776'da tiyatro müdürü oluyor. 1777'de yanmış şatonun yapılması için oluşturulan mimarlar komisyonuna başkan olarak atanıyor. 1779'da illerin askerlik ve bayındırlık işleri kendisine bırakılıyor. Son olarak 1782'de maliye işlerini yönetmeye başlıyor. Böylece küçük dukalığın başarı ve mutluluğu için bütün gücünü harcayarak çalışıyor.

***

Bununla birlikte bütün bunlar hayatını doldurmaya yeterli değildir. O sevmeden yaşayamaz. Bu defa soylu bir tutku onu güdülerinin ve bencilliğinin üstüne yükseltecektir. Artık fedakârlık ve hakkından vazgeçiş duyguları da onun demonik ruhunda köklenip büyüyecektir. Ona bu yeni duyguları kazandıran yukarıda adını andığımız Charlotte von Stein'dır.

Bu otuz üç yaşında, Goethe'den yedi yaş büyük bir kadındır. Sarayın ahır işleri müdürüyle evlenmiş, kendisi de Düşes Amalia'nın nedimesi olmuştur. Bir düzineye yakın çocuğu vardır. Bunların zahmetiyle yorgun ve üzüntülü bir hayat geçirmektedir. Belki güzel değil, fakat zarif ve sevimlidir. Koyu ela gözleri ve mat rengiyle, gece siyahı saçlarıyla bir İtalyan kadını duygusunu veriyordu. Boyu uzun değildi. Fakat çevik ve kanatlıymış gibi yürüyüşü boyunun kısalığını kaybettiriyordu. Ahenkli sesi, tatlı fakat ölçülü ruhunun bütün incelik ve mantıklılığını ifade ediyordu. Fazla olarak aydın bir kadındı. Sağduyulu, zevki gelişmiş, geniş kültürlü, müzik ve felsefeye çok yetenekliydi. Goethe'nin gençliğindeki kadın kahramanların hepsini gölgede bırakıyordu.

Aslında Goethe, Charlotte von Stein'ı görmeden, onunla yüz yüze gelmeden kendisini tanımış ve ilgilenmişti. Bakın nasıl:

Charlotte von Stein o dönemin meşhur doktorlarından Zimmermann'ı yalnız mesleki kişiliğiyle değil, kibar ve zarif bir insan olarak da tanımıştı. Prusya'nın kaplıca şehri olan Pyrmont'da onu görmüştü. Oraya taht ve taç sahipleri de gelirler, çok kibar bir çevre oluşurdu. Büyük Petro, İngiltere Kralı I. George, Büyük Friedrich, Prusya Kraliçesi Louise bu adlar arasında sayılabilir! O devrin Pyrmont'u, bugünün Baden Baden'i gibiydi. İşte Charlotte von Stein, Zimmermann'ı burada tanıdı. Ve ona kendi resmini verdi. Ertesi yıl Zimmermann, Strasbourg'da rast geldiği ve Frankfurt'ta

evinde misafir olduğu Goethe'ye bundan söz etti. Bu ziyaretten sonra Charlotte von Stein'a yazdığı mektupta:

"Strasbourg'da Mösyö Goethe'ye başka yüz resimle birlikte sizinkini de gösterdim. Goethe'nin kendi eliyle resmin arkasına yazdığı kelimeler aynen şöyledir:

"'Evrenin bu ruha nasıl yansıdığını görmek, güzelliğine doyulmayacak bir manzara olmalıdır. O dünyayı olduğu gibi, fakat aşk gözüyle görüyor. Bundan başka, bakanın üzerinde bıraktığı izlenim tam bir güzellikten ibarettir.'"

Zimmermann ekliyor:

"Bence hiçbir resim bu kadar yüksek bir zekâ ile değerlendirilmemiş ve madam sizden bu kadar doğru biçimde söz eden olmamıştır. Frankfurt'ta Goethe'nin misafiriyim. O bu dünyaya gelip giden en kuvvetli, en harikulade dehalardan biridir. Sizi pek az zaman sonra kesinlikle Weimar'da ziyaret edecektir. Görüştüğünüzde Strasbourg'da sizden söz ettiğim şeylerin onu üç gün uykusuz bıraktığını lütfen kendisine hatırlatınız."

Charlotte von Stein, Weimar'a geldiğinin sekizinci günü Goethe'ye rastladığı zaman on bir yıllık evli ve on bir çocuğun annesiydi. Bunlardan ancak yedisi hayattaydı. Bu sevimli kadının ömrü sıkıcı bir tekdüzelik içinde geçiyordu. Aşk onun için kapalı bir kitaptı. Ve şimdiye kadar bunun ne olduğunu duymuş değildi. Yaşının otuzu geçmiş olduğunu düşünerek artık gençliğinin mazi olduğunu ve bu mazinin de ancak analık göreviyle dolduğunu hissediyordu.

Buna karşılık Goethe bir ateşti ve bir alevdi. Kalbi geleceğe güvenle doluydu. Dünden çok yarına bakıyordu. Bu zıtlığa rağmen iki ruh birbirine derin bir sempatiyle bağlanmıştı. Goethe, Charlotte von Stein'ın salonuna devama baş-

ladı. Öğleden sonraları oraya gidiyor. Goethe artık onunla doludur, onunla meşguldür. Yalnız ve baş başa görüşmeleri, ilk defa Stein'ın şatosunda olmuştu. Bu dış dünyadan uzak yerde yalnızlık ve sessizlik içindedir ki uzun yıllar birini diğerine bağlayacak üstün nitelikleri ve ilgileri keşfettiler.

Goethe ve Charlotte von Stein kalplerinde yeni bir duygunun doğduğunu batmakta olan bir kış güneşinin soluk pembe loşluğunda ilk defa sezmişlerdi. Bu duyguda aşk ve dostluk birbirine karışmış bir hâldeydi. Bunun ileride çiçeklenecek bir aşk baharı olduğunu önceden hisseden Goethe, Madam von Stein'ın çalışma masasının arkasına o günün tarihini yazmıştı:

"6 Aralık 1775 – Goethe."

Aynı günde Charlotte von Stein, Goethe'ye sarayda ilişkiye geçeceği kişiler hakkında bilgi veriyor, oradaki entrikalardan söz ediyordu. Kocasına gelince, o sanat ve edebiyata ilgisiz, babacan bir adamdı. Sarayın büyük ahırlarını ve iç işlerini idare etmekle uğraşırdı. Hatta yemeklerini bile görev başında yemekteydi. Tütünü, karısını ve kâğıt oyunlarını sever ve pazarlardan saraya lazım olan şeyleri almaya gitmediği zamanlar vaktini dairesinde geçirir. Yazları Kosberg'deki sayfiyesine gelir ve orada domuzlar ve öküzleriyle meşgul olur, imbikten alkol çekerdi.

Charlotte von Stein yeni dostunu saray hayatına alıştırmak için bilgi vermekten kendinde derin bir memnunluk duymaktadır. Goethe için henüz meçhul olan bu toplulukta ona yardıma daima hazır olacaktır.

Ruhlarının romanı aslında bugünden başlar. Charlotte von Stein, Goethe'nin sırdaşı, güvendiği kişi olmuştur. Goethe'nin ne kalbinde, ne kafasında ondan gizli tutulmuş bir şey vardır. Geçmiş hayatını ona anlatıyor, her şeyi itiraf ediyor, kendisini sevenlerden aldığı mektupları ona veriyor-

du. Onun şahsında anlayışlı olduğu kadar, çekip çeviren bir dost bulmuştu. Kederleri gibi neşelerini de onunla paylaşmak, bütün varlığının üstünde onun kanatlarını hissederek yaşamak istiyordu. Oysa Madam Stein'ın Goethe'ye beslediği duygularda hem bir ana sevgisi, hem bir kardeş ilgisi, hem de seven bir kadının aşkı vardı.

Goethe, zaman geçtikçe aşkının ateşini ona anlatmak istiyor ve o zaman kızgın ve geçimsiz oluyordu. Nezaket ve terbiye kuralları!.. O bunlarla alay ediyordu. Madam Stein ise bundan inciniyor, Goethe'nin aşırı hareketlerini hoş görmüyordu. Bu sıralarda Strasbourg'daki arkadaşlarından birine yazdığı mektupta bu duygusunu çok açık ifade ediyor:

"Öyle hissediyorum ki Goethe ile ben hiçbir zaman iyi bir dost olamayacağız."

Fakat von Stein, aslanları alıştıran insanlara özgü sabır ve kabullenme, cesaret ve iradeyle bu vahşi âşıkı yumuşatmaktan kendini alamıyordu. Onu terbiye etmek istiyordu. Gençliği, güzelliği ve kendisine tapışı Charlotte von Stein'ı en ince yerinden ona bağlamıştı; çılgın şairi affetmeye ve mazur görmeye başlıyordu. O aşkta ateşliydi. Şımarık bir çocuk gibiydi. Fakat ne zararı vardı? Onun bu zayıflığından yararlanarak duygularının dizginlerini iyi kullanmayı kendisine öğretemez miydi? Fakat bu, şairi coşturmadan, isyan ettirmeden olabilecek mi? Ne olursa olsun, hoşlanmadığı bu hareketlerin sebebi kendisine karşı beslenen bir aşkın sonucundan başka bir şey miydi?

Diğer taraftan Goethe'yi çok iyi anlıyordu. Onun için hoşgörüsü kendisine itiraf edemeyeceği kadar büyüktü. Goethe cinleri başına sıçramış, coşkun bir hâlde geldiği zaman, ahenkli sesiyle onu yatıştırmaya çalışırdı. Orest'in hiddetlerini, sıkıntılarını yatıştırmayı bilen canlı bir Iphigenie oluyordu. Ağzı sıkılığı sabrı kadar kuvvetliydi. Onu kendi

şahsına karşı koruyor ve başkalarına karşı savunuyordu. Büyüyüp yetiştiği çevre içinde Madam Stein'ın bu durumu gerçekten zor, gerçekten nazikti. Memurların çekemezliği, gelenekçilerin eleştirileri Goethe'yi boğucu bir duman gibi sarıyordu. O bu durum içinde tutunmayı nasıl başaracaktı? Başlangıçta madamın kocası Goethe'nin karşıtı olan Fritsch taraftarıydı. Sonra sonra, belki de Karl August'un gözündeki yerini kaybetmemek için Goethe'yi takdire başlamıştı. Her kim olursa olsun bu yüksek kadın kendinden çok daha yüksek bir dereceye sahip olan Goethe'yi bütün zekâ ve kararlılığıyla savunmaktan bir an uzak durmuyordu. Fakat Goethe'nin ateşi büsbütün artıyordu. Sen demesi bile bu kibar kadının canını sıkarken, coşkun Goethe bir gün kendisini öpmeye kalkışınca onu fena hâlde azarladı. Goethe ise kızdı ve kapıyı şiddetle kapayıp çıktı gitti. Bu hareketini affettirmek için ancak von Stein'a bir gece gelmemeyi başarabildi. Ertesi gün ona döndü, yalvardı, af diledi. Barıştılar ve bu dinginlik ikinci bir fırtınaya kadar devam etti.

Goethe, kendine verilen kır evinde oturuyordu. Charlotte von Stein onu kendi evinden, fakat uzaktan görebiliyor; güneş battıktan sonra lambalarının aleviyle birbirlerine işaret verebiliyorlardı. Goethe akşam yemeklerini çoğunlukla evinde yiyor, dükün sofrasında bulunmakla övünen Baron von Stein yokken eşine arkadaşlık ediyordu. Goethe sevgilisinin oğullarıyla da meşgul oluyordu. Ders veriyor, ödevlerini düzeltiyor, resimlerine rötuş yapıyor, onlarla bir arkadaş gibi oynuyordu. Bu hâli her gün böyle devam etmekteydi. Madama çiçek, çilek, bahçesinde yetişmiş kuşkonmaz ve hatta asker fırınından aldırdığı beylik ekmekten yollardı. Dükle birlikte avdan döndüğü zaman ona güzel sülünler göndermeyi unutmazdı. Madama gelince o da Goethe'yi şımartmaktan geri kalmıyordu. Ya onun küçük evine şekerli pastalar getirir ya da yaptırdığı güzel yemeklerden ikram için kendisini evine çağırırdı. O zaman baş başa otururlar, yerler, içerler ve konuşurlardı. Akşamları onun yanındayken

Goethe kendisini ne kadar iyi hissediyordu? Çünkü o yalnız sevecen bir dost değil, ilk defa rast geldiği bir düşünce arkadaşıydı.

Birlikte okudukları kitaplara bakınız: Buffon'un *Doğanın Devirleri*, J. J. Rousseau'nun *İtiraflar*'ı, Voltaire'in *Hatıralar*'ı, Spinoza'nın *Etika*'sı... hiçbir şey onu sıkmıyor, rahatsız etmiyordu. Goethe doğal bilimlere, madenlere, botaniğe merak saldığı zaman onun düşüncelerine, daima dinlemek isteyen bir kulakla katılmaya hazırdı. Goethe de buna karşı şiirler yazıp Madam Stein'a adıyor, yeni başladığı *Iphigenie*'den parçalar okuyordu.

Geceleri otururlar, okurlar ve konuşurlardı. Goethe bir türlü gitmek istemezdi. Madam "Hayır, hayır bir dakika daha durmak olmaz!.." der, evinde gece yarısından fazla kalmasına razı olmazdı... Genç şair bu olgun fakat çekingen kadına gökteki yıldızlar gibi uzaktan bakmaya mecbur oluyordu.

Aşkının bir gün ne hâl alacağından endişe duyan Goethe, Charlotte von Stein'a adadığı bu şiirinde en içten duygularını söylüyor:

"Niçin her şeye işleyen bu bakışı bize verdin?
O bakış ki bir sezişte geleceğimizi bize gösterir.
Ve o bakış ki hiç olmazsa aşkımız ve geçici
mutluluğumuzla
Övünmeyi bile bize yasaklar.

***

Niçin ey talih! Niçin bize bu keskin duyarlılığı verdin?
O duyarlılık ki bin türlü karışıklıklar içinden
gerçek ilgilerimizi
Ortaya çıkarmaya bizi zorlayarak, başkasının kalbinde
Kendimizi okumak imkânını bize bağışlar.

***

Ah ne olduğumuzu anlamadan sevişmenin zevkini
duymak;
Birimizden birimizin kalbinde hiçbir zaman
gerçekleşmeyecek arzuyu görmek;
Durup dinlenmeden hülyada mutluluk aramak;
Ve rüyanın tehlikeleri arasında dolaşmak...
Evet, bunlar yalnız bize,
Yalnız biz zavallı iki sevgiliye yasaktır...

***

Talihlidir o insan ki boş bir hülya ile dolmuş olsun!..
Talihlidir o insan ki bütün sezişleri gururdan
başka bir şey olmasın!..
Her görüş ve her bakış, heyhat ki bizim için
ancak hülyalar
Ve sanıları onaylamaktır sadece.
Söyle bana, talih bizim için ne hazırlıyor?
Söyle, söyle bana; bizi birbirimize bu kadar kuvvetli
bir olgunlukla nasıl bağlıyor?
Heyhat! Sen çoktan beri
Benim kız kardeşim ve eşim oldun!..

***

Varlığımın bütün hareketlerini biliyor, en ince tellerimin
titreyişini görüyor,
Bir bakışta beni okuyabiliyorsun! Oysa ölümlülerin gözü
ne kadar zahmetle
Oraya ulaşabiliyor?..

***

Bütün bu geçmişten kalplerimizin derinliklerinde
Çekingen bir yarı hatırlayıştan başka ne kaldı?

Gönlümüz en gizli yerlerinde daima ve yalnız
kendine benzeyen eski gerçeği hissediyor.
Ve yeni hâller onu ızdırapla dolduruyor.
Her ikimize de öyle geliyor ki, biz yarı canlı bir hâldeyiz.
Ve gölgeden bir hâle
En parlak günlerimizi örtüyor.
Bununla birlikte bize işkenceler eden talihin, hiç olmazsa,
Kalplerimizi değiştirmeye gücü yetmemesinden mutluluk
duyalım!.."

***

Goethe üç yıl kadar bu duruma katlandı. 1778-1779'daki mektupları ezilen arzularının isyankâr ifadelerini içerir. Yine de bunun yerini tutacak zevklerden kendisini yoksun bırakmış değildi. Dük onu garip maceralara yöneltmekten çekinmiyordu. Beraberce her eğlence yerine ve örneğin Thüringen panayırına gidiyor, geziyor, eğleniyorlardı. Weimar'a tiyatro trupları geliyor, bunlar Goethe'yi çekiyor; bir sanatçı ruhuyla bu truplar içindeki güzel kadınları seyrediyordu. Bunlar arasında özellikle onu hayran bırakan Corona Schröter'di.

Goethe onu henüz Leipzig'de öğrenciyken tanımıştı. Daha o zaman bu güzel kadın şantöz ve aktris olarak bütün Almanya'da büyük bir ün sahibiydi. Genç şair, Corona'nın yalnız sanatına değil, güzelliğine de vurulmuştu. Fakat kalbinin o dönemde başka bir aşkla dolu olması bu çekimi sevgi hâline gelmekten uzak tutmuştu.

Corona bütün sanatçılığına ve güzelliğine rağmen ne kendine layık bir âşık, ne de sevilebilecek bir koca bulabilmişti. Bu yönden hiç talihi yoktu. Kendisiyle evlenmek isteyen bir adam çok zengin bir kont olduğunu söyleyerek onu aldatmış ve zavallı Corona bilmeyerek ilk günahını işlemişti. Fakat bu talihsiz macera onun bütün hayatını siyah bir

keder perdesiyle örttü. Bütün güzelliğine rağmen ruhunun kırıklığı onu dalgın, hatta soğuk gösteriyordu. Nitekim dük onun için, "Güzel fakat mermer gibi soğuk," demişti.

Goethe aktrisi Leipzig'de ikinci defa gördükten sonra tam on yıl geçmişti. Zaman her ikisinin yetenek ve kişiliklerini olgunlaştırmıştı. Karşılaşmaları her ikisi için çok sevinçli oldu. Fakat bu defa da Goethe'nin kalbi meşguldü. Madam Stein onu tamamen sarmış bulunuyordu. Ruhu sönmez bir alevin bütün ateşiyle bu kadın için yanıyordu.

Bununla birlikte Goethe, Corona'nın tanrısal güzelliğinin sihrine tutulmaktan kendini kurtaramamıştı. Hatta Charlotte von Stein'a şu satırları yazmaktan kendini alıkoyamamıştı:

Schröter bir melektir, sizi huzur ve dinginlik içinde bırakabilmek için Allah bana böyle bir kadın vermeliydi. Fakat o sana yeteri kadar benzemiyor. Corona asil bir mahluktur. Ah mümkün olsa da sizin çevrenizde bulunabilse, kadınların en mükemmeli olamaz mı?.."

Birçoklarının iddiasına rağmen Charlotte von Stein hiç de Corona'yı kıskanmadı. Son defa Goethe onu Weimar'a yerleştirmek üzere davet ettiği zaman iki kadın birbiriyle tanıştılar ve belki de karşılıklı bir sevgiyle bağlandılar. Goethe aktrisle sık sık görüşüyordu. Ya Corona onun evine gidiyor ya da Goethe aktrisi ziyaret ediyordu. Bazen de sarayda veya tiyatroda uzun saatler birlikte otuyorlardı. Corona piyesteki erkek rollerinin en önemlisini oynayan yazarın yanında en önemli kadın rolünü yapıyordu. Corona'yı Iphigenie, Goethe'yi Orest rolünde görmek doyulur bir manzara değildi. Corona'nın oynayışı, Goethe'nin bütün düşüncelerini hayret edilecek bir sadakatle ifade ediyor ve herkesin coşkun takdirleri sanatçı için değer biçilmez bir ödül oluyordu.

Corona tiyatroda giydiği eski Yunan elbisesini kendisine çok yaraştığı için dışarıda da giyiyordu. Goethe'nin evine gittiği akşamlar iki dost bütün dünyayı unutuyorlar, aktris Rousseau'nun romanslarını, Gluck'un havalarını söylerken söyleyen de, dinleyen de derin bir sarhoşluk içinde gecelerini geçiriyorlardı. Bazen Corona gitar çalardı. Bu Goethe için ruhsal bir ziyafet olur ve kendinden geçişin son dalgalarına kendini terk ederdi.

Fakat bütün bu buluşup görüşmelere rağmen her ikisi de aşk yolunda bir türlü birbiriyle karşılaşmamışlardı. Bir taraftan Goethe, Madam von Stein'a bağlıydı, diğer taratan Corona Dük Karl August'un şahsmda büyük bir hayran bulmuştu. Aktrisin bu iki erkek arasındaki durumu çok sıkıntılı oluyordu. Bereket versin onun yaralı, fakat kadınlık kuvvetini kaybetmemiş olan kalbi kendini saklamakta ustaydı. Her ikisinin de uçarı yaradılışlarından çekiniyordu. Pekâlâ ya dük ya da Goethe için içten bir aşk hissedebilirdi. Ancak çok akıllıydı. Ve onlardan birinin kendi özel hayatına girmesine her zaman set çekiyordu. Bununla birlikte uzun yıllar Goethe ile Corona'nın ilişkileri devam etti. Ancak daha sonra eşi olan Christiane Vulpius'u tanıdığı sıralarda bu ilginin zayıfladığını görüyoruz. Kendisi için çok aziz ve çok değerli olan dostunu, Goethe'yi bu şekilde kaybedince ve ondan daha kararlı olmayan dükten de eski ilgiyi göremeyince Corona'nın bütün umutları mahvoldu. Artık dünya zavallı sanatçı için bir zindandan başka bir yer değildi. 1820'de veremden öldü. Baş ucunda sefalet ve yalnızlıktan başka onun son nefesini duyan olmadı.

***

Ne Corona, ne de başka tiyatro kadınları Goethe'yi Charlotte von Stein'dan ayıramamışlardı. O, Goethe'nin yaradılışını hepsinden daha çok biliyor, hepsinden daha layıkıyla onu takdir ediyordu. Goethe'nin karakteri aslın-

da çok iyiydi. Fakat görünüşe bakılırsa affedilmez huyları vardı. Goethe'nin büyük bir çocuk olduğunu bu kadın gayet iyi anlamıştı. Onun fazla taşkınlıklarını, yaramazlıklarını affetmek lazımdı. Yaşça Goethe'den büyüktü ve büyük bir insan hoşgörüsüyle onu kendine bağlıyordu. Nitekim Goethe Wieland'a yazdığı bir mektupta bu duygusunu şöyle aktarıyordu:

"Bu kadının benim üzerimdeki güç ve etkisini ruhun bir bedenden başka bedene göçü dışında bir şeyle yorumlayamıyorum. Evet, kesinlikle biz daha önce karı kocaymışız."

Mektuplar, yüzlerce, binlerce mektup Madam Stein'a olsun, Goethe'ye olsun bütün düşüncelerini, bütün arzularını, ruhlarının bütün özlemlerini dile getiriyordu. Fakat Goethe'nin ruhu artık durumunu belirlemek zorunluluğunu hissediyor ve hareketlerinde bir başkalık görülmeye başlıyordu. Eğer o çok sevmişse ve birçok kadının önünde diz çöküp onlardan aşk istemişse, bu sevgide ve bu yalvarışta kendini seviş ve kendine tapıştan başka ne olabilirdi? Charlotte von Stein'ı sevmesi onda kendini bulması ve kendini sevmesiydi. Sevdiklerinin kalbi Goethe'nin nazarında durgun bir suyun parlak yüzeyi gibiydi. Orada kendini görmek, onun için zevklerin en yükseğiydi.

Oysa Charlotte von Stein, bütün bencilliklerden uzak bir kalple seviyordu. Büyük dostundan mükemmel bir insan meydana getirmek için her şeyi feda ediyordu. Tartışmasızca ona her şeyini veriyordu; yalnız bedeninden fedakârlık etmemişti. Acaba bunun sebebi gurur muydu? Utanma veya namus kaygısı mıydı? Goethe sevgilisinde ancak ideal bir dost bulduğu için kollarıyla her zaman yokluğu ve boşluğu sarmaya mecburdu.

Mektupları okuyunca anlaşılıyor ki genç Goethe dostunun bu hâlinden çok şikâyetçi ve muzdariptir. Bununla

birlikte başka kaynaklar bize birtakım kadın adları öğretiyor; özellikle Madam Branconi bu adlar arasında en dikkat çekicisi olarak görünüyor. Onlar ve bu kadın Goethe'nin yoksunluklarını dindiren birer dinginlik köşesi oluyorlardı. Goethe Madam Branconi için diyor ki:

"O bana o kadar nefis görünüyordu ki onunla birlikte olduğum zaman yavaşça içimden soruyordum: Acaba bunun kadar güzel olmak mümkün müdür? Bir ruh, bir canlılık, bir içtenlik ki insan hangi noktaya kadar tutabileceğini bir türlü kestiremiyor."

Thüringen ormanındaki av köşkünde dinlenmek üzere bulunduğu bir sırada bu kadından bir mektup aldı. O derece duygulandı ki oturduğu dairenin penceresinin yanındaki bir tahta üzerine kurşun kalemle şu dizeleri yazdı:

"Bütün zirveler üstünde dinginlik süzülüp uçuyor,
Bütün tepelerde ancak bir nefes, bir esinti duyuyorsun.
Küçük kuşlar ormanda susuyorlar.
Bekle, buradan az ileride sen de huzur ve dinginliğe
kavuşacaksın."

İşte bu kadınlar, Charlotte von Stein'ın fazla ciddiliğini katlanılabilir bir hâle getiriyorlardı. Acaba o da Goethe gibi veya ondan daha fazla muzdarip değil miydi?

Bir gece Goethe rüya görüyor. Rüyada Madam Stein onun boşamış olduğu bir kadındır. Goethe ertesi gün bu rüyayı ona anlatıyor, Madam Stein fena hâlde kızıyor. Üzülüyor ve bir daha böyle rüyalar görmemesini ondan istiyor. Eğer onu bir kız kardeş şeklinde görmüş olsaydı Goethe'yi mazur görecekti. O günlerde Goethe yazdığı mektuplardan birini bu arzusunu anıştırarak şöyle bitiriyor. "Hoşça kal aziz kız kardeşim!.."

Etrafta niteliği bir türlü anlaşılamayan ilişkileri hoş görülmüyordu. Ortada birçok dedikodu dönüp duruyordu. Charlotte von Stein adının bu tür sözlere konu olmasından üzüntü duyarak Goethe'nin ziyaretlerini azaltmasını istedi. Goethe hakikaten derin bir talihsizlik hissederek ona şöyle yazıyor:

"Hatta bir tek kadınla –kız kardeşim ayrı– en güzel, en içten ilişkilerim bile altüst oldu. Zaten ben bunu bekliyordum..."

Madam Stein verdiği cevaplarla yine onu yatıştırmaya çalıştı. Fakat daha sora tekrarlanacak kesintiler Goethe'yi daha kuvvetle ona bağlamış oldu. Goethe onu memnun etmek için her fedakârlığı yapıyordu. Yalnız mektuplarla değil, bahçesinde yetişen şeylerden ona göndererek kendini hatırlatmaktan geri kalmıyordu. Bir gün küçük bir notla bir çiçek gönderiyor ve notta şöyle diyordu:

"İşte karlı ve kırağılı bir çiçek, tıpkı hayatımın buzları ve fırtınaları gibi sevgilim!.."

Aşkta çok uçarı olan Goethe, bu defa hayret verici bir kararlılıkla sevgisinde devam ediyordu. Kendi de buna şaşıyor ve Madam Stein'a bu ruh hâlini şu benzetmeyle itiraf ediyordu:

"Bizim aşkımız da Ren şarabı gibi oldu. Yıldan yıla daha çok iyileşiyor."

Tam beş yıl bu aşk esareti Goethe'yi ona bağlamıştı. Şimdi o otuzu geçmişti. Fakat Madam Stein kırka yaklaşıyordu. Her ikisi hayatlarının başka başka köşelerini dönüyorlar. Goethe aşkının sonuçsuzluğundan çok acılı, sinirli

ve hırçındı. Madam Stein ise akıp giden bu beş yıla dönüp baktığı zaman bu uzun günler ve ayların ızdırap verici kendi hakkından vazgeçişlerle dolu olduğunu görüyor ve onun ödülünü aramakta kendini haklı buluyordu. Nasıl haklı bulmasın ki, varlığının bütün hamlelerini kendi isteğiyle boğmak için harcadığı çabanın acılığı, bu beş yıl içinde kendini hayatın bütün neşelerinden yoksun bıraktığı için duyduğu üzüntü artık onu her şeye isyan edecek dereceye getirmişti. Ruhunda esrarengiz bir merak ve düşünce şimşeği çaktı. Bu gizli şeyi yine Goethe'nin aynı tarihlerde yazdığı mektupların ifadesinden anlıyoruz. Şükran dolu bir memnuniyetin titremeleriyle yazılan bu satırlardan birkaç örnek okuyalım:

"Senin aşkın benim için çoban yıldızı gibidir. Aşkının bende uyandırdığı değişimi ifade etmemeli ve hatta anlamamalıyım. Bu, yaşıma rağmen tanımadığım ve tatmadığım bir hâldir. Hoşça kal benim yeni sevgilim! Ah, sana borçlu olduğum şeyi sana söyleyebilsem... Hoşça kal, beni ne kadar mutlu ettiğini bil..."

Başka bir mektubundan:

"Gelecek, o gelecek! Gözlerimi açıp kapadığım zaman ilk sözüm bu oldu. Bugünün saatleri bana güzel mutluluk getirecek. Senin aşkınla ne kadar mutlu olduğumu bil..."

Bu talihsiz bir âşıkın ifadesi değil, belki kazanmış olmuş bir sevenin söyleyişidir. Charlotte von Stein'a gelince, o da Goethe'ye yazdığı ve Goethe'nin de elleri titreyerek açtığı ve yedi sekiz defa okuduğu bir mektupta aşkını artık bütün açıklığıyla itiraf ediyordu. Senli benli yazmaya izin veriyor ve kendisi de ona "sen" diyordu.

Onun otuz dokuza varan yaşı fedakârlığının bütün gururunu ona göstermekle birlikte bu ana kadar Goethe'yi hiçbir şey vermeden kendisine bağlamaktaki başarısının artık

devam edemeyeceğini de kendisine anlatıyordu. Anlıyordu ki çekici tarafları yavaş yavaş sönüyordu ve Goethe'yi tutabilmek için yalnız duygularının yüksekliği, derinliği yeterli olamayacaktı.

"Tout qu'on est belle on fait naître
Des désirs des transports et des soins assidus;
Mais on a peu de temps à l'être
Et longtemps à ne l'être plus!"*

Beş yıl ideal bir aşkın yüksekliklerinde uçtuktan sonra artık bu tanrıça, bir kadın oluyor, toprağa iniyordu.

O bu ana kadar aşkı bütün sarhoşluğuyla duymuş değildi. Şimdi gözlerinin bağı çözülmüş, beş yıl kendisini zapt ettiği sevgilisinin kolları arasında bütün görkemiyle aşkı tanımıştı.

Goethe kazanmıştı. Tutkusu hiç beklemediği bir mutlulukla büsbütün onu sarıyordu.

"Ruhum bütün kuvvetiyle sana bağlı; biliyor musun ki senden ayrılamam. Hiçbir değişiklik beni senden koparmayacaktır. Beni açıkça da senin yapacak yemin ve töreni gönlüm o kadar isterdi ki!.. Bu benim için ne kadar değerli olacaktı?.."

Bu sözler Goethe'nin Madam Stein ile olan ilişkisini herkesten saklanmayacak bir hâle getirmek arzusunda bulunduğunu, hatta onunla evlenmek istediğini gösterir. Fakat bu tür mektupların yazılması ancak beş hafta kadar sürdü. Madam Stein bir dosttan bir âşık yapmış olmanın verdiği zevk içinde heyecanlanırken bilmiyordu ki her ikisini de kaybetmek üzereydi.

---

* Güzel oldukça arzular; heyecanlar ve devamlı özenler doğurabilir; fakat ona sahip olduğumuz zamanlar ne kadar az, ondan yoksun kaldığımız demler ne kadar uzundur!.. (Fr.)

Kendini ona vererek yapmayı kurduğu fedakârlık vaktini çok geçirmişti. Âşıkının kalbi bu emanetin gerçek değerini bilmek için yeteri kadar kendini ona borçlu saymıyordu. Beş yıl süren bu sıkıntılı bekleyiş, bu özlü kadının ruhu kadar bedenini de yormuş, yıpratmıştı. Artık saçlarındaki aklar saklamayı başaramayacak kadar çoğalmıştı. Goethe'den Mayıs'ta aldığı mektuplar hiç de Mart'takilere benzemiyordu. Bunlarda hep ciddi olmayan konular veya başka kadınlar hakkındaki görüşleri yazılıydı.

Madam Stein artık bu dâhi dostunun kendisine eskisi gibi hırçın bir tutkuyla bağlı olmadığını anlamaya başlamıştı. Gerçekten Goethe'de belirgin bir dinginlik görülüyordu. Özellikle resmî işleri onu düzgün bir çalışmaya mecbur ediyordu.

Goethe'yi asıl sıkan doğa ve gerçekle baş başa ve kendi kendine kalmaktan yoksunluktu. Dükle birlikte Berlin sarayına yaptığı seyahat bu arzusunu tatmin etmediği gibi onu rahatsız etmiş ve sıkmıştı bile. 1778 Aralık ayında yalnız olarak Harz'a yaptığı seyahat ancak onu memnun edebilmişti. Soğuğun, karın, kalın sis tabakalarının ne önemi vardı? Yeter ki o çok sevdiği ve her derdini kucağında uyuttuğu doğayla aracısız bağlantı kurabilsin.

Diğer taraftan şahsına pek çok şey borçlu olduğu genç dükü boş ve anlamsız hayatından çekip olgunlaştırmak, dünyayı ona tanıtmak istiyordu. Bu düşünceyle ikinci defa İsviçre'ye bir seyahat düzenlemeye karar verdi. Dükle birlikte gideceklerdi. 1779 yılının Eylülü'nde yola çıktılar. Bu seyahat 1775'te yaptıkları serseri gezişlere benzemeyecekti. Coşkunluk, taşkınlık dönemi artık kapanmıştı. Şimdi güzelliğe, saflığa yükselecekler, dinginliğe ve bilgeliğe yücelecekler ve Goethe'nin yöntemiyle özgürlüğün ufuklarında ruhlarına bir kartal uçuşu bağışlayacaklardı.

Weimar'dan İsviçre'ye gitmek için Frankfurt ve Alsace yolunu seçtiler. Eylül'ün 18'inde Goethe'nin doğduğu şehre

geldiler. Goethe anasıyla babasına bir sürpriz yapmak için önceden haber vermemişti. Evin önüne gelmeden arabadan indiler. Sessizce evden içeri girdiler. Ve merdivenleri çıkıp gündelik odalarının kapısını vurdular. Yuvarlak masasının başında oturan annesi kalktı. Kapıyı açtı, "Ah oğlum!.." diye hayretle bağırdı. Gerçekten gelen onun sevgili Wolf'ydu. Ya Rabbi, o ne kadar değişmişti. Artık koca adam olmuştu. Yüzünden hastalıklı çizgiler silinmiş, ciddiyet ve soyluluğun dinginliği büsbütün başka bir ilahilik vermişti. Ağır adımlarla yaşlı baba oğluna doğru ilerledi. Son zamanlarda zavallı adamın kalbi çok zayıflamıştı.

Annesi onun bu ani sevinçle rahatsızlanmasından korkuyordu. Fakat hayır!.. Oğlunun önüne gelince durdu. Bir an bu kibar genci süzdü ve sonra hafifçe titreyen elleriyle tutup zayıflayan kalbinin heyecanla çarptığı göğsüne bütün umudu olan Wolf'unu çekti.

Dük kapının eşiğinde duruyor, bu benzersiz manzarayı heyecanla seyrediyordu. Sonunda saygıyla soylu misafirini selamladı.

Goethe'nin geliş haberi bütün eski dost çevresine yayılmıştı. Merck davet edildi. Gençlik dostlarıyla birlikte onu ziyarete geldi. Tam beş gün baba ocağı dolup boşaldı. Eski bir geçmiş yeniden doğmuş gibiydi.

Geçmiş!.. Goethe geçmiş günler ve geçmiş günlerin insanlarıyla karşılaşmaktan haz duyuyordu. Alsace'a geldikleri zaman Sessenheim'a gitmek ve Friederike'yi görmekten kendini alamamıştı. Bu ziyareti hakkındaki duygularını yukarıda aktarmıştık.

Strasbourg'da da yine eski günleri hatırlamak üzere Lili Schönemann'ın evine gitti. Bu ziyaret sahnesini Charlotte von Stein'a yazdığı mektuptan okuyalım:

"26 Pazar günü arkadaşlarıma katıldım. Öğleye doğru Strasbourg'daydık. Lili'nin evine gittim ve onu yedi haftalık

bir çocukla oynar buldum. Annesi de oradaydı. Beni sevinçli bir hayretle karşıladılar. Olup bitenden haber aldım ve büyük memnuniyetle bu iyi insanın iyi bir eş olduğunu gördüm. Öğrendiklerime göre kocası da çok namuslu bir adam görünüyor, –bankacı Bernhard von Türckheim– makul ve işiyle meşgul bir adam. Serveti, güzel bir evi, yüksekçe bir ailesi ve burjuvazide önemli bir yeri var. Ben gittiğimde evde yoktu; öğleden sonra dükle birlikte katedrale çıktım. Akşam ..... piyesini görmeye gittik. Müzik çok güzeldi. Sonra Lili'de gece yemeğini yedim ve güzel bir mehtapta ondan ayrıldım. İlişkilerimiz adi ve geri bir ihtirasla sarsılmış değildi. Aksine değişmeyen iyi bir şekil alıyordu. Dostlarımı ve onların yazgısını bir şehri dağ üzerinden kuş bakışı seyreder gibi seyrediyordum."

Strasbourg'da bir hüzünlü anısını daha canlandırmaya gitmişti. Onun için şöyle yazıyor:

"Kız kardeşimin mezarı yakınındayım. Onun evi bana çehresi solgunlaşmış bir sevgilinin tablosu duygusunu verdi. Çocukları güzel, neşeli ve sağlıklıdırlar."

Bu ziyaretler kalbinde sıkıntısını hissettiği bütün ihmalleri silmiş gibiydi. Aslında geçmiş maceralarından hiçbiri trajik bir sonla bitmemişti. Bu defa en küçük bir ihmal, küçük bir eleştiri görmeden hepsinin gönlünü aldı, insanlar ve tanrıların iltifatını gören Goethe serbestçe yoluna devam edecekti.

***

Seyyahlar önce Oberland'a geldiler. Ve Bern yakınlarındaki Züngrau tepesine yaya olarak çıktılar. Dorukların hareketsiz görkemi ve doğanın dünya kurulalı beri ağır ağır devam eden şekillenişi Goethe'nin ruhunu anlatılmaz bir dinginlikle dolduruyordu. Madam Stein'a şöyle yazıyor:

"Burada kuvvetle hissediliyor ki hiçbir şey geçici arzuların eseri değildir. Her şey sonsuz yasaların yavaş sonuçlarından ibarettir."

Ekim'in 9'unda Lauterbrunnen geçidine girdiler ve oradaki şelalenin olduğu yere kadar gittiler. Yüksekten dökülen sular Goethe'nin kulağına alçak sesle su perilerinin romanslarını söylüyordu. O çevredeki buzulları da gördükten sonra batıya hareketle Cenevre Gölü'ne geldiler. Birbirinin omzuna dayanarak uzanan Alpler buzdan örtüleri sırtlarında, sonsuz uykularına dalarken, Goethe ruhunun en coşkun anlarını yaşıyor ve içinde yeniden uyanan dehasının gerinmelerini hissediyordu.

Mont Blanc'a çıkmaya karar verdiler. Kış şiddetliydi. Karlar altında donup ölmeleri ihtimal dışı değildi. Fakat ondaki sihirli güç peri masallarındaki büyülü tepeler gibi onları kendine çekiyordu. Çevrelerinde karlı bir dinginlik, yükseldiler ve korkmadılar.

Seyahatleri böyle tehlikeli, fakat heyecanlı devam etti. Artık Weimar'a döneceklerdi. Goethe açık havayla dolan göğsünde sonsuza kadar yaşayacak bir güç hissediyordu. Hakkından vazgeçiş, cesaret, saflık ve çaba... İşte her zaferin sebepleri!.. O bunları bütün varlığında canlı bir hâlde buluyordu. Artık Goethe için coşkun isyanlar, taşkın hamleler söz konusu değildi. O kazanmıştı, çünkü bilgeliğin ve olgunluğun ne olduğunu anlamıştı.

VIII

Goethe, Diplomat ve Bilgin

> "Bu dünyaya karışmış olan bir adam nasıl olur da bu dağınık hayatın içinde mükemmel bir eser vermek isteyen bir sanatçının bozmamaya mecbur olduğu odaklanmış ve toplu dikkati koruyabilir?.. Dostlarım, bana inanınız, ondan erdem gibi yetenek de uçup gider. Onu ya kendi için çalıştırmalı ya da bunların hepsinden vazgeçmelidir."
>
> Goethe – *Wilhelm Meister*

Goethe hayatının otuz birinci yılındaydı. Yaradılışındaki şeytani eğilimleri yenmek için nezaket ve kibarlığın en yüksek seviyesine çıkmak kararındaydı. Sakin, nazik ve çalışkan... On beş yıldan beri çeşitli yönlerden esen rüzgârlarla ruhundan kopup gelen fırtınalar artık dinmiş görünüyordu. Kendi de bu dinginlik döneminin ne kadar süreceğini bilmiyordu. Bu kısa ömürlü anların geleceğinin derinliklerine işleyen zararları bir türlü batamamıştı.

Seyahat bitip Weimar'a döndüğü zaman çalışma masasının yakınında olabilmek için sayfiyedeki evinden şehre geli-

yor. Bugün de "Goethe'nin Evi" diye meşhur olan binaya yerleşiyor. Fakat burada da istediği gibi oturamıyor. Bitmez tükenmez işleri vardır. Meşguldür.

Goethe güçlerini iş alanında da denemekteydi. Bu tecrübe en derin bir hazla onun yorulmayan ruhunu çok dinç bir hâle getiriyordu.

"Tanrılara karşı teşekkür borçlu olduğum en büyük iyilik, düşüncelerdeki çeşitlilik ve hızla günü binbir parçaya ayırarak ondan küçük bir sonsuzluk üretmek ve güç sahibi olmak yetisidir. Her gün o günkü durum ve koşulların gerektirdiği şeyleri yapmaya, düşünce ve yetilerimi kuvvetlendiren uğraşıma kendimi vermeye alışkanlık... Zamanın bu şekilde devam etmesi beni hiç de rahatsız etmiyor. Kendinden soyutlanmadıkça hiç kimse emir vermeye layık olamaz. En küçük şeyleri en büyük bir tarzda yapmayı öğrenmek de ne kadar uzun sürüyor?.. Günlerim sabahtan gecelere kadar doludur. Gücüm yettiği kadar kendime güçlük çıkarıyorum. Polykrates gibi en değerli mücevherimi suya atmak istiyorum. Başarmak için başlamam yeter!.."

Goethe'nin bütün gizli yazılarında bu güçlü fakat neşeli ifade tarzını hiçbir zaman görmemiştik. Bu ahenk belki yapay ve tamamen zihinseldi. Fakat o anlar için içten olduğu kesindi. Yalnız onu endişeye yönelten nokta, hayatının yarımı, bu çabanın geleceğiydi.

"Bütün duygularımı, bütün düşüncelerimi karşıma çıkan büyük, küçük işlerin gereğine uyan çareleri bulmak için yoruyorum. Beni çok üzen önemsiz şeylerle meşgul olmamdır. Birçoklarının ilk bakışta buldukları şeyler, pek doğal bir şekilde uyum sağladıkları durumlar en küçük bir güçlük duymadan yaptıkları işler beni bıktırıp usandırıyor ve bana büsbütün yabancı geliyor. Bu öyle bir alan ki en büyük çabamı en küçük şeyler için harcıyorum."

Gerçekten bir olay veya bir felaket oldu mu Goethe orada bizzat hazırdır. Örneğin 1780'de bir yangın oluyor. Rüzgâr duman ve alevleri yakındaki havuza doğru üflüyor. Köylüler oradan su almak istemiyorlar. Yanmak ve boğulmaktan korkuyorlar. Goethe ileri atılıyor. Bizzat tulumbaları dolduruyor ve oradan kaşları kavrulmuş ve ayakları yanmış olarak ayrılıyor. Fakat yangın başarıyla söndürülmüştür. Yayılmasına meydan verilmemiştir.

1784'te Jena'da bir taşkın oluyor, Goethe oradadır. Beş gün kurtarma işleriyle meşguldür. Dük Karl August büyük bir şükran ve memnuniyetle şu satırları yazıyor:

"Goethe tehlike esnasında büyük bir cesaretle çalışmış, en etkili çarelere girişmiştir. Onun sayesinde bir tek kişi bile suda boğulmamıştır. "

Bütün bu işler ve görevlerin onu içsel fırtınalardan alıkoyduğu bu zamanlarda ruhsal hayatı bakımından elde ettiği en büyük kazanç kendi manevi varlığının yasalarını aramak oldu. Usta bir cambaz gibi üstünde oynadığı iplerin niteliklerini inceliyordu. Pek sağlıklı geçen bu yıl boyunca gerek vücuduna, gerek duygularına ait birçok not almıştı. Bunlardan pek çok şey öğreniyoruz.

Epey bir süreden beri söyleyip yazdırmayı alışkanlık hâline getirmişti. Bunun en büyük sebebi yazarken harcadığı çabayı düşünmek için harcadığı çabaya ekleyebilmekti. Oda içinde bir aşağı bir yukarı yürüyor, söylüyor ve yazdırıyordu. Özellikle yürürken en iyi düşünceler büyük bir kolaylıkla aklına geliyordu. Anlamak istediği şeylerden biri de bir süre devam eden bir ruh hâlinin sonradan yok olması ve onun yerine başkasının gelmesidir. Bu dönem dönem değişen insan ruhunun birbirine benzemeyen, fakat birbirini takip eden duyuş ve düşünüş farkları onu çok işgal ediyordu. Bu konuda kendi üzerinde yaptığı gözlemlerden birkaçını görelim:

"Buluş ve yeni bir şey ortaya çıkarma günü. Başlangıçta kafam biraz sersem; işleri düşünmeye koyuldum. Derhâl bende canlılık başladı. Tiefurt'a yaya gittim. *Tasso* için güzel bir düşünce. Akşam biraz gevşeklik. Ne olduğuna dikkat, sebebini araştır."

Ertesi günler...

"Su ve soğuk hava ile uyku dumanını defettim. Ruh dinlenmek istiyordu. Bunu isteye isteye uzatacaktım. Fakat kendimi topladım. 'İsviçre'de Seyahat'i söyleyip yazdırdım. Üç günden beri şarap içmek yok. İngiliz birasından da sakınış. Şarabı büsbütün kaldırabilsem çok memnun olacağım. Hiç şarap içmiyor gibiyim ve her gün zihnim biraz daha berraklaşıyor. İş hayatında da aynı etkiyi görüyorum."

İlk zamanlarda olduğu gibi yeniden düke rehberlik etmek, yol göstermek istiyordu. Dük orada yokken ona mektuplar yazıyor, sarayda olan bütün şeylerden bahsediyordu. Onu değiştirmek, onu büyük bir devlet başkanı yapmak arzusundaydı. Şu notu okuduğumuz zaman ince alayların arasında bu içten isteği görebiliriz:

"Dük geldi; ne Allah'ın oğulları, ne de şeytana benzemeksizin yüksek dağlara tırmandık. Dünyanın servet ve sefaletini seyretmek ve bir sıçrayışta yukarıdan aşağıya kendini atmak tehlikesini iyi değerlendirmek için bu doğal tapınağın en yüksek yerine çıktık. Ölümlülere yaraşacak şekilde yavaş yavaş yere inmeye karar vermiş kahramanlar ve esrarengiz kâhinler gibi güzel korularda gezindik. Hayatın sefaleti ve onun geçmiş, gelecek güçlüklerinin –maden cürufu gibi– ayaklarımızın altına serilmesinden daha doğaüstü bir ışıkla çevrilmiş olduğumuzu gördük. Dükle uzun bir konuşma, öncekiler kadar canlı ve parlak..."

Bu yıl Goethe'yi dostlarından uzaklaşmış görüyoruz. Karoline'nin kıskançlıkları Herder'le aralarındaki hayal kırıklığını biraz daha artırmış bulunuyor. Lavater'le ortak yaptıkları esere devam etmek istemediğini bildiriyor. Bu dönemde sevdiği ve hoşlandığı insan ne prens, ne şair, ne profesör, ne de filozoftur. Bu bir ziraat mühendisidir: Batty.

Ruhuna dinginlik verdiği için sevdiği işler artık resmî ve alışkanlıkla yapılan bir görev hâline geliyordu. Yedi yıl önce onu buraya getiren saray danışmanının oğlu yerine Goethe Maliye Encümeni başkanı oluyor. Eski başkan bir hırsızlık sebebiyle görevinden ayrılıyor. Goethe'nin çalınacak zamanı kalmıyordu. Karşıtlarının yaptıkları dedikoduların aksine umutsuz eski başkan aleyhine en küçük bir sözden, en önemsiz bir eleştiride bulunmaktan bile kaçınıyor ve sadece işin kendisiyle meşgul oluyordu.

Goethe bu küçük olduğu kadar karışık devletin gelirlerini artırma çarelerini incelemeye başladı. Gördü ki maden işçisi ve köylüden oluşan halk çoğunluğunun alın teri sarayın anlamsız giderlerini beslemekten başka bir işe yaramıyordu. İşte bu dönemdedir ki Goethe toplumsal sorunların acılığını yakından hissediyor. 1789 İhtilali'nden çok önce yazdığı şu satırlar ancak demokrat bir reformcunun kaleminden çıkabilecek düşünceleri içerir:

"Bu memleketin iyiliklerini tükettiğimizi düşündükçe rahat ve huzur ile bir dakika yaşayabilmek benim için mümkün olmuyor. Bizim siyasi ve manevi dünyamız madenler, mahzenler ve yer altındaki ocaklara dayanıyor. Hiç kimse her şeyin onlara dayandığını düşünmüyor, bu noktada zihin yormak istemiyor ve orada çalışanların varlık koşulları hakkında en küçük bir endişe duymuyor. Ancak bu işleri bir parça olsun bilenlerdir ki toprağın çöktüğünü görecek ve yer altındaki çukurlardan garip iniltiler çıktığını işitebileceklerdir!.."

Goethe bu durumu bütün açıklığıyla gördükten sonra işçilerin hayatını iyileştirmek için çalışırken, diğer yandan da sarayın ve özellikle dükün israflarına engel olmaya başlıyordu. Köylüye büyük bir zararı olan domuz avından onu vazgeçirmek istiyor. Hazine bakanına belirli ödenekten fazla para istediği takdirde maliye işlerinden çekileceğini söylüyor.

Oysa dük için bütün hülyalar iki şeye bağlıydı: asker ve kadın. Ona metresi ve ordu lazımdı. Goethe onunla adım adım mücadele ederek muhafız askerlerini altı yüzden üç yüze indirmeyi başardı. Oysa Prusya bunların sayısını artırmak için bu küçük devleti zorlayıp duruyordu. Diğer taraftan şunun bunun:

"Şairden de maliye bakanı olur mu?" şeklinde eleştirilerine hiçbir konuda imkân vermemek için Zürih ve Jena üniversitelerinden maliye ve matematik derslerine ait notları getirtip onları dikkatle okuyor ve inceliyor. Hayatının her anında bilmediğini öğrenmek için kendini bir öğrenci hisseden Goethe, bu işte de aynı alçak gönüllülük ve dikkatle bilmediğini öğrenmeye uğraşıyor.

Fakat devlet işlerine daldıkça bu işlerin önemi onu sürekli ciddileştiriyordu. Ve bu ciddiyet de Dük Karl August ile aralarındaki sevgiyi azaltıyordu. Ona yazdığı mektupların üslubu her defasında biraz daha kurulaşmış, biraz daha soğuklaşmış görünüyor. Dük arzularının kayıt ve şartsız uygulanmasına engel olduğunu gördükçe Goethe'ye içinden kızmakla birlikte iyi niyeti ve temiz kalpliliği şairin bu özen ve ciddiyetinin yine başında bulunduğu küçük devlet hesabına olduğunu anlamasına engel olmuyordu. Dük bütün açıklığıyla görüyordu ki şairin daha önce zevk, aşk, tutkuyla parlayan gözleri artık güçlükler ve düşünce ile çürümüş, daha önce bol bol konuşan dudakları şimdi ağırbaşlı bir özenle kapanmıştı. Tek yaşıyordu. Kadın aramıyor, eğlence istemiyordu. Tek içli dışlı olduğu ve teselli bulduğu Char-

lotte von Stein'dı. Şimdi tek tutkulu uğraşı görevi, taşlar, madenler, bitkiler ve resimlerdi. Bunların koleksiyonlarını yapıyor ve doğayı her yönüyle tanımak için ruhunda derin bir özlem duyuyordu. Goethe, her şey gibi doğayı da okulda programla değil, hayat ona emrettikçe öğreniyordu. Onun için bilgisi kuru bir bilim kitabına değil, sanatın en yüksek şaheserlerine dönüştü.

Merck bu sıralarda düke birkaç baskı resim göndermek istediğini yazmıştı. Dük verdiği cevapta şöyle diyordu:

"Ben bunları toplamıyorum, fakat Maliye Encümeni başkanı bu gibi önemsiz şeylerden hoşlandığı için karanlık yaradılışına neşe vermek üzere onları kendisine yollayınız!..."

Goethe sarayda da pek nadir görünüyordu:

"Pek iyi biliyordum ki görünüşü kurtarmak için içeriden çöküntüler olacaktı. Fakat ben buna karışmak istemiyordum. Bu eğlenceler ve bu parlak gösterişlerle ancak kendilerinin ve başkalarının sefaleti gizlenebilir."

Etikete uymaktan bir an vazgeçmiyordu. Kendisine soylulardan oluşan bir davet heyeti gelmedikçe hiçbir toplantı veya eğlenceye katılmıyordu.

Goethe yalnız nazır değil, unutmamalıdır ki sarayın resmî şairiydi. Bu yüzden dük için piyesler yazmak zorundaydı. Nitekim bu devirlerde *Balıkçının Kızı*, *Gülmek*, *Hile ve İntikam*, *Kaybolan Komşular* adlı operetleri yazmıştı. Fakat asıl edebî çalışması *Tasso* üzerinde toplanıyordu. Diğer taraftan o zamana kadar olan eserlerinin tekrar basımı için matbaacıyla önemli bir sözleşme imzalamakla uğraşıyordu. Goethe telif hakkı olarak 2.000 taler istiyor. O döneme göre bu çok büyük bir paradır. Kitapları hakkında

bastırdığı reklamdan iki bin tane Karlsbad'a gönderiyor. Ve yüklü borcunu ödemek için Merck'ten borç alıyor.

Zamanını da tutumlu kullanmaya başlamıştır. Pek nadir kitapları sonuna kadar okuyor; olağanüstü önemli görmeyince şöyle bir karıştırıp bırakıyordu. Dikkate değer bulduklarını seyahatte yanına alıyor ve okuyordu. Linné'nin *Botanik*'ini böyle okudu. Diderot'nun kocaman bir cilt oluşturan el yazılarını altı saatte bitirmişti. Sevmediği misafirler gelecek olursa, içleri sıkılır da çabuk giderler diye onlara kemik koleksiyonunu gösteriyordu.

Gerçekten Goethe, Bacon'un kendi kendine öğrenmek için yaptığı hatırlatma salonu gibi madencilik, hayvanlar ve bitkilere ait koleksiyonlarla kendine özgü bir ekol oluşturmuştu. Tarihte gelmiş geçmiş autodidacte'ların* en büyüklerinden biri de Goethe'dir. Granit üzerinde yaptığı bir incelemede madenci, hikâyeci, şair... hep onun yüksek dehasında toplanmış bulunuyordu. O çalışmasında diyor ki:

"Beni doğanın en çok değişen, hiç durmak bilmeyen bir öğesi olan insan ruhunu incelemek ve tanımlamaktan, yaratılışın en hareketsiz ve sağlam bir öğesini gözlemlemeye yönelten sebebin, ruhumdaki zıtlık eğiliminden çıktığını söyleyenlerin eleştirilerinden hiç korkmuyorum. İnsan ruhunun değişimlerinden çok ızdırap çekmiş ve hâlâ ızdırap çeken beni, bu münzevi ve sessiz doğanın, hafif bir sesle konuşan bu büyük doğanın huzurunda duyulan yüce rahatlığı hissettiğim için sataşmasınlar. Granitli bir tepenin üstünde oturmuş, kendi kendime şöyle diyebilirim: Yeryüzünün en derin yerlerine kadar kol atan bu zeminin üstünde huzur ve dinginlik bulabilirsin, bu ölümsüz mezarı çiğneyip ezersin, en bereketli, en güzel vadilere gitmezsin. Ruhunu ancak gerçeğin en derin duygularına açtığı zamandır ki, insan kendini yapayalnız hisseder."

---

* Kendi kendini yetiştiren kişi. (Fr.)

Görmek Goethe için her şeydi. Elsiz Raffaello ne olabilirse, gözsüz Goethe de ancak o hâlde olabilirdi. "Kitaplardan hiçbir şey öğrenilmeyeceğini anlayınca bulunduğumuz bölgenin görkemli sayfalarını birer birer çevirerek başkalarının tecrübelerini incelemeye ve onlardan yararlanmaya koyuldum. Volkanlar, lavlar, küller ve müthiş bir krater keşfettik. Bu volkanı kütüphanelerde yaptığımız incelemelerde okuyup üretmiş değiliz. O bize yirmi kilometre uzaklıkta gerçekten bulunmaktadır."

Dehanın sanatta ona gösterdiği kolaylık bilimde pek cömert olmuyordu. Bir zamanlar şairane taraflarını gördüğü, en çılgın ızdıraplarını göğsünde uyuttuğu bu çok büyük doğanın şimdi küçük parçaları onu oyalıyordu. Bunları anlamak istiyordu. Gördüğü şeylerin resimlerini yapmakla veya *Werther*'in bazı sayfalarında gördüğümüz tasvirler gibi kelimeyle onları anlatmakla yetinmiyordu. Eski görüşü toplu bir görüştü. Şimdi tıpkı bir cerrah bıçağı gibi her gördüğünü zekâsıyla parçalıyor ve çözümlüyordu.

Bir gün Herder, Goethe'den şöyle bir not aldı:

"Jena. 27 Mart gecesi. Bulduğum ne altın, ne de gümüştür, fakat insanda iki çene arasındaki kemiktir. Ne mutluluk!.. İnsan kafatasıyla hayvanınki arasında yaptığım karşılaştırmada istediğimi buldum. Fakat sakın bu meselenin dışarıya sızmasına imkân verme, çünkü bu işte gizli hareket etmek lazım. Bu keşfim seni çok memnun edecektir. Zira iki çene arasındaki bu kemik, deyim yerindeyse insanın temel taşıdır. O boş yere bu kadar aranmış olsa da yerindedir, orada durmaktadır."

Goethe'nin otuz beş yaşında yapmayı başardığı keşifle meydana çıkardığı çeneler arasındaki kemik ancak hayvanlarda görülebilmiş ve insanda bulunamamıştı. Bazı bilginler onu insanda aramak ihtiyacını bile duymamışlardı. Maymunla insan arasında benzeyiş olduğunu iddia eden

bilginlerse onun bedenini inkâr etmişlerdi. O hâlde Goethe bunu nasıl bulabildi?

O bu işi kendine meslek edinmemişti. Bu yüzden o çağdaki bilginlerin bağlı olduğu geleneğe kendini kaptırmamıştı. Önceden inanılmış düşüncelerle hareket etmiyordu. Hiçbir sistem, hiçbir otoriteyle kendini sınırlamıyordu. Doğaya her bakışında onun bütün kısımları arasında derin, kuvvetli bağlantılar ve geçişler görüyordu. Bunun da en büyük sebebi kendi ruh dünyasıyla bu çok büyük doğa arasında bulduğu yakınlıktı. Goethe'nin dehası gençliğinde bütün gelişiminin asıl niteliğini oluşturan alçak gönüllü bir gururla evrenin yasalarını kendi sınırlı varlığında hissediyordu. Çünkü Goethe dış dünyada meydana gelen olayların bağlı olduğu büyük ilkelerin kendi ruhunda da aynen var olduğunu görüyordu. Bu kemiği keşfedişi *Faust* veya *Tasso* için yaptığı buluşlar kadar onun ruhunu uyandırıyordu. Örneğin bu küçük kemik onu büyük bir düşünceye, doğadaki evrim düşüncesine yükseltiyordu. Bu kemik hakkında yazdığı raporda diyor ki:

"Bu kemiğin kaplumbağada aldığı şekille fildeki şekli arasında ne büyük bir uçurum var. Bununla birlikte ikisi arasında ortalama bir dizi oluşumu o kadar zor olmuyor. İnsanın küçük bir parçası hakkında bütün beden söz konusu edildiği zaman hiç kimsenin inkâr edemeyeceği bir noktayı kolaylıkla ispat etmek mümkündür, ister doğanın yaşayan hareketleri –ana hatlarıyla– bir bakışta kavransın, ister gözden kaçan yönleri inceden inceye çözümlensin, sonuç aynıdır ve daima bizi hayran edecek şeyler vardır."

Bütün bu çalışmalar, düşünmeler, inceleme ve araştırmalar Goethe'nin şahsında Doktor Faust'u yaratıyordu. Fakat Mephisto onu rahat bırakmamaktadır. Örneğin Goethe'ye şu sözleri söyleten odur diyebiliriz:

"İnanmak için güçlük çekmedim ki, meslekten bir bilgin duyu organlarının tanıklığını pekâlâ inkâr edebilir. Bu adamların bir şeyi canlı olarak anlamaları pek ender yaptıkları bir iştir. Onlar yalnız söylenilmiş ve yazılmış şeylerle uğraşmaktadırlar."

Goethe doğayı büsbütün başka şekilde anlıyordu. Onu çözümlerken tarafsız, tam bir gözlemcidir. Fakat çözümlediği yönleri birleştirip genel yapısını anlamaya çalışırken şairdir. Heyecanlı, duygulu ve coşkundur.

1782'de Tiefurt dergisinin 32. sayısında doğa hakkında bir yazı yayımlanmıştı. Yazarın adı yoktu. Onu yakından tanıyanlar bunun Goethe'nin düşüncelerini özetlediğini anlamışlar, fakat Goethe bir türlü bu yazıyı bizzat yazmış olduğunu itiraf etmemişti. Knebel'e yazdığı bir mektupta bu makalenin Tobler adlı bir ilahiyat bilgini tarafından yazıldığını, fakat onun çoğunlukla kendisine geldiğini, bu mesele üzerinde uzun konuşmalar yaptığını söylüyordu. Fakat bütün eleştirmenler ve o dönemdeki dostları onun kesinlikle Goethe'ye ait olduğunda birleşirler. Bu parçayı okumadan geçmek benim için mümkün olmadığı gibi okutmamak da elimden gelmedi. Diyebilirim ki bu yazı Goethe'yi anlatan, onun gizli görüşlerini içeren yazıların en güçlülerinden biridir.

"Doğa! O bizi kuşatır, o bizi kucaklar; onun çevresinden çıkmaya gücümüz yok. Onun derinliklerine ulaşma yeteneğinden yoksunuz. Bize sormadan ve bize haber vermeden, dans halkasının girdabına bizi çeker. Ve onun kucağından kurtuluncaya kadar bitkin bir hâlde bizi sürükler. Sonu gelmez surette yeni şekiller yaratır, şimdi daha önce hiçbir zaman olmadığı şeydir, ileride hiçbir zaman olmayacağını olmuştur. Hepsi yeniden ve bununla birlikte daima aynı şey olarak kalmaktadır.

"Biz onun göğsünde yaşarız. Ve ona yabancı kalırız. O daima bizimle konuşur, fakat bize sırlarını asla açıklamaz. Biz durmaksızın onun üstünde hareket ederiz, fakat onun üzerinde hiçbir güç, hiçbir etkimiz yoktur.

"Denilebilir ki ondaki her şey bireyin ürünü olmak için yapılmış gibidir. Fakat onun bireye karşı, ancak kayıtsız bir tutumu vardır. O daima yapar ve her zaman yıkar. Fakat onun atölyesi erişilmesi ve ulaşılması mümkün olmayan bir şekilde kalır.

"O sayısız çocuklar hâlinde yaşar. Fakat anne, o neredir?

"O öyle benzeri olmayan bir sanatçıdır ki en basit bir maddeden en büyük zıtlıklara yükselir, görünürde hiçbir çabası olmaksızın, en yüce olgunluğa, en kesin açıklığa yükselir. Fakat daima yumuşak bir belirsizlikle yarı dumanlı bir hâldedir. Eserlerinden her biri kendine özgü bir üstünlüğe sahiptir. Olaylarından her biri verdiği düşünce bakımından tamamen diğerlerinden ayrıdır. Ve bununla birlikte bütün bu ayrılıklar bir birlikten ibarettir.

"Onda bütün bir sonsuzluk, hayat, hareket ve sürekli bir kararsızlık olduğu hâlde o hiç ilerlemez. Bir an durmadan şekilden şekle girer. Onda denge ve dinginlik duygusu yoktur ve hareketsizliğe lanet eder.

"İnsanlar hep ondadır. Ve o bütün insanlarda!.. O hepsiyle dostça oynar. Kendisinden bir şey elde edildikçe en büyük hazzı duyar.

"Doğanın zıddı da doğadır. Onu her yerde görmeyen hiçbir yerde açıklıkla göremez. O, kendi kendisine âşıktır. Bin göz ve binbir kalp ile sonsuz olarak kendi kendisine bağlı kalır. Kendi kendisinden zevk almak için bütün kuvvetlerini geliştirir. Durmadan yeni âşıklar doğurtur. Ve hiçbir zaman kavuşmaya doymaz.

"Bütün neşesini hayalde bulur. Onda ve başkasında neşeyi tahrip edenleri merhametsiz bir zalim gibi cezalandı-

rır. O kendisini güvenle izleyenleriyse bir çocuk gibi kalbinin üstüne bastırır.

"Evlatları sayısızdır; hiçbirine karşı cimri değildir; fakat cömert göründüklerine karşı koruyuculuğu ve lütfu çok boldur. Ve bunlara çok fedakârlık eder. Kim büyükse onu koruyuculuğuyla sarar ve kuşatır.

"Yaratıklarını yoktan fışkırtır. Ve onlara nereden geldiklerini ve nereye gittiklerini söylemez. Yeter ki oradan oraya koşsunlar. Yolu yalnızca kendisi bilir.

"Gösterdiği oyunlar daima yenidir. Çünkü durmaksızın yeni seyirciler yaratır. Hayat en güzel yaratısıdır. Ölüm hayatı daha çok elde etmek için uydurduğu bir buluştur.

"İnsanı yoğun bir örtüyle sarar ve onu durmadan hayata sürükler. Onu toprağa eğer, tembel ve ağır yapar, ayakta durması için de durmadan onu dürter ve sarsar.

"Bize yeni yeni ihtiyaçlar verir, çünkü hareketi sever, bu kadar az şeyle bütün bu hareketleri meydana getirebilmesi cidden büyük bir mucizedir. Her ihtiyaç bir iyiliktir. Çabuk doyurulanı yine çabucak yeniden doğar. Onlardan bir yenisini vermesi yeni bir neşe kaynağı olur; fakat çok geçmeden dengesini bulur.

"Yasalarına karşı konulduğu zaman, yasalarına uyulmuş olur. Ona karşı hareket edilmek istenildiği takdirde bile onunla hareket edilir.

"Verdiği her şey iyi yapılmıştır; çünkü onu zorunlu hâle getirmekle işe başlar. Ona karşı beslenen arzu şiddetlensin diye vermesini geciktirir, ondan bıkılmasın diye acele eder.

"Onun ne dili, ne sözü vardır. Fakat diller ve gönüller yaratır. Onlarla konuşur, onlarla hisseder.

"En büyük tacı aşktır, ancak aşkladır ki ona yaklaşılabilir. Varlıklar arasına perdeler koyar ve hepsini kendisi yutmak ister. Her şeyi birbirine yaklaştırmak için her şeyi birbirinden uzaklaştırır. Aşk kadehinden çekilen birkaç yudumla ızdırapla dolu bir hayatın acılıklarını giderir.

"O her şeydir. Kendi kendisine ödül verir. Kendi kendisini cezalandırır, kendi kendinden haz alır, kendi kendisine işkence eder. O sert olduğu kadar da tatlıdır.

"Sevimli ve müthiştir. Zayıf ve güçlüdür. Her şey onda var olur. O ne geçmiş ve ne gelecek tanır. Durum onun için sonsuzluktur. İyilik ister. Onu bütün eserlerinde överim. Bilgedir, ağzı sıkıdır, onun güçlü bir yarar ortaya koymasını sağlamaya imkân yoktur; arzusuyla vermediği takdirde kendisinden hiçbir hediye elde etmek mümkün değildir. Ancak iyi amaçlar için aldatılabilir; fakat en iyisi onun hilelerine uğramamaktır.

"O bir bütündür. Fakat bununla birlikte daima olgunluğa ermemiştir. Yaptığı bütün sonsuzluk süresince yapabildiği şeydir.

"Herkese özel bir şekilde görünür, binbir ad altında, binbir söz içinde kendini saklar ve daima aynı kalır.

"O beni bu dünyaya yerleştirmiştir, yine beni çekip götürecek odur. Kendimi ona bırakıyorum ve ona güveniyorum. Benden kendine en iyi geleni meydana getirecektir. O kendi yaratığına ihanet etmez. Ondan söz eden ben değilim. Hayır! Doğru yanlış, hepsini söyleyen odur. Bütün hatalar ve bütün üstün nitelikler hep ona aittir."

Bu satırlar bize yalnız Goethe'nin doğa hakkındaki görüşlerini öğreten yüksek bir şiir değil, onun doğada olduğu gibi kendisinin de zıtlıklarla dolu olan ruhunu ve bu ruhun doğasını ve niteliğini de anlatmaktadır. O nasıl bir üslup ve nasıl bir tarz ile doğayla ilişki kuruyor ve doğayı kucaklamaya savaşıyorsa, biz de aynı üslup ve aynı tarz ile Goethe'ye ulaşmaya çalışmalıyız.

Ondaki coşan lirizm, çılgın bir gençliğin fırtınalarından sona kalan dalgalarını, bir daha dönmeyeceği sahillere son defa vuruyordu. Weimar'a geldiği ilk zamanlar dışında, sonradan yazdığı şiirler ve operetlerde gençken yazdığı eser-

lerinde görülen taşkınlık ateşi ve taşkın hâlindeki lirizme rastlanmıyor.

On yılını –1775'ten 1786'ya kadar– büyük bir eser yayımlamadan geçirdi. Fakat unutmamalıdır ki bu uzun yıllar boşa gitmiş değildi. *Iphigenie*'yi nesir olarak yazıyor, *Tasso*'ya başlıyor, *Wilhelm Meister*'e çalışıyor. Weimar tiyatrosunun tarihini özetleyen *Mieding'in Ölümü*, Karl August'un çılgınlıklarını ve prensin üzerinde kendi etkileriyle elde ettiği gelişmeyi gösteren *Ilmenau* ayrıca sayılabilir.

Bu dönemde birçok olayla dolu olan hayatı Goethe'yi daha ziyade roman yazmaya yöneltiyordu. Bununla birlikte *Wilhelm Meister*'de bile eskiden olduğu gibi yaşadığı anların heyecan dolu yansımalarından çok onu meşgul etmiş olan geçmişin gölgeleri vardır. Yalnız ilk kısımda Weimar'a geldiği günlerdeki hatıraları canlı olarak yaşar.

Örneğin eserde tasvir edilen kontesin Düşes Luise olduğunu keşfetmek için fazla zeki olmaya lüzum yoktur. Nitekim acemilik yıllarından söz ederken:

"Wilhelm sahnede. Kontes gözlerini ondan ayıramıyor. O da kontese dönmeden oynayamıyor. Bakışların alış verişi onlara açıklanamaz bir zevk veriyor ve bu zevke başka bir zevkle beslenmeksizin ruhlarını tamamen terk ediyorlardı," diyor.

Fakat kontesin yanında eserin en önemli kişilerinden olan Mignon vardır ki bu tamamen Goethe'nin hayalinden doğmuştur. Ve Goethe için tanınmış, hatta görülmüş insanlardan değildir.

Bu eserin şekil ve üslubu da onu yazdığı dönemde Goethe'nin ruhunda hissettiği sıkıntıları gösterir. Otuz yaşına gelmeden evvel yazdığı birinci kısım, diğer beş kısımdan daha neşeli, daha canlı ve daha hafiftir. *Wilhelm Meister*'de her kitap, ikinciden altıncıya kadar, önceden belirlediği tarihlerde yazılıp bitirilmiştir. Görüş ve düzenleniş tarzının

her kısımda biraz daha ağırlaşmış olduğunu görürüz. Her türlü olay ve hadiseler bir kitabın sonu ile takip eden kitabın başında meydana gelir. Goethe kendini okuyucularına öyle gösteriyordu ki eski Yunanda hikâye söyleyenler gibi sanki prensle birlikte savaşa gitmiş, onun yanında dövüşmüş ve dönüşte kılıcını ve kalkanını duvara astıktan sonra arpını eline almadan önce hafıza ve hatıralarını toplamaya çalışıyor.

Wilhelm uzun zamandan beri, tıpkı Goethe'nin yaptığı gibi dünyayı öğrenmekle meşguldür. Goethe'nin bu ruh dramında göstermek istediği esaslı nokta, bir artistin ta acemilik döneminde başlayan "bilmek" tutkusuydu. Onun için bu eserde sanatçıyla dünyayı tanıyan adam arasındaki zıtlıkları buluruz.

Goethe maliye bakanlığı işlerinden kurtulup *Wilhelm Meister*'i yazmak için odasına kapandığı zaman sanatçıya böyle söyletiyordu:

"Bu dünyaya karışmış olan bir adam nasıl olur da bu dağınık hayatın içinde mükemmel bir eser vermek isteyen bir sanatçının bozmamaya mecbur olduğu odaklanmış ve toplu dikkati koruyabilir?.. Dostlarım, bana inanınız, ondan erdem gibi yetenek de uçup gider. Onu ya kendi için çalıştırmalı ya da bunların hepsinden vazgeçmelidir."

Goethe de *Wilhelm Meister* gibi bu dağdağalı hayattan vazgeçmeliydi. Bir sanatçı için bütün ruhunu bir noktada yoğunlaştıramamak ölümdü. Oysa Goethe içinde canlı hissettiği gücü, dehayı öldüremezdi.

Faust, *Torquato Tasso*, *Iphigenie*, *Wilhelm Meister* hep karalama hâlindeydiler. Doğmuş, fakat itina ile henüz beslenmemiş olan bu eserleri gürbüzleştirmek lazımdı.

Bir taraftan Charlotte von Stein'ın aşkı, diğer taraftan siyasi işler onu bu arzusunu yerine getirmekten yoksun bıra-

kıyordu. O hâlde bu iki başlı ejderin pençesinden kurtulmak için ne yapabilirdi?.. Kaçmak!.. Her zamanki gibi kaçmak, ışığa ve hayata doğru kaçmak...

Düke bu düşüncesini açıyor. Karlsbad'a kür yapmaya gidecek. Madam Stein'ın da bundan haberi var. Fakat ne şekilde?.. 23 Ağustos tarihli bir mektubunda şöyle yazıyor:

"Bir hafta daha kalıyorum. Sonra seninle özgür bir dünyada yaşamaya gideceğim. Sahiline birlikte ayak bastığımız topraklara mutlu bir inziva içinde –ne ad, ne konum– yaklaşmaya gideceğim."

Ondan birkaç gün sonra, Eylül'ün 1'inde bilmece mektubu açıklamaya yarayacak ikinci bir mektup daha yazdı:

"Bu ana kadar birçok şeye dinginlikle katlandım. Durumumuzun hiçbir kuvvetin etkili olamayacağı şekilde oluşturulmasını dilemekten başka hiçbir şey arzu etmiş değilim. Bu olmadan senin yanında duramam. Gitmek üzere olduğum dünyada bir köşeye çekilmeyi tercih ederim."

Otuz yedinci yaş gününden birkaç gün sonra bastırmakta olduğu eserlerinin birinci cildini gözden geçiriyor, çok sinirli ve sabırsızdır. Hareketinden bir gün sonra –2 Eylül 1786– düke yazdığı şu mektupla ondan izin istiyor:

"Size hoşça kalın derken seyahatimden ve yokluğumdan belirsiz bir şekilde söz edişimi lütfen affediniz. Mutlusunuz, istediğiniz ve seçtiğiniz bir amaca doğru yürüyorsunuz. Aile işleriniz düzenli ve yolunda gidiyor. Bana da artık şahsımı düşünmem için izin vereceğinize eminim. Sağlıkla kalınız. Bunu bütün kalbimle dilerim. Ve benden sevginizi esirgemeyiniz. Bütün girişimlerinizde mutluluk olsun ve başarı onları taçlandırsın!"

Artık o ana kadar görmediği, yıllardan beri hasretini çektiği yeni bir dünyaya gidiyordu. Beşinci defadır ki bir kadından kaçıyordu. Fakat şerefli makamlardan, büyük unvanlardan, yüksek sosyeteden kaçışının bu ancak birincisiydi.

Sabahın üçü. Sessiz ve yüksüz, bir çanta ve bir valizle Karlsbad'ı terk etti.

Yeni adresini, takma adını uşağından başka hiç kimse bilmiyordu:

Jean-Philippe Möller, Roma.

IX

Ölümsüz Şehre, Roma'ya!..

"Ne Roma, ne de eski Yunandadır,
Ancak senin kalbindedir ki neşe yerleşir."

Goethe

Goethe Roma yolunda... İlk uğrağı Taranto oldu. Kızıl tepeleri, bağları, kocaman öküzleri, sepet yüklü eşekleri, dağ eteklerindeki gürültülü çarşılarıyla bu şehir güney dünyasının ilk havasını solumasını sağlamıştı. Sonra Vergilius ve Catullus'un güzelliklerini dile getirdikleri çiçek kokulu sahilleriyle Garda Gölü, narin servileriyle Verona, Palladio'nun görkemli ve soylu eserleriyle bezenmiş Vicenza, botanik bahçesiyle Goethe'yi çeken Padua... 28 Eylül 1786'da Brenta vapuru onu Venedik'e götürdü.

Guardi ve Canaletto'nun tablolarında görülen Venedik nerede?.. Ölüm ve hülya, zafer ve sefalet, renk ve sessizlik şehri diye meşhur olan burada Goethe sadece yük ve insan taşıyan kayıkların durmaksızın geliş gidişleri, balıkçıların ve kayıkçıların gürültülerini görüp işitti. Bir bayram günü, etrafı işlemeli takkesi, kürklü mantosuyla Venedik Doçu'nun rahipler ve ileri gelenler tarafından üzerine göz

alıcı halılar serilmiş mermer rıhtım üzerinde nasıl bir görkem ve debdebe ile kabul edildiğini seyretti. Fakat bunların hiçbiri Goethe'yi büyülememişti. San Marco'nun yaldızlı mozaikleri ve Bizans üslubundaki mimarisi de ona hiç de çekici gelmedi. Palladio'nun yapılarından birinin cephesini, Carità'nın bir köşesini, Redentore Şapeli'ni veya Roma tapınaklarından birinin harabesini seyretmek onun için çok daha haz vericiydi. Antikite ve Rönesans üslubunun klasik ahengine, lüzumsuz ayrıntıdan uzak dinginlik ve soyluluğuna hayran oluyordu.

Venedik'ten Madam Stein'a yazdığı bir mektupta diyor ki:

"Mimari gözlerimin önünde mezardan çıkan bir ruh gibi beliriyor. Yaşayan bir şeyden zevk almak ve ondan yararlanmak için değil, geçmiş yüzyılların saygıdeğer ve sonsuza dek ölü varlıklarını seyretmek için ölmüş bir dilin kurallarını inceler gibi onlarla meşgul oluyorum."

Saint Antonio Tapınağı'nın sütun tabanlarından veya pencere kenarlarının birinin karşısında:

"Bu bizim berbat tapınaklarımızdan büsbütün başka bir şey... Duvar dayanakları birbiri üzerine binmiş gotik kiliselerimizin süslemelerine hiç benzemiyor. Evet, bizim bacalarımızdan, sivri çan kulelerimizden ve tahta oymalarımızdan çok başka... Çok şükür bunlardan tamamen kurtulmuş bulunuyorum."

Lido'dan kayığa binip akşamın ölgün ışıkları içinde bu sihirli şehir gözünden silinirken, sahillerden birinin üzerine kurulmuş bir Korint tapınağı hayal ediyor, gondolcuların siyahlanmış küreklerine dayanıp Tasso'dan söyledikleri şarkıları dinliyordu.

Torquato Tasso!.. Büyük eserinin kahramanı! Sönük ve sessiz Ferrare'de şimdi hatırasını yaşadığı büyük Latin

şairi!.. Rehberi yeni geldiği bu şehirde onun mahpus yaşadığı hapishaneyi Goethe'ye gösteriyor. Sonra Bolonya'da üç gün kalıyor, üç saat de Floransa'da... Güneye kendini atıyordu. Roma, Roma!.. Onun için gidilecek yer, görülecek yer ancak burasıydı. Gözünde yalnız orası vardı.

Ekim'in 26'sında Foligno'dan:

"Bugün perşembe, cumartesiye otuz yıllık bir arzu ve özlemden sonra Roma'da uyuyacağımı düşünüyorum."

27'de Terni'den:

"Roma, Roma!.. Sabahleyin çabuk hazır olmak için elbiselerimi çıkarmıyorum. İki gece daha! Allah ecelden aman verirse orada olacağız."

28'de, Citte Castellana'dan:

"Yarın akşam Roma'dayım!.. Seni tekrar görmekten başka bir arzum yok."

Artık Roma'ya giden bozuk kaldırımlı Umbria yolu üzerindedir. Yavaş yavaş ona yaklaşmaktadır. Arabası İngilizlerin bindiği görkemli landolara, geniş boynuzlu beyaz öküzlerin çektiği yük arabalarına, kızıl tüylü çevik katırlara, eşyasını yüklediği eşeğini yularından çeken yaya rahiplere, göçmenlere, dilencilere, keçi sürülerinin kaldırdığı tozlar arasında yürüyen ve "ölümsüz şehre" kendilerini atan bu hareketli topluluğa rastlıyordu. Pek az kalmıştı. Uzaktan serviler ve çamlar arasından kuleli tepelerin dalgaları üzerinde San Pietro'nun tek kubbesi görünüyordu. Tiber'in ağzındaydılar. Milvio Köprüsü'nü geçtiler. Artık araba yavaşlıyordu. Goethe başını arabadan çıkardı: La Porta del Popola!..*

* Roma'nın Aurelian surlarındaki kapısı.

Roma'daydı. Şehre girmişti. Piazza'nın ortasındaki havuz, aslanların başları üstünde duruyor; sular fışkırmakta. Solda Santa Miria del Popola, arkada birbirine benzeyen iki kilise: iki siyah kubbe, kuleleri, kapılarıyla meydanın tam karşısına rastlıyor ve buradan Corso'ya giriliyor. Sonra Via di Ripetta. İki küçük sokağın birleştiği köşede Locanda Dell'Orso. Dante orada yemek yemiş. Montaigne orada yatmıştı; Goethe bu lokantaya* iniyor. Bir masanın başında haz ve memnuniyetten bitkin bir hâldedir. Söyleyebildiği tek söz bu oluyor:

"Oh, artık buradayım!.."

Gece de defterine şöyle yazıyor:

"İşte şimdi yaşamaya başlıyorum. Ve dehamı kutsuyorum."

Ertesi gün ressam Tischbein onu evine alıp götürmüştü. Corso üzerinde Piazza del Popola yakınında Casa Moscatelli. Evin sahibi Sinyora Moscatelli birinci katı yetmiş yaşında bir arabacıya kiralamıştı. Yaşlı adamın kendisinden dört yaş küçük karısı, Filippo adlı bir oğlu vardı. Topal bir hizmetçi, evvelce Cizvit olan bir uşak ve bir de kedi bu yaşlı ailenin yardımcısı ve eğlencesiydi. Bu ev hepsi Alman olmak üzere ressamlara pansiyon olmuştu.

Wilhelm Tischbein, Friedrich Bury, Georg Schütz, müzisyen Kayser. Diğer Alman ressamlar ikinci kata yerleşmişlerdi. Angelika Kauffmann bu eve "Alman Akademisi" diyordu.

Bunlar çok sevimli delikanlılardı. Fakat aralarında büyük yetenek sahibi olan yoktu. Eğer Goethe bunların içinde bulunmamış olsaydı isimlerini belki hiç bilmeyecektik. Goethe küçük bir odaya yerleşti. Orada dinginlik içinde uyuyor, çalışıyordu. Yiyip içtiği de bu derece basitti.

---

* La Locanda: Lokanta İtalya'da yemek yemek ve konaklamak için kullanılan mekânlardı. (İt.)

Geldiğinden iki gün sonra şehrin her tarafını gezdi, dolaştı. Başlıca harabeleri gördü. Weimar'daki dostlarına yazdığı mektuplarda:

"Artık huzur ve dinginliğe erdim ve bana öyle geliyor ki yaşamak için gereken rahatı elde ettim," diyordu.

Şimdi antikite ile karşı karşıyaydı. Onun yasalarını anlamak ve ondan ders almak durumunda bulunuyordu. Gözünde bundan başka bir şey yoktu. Roma'da ilk kaldığı sırada –1786 Kasımı'ndan 1787 Şubatı'na kadar– hiçbir davet kabul etmeden ve kimliğini bildirmeden yaşadı. Tischbein diyor ki:

"Benim onda en çok sevdiğim yaşayışındaki basitliktir. Benden rahatsız edilmeden çalışacak ve uyuyacak bir küçük oda istedi. Ve bulmak için hiçbir zahmet çekmeyeceğim azıcık bir yemek!.. Azla o kadar çok yetiniyordu ki!.."

Burada *Iphigenie*'yi bitirmek için sabahleyin erkenden kalkmaktadır, saat dokuza kadar çalışıyor. Sonra sanat eserlerini ziyaret için dışarı çıkıyor. Yüksek konumdaki kişileri pek az ziyaret ediyor. Ve sanatçılardan başka kimsenin ziyaretini kabul etmiyor. İçtenlik ve hayalle dolu sevimli bir çevre içinde yaşıyor, burada yapılan tartışmalarla yeni sanat anlayışının esasını koymak imkânını buluyordu.

Iphigenie için çok zahmet çekmekteydi. 1779'da nesir olarak yazmaya başladığını önceden bildiğimiz bu eserin konusunu Euripides'in ünlü *İphigeneia Tauris*'te adlı tragedyasından almıştı. Şimdi onu nazım hâline getirmeye uğraşıyordu. Euripides'in tragedyasını çok değiştirmiş olmakla birlikte konu yine klasik kalmıştı, şeklini de öyle yapmak istiyordu.

Kâhin Kalkhas'ın kurban etmeye götürdüğü Iphigenie'yi temizlik, av ve saflık tanrıçası Diane dişi geyiğe dönüştür-

müş ve bir bulut içerisinde ta Tauris'e, Kırım'a kadar uçurmuştu. Orada hükümdar Kral Thoas'tı. Iphigenie, Diane Tapınağı'nda rahibe oldu ve oranın âdetince fırtınalarda deniz sakinleşsin diye memlekete sığınan yabancılar tanrıçaya kurban edilirlerdi. Kral Thoas, Iphigenie'nin yumuşak etkileriyle yabancıların kurban edilmesi âdetini kaldırdı. Çünkü ona delice vurulmuştu. Fakat Iphigenie Thoas'ın aşkına ve kendisiyle evlenmesine rıza göstermedi. Çünkü en büyük arzusu vatanına dönmekti. Kral bu ret cevabından büyük üzüntü duydu ve tekrar yabancıların öldürülmesi emrini verdi. Iphigenie iki Yunanı bu emre göre tanrıçaya kurban etmek zorundaydı. Kurbanları görünce tanıdı. Biri kardeşi Orest, diğeri onun arkadaşı Pylades...

Goethe tragedyanın burasında kahraman bir ırkın, eski Yunanın aile ve toplum sevgisini, Iphigenie'nin anasının katili olmuş bir kardeşi ölümden kurtarmakla iyilik gördüğü bir adamı, kralı aldatmak arasında çektiği vicdan azabını ve sonunda bu zıtlığın içinde temiz ve asil bir kadın ruhunun en katı yürekleri bile yumuşatabilecek güce sahip olduğunu en yüksek bir söz yeteneğiyle, fakat romantizmin gereksiz haykırışlarından sıyrılarak ifade etmiştir.

Her sabah eskimiş karalamaları önüne alıp konuya uygun bir şekilde parça parça onları nazım hâline getirirken Thoas'tan ruhen daha az hırçın olmadığı dönemlerde Stein'ın onu nasıl sakin ve dingin bir hâle getirdiğini düşünüyor, Iphigenie'nin şahsında on yıldan beri etkisi altında kaldığı bu kadının melek yanlarını canlandırıyordu. Tragedyayı ancak 31 Ocak 1787'de bitirebilmiş ve Herder'e yollamıştır.

Goethe sabahları böyle çalıştıktan sonra ölümsüz şehri süsleyen anıtları incelemeye gidiyordu. Onlar hakkındaki takdirlerini anlamamız için bu ana kadar geçirdiği sanat ve din görüşlerini hatırlamalıyız. Önce Frankfurt'ta pietist anlayıştan uzaklaşmıştı, sonra Lavater'in Hristiyanlığından

kendini kurtardı ve son olarak Jacobi'nin dinsel felsefesinin etkisinden sıyrıldı. Spinoza'dan esinlendiği panteizm her gün onda daha bilimsel bir şekil alıyordu. Fizik, botanik, osteoloji incelemeleri onu bu konuda daha yeterlilikle donatıyordu. Roma'ya hareketinden iki yıl önce Herder'le birlikte Weimar'da "insanlığın felsefe tarihi hakkında düşünceler"ini bu adla ortak eserinde topluyordu. Dostunun *Allah* adlı panteist eserini Roma'dayken almış ve onu dikkatle okumuştu. 1787 Eylülü'nde yazdığı mektupta diyor ki:

"Senin Allah'ın benim en yakın arkadaşım oldu."

Düşünceler'den söz ederken de:

"Artık beklediğim bir mesih yoktur. *Düşünceler* benim en kutsal İncil'imi oluşturmuştur," diyor.

Herder'in görüşünde en çok beğendiği yan düşünceleri için kabul ettiği esaslardı: Doğa ve İnsanlık. Bu felsefe gerek Lavater ve gerek Jakobi'nin görüşleriyle çelişiyordu. Felsefi inançları bu şekilde olan Goethe'nin Katolik Roma'yı kendisi için anlaşılmaz saymasından daha doğal ne olabilir? Onun gözünde Papalık, devlet gücünün manevi alanda saltanat kurması ve ruhlar üzerinde bir diktatörlük oluşturmasından başka bir şey değildir. Goethe'nin ibadet ve törenlerin altında asıl Hristiyanlığı araması çok boşuna olmuştu. 6 Ocak 1787'de St. Pierre Kilisesi'nde Papa'nın başkanlık ettiği bir ayinde bulunmuş ve kendi kendine:

"Diogenes gibi onlara sanat ve insanlığın güneşi önünden çekiliniz ve bana gölge etmeyiniz diye bağırmak isterdim," demişti.

Bununla birlikte dinin gösterişten kurtulmuş, debdebeleri ve esine engel olan yönleri ortadan kaldırılmış hâlini

gördüğü zaman bütün kalbiyle duygulanıyordu. Örneğin "Kutsal Perşembe"de yapılan törende Papa'nın sırmalı elbiselerini çıkarıp haça secde etmek için alçak gönüllülükle tahtından inmesi onu derinden sarsmıştı. Özetle nerede insanlığı, gerçekle doğayı keşfeder ve bulursa o anda Luthervari hiddet ve nefreti sakinleşiyor ve duygulanıyordu.

Aynı duyguyu Hristiyan sanatı hakkında da böyle buluyoruz. Izdıraplarından ve romantizminden kurtulduktan sonra ideali Yunan sanatı olmuştu. İlk zamanın şaheserlerinde insan çabasının dinginlik ve ahenge doğru yükseldiğini görüyordu. Yunanı bir hülya içinde yaşarken bu karanlık Orta Çağ onda ne etkisi yapabilirdi? Bir yandan şekildeki dinginlik ve soyluluk, diğer yandan ızdırap verici ifade ve kurban edilmiş bedenin feryadı. Eskilerde tipik güzellik geçici niteliklerinden tamamen sıyrılmış, sırf bir güzellikti. Oysa gotik katedrallerde azizlerin ve şehitlerin coşku ve ızdırapları tamamen bireysel bir güzellik taşıyordu. Yunan sanatı kendinden başka amacı olmayan, güneşe doğru yükselmekte olan bir bitki gibi kol atıp serpilmişti. Hristiyan sanatıysa bir mezhebi, bir hayat ve düşünce kuralını geliştirmeyi kendisine amaç edinmiş bulunuyordu. Goethe ikisinden birincisini seçti. Romantik şair artık pagan, putperest oluyordu.

"Eskilerin mezarlarından bize gelen meltem güllerle bezenmiş bir tepeden topladığı kokularla doludur. Orada silahları içinde güçlü, diz çökmüş, sevinç verici bir 'ölümden sonraki dirilişi' bekleyen şövalyeler yoktu. Sanatçı insanları bütün basitliğiyle tasvir etmiştir: Ellerini birbirine bağlamıyorlar, bakışlarını gökyüzüne dikmemişler; fakat hayatlarında ne iseler öyle duruyorlar."

O zamanlar ressam Tischbein onun portresini bu düşüncelerinin biçimlendirdiği dekor içerisinde ne canlı olarak çizmişti. Goethe Roma'nın bir harabesindedir. Geniş beyaz

mantosuna sarılmış, düşünceli ve sabit bakışlarla uzak ufukları izliyor. İkinci planda Iphigenie'nin önüne gelen Orest ile Pylades'i kabartma olarak gösteren bir mermer parçası. Bu tabloda Goethe dehasının bütün görkemiyle Roma ve eski Yunanın bize yadigâr kalmış güzelliklerini seyretmektedir. Denilebilir ki Tischbein şairin Roma'daki hayatını fırçasıyla bize hikâye ediyor.

***

Fakat ne Roma, ne sanat etkinliği, ne özgürlük neşesi, ne iklimin güzelliği on yıldan beri sevdiği ve on yıl sonra kaçtığı kadını Goethe'ye unutturamamıştı. Karlsbad'dan ayrıldığından beri Goethe yine onunla birlikteydi. Çünkü sevgilisine yazarak yaşıyordu. Roma'ya gelinceye kadar gün geçmemişti ki Goethe, Stein'a mektup yazmasın. Öğrendiği, çalıştığı ve kendini daha mükemmel bir hâle getirdiği hep onun için değil miydi?

"Dönüşümde beni daha çok seveceksin; çünkü senin memnun olmadığın kusurlarımı düzeltmiş olacağım."

Onu temin ediyordu ki eskisinden daha çalışkan olacaktı. İnsan isteyince çok daha hayırlı olabilirdi. O da böyle yapacaktı. Mektuplarının ifadesi Weimar'dakinden daha alçak gönüllüydü. Aynı tapış, aynı sevgi devam ediyordu. "Her zamanki gibi akşam duasının çanı çaldığı zaman düşüncelerimi sana yöneltiyorum." Kim ne derse desin Goethe, Madam Stein'ı belki görünüşte terk etmişti, fakat gerçekte onu her an kalbinde taşıyordu. Ayrılırken yazdığı mektupların şu satırları bu konuda bize fikir verebilir:

"Hoşça kal sevgilim!.. Sen kalbimi açtığım ve onu tamamen kendisine verdiğim tek sevgilimsin. Senin aşkınla mutluyum. Ve onu bütün bir gelecek için böyle görüyorum.

Beni sev ki hayatta neşe bulayım!..
Hayat benim için ancak seninle kıymetlidir.
Ben seninim!.."

Goethe yoldan gönderdiği mektuplara ve bir kitap oluşturan seyahatnamesine karşı Madam Stein'dan sadece kısa bir not almıştı. Goethe'nin şu cevabı bu notun ruhuna verdiği derin ızdırabı bütün ifade gücüyle özetler:

"Demek uzun zamandan beri hararetle senden gönül alıcı birkaç kelime bekleyen bir dosta ve bir sevgiliye söyleyeceklerin bunlarmış! Bir dost ve bir sevgili ki ayrılalı beri bir gün, hatta bir saat seni düşünmeden yaşamamıştır."

Madam Stein mektuplarını geri istemişti. Açıkça kendisinden izin almadan gidişini bir türlü affedemiyordu. Goethe ona yalvarıyor:

"Mektupları koyduğumuz çekmeceler senindir; fakat eğer beni daha bir parçacık olsun seviyorsan ölüm haberimi almadan onları açma. Ben hayatta oldukça bırak ben, onları ancak senin önünde açayım!.."

Ancak Goethe artık bu fazla sertliğe karşı kalbinde derin bir hiddet hissetmekten kendini alamamaktadır. Ne?.. On yıldan beri ettiği bu kulluğa, çektiği bu ızdıraba, gençliğinin bütün fedakârlıklarına karşı ondan göreceği davranış bu mudur? Neşesini bozacak ne endişesi var; hayatını simsiyah yapacak hangi olay karşısında kalmıştır?

"Roma'ya geldiğimden beri görülmeye değer her şeyi yorulmadan gördüm ve kalbimi onlarla ölçüsüz bir şekilde doldurdum. Bende bin türlü şeyin bir düzene gireceği, gözümde açıklık kazanacağı bir sırada senin kısa mektubun

geldi. Ve hepsini kırdı, hurdahaş etti. Bundan sonra bazı harabeler ve bazı binalar daha gördüm. Fakat yalnız gözlerimle... Anladım ki artık bir şey anlayamıyorum. Hepsinden vazgeçtim ve işi rastlantıya bıraktım."

Birkaç gün sonra yazdığı mektupta:

"Sevgilim, sevgilim; senden rica ederim, sana yerlere diz çökerek yalvarırım, benim sana dönmemi kolaylaştır ki bu ucu bucağı olmayan dünyada bir sürgün gibi kalmayayım. Affet, affet beni! Ölümle pençeleşiyorum ve hiçbir dil içimde olan biteni anlatamaz. Bu sarsıntı beni kendime getirdi. Sevgilim, sevgilim!..." diye yalvarıyor.

Bir hafta sonra gerçekten kendine gelmiştir:

"Ben çürük temel üzerine kule yapan bir mimar gibiyim, inşaatının sağlamlığına önceden emin olarak büyük bir haz duyan öyle bir mimar ki, zamanla hatayı anlayıp zeminden daha fazla emin olabilmek için binayı arzusuyla dibinden yıkıyor."

Goethe sevgilisine bundan daha çok zayıf görünmeyecektir. Takip eden günlerinde ondan "kendi için bir aziz" olmasını istiyor. Ve bir mektubunda ona açıkça ve dürüst bir dille karşılık veriyordu:

"Ben ancak böyle cevap verebilirim. Benim bir tek bedenim var. Bu defa onu tamamen ortaya koydum ve şu an koymakta bulunuyorum. Ruhumu ve bedenimi onun tehlikesinden kurtarıyorum. Doğam, deham, talihim bu bunalımı yenebilecek mi? Sana borçlu olduğumu sana bin defa iade edeceğim. Ölüyor muyum? Pekâlâ, öleceğim. Demek artık hiçbir şeye hayrım yok!.."

Madam Stein bu ve bunun gibi mektuplardan sonra kendini tutmaya, ayrılığın ve ayrılış tarzının ruhundaki bunalımlarını susturmaya mecbur oldu. Goethe'nin mektuplarında görülen dinginlik ve hatta sevgi heyecanı bize bunu açıklıkla anlatıyor:

"Artık daha büyük bir neşe ile çalışmaya başlayabilirim. Çünkü senden beni sevdiğini yazdığın bir mektup aldım. En güzel şeylerin huzurunda kendi kendime söylediğim sözler hep sana aittir. Onları şimdi sana yazmayayım!.."

Yirmi gün sonra:

"Seni varlığımın bütün ipliklerinde hissediyorum. Hatıralarımın beni muzdarip etmesi ne korkunç? Ah aziz Lotte bilemezsin, ne derin bir hiddet beni sardı ve sarıyor. Sana sahip olamamak düşüncesi beni burguluyor, yakıyor. Sana olan aşkımı her zaman ve her zaman gücümün yettiği şekillerde ortaya koyabileceğim. Uzun zamandan beri sustuğum ve sana söylemeye çekindiğim şeyi bir kere daha tekrar ettiğim için beni affet. En yalnız saatler ve günlerimin duygularını ve düşüncelerini sana söyleyebilseydim!.."

Ve son olarak:

"Senin aşkını ispat eden her şey benim gözümde sonsuz bir değerdedir. Hatta bana yazdığın haşin ve kırıcı mektubun bile... Bundan sonra, ah sana yalnız neşe ve zevk verebilsem!.."

Boş bir emek!.. Madam Stein onu kalbinden yaralamıştı. Goethe bunu unutamazdı. Mektuplarının arası yavaş yavaş uzamaya başlıyordu. Daha önce çok gönül alıcı, okşayıcı bir ifade ile yazdığı hâlde, sonraları bu da gücünü kaybediyordu. Kim haklı, kim haksız? Hangisi haklı olursa olsun sonuç acıydı, fakat kaçınılmazdı.

Madam Stein daha sakin olabilirdi. Ona karşılık Goethe okşanıldığı zaman bütün vahşiliğini bırakan bir aslan gibi boyun eğerek kendini teslim ediyordu. Fakat o bunu yapmayı başaramadı. Çünkü öz saygısını yaralanmış hissediyor ve Goethe'yi seviyordu. Oysa başka bir kadın onun yapamadığını yaptı: Goethe'yi ondan daha iyi anladı. Bu annesiydi. Oğlunu yıllardır göremeyen bu kadın Frankfurt'tan ona çok güzel bir mektup yazmıştı. Ne yazık ki bu mektubu Goethe okuyamadı. Goethe'yi siyasi gözetimi altında bulunduran imparatorun Roma'daki elçisi bu mektubu yanında alıkoymuş ve Goethe'ye vermemişti:

"Roma'dan yazdığın mektup, beni bambaşka bir dünyanın görünmesinden daha çok hayrete düşürdü. Gençliğinden beri ruhunda yaşayan bu arzunun gerçekleşmiş olduğunu görünce sevinçten bağıracaktım. Senin gibi bir adam, senin bilgilerinle, iyi, büyük ve güzel olan her şeye karşı geniş ve saf bakışınla, bu kartal görüşünle böyle bir seyahatten hayatının kalanı için bile haz ve mutluluk çıkarabilmelidir. Hatta yalnız kendin için değil, senin çevrende yaşamak mutluluğuna erenler için de bu böyle olmalıdır."

Eğer bu mektup Goethe'nin eline geçmiş olsaydı, kesinlikle ona sevinç gözyaşları döktürürdü. Dehasını ve dehasının bütün vaatlerini hatırlatan bu satırlar bizi bile etkilemiyor mu?

Bu iki kadın da onu seviyordu. Fakat sevgileri büsbütün başkaydı. Annesi yalnız onun neşesini, dost ve sevgilisi ise onun yalnız olgunlaşmasını istiyordu. Oysa Goethe'ye bunun ikisini birden isteyecek kadın lazımdı. O yoktu ve onun içindir ki bu iki arzuyu birleştirebilmek yine kendisine düşen bir hayat amacı oldu.

***

Goethe'nin Roma'da belki bilmeyerek elde etmeyi başardığı en önemli zaferlerden biri de ruhuna dinginlik ve denge verebilmesi olmuştur. Roma'ya geldiği zaman düke yazdığı bir mektupta diyor ki:

"Evet, son yıllarda uğradığım bir hastalıktan, –kendi günlüğünde 'çılgınlık' kelimesini de ekliyor– ancak görmek ve görülecek şeyleri değiştirmekle kurtulabilirdim. Şimdi bunu itirafa cesaret edebilirim ki son zamanlarda Latince bir kitaba, İtalya'ya ait bir manzara veya resme bakamaz olmuştum."

Başka bir yerinde:

"Hayatın neşesine, tarihin, şiirin ve antikitenin zevkine tekrar kavuşabilmek için anlamsız bir tutku ve hastalıktan kurtulmuş bulunuyorum."

Daha sonralarında:

"Gençliğimden beri ruhum bu hedefe çevrilmişti. Ona ulaşmadan huzur ve dinginliğe kavuşamazdım."

Sonunda Goethe şifa bulmuştu. Almanya'dayken onu muzdarip eden maddi ve manevi fenalıklardan kurtulmuştu. Gerçek sanatın şiddetli susuzluğunu yatıştırabiliyordu. "Yatıştırmak!" Onun bu dönemde en çok kullandığı kelimelerin birincisi ve belki bir tanesi. Fakat o artık bu kelimeyi kullanmayacaktır. Çünkü damarlarında yanarak akan kan ılıklaşmıştır. Goethe artık "yeni bir adam" olmuştu. Bu göç ikinci bir doğuşun tarihine başlangıç oluyor. Yalnız bir şeye hayıflanmaktadır: Niçin daha erken değil, niçin kendisine bu kadar pahalıya mal olmuştur? Fakat hayır, iyisi budur; Roma'ya gelişi tam vaktindedir.

Talihinin bu gidişinde ve bu ortaya çıkışında da kendine güvenini artıracak belirtiler görüyor. Bütün arzuları birer birer yerine gelmekte. Sanatta ise en yüksek eserleri bütün çıplaklığıyla görüyor. Taştan tanrıçalar, bakireler, sanki dudaklarıyla ona *Iphigenie*'den bir parça okuyacak, belki ondan daha güzel şiirler söyleyecek kadar canlı. Zamanının sahibi, düşüncelerine, eserlerine egemen. Ne bir aşk görevi, ne siyasi bir gereklilik onu zorluyor. Tamamen özgür!.. Ne büyük mutluluk!.. İklim onu kendinden geçirecek kadar tatlı; mavi göğü, yeşillikleri hiç solmayan bu yapraklarıyla yıllardan beri arayıp bulamadığı bu cennet... Ne kadar rahat, ne kadar mutlu!..

Roma Ağıtları'nda kuzey ve güney dünyalarının zıtlığını şöyle dile getiriyor:

"Ah artık ne kadar mutluyum!
Esmer bir günde kuzeyin beni sardığı
Loş ve ağır göğün başımın üzerine indiği,
Renksiz ve şekilsiz bir dünyanın ezici bir şekilde yayılıp açıldığı,
Kederli ruhumu onların karanlık yollarında izlemek için
Kendi benliğimin uçurumlarına sessizce yuvarlandığım anları
Düşündüğüm zaman burada ne kadar mutlu olduğumu anlıyorum.
Şimdi evreni dolduran pırıltılar alnımı aydınlatıyor;
Tanrı Phoebus şekiller ve renklere yeniden can veriyor;
Gece yıldızlardan görkem almakta.
Tatlı şiirler yansıtıyor;
Ve ay kuzey güneşlerinden daha parlak; bana ışıklarını yolluyor."

Topraklarının üstünde insanın kendini evinde hissettiği Roma'da artık harabe ve taş görmekten sıkılmaya başlıyor.

Sinirleri derin titreyişlerin aynası olanlara özgü kararsızlıklar onu ölü doğadan tekrar canlı olana itiyordu.

"Yılbaşında Napoli'ye gitmek, oranın görkemli doğasından zevk almak ve harabelerin kederinden ruhumu temizlemek istiyorum."

22 Şubat 1787'de Napoli'ye hareket ediyor.

Napoli!.. Sürülmemiş çiftlikleri, yıkık bentleri, harabeleri, kül rengi tozlar altında uyuyan mezarlarıyla Roma kasabalarından ne kadar başka bir manzarası var?.. Burada her şey gülüyor ve her şey derin derin nefes alıyor. Körfezin sahillerinde uyuyan şehir, başı dumanlı dağa kendini çekiyor ve oraya doğru yükseliyor. Goethe bu dalgalanışa, bu şenliğe, denizin ve göğün ışıklar içindeki bu kaynaşmasına kendini bırakmıştır. Vezüv'den binlerce taş alıp getiriyor. Geçmiş yüzyılları düşünür ve bu bolluk içindeki sahilleri seyrederken kendini unutuyor ve bir ağaç teslimiyetiyle varlığını bu çevrede yaşamaya terk ediyor.

Kalp ağrıları artık yok olmuştur. 27 Şubat'ta şöyle yazıyor:

"Arzu edilen her şey söylensin, anlatılsın ve çizilsin; burada her şey hayali aşıp taşıyor. Sahil, koy, körfez, Vezüv, şehir, mahalleler, şatolar, mesireler hepsi hepsi!.. Bu akşam Pozilipo Mağarası'na gittik, batan güneş oraya nasıl giriyordu!.. Bu anda Napoli'ye gelip de kendini kaybedenleri tamamen anlayışla karşıladım."

Bu güzellikler karşısında sakin duruyor, sadece büyük ve canlı gözlerini onların üzerine yöneltiyordu. Onları bütün ruhuyla emiyor, kendi varlığına dönüştürüyor gibiydi. Bu güzelliklere etki etmek ve onları ruhunun derinliklerinde tutmak, hapsetmek istiyordu. Bir akşam Paestum'dan

dönüyorlardı. Goethe manzaranın olağanüstülüğü içinde kendini kaybetmişti. Genç arabacı birden vahşi bir sesle bağırınca korktu. Genç arabacı parmağıyla birbirinin omzuna dayanmış gibi duran dağları, Vergilius'a yurt olan adaları, mavi ipekli örtüler gibi duran körfezi göstererek bu heyecanını mazur göstermek istedi. Ve arabacı vatan sevgisinin kendisini coşturduğunu anlatmak için:

"Signor, perdonate questa e la mia patria!" dedi.*

Goethe derin bir hüzün içinde şu sözleri ekliyor:

"Kirpiklerime gözyaşına benzer bir şeyler geldi; bana, zavallı kuzey adamına!.."

Fakat deniz perileri onu denizin öbür kıyılarına çekiyordu. Tischbein kendisine rehberlik etmek üzere genç ressamı, Kniep'i yanına kattı. Goethe bu gencin sevimli ve neşeli yaradılışını çok seviyordu. Onunla Palermo'ya gittiler. Sicilya, eski Feasiyalıların cennet adası Goethe'nin ruhunda gençlik anılarını canlandırmıştı. Homeros'un *Odysseia*'sını en ateşli zamanlarında İncil gibi okurken hayalinde yaşattığı bu ada, oraya sığınan Odysseus'un gümüş sularında yıkanıp çıktığı zaman bu tanrısal delikanlıyı gören ve ona bütün iyiliğini esirgemeden veren güzel Nausikaa tekrar onu büyülemeye başlamıştı. Hemen koşup bir *Odysseia* satın aldı. Ve hemen altıncı bölümü bulup arkadaşına çevirmeye başladı. O da genç Odysseus ile birlikte:

"Soylu kız bana acı!.. Bu kadar felaketten sonra ilk defa sana rast geliyorum. Bu toprak üstünde senden başka kimseyi tanımadım. Gözlerim senin eşini görmedi. Hâlin, tavrın beni büyüledi."

---

* Tanrım şu vatanımı bağışla. (İt.)

18 Nisan'da Nausikaa'nın ölümsüz beldesini terk ettiler. Sicilya'yı bir baştan öbür başa, kuzeyden güneye, atla ve yalnız iki arkadaş katettiler. Oradan doğu sahillerine doğru Katana'ya kadar gittiler. Geniş ovalar ekinle dolu, her tarafta sarı bir hasat dalgası görünüyordu. Fakat köylü çok fakir ve çok az. Bazı akşamlar yatacak han bile bulamıyorlar. Sürülmüş toprakların üstüne uzanıyorlar. Başlarında içine saman doldurdukları deri çantaları, altlarında otlar, doğayla kucak kucağa uyuyorlar. Taormina'ya geldikleri zaman burada sanatla tabiatın yüce bir ahenkle karıştığını görerek Goethe coşkunluk içinde kalıyor. Akşam bülbüller coşkun nağmelerle dem çektikleri zaman tiyatro harabeleri üzerine oturan şair, kayaların eteklerine denizin siyah dalgaları vururken gül kokularıyla kendinden geçmiş, Alkyoneus'un kızına tatlı gülümsemelerini yolluyor... Sicilya ona eski Hellas'ı bütün canlılığıyla yaşatıyordu.

Denizkızlarının sularında gece fosforlu parıltılarla dalgaları yararak yüzen yunus balıklarını görüyor, Arethuse çeşmesinden sonsuz hayatın suyunu içiyordu.

Dönüşte Kapri yakınlarında az kalsın vapurları batıyordu. Müthiş bir fırtınaya tutulmuşlardı. Goethe hasta ve yarı baygın güverteye çıkmış, sonlarından umutlarını tamamen kesmiş olanların bağırmaları, küfürleri arasında onların hiddet ve umutsuzluklarını yatıştırmaya çalışıyordu. Çoğu köylü olan bu ateşli fakat saf insanlara kurtulmak için Hazreti Meryem'e dua etmelerini öğütlüyordu.

Vapurdakiler sakinleştikten sonra kendini toplamak, ruhunu ve bedenini rahatlatmak için kamarasına döndü. Orada Homeros'unu ve kurnaz Odysseus'un macerasını okuyordu.

Sonunda Napoli'ye geldiler ve burada bir süre kaldılar. Bu canlı, misafirperver şehirde Leipzigli tüccar Möller, Almanya'nın ünlü şairi, diplomat ve bakan Goethe'nin yüksek kişiliğini gizlemeyi başaramadı. Düşes Giovanna'nın

iltifat ve davetlerine, Leydi Hamilton'un zarafet ve güzelliğine nasıl karşı koyabilir ve soğuk bir ilgisizlikle karşılık verebilirdi? Prens de Waldeck onu davet ediyor ve Fransız Elçisi Mösyö Cacault takdim ediyor. Sarayın ressamına portresini yaptırıyordu.

Roma'ya döndüğü zaman Goethe kendini güçlü ve gençlikle dolu hissediyordu. Şiir, resim, bilim ve aşkla, tanrısallığın ortaya çıkışı saydığı doğayı keşfetmeye bütün kuvvetlerini hazır buluyordu. Geçekten Haziran 1787'den 1788 yortularına kadar süren bu ikinci Roma yaşantısının en belirgin niteliği buydu. Artık onun için görmek, incelemek değil, yaşamak ve eser vermeye çalışmak söz konusuydu. Sanat ve doğayı gördükten sonra onları yaşatmak ve yaşatmaya çalışmak lazımdı. Tischbein Napoli'ye gidince onun atölyesine düzenli olarak devama ve orada Sistina'ya ait kopyalarını boyamaya başladı. Haftada dört defa manzara dersi!.. Kış onu dışarı çıkmaktan ve manzara seyretmekten yoksun bırakınca sehpanın önüne oturdu. Diğer taraftan da çamurla şekiller yoğurmaya çalıştı.

Boş zahmet!.. Goethe hiçbir zaman büyük bir ressam olamadı. Fakat ne önemi var? Gözlerindeki görme gücü bununla artıyor, şekiller hakkındaki zevki mükemmelleşiyor; bir yazar için bu nitelikler kaybedilmiş emeklerin sonucu sayılabilir mi? "Alexis ve Dora" veya *Roma Ağıtları*'nın pürüzsüz, klasik satırları bu niteliklerin şiirde belirmesi değildir de nedir?

Boş zamanı vardı. İstediği gibi çalışıyordu. *Iphigenie*'yi bitirmiş, *Egmont*'u bitirmeye uğraşıyor. *Nausikaa*'yı veya *Torquato Tasso*'yu eline alıp onları tekrar tekrar düzeltmekle vakit geçiriyordu.

Iphigenie'den sonra çalışmayı özellikle *Egmont* üzerinde yoğunlaştırmıştı. İlk şeklini Frankfurt'tan ayrılıp Weimar'a geleceği son günlerde bitirdiği bu eseri çok defa eline almış, bırakmış, tekrar almış ve tekrar başkasıyla uğraşıp onu elinden atmıştı.

Egmont'un konusu olan olay XVI. yüzyılda Brüksel'de cereyan eder. O zamanlar İspanyollar Felemenk'e egemendirler. II. Philip'in kız kardeşi, Charles Quint'in kızı Margarete, Parme hükümdarıdır. Fazla sert olmamakla birlikte idaresi sıkıdır. Margarete iyi kalpli ve zeki. Uyruklarının haklı arzularını önemle izliyor ve uyguluyor. Fakat memlekette karışıklıklar olunca II. Philip onun yerine Alba dükünü Brüksel'e gönderiyor. Hükümet meclisine katılan memleketin senyörleri arasında Dük Wilhelm von Oranien ve Kont Egmont da var. Fakat bu ikisi meclise gelmekten çekiniyor ve uzak duruyorlar. Daha genç ve daha cesur olan Egmont tam bir şövalye yaradılışında ve bildiği gibi davranan bir adamdı. Alba Dükü'nün davetine sert bir şekilde cevap veriyor. Bunun üzerine tutuklanıyor. Ve hemen ertesi gün idam sehpasına çıkarılıyor.

Klare onun sevgilisidir. Halk kızı, basit, açık, içten, neşeli ve şefkatli. Sevgilisine tapıyor, o kadar seviyor. Penceresinin önünden atının üstünde bu güzel şövalyenin geçtiğini gördükçe kalbi göğsünde çırpınıyor. Sonunda tanışıyorlar. Egmont ilk defa onun yanına geldiği zaman pelerinini arkasından atınca, sırmalı kadifeler içinde onun dik bedenini gördüğü zaman Klare düşmemek için kendini zor tutuyor. Ona bütün bedeni ve bütün ruhuyla bağlıdır, âşıktır.

Zavallı Klare sevgilisinin idam haberini alınca halkı kendi arkasından sürükleyip sevgilisini kurtarmaya çalışıyor, fakat kendilerine özgürlük verdirmek isteyen bu kahramanı kurtarmaya gelen hiç kimse yok. Bundan da umudunu kesince kendini zehirliyor. Egmont idamından önce, gece mahpushanede özgürlük için yaşamış olduğunu ve özgürlük için öldüğünü rüyasında görüyor ve özgürlük ona uzaktan işittiği bando sesleri arasında sevgilisi Klare'nin masum, kahraman ve fedakâr çehresiyle görünüyor.

Sonradan Beethoven'in bestelediği *Egmont* işte böyle bir aşk ve ülkü hikâyesiydi. Goethe onda H. Ibsen'in *Halk*

Düşmanı'nda anlattığı gerçeğin bir başka görünümünü canlandırmak istemişti.

Egmont'taki ana düşüncelerden biri de hayat amacının kadın olmayacağıdır. Kadın büyük düşüncelere can vermek, onların gerçekleşmesine aracı olmakla değer kazanır. Nitekim Egmont için Klare son nefesinde bir özgürlük simgesi gibi görünüyor.

Goethe bu sıralarda gerçekten bu kanıyla yaşıyordu. Kadın, ne eski aşkları, ne de von Stein onun ruhunu işgal eden tek kuvvet değildi. Karl August'un bu noktayı kastederek yazılmış bir mektubuna verdiği cevapta –16 Şubat 1788– Goethe şöyle diyor:

"Mektubunuz çiçekli bahçelerin güzelliğine kendini kaptırmamak için çok iradeli olmak lazım geldiğine insanı ne iyi ikna ediyor. Denilebilir ki 22 Ocak'ta yazdığınız güzel düşünceler hemen Roma'da etkisini göstermiştir. Çünkü daha önce size birkaç nefis gezintiden söz edebilecektim. Herhâlde bu kesinlikle (aşk üstadı sıfatıyla yaptığınız uzun tecrübeler tamamen haklıdır) aşkta yapılan ılımlı bir uyarı, ruha yeni bir tazelik ve bedene hoş bir denge bağışlıyor. Hayatımda ben çoğunlukla bunun örneklerini yaşadım; karşılık olarak ana caddeleri bırakıp hakkından vazgeçiş ve sakınmanın dar yollarına sapmak arzusu veren bütün uygunsuzlukları tatmış olduğum gibi!.."

Zavallı Charlotte von Stein! Eğer böyle bir mektup onun eline düşseydi, kim bilir ne kadar kızar, ne kadar derin bir kırgınlığa uğrardı?.. Bir taraftan kadını hayatın tek amacı yapmamak düşüncesi, diğer taraftan düke yazdığı mektupta işaret ettiği aşk alıştırmaları!.. Bu Goethe'nin Kastel-Gandolf'ta rast geldiği Milanolu sarışın Magdelena Riggi'ye ait değildi. Belki Faustina!.. Bu Romalı esmer kadının kollarında uzun zamandan beri yoksun bırakıldığı sevgi tadını

bütün ihtirasıyla tekrar buldu. Bu ilişkinin niteliği ne kadar esrarengiz olursa olsun altı ay kadar sürdüğünü pekâlâ biliyoruz.

Roma'da geçirdiği hayat içinde sanatçı, şair, bilgin ve âşık taraflarını gördüğümüz Goethe'nin yazgısı üzerinde dükle olan ilişkisi de önemle dikkate alınmalıdır. Çünkü bu ilişki her ikisinin yararına olarak gittikçe daha büyük bir açıklık kazanmıştır.

Karl August savaşta, topların karşısında, Goethe seyahatte, heykeller ve diğer sanat eserlerinin önündedir. Yolları o kadar başka, o kadar ayrı ki!.. Bununla birlikte Goethe talihinin bu adamın talihine bağlı olduğunu pek güzel hissediyor. Mektuplarında izninin uzatılmasından söz etmiyor, emrederse hemen memlekete döneceğini söylüyor; yalnız söz arasında çalışmak için birkaç aya daha ihtiyacı olduğunu söylemekle yetiniyor. Dük mümkün olan izni vermekte, onun arzusunu yerine getirmeye hazırdır. Fazla yakınlığın bozduğu dostluklarını, uzaklık yeniden canlandırmıştır. Goethe sanatçıdır, dük hükümdar...

Geri dönüş sözleri mektuplarda geçmeye başlayınca dük Goethe'yi tekrar önemli bir devlet işiyle görevlendirmek niyetinde olduğunu ona yazıyor. Goethe'nin cevabı bu sıralardaki düşüncelerini gösteren en değerli bir belgedir:

"Yalnız benim yapabileceğim işi bana verir ve başka işleri diğerlerine bırakırsanız, sizin için şimdiye kadar olduğumdan daha değerli olabilirim. Benim işle ilişkim, sizinle ilgimin sonucundan başka bir şey değildir. Bu kadar yıl sonra ilişkilerimizin iş dışında kalmasına izin veriniz. Arzu buyuracağınız hizmetleri her zaman size sunmaya hazırım. Lütfetmek niyetinde olduğunuz iş için benden yorum isteyiniz. Size düşüncelerimi memnuniyetle sunacağım. Bu ana kadar olduğu gibi beni korumakta devam buyurunuz. Kendimin yapamadığı, ne arzu etmeye ve ne de dilemeye

hakkım olan iyilikleri benden esirgemeyiniz. Beni bana ve vatanıma bırakınız. Yeni bir hayata, sizinle yeni bir hayata başlamam için lütfen beni kendinize bağışlayınız.

"Talihimi güvenle sizin elinize terk ediyorum. Dünyanın büyük ve güzel bir memleketini gördüm. Fakat sonuç ispat ediyor ki ben ancak sizin ülkenizde ve sizinle yaşayabilirim. Eğer bana bu izin verilmemiş ise, eskisinden daha serbest, yaratılmamış olduğum işlerin ayrıntısından kurtulmuş olarak yaşayabileceksem hayatım sizin için zevkli, başkaları için neşeli olabilecektir... Hoşça kalın, inanınız ki benim kadar sadakatle size bağlı olanlar pek azdır ve benim en değerli varlığım sizin hizmetinize özgüdür ve öyle kalacaktır. Beni her zaman seviniz. – Goethe."

Daha sonra dönüşünden az önce şöyle yazıyor:

"Bende ne bulunabilir? Sanatçı!.. Bunu pekâlâ takdir buyurur ve sanatçıdan başka ne olabileceğimi tahmin edersiniz? Bu smamaya memnuniyetle razıyım."

Bu sıralarda Weimar, Goethe hakkında binbir dedikoduyla çalkanıyordu. Kıskananları çoktu. Onun durumunu bir türlü çekemiyorlardı. Hatta Weimar Sarayı'na o zamanlar yeni gelmiş olan Schiller ilk defa Goethe'den şu kelimelerle söz ediyordu:

"O İtalya'da resim yaparken Voigtler ve Schmidtler arabaya koşulmuş öküzler gibi onun yerine çalışıp harap olmaktadırlar. Roma'da gönlünü eğlendirmek için 1.800 taler tutan maaşını yutuyor. Diğer ikisine gelince bunun yarısı ile iki misli görev yapmakla yükümlüdürler."

Bu gizli mektuptan Goethe hiçbir zaman haberdar olmadı. Fakat Weimar'da kendisinin çılgınlıkla suçlandığını işitti ve bunlara cevap verip vermemek için epeyce düşündü, fakat niçin bu dedikodulara karşılık vermeliydi? Onun

koruyucusu olan dük bütün bu laflara kulak asmıyor ve kendisini sevmekte devam etmiyor muydu? İt ürür, kervan yürür. Goethe'ye bunların ne etkisi oluyordu ki!

Dönme zamanı yaklaşıyordu. Anlamını çıkaramadığı bir heyecan Goethe'yi sıkıyordu. Hatta son günlerinde birkaç kere ağladı. Cestius'un piramidinin yanında kendi mezarının resmini yaptı. Küçük mezarlığın dinginliği ve güzelliği onu çok defa derin derin düşündürmüştü. Serviler onu garip ürpertilerle titretmişti. Bitmez tükenmez dertlerden kurtulmasını istediği ruhunu orada dinlendirmek istiyordu.

Son pazar günü Angelika Kauffmann'ın bahçesine kendi eliyle bir çam dikti. Kendisini hatırlasın istiyordu. Çamı dikti ve gözleri yaşla doldu.

Onu bu kadar heyecanlandıran neydi? Bu yalnız oradaki dostlarını, en küçük bir taşı bile kendisine mutlu dakikalarını hatırlatan Roma'yı terk etmekten duyduğu üzüntü değildi; belki daha çok Weimar'a dönmek korkusuydu!.. Orada kendisini ne müthiş bir yalnızlık bekliyordu. Daha önce bütün hayatını dolduran Madam Stein'ı geri gelmeyecek şekilde kaybettiğinden şüphe edebilir miydi? Ya ahbapları? Her mektubunun son kelimelerinde "beni seviniz, beni isteyiniz, beni bekleyiniz" diye seslendiği bu insanların çoğu şimdi ona kayıtsız değil miydi? Hiç kimse onun iki yıl dükün parasıyla uzakta yaşamasına razı olamamıştı. Bir an burada kalmayı düşündü. Fakat aklı onu bu düşünceden vazgeçirdi. Karar verdi ve 1788 yılının 22 Nisanı'nda Roma'dan hareket etti.

Müzisyen Kaiser ile bindiği arabadan son defa sağa, sola bakıyordu. Yazın şafak sökerken gelip soğuk suyunu içtiği pınardan gözünü alamıyordu. Ponte Milvio'yu dönerlerken San Pietro'nun kubbesini gördüğü zaman ruhunda garip bir duygunun burkulduğunu duyuyordu. Araba döndü. Goethe gözlerini kapadı. Tekrar açtığı zaman mehtapta harap Septim Sever'in kemerini ve Colosseum'un görkemli, fakat harap, göz göz olmuş duvarlarını görüyordu.

Derin bir heyecan içinde titreyen Goethe'ye arkadaşı *Erwin und Elmire*, *Claudine von Villa Bella*'dan söz ediyor. Onları nasıl besteleyeceğini anlatıyor. Ve heyecanlı şairi bir parça oyalamış oluyordu. Sırayla Siena, Floransa, Parma, Milano, Cenova'ya geldiler. Goethe Alpler'i geçerken kullanmak üzere bir demir çekiç aldı. Dikkatli bakışları önünden geçtikleri taşlar ve kayaları kaçırmıyor ve önemli bulduklarından örnekler alıyordu. Como Gölü'nü, Riva Chiavenna'yı geçtiler. İşte Ren, Angelika'nın vatanı olan belde!.. Sonunda Konstanz'dalar. Bir akşam Goethe gazetelerden birinde Herder'in Roma'ya hareket etmiş olduğunu okudu ve ertesi gün ona şu satırları yazdı:

"Ben Konstanz'dan Roma'ya, sana mektup yazayım? Çok tuhaf şey!.. Gerçekten bu kafamı altüst etti. Dün akşam yola çıktığını gazetede gördüm. Buna inanıyorum. Bu benim için beklenmeyen bir haber. İyi yolculuklar dilerim. Bu mektubumu hayatımda ilk defa mutlu olduğum bu yerde sağlıkla aç ve oku!.."

Sonra orada bıraktığı dostlarını, Moritz'i, Bury'i ve Aloys Hirt'i ona önerdi. Yine heyecanlanmıştı:

"Bu satırları sana yazdığım zaman uyanık mıyım, yoksa rüya mı görüyorum bilmiyorum. Hoşça kal! Oradaki günlerinde neşe içinde ol!..

"Kastel-Gandolf'a gidecek olursan villa ile küçük tiyatronun yakınlarında yükselmiş olan çam nerede diye sor, seni hararetle özlediğim zaman ben ona dalar ve bakardım."

Goethe boşuna bu satırları yazıyordu. Haber doğru değildi. Herder ancak dostunun dönüşünden sonra Roma'ya gidebilecektir.

Hareketinden iki ay sonradır ki gezgin talihinin başkentine, Weimar'a dönmeyi başarmıştı.

X

Dış Dünyadan Aile Ocağına

"Yeryüzünde artık arayacak bir şeyim kalmadı. Her tarafta ancak boş ve anlamsız şeyler görüyorum. Bu anda karımın bana sadık olmasından, çocuğumun yaşamasından, kocaman sobamın gürül gürül yanmasından başka bir arzum yok."

Goethe

Düşesin salonunda çay içiliyor. Ağustosun son günlerinden birinin akşamı, bütün pencereler açık. Goethe masanın başında ayakta duruyor. Roma'ya ait resimler masanın üstünde. Onları birer birer dikkatle açıp düşese gösteriyor. İşte Roma'nın büyük bir planı. Düşesin arkasından eğilmiş, ona oturduğu yeri parmağıyla işaret ediyor.

Dük ayağından yaralı, geniş bir koltukta, canının acıdığı yüzünden belli. Attan son defa düştüğünde bacağını iyice zedelemiş. Sigara içiyor ve bakışları boşluğa dalmış,

Beri tarafta annesi. Yaşı elliye geldiği hâlde gençliğini kaybetmemiş. İskemlesinde bir mum gibi dik oturuyor. Elinde bir resim var. Arkasında durup ona doğru eğilen

Wieland... Yaşlı şairin sivri burnu, anne düşesin dekoltesini tehdit etmekte.

Masanın sağ tarafında oturan Karoline Herder, yanında duran Knebel'in derin sessizliğinden haberdar değilmiş gibi, canlı gözü Vatikan'ın heykellerini seyre dalan kocasına çevrilmiş, içinden, "Acaba gidersem onu rahatsız eder miyim?" diye düşünüyor.

Karşıda yaşlanan başını ince eline dayamış Charlotte von Stein koltuğunda arkaya yaslanmış, susuyor. Durgun ve soğuk, ancak kendisine bir şey sorulursa cevap veriyor.

Kapının yanında oturan bir mabeyinci bir bakana dükün maceraları hakkında bazı şeyler anlatıyor. Fakat bakan anlatılan şeylerin yarısını işitiyor yarısını duymuyor bile. Fakat hepsinin konuştukları başka, düşündükleri başka!.. Bu küçük topluluğun dışından içini anlamaya imkân yok!

Charlotte iki yıldan beri biraz daha yaşlanmış; hastalık, umut kırıklığı ve yalnızlık onu çok yıpratmıştı. Altı aydan beri kendisinden bir kelime bile almadığı eski âşıkı ise gittiğinden daha zinde, özellikle daha genç dönmüştü. İkisi de anlıyorlardı ki artık hayatları ayrılmıştır. Görünüşte eski ilişkileri devam ediyordu. Charlotte ona pişirttiği güzel yemeklerden yine gönderiyor, daha önce büyük bir ilgiyle ders okuttuğu Fritz, Goethe'yi ziyarete geliyor ve ondan eski sevgiyi görüyordu. Fakat bütün bu görüntüye rağmen ayrılık kesindi. Bunu ilk önce itiraf eden kadın oldu. Goethe yine eski günlerin ateşli kelimeleriyle cevaplar veriyordu. Onu sakinleştirmek ve teselli etmek istemişti. Baskıya vermeden önce yazılarını okusun diye ona gönderiyordu. Diğer taraftan da Herder'in kadınına:

"Ah! Onunla yapılacak büyük bir şey kalmadı. Hayal kırıklığı içindedir. Ve bundan ne çıkabilir?" diyordu. Artık birbirleriyle ilişkileri iki sevgili değil, sadece uzun zamandan beri tanışmış, birbirini anlamış iki dost şeklindeydi.

Madam Stein onu Kochberg'e davet ediyordu. Verdiği cevap şu oldu:

"Kendimi parça parça olmuş dememek için, çok dağınık hissediyorum diyeyim. Sana pek açıkça söyleyebilirim ki ruh hâlim bedenimin görünüşüne hiç de uymuyor. Sen sakin Kochberg'de iyileşebilir ve kendini mutlu hissedebilirsin. Her şey yerine gelecek ve yoluna girecektir. Sabırsızlanacak ve acele edecek hiçbir şey yok. Yalnız seni görmeye gelip gelmeyeceğimi bilmiyorum. Bu bana güç geliyor. Hava beni çok rahatsız etmektedir. Ancak küçük odamda kendimi biraz toplayabilirim. Şömineyi yaktırıyorum. Bırakıyorum, dışarıda bütün çılgınlığıyla yağmurlar yağsın!.."

Goethe bu sıralarda Karoline ile çok gizli görüşüyor. Çoğunlukla onu görmeye gidiyor. Hatta Herder Roma'ya hareket ettikten sonra da bu ziyaretleri azaltmıyor. Onunla çocukları, ailenin mali durumu hakkında görüşüyor ve her şeyleriyle ilgileniyor. Karoline zeki ve ince bir kadındı. Goethe'yi gözlemleyebiliyordu. Fakat tam görebilmek için gücü yetmiyordu. Herder'e yazdığı bir mektupta Goethe'nin o zamanki hâlini şöyle anlatıyor:

"Goethe bana kişisel ve ailevi durumu hakkında eğlenceli, hatta hayret verici şeyler anlattı. Bütün mutluluk ve rahatı bir ilişki konusundan ibaret olarak görüyor. Onun için mutsuzluk bir oransızlık, dengesizliktir. Kendini bir ev, bir masa, bir şarap mahzeni ve benzeri rahatlık sebeplerine sahip olmakla memnun hissedebiliyor, iddia ediyor ki bunların en önemlisi iyi idare edilen bir eve sahip olmaktır. Onunla bir türlü bağdaşamıyorum. Şimdi kalbine hiçbir gıda veremeden yaşıyor. Stein onun için çok maddi olmuş diyor ve bunda da haksız değil!.."

Goethe hayatının yeni bir evresini kurmakla uğraşıyordu. Düşündüğü ilk şey resmî göreviydi. Meclis üyesi olarak

kalacaktı. Fakat iskemlesi dört yıldan beri olduğu gibi yine kimse tarafından işgal edilmeyecekti. Bir sorun olduğu zaman kendisinin görüşü sorulacak, o da bu küçük devlete düşüncelerini belirtmekte bir an şüphe etmeyecekti.

Bütün sorumluluklardan kurtulunca daha özgür bir şekilde düşüncelerini önermek imkânına sahip olacaktı. Düke, düşeslere daha açık, daha kesin şekilde işleri anlatmak ve yaptırmak istiyordu. Nitekim Roma'dan döndükten sonra bütün çabası israfa engel olmak ve harcamaları sanat ve bilim hareketleri yararına yaptırmak oldu. Örneğin Herder'in Weimar'da kalabilmesini sağlamak ve çocukları için fazla bir ücret istediği zaman onun yarısı verilebildi. Goethe buna bir kısım para daha eklenmeyecek olursa kendinden bu yardımı yapacağını söyledi. Bu kibar bir tehdit, manevi bir dersti.

Düşes ile arası çok iyiydi. Bu kederli ve işlerini Allah'a teslim etmiş olan kadında kendi yaradılışının bir parçasını buluyordu. Diğer yandan var olan hiçbir belge onu kesin bir şekilde ispat etmemekle beraber aralarında platonik bir çekim, belki de aşk duygularını andıran bir bağlılık kurulmuştu. Goethe kazalı şekilde yaptığı bir doğumdan sonraki rahatsızlığı sırasında ona kitap okur, düşes de kocasının mektuplarını Goethe'ye verir okuturdu. Veliahda çok kuvvetli bir sevgisi vardı. Onun büyük adam olması için tıpkı bir eğitmen gibi kendisiyle meşgul olurdu. Çocuklara karşı beslediği ve eskiden beri örneğini gördüğümüz sevgisini artık tamamen bu yavrucağa vermişti. Onu birlikte Jena'ya götürüyor ve babasına çocuğu hakkında incelik ve sevgiyle dolu mektuplar yazıyordu.

Bir taraftan şatonun yapımıyla meşgul, diğer yandan sanat ve bilim konularıyla ilgiliydi. Goethe gerçekte dukalığın eğitim bakanıydı. Üniversite, enstitüler ve resim akademisi ile tiyatronun yönetim ve denetimini üstlenmiş bulunuyordu. Bu sıradan resmî bir görevden çok kendi

düşüncelerinin ve tasarladığı yeniliklerin gerçekleşmesi için siyasi durumundan yararlanarak yaptığı kuvvetli ve sürekli bir çalışmaydı.

Goethe'nin önemli kaygılarından biri de Roma'dan döndükten sonra memlekette edebiyatın başka bir şekil ve renk alması olmuştur. O İtalya'dayken genç Schiller Weimar'a gelmişti. Almanya'nın yarısı onun piyeslerini oynuyordu. Döndükten sonra *Iphigenie* ile *Egmont*'u yayımlamış, fakat ne eleştirmenlerden bir tek kelime, ne de okurlardan bir ilgi görebilmişti. Toplu olarak basılan eserlerine bütün Almanya'da ancak altı yüz abone bulabilmişti. Oysa herkesin dilinde ve aklında *Don Karlos* vardı. Dük de aynı durumdaydı. Yeğeni Prens Meiningen, Schiller'i özel danışman olarak atamıştı.

Goethe, Schiller'in piyeslerini beğenmiyordu. Yeteneğini olağanüstü buluyor, ancak dramlarındaki ahlaksal paradokslardan hoşlanmıyordu.

"Bu tuhaf yaratığı herkesin alkışlaması beni korkutuyor. Eğer mümkün olsaydı edebiyattan vazgeçecektim. Çünkü bu vahşi dehanın ürünlerine üstün gelmek mümkün mü? Artık benim hâlim göz önüne getirilsin!.."

Goethe susuyor ve eğitim bakanlığı işleriyle uğraşıyor. Schiller'le ilişkisi resmî ve nazik. Schiller, Roma'dan dönüşü ve *Egmont*'un yayımlanması dolayısıyla bir makale yayımlıyor. Bunda olağanüstü saygıyla ince eleştiriler birbirine karışmıştır. Goethe şahane bir hareketle buna karşılık veriyor ve genç şairin Jena Üniversitesi tarih profesörlüğüne atanmasını sağlıyor. Schiller onun için 1789'da şöyle yazıyor:

"O bende kinle sevgi karışık bir duygu, tıpkı Brutus ile Cassius'un Caesar'a karşı duydukları türden bir duygu uyandırdı."

Goethe şairlikte kendini eşsiz ve tam mutlu hissetmeyince bilginlere ve estetikçilere yöneldi. Roma'daki dostlarını birer birer Weimar'a çekiyor. Niyeti Weimar'ı Almanya'nın Floransa'sı yapmaktır. Gerçekte Goethe kendine yardım edecek ve bilgilerinden yararlanılacak insanları etrafına toplamaktadır. Yıllar sonra Alman kültürüne hediye edeceği "Goethe Akademisi"ni işte böyle kurmaya başlıyor. Çok çalışıyordu. Kendisini görmek isteyen bir dostuna gece on bire kadar ve sabahleyin altıdan itibaren misafir kabul etmeye hazır olduğunu söylüyor.

Davetlere gidiyor, balolara devam ediyor, evine bilgin ve sanatçıları çağırıyor, onlar görkemli ve güzel parkta dolaşır veya oyun oynarlarken, kendisi hanımlarla meşgul oluyordu. Fakat gerçekte tam bir münzeviydi. İçi yapayalnız yaşıyordu. Eserlerinin Alman kamuoyundan gördüğü soğuklukla çevresine karşılık veriyordu.

Özellikle Charlotte von Stein ile ruhsal ilgisi tamamen zayıflamıştı. Bu çekingen, fakat tutkulu kadın onun şahsında romantik bir Cermeni sevmişti. Oysa o Roma'dan bir Latin olarak döndü. Goethe onun için İtalya'daki sanat eserlerini güzel anlatan bir övgü şairinden başka bir şey değildi. Oysa o eski hatıraları dile getiren âşık Goethe'yi arıyordu. O yoktu. Onun içindir ki Madam Stein için Goethe yok demekti. Goethe kendisine kahramanı halk tabakasından bir kızcağız olan *Egmont*'u Roma'dan göndermişti. Şimdi bu dramı anlatan Goethe'yi dalgın bir kulakla dinliyor, uykusuzluklardan, baş ağrılarından söz ediyor ve sonunda ilgisizliği o dereceye varıyordu ki köpeği Lulu'yu oynatmak için başka bir tarafa dönüveriyordu.

Goethe'ye gelince bundan fena hâlde üzütü duyuyor, tekrar ona döndüğü için kızıyor! Her şeyden şikâyetçi, Thüringen'in karanlık göklerine ve yağmurlu havalarına lanet ediyordu. Fakat ruhunda yeni bir bekleyiş rüzgârı esiyordu:

"Evet memnuniyetle size itiraf ediyoruz ki dualarımız,
Günlük ibadetlerimiz yalnız bir tanrıçaya gidiyor.
Adı rastlantıdır
Onu tanımayı öğreniniz-
Kendisini dost, şefkatli ve güzel bileni;
Canlı, çabuk ve kesin davranışlı insanları sever.
O bana bir gün yalnız bir an için göründü:
Esmer bir genç kız şeklindeydi.

Koyu saçları bütün zenginliğiyle alnına düşüyor,
Zarif ve sevimli boynunun etrafında kısa
Bukleler hâlinde büklüm büklüm duruyordu.
Ben onu lazım geldiği gibi tanıdım.
Geçerken tuttum. Benim sineme ve öpüşüme
Pek usta bir eda ile karşılık verdi.
Neydi benim o zamanki mutluluğum?.."

Bir sabah Goethe evinin geniş parkında dolaşıyordu. Roma'dan döneli daha bir ay olmuştu. Bu dizelerde bize anlattığı tanrıçaya benzeyen bir kız kendisine doğru yürüdü. Önünde durdu. Bir reverans yaptıktan sonra ekmeksiz ve ışıksız kalan kardeşi için saygıdeğer bakanın yardımını istedi. Bu Christiane Vulpius'tu. Burada bir küçük yaş karşılaştırması bize çok şey öğretebilir:

Vulpius yirmi üç, Madam Stein kırk altı, Goethe otuz dokuz yaşında...

Tazelik ve gençlikte Madam Stein'ın kızı olacak bir çağda; ruh, kan ve ırk konusunda birbirlerinin tamamen zıddı. İki ay evvel Roma'da bıraktığı kadına, Faustina'ya benziyor. Belki Goethe, Vulpius'un şahsında onu buluyordu. Johanna Schopenhauer bize onu şu kelime ile anlatıyor: Küçük Baküs...

Charlotte von Stein'da tanrısal olan yanlar, siyah gözlerinin akşam garipliğini hatırlatan hüznü, soluk fildişi rengi,

Vulpius'ta tamamen aksineydi. Pembe bir renk, dolgun bedeniyle canlı bir kadın örneğiydi. Goethe onu ızdıraplarını, içsel kargaşasını yıkamak için bir kadeh gibi aldı ve içindeki şarabın nereden çıktığını, kaç yıllık olduğunu sormadan dudaklarına götürüp bir yudumda içti. Çünkü onun bir kadın kişiliğinden çok bir kadına ihtiyacı vardı.

Vulpius'un babası arşivde küçük bir memurdu. Pek az zaman önce fazla içkiden ölmüştü. Ailesini sefalet içinde bırakmıştı. Hayatı kazanmak lazımdı. Şair Bertuch'un moda fabrikasına girdi. Ve orada yapma çiçek üreten bir işçi oldu.

Goethe ona ilk görüşünde evine gelmesini söylemişti. Gerçekten Vulpius oraya geldi. Sonra da sık sık koruyucusunun evine gelmeye başladı. Goethe Roma'da bıraktığı sıcak güneşin hararetini artık derin bir haz içinde tekrar yaşamak imkânını kazanmıştı. Bu ilişki başlangıçta saklı kaldı. Sarayı kuşkulandırmamak, tedbirli olmak lazımdı. İlk zamanlarda randevular sayfiyedeki küçük evde veriliyordu. Günün resmî işler ve ziyaretlerinden sonra şöminede yanan odunların alevlerini seyrederken sevgilisinin gelmesini bekliyordu. Bazen kapıyı aralık bırakıp onu beklerken eli yanağına dayanmış, arzu ve ihtiras içinde sabaha kadar uyanık kaldığı oluyordu. Bazen Vulpius onu böyle bekliyordu. Bir gün koltuğun üstünde genç kız uyuyup kalmıştı. Goethe sessiz adımlarla içeri girdi. Bu masum uyuyuş Goethe'yi büyülemişti. Hemen kalemle bu duruşu ve saf çehresini çizdi. Ve sonra masanın üstüne iki portakal ve birkaç gül koyarak ayaklarının ucunda çıkıp onu kendi hâline bıraktı ve gitti. Bıraktığı portakallar ve güllerin yerine ondan bir "Ağıt" daha alıp götürmüştü.

Weimar gibi sonuçta büyük bir kasabadan ibaret olan küçük bir yerde bu devamlı ilişkinin gizli kalması mümkün değildi. Sarayda yemeklere, davetlere hep geç geliyordu. Karoline Herder'le konuşurken hep bir ev, iyi bir kadın

ve şaraptan söz etmekteydi. Zeki Karoline bu dileklerin altındaki anlamı ancak seziyor, fakat henüz açık bir şey bilmiyordu. Nitekim Madam Stein de aynı durumdaydı. Sarayda durumunu nasıl açıklamalıydı? Madamlara suratı asık duran şair genç kızların yanında bulununca gayet neşeli oluyor, onların ellerini öpüyor, zarif ve kibar nüktelerle onları eğlendiriyor, bir delikanlı çevikliğiyle dans ediyordu. Kürklü paltosu sırtında daima Jena'ya gidiyor, bu da epeyce dedikodu konusu oluyordu. Hiç şüphe yoktu ki bilimsel incelemeler ve araştırmalar onu Jena'ya gitmeye mecbur ediyordu. Üniversitede bilgi sahibi profesörlerden yararlanmak, çalışmaları hakkında onlarla konuşmak onun için bir ihtiyaçtı. Fakat oradayken yalnız bilimle yetinmiyor, eğlencelere de devam ediyordu:

"Çok eğlendim, Lubeda'ya ve Drosendorf'a gittim. Baloda çok dans ettim. Önceki gün .....'da yemekteydim, dün konserde... Sonrası da hep böyle. Görüyorsun ki Jena bana neşeli bir hayat için esin veriyor!.."

O sıralarda bizzat Karl August da şairin bir öğrenci gibi zevk düşkünü olduğunu ve gençleştiğini itiraf etmektedir.

Sonunda Madam Stein sırrı keşfediyor. 1789 Martı'nda Karoline Herder'e derdini açıyor: Evet Goethe uygun olmayan bir ilişkiyle kendini kötü bir duruma sokmuştur. Karoline yiyip içmeyip bu haberi kocasına yazıyor ve şunu da ekliyor:

"Onun değer ve üstün niteliklerinde, kırkına girmiş bir adam bu kadar alçalmamalıydı!.."

Aynı zamanda von Stein, Goethe'yi bulup ona açıkça Christiane'nin ziyaretlerinden söz etti. Bu bir uyarıydı. Aralarındaki dostluğu bu ilişkinin üstünde ve dışında tutacak yerde, "Ya onu, ya beni!" diyerek ikisinden birini seç-

mesini Goethe'ye ihtar ediyordu. Bir soyluyla bir işçi kızı arasında ne garip bir ortaklık! Aşka benzer bir dostluk ve ona bağışladığı soylu sevecenlik, sevgilinin zevkleri üstünde de hak sahibi olmasını gerektirir miydi? Bu yanlış hareket Goethe'ye direnç ve cesaret verdi. Goethe eğer ikisinden birini seçmek zorundaysa Christiane'yi seçecekti ve öyle yaptı.

1789 Haziranı'nın 1'inci günü Charlotte'ye yazdığı mektupta diyor ki:

"O kız kime haksızlık ediyor? O küçük varlığa verdiğim duyguları kim benden isteyebilir? Onunla geçirdiğim saatleri istemeye kimin hakkı vardır?.."

Ve Goethe savunmadan saldırıya geçerek onu haksızlıkla suçluyordu. Oysa Stein, dostunun kendisine yaptığı fedakârlıkları, çocuklarına karşı gösterdiği ve hâlâ göstermekte olduğu dostluğu bir anda unutmuştu.

"Memnuniyetle sana itiraf ederim, şimdiye kadar bana olan davranışlarına artık katlanamıyorum. Konuşmak istediğim zaman bana dudaklarını kapadın. Ve sana en uysal, en söz dinler olduğum zamanlar beni kayıtsızlıkla, ilgisizlikle suçladın. Dostlarımla meşgul olduğum zaman sana karşı soğuk ve ihmalci olduğumu ileri sürerek beni azarladın. Çehremin bütün anlamlarını denetledin. Hareketlerimi ve tavırlarımı takip ettin; beni her zaman kendimi iyi hissetmekten yoksun bıraktın. Böyle hırçın kasıtlarla beni sinirlendirirsen aramızda güven ve açık kalplilik nasıl olur da güçlenebilir ve büyür?"

O durumun açıklanmasını istiyordu. Goethe onun bu arzusunu aktardığımız mektubunda ilk ve son olmak üzere tamamen anlatmış oldu.

Zavallı Madam Stein!.. Bu durum karşısında sakin tavrını biraz daha korumuş ve çok içtiği kahveyle sinirlerini büs-

bütün harap etmemiş olsaydı, bu hastalıklı durum meydana gelmeyecekti. Goethe onu hasta sayıyor ve sağlıklı tarafını ona kapıyordu.

Bu kaba, gönül kırıcı mektuptan sonra şair biraz dinginleşti. Bir hafta sonra ikinci bir mektup yazdı. Bunda ifadesi çok sevecen ve yumuşaktı. Onu sakinleştirmek, darıltmamak için çok alçak gönüllü, hatta alçalan bir üslupla yazıyordu:

"Kendimi mazur göstermek için hiçbir şey söylemiyorum. Sana yalnız küçük bir ricada bulunacağım: Senin için çok sarsıcı olan yeni ilişkimin daha fazla piç olmaması için bana yardım et. Aramızdaki bağ neyse onu olduğu gibi bırak!.. Bana olan güvenini yeniden ver. Bunu doğal bir gözle gör!.. Bu işi sakinlik ve bütün doğruluğu ile anlatmama izin ver!.. Umarım aramızdaki ilişki bütün saflık ve temizliğiyle tekrar kurulacaktır."

Stella'nın yazarı şimdi Fernando'nun rolündeydi. İki kadın arasında her ikisinin de sevgisini korumak istiyordu: Madam Stein'ı salonda, Christiane'yi de mutfakta. Madam Stein buna razı olmadı ve ilişkiyi kesmeyi tercih etti. Uzun yıllar asi bir sessizlik ve sakınımla onun karşısında durdu ve her tarafa dağıttığı *Dido** adlı bir dramda duygularını söyleyerek çeşitli topluluklarda Christiane hakkında en ağır ve acı eleştiriler yaparak yıllar geçirdi.

Sarayda zavallı büyük adam merhamet duyulacak bir insan olarak görülüyordu. Weimar'a bu kadar görkemli bir şekilde döndükten sonra, böyle kaba bir kadının ağına düşeceği hiç tahmin edilebilir miydi? Bedence çok kalın, sadakati şüpheli, içkiye ve eğlenceye eğilimli bir kızla düşüp

* Charlotte von Stein eşinin ölümünden sonra 1794 yılında Kartaca Kraliçesi Dido'yu konu alan bir oyun yazmış, eserde Goethe'nin davranışlarından duyduğu hayal kırıklığını işlerken edebi bir otoportre çizmiştir.

kalkması ne kadar ayıp görülüyordu? Yalnız çorbasını pişirmek, çoraplarını dikmekten başka bir işe yaramayan terbiyesiz, ruhsuz ve öğrenim görmemiş bir kız!..

1790'da Schiller bu satırları yazarken o zamanki dedikoduların aksini tespit etmiş oluyordu:

"Korkarım Goethe bu işi büyük ahmaklıkla sonlandıracak, yaşlı delikanlıların bilinen yazgısını yaşayacak. Metresinin şimdi ondan bir çocuğu var ve fiilen onun evine yerleşmiştir. Birkaç yıl sonra kuvvetle olasıdır ki Goethe bu kadınla evlensin!"

Gerçekten Goethe'nin 25 Aralık 1789'da bir erkek evladı dünyaya geldi. Herder tarafından vaftiz edildi. Karl August babalığı oldu. Şair artık ocağını kurmuştu ve Christiane'yi yasal karısı gibi görmekteydi. "Ben evliyim, yalnız tören yapılmamıştır," diyordu.

Eğer Christiane'ye kayıtsız ve şartsız bağlanmışsa onu sevdiği ve çocuğunun anası olduğu içindi. Diğer yandan çevrenin kötü düşüncelerine karşı korumak, dedikodularına karşı savunmak da bu bağlanmanın sebeplerinden biridir. Şüphesiz Christiane onun düzeyine çıkamazdı, ufku sınırlıydı ve bunun için sarayda resmî bir yeri olup hakarete uğramasın diye tam on sekiz yıl Goethe'nin karısı olarak meydana çıkamadı. Cesur bir kızdı. Söz dinleyen ve şen bir dosttu. Goethe'ye dinginlik ve neşe getirmişti. Goethe onda bir metres, iyi bir ev kadını, işini bilen bir aşçı bulmuştu. Ve onun veremeyeceğinden fazlasını kendisine vermiyordu. Ne olursa olsun onda kendisini tatmin etmişti. Şairlik yönüne gelince Goethe bu kadından esin için bir musa yarattı. *Roma Ağıtları*, *Venedik Yergileri* bu musanın esinledikleridir.

1790 yılının defterine şu satırları yazmıştı:

"Mutlu bir aile bağı *Ağıtlar*'ımı yazmak konusunda bana cesaret ve esin verdi."

Gerçekten özlem içinde bir mutlulukla Roma'nın hatıralarına dalıyor, Faustina'nın hayali Christiane'ninkine karışıyor. Eski zaman şairlerini taklit ediyor. Ve yazdığı beyitler üstünde geçmiş Latin ağıtçıların gölgelerinin dalgalandığını görür gibi oluyordu. Fakat şiirlerine verdiği ateşli ve heyecanlı taraf tamamen kendi şahsi tecrübelerinin canlılığından başka bir şey değildi.

Bu *Ağıtlar*, eski efsaneler, anlamsız kelime gösterişlerinin üstünde birer şaheserdi. Onlarda insani ve gerçek bir eda vardı. Eski zamanlarda yontulmuş mermerlerin hatıraları ve sevilmiş bir bedenin seyri şairin elini uyarmak için birleşen iki kuvvet oluyordu. Fakat kendini tam insani duyguların seline terk ederken güzelliği hiçbir zaman unutmuş değildi. Bu şiirlerde şehvet vardı, aşk zevklerini anlatıyordu. Fakat duyguları ne adileşmiş ne de değerini kaybetmiştir. Duygularının fırtınalı gürültülerini değil, ahenkli hatların güzelliğini, insan bedeninin tanrısal zarafetini dile getiriyordu. Christiane'nin kollarında eski Yunan heykellerini düşünerek, Goethe daima sanatçı ve şair kaldı:

"Güzel bir göğsün şekline bakmak, elimi kalçaların
etrafında gezdirmek,
Aynı zamanda kendimi eğitmek değil midir?
O hâlde ben sadece yontulmuş mermeri iyice anlıyorum,
Onu seyrediyor ve onu kıyaslıyorum demektir.
Dokunan bir gözle görüyor, gören bir elle dokunuyorum.
Eğer sevgilim benden gününün birkaç saatini saklıyorsa
Gecesinin birkaç saatini bana bağışlayarak onu gideriyor.
Her zaman kucaklaşmıyoruz;
Uslu, akıllı konuşuyoruz da!..
Uykusu gelmiştir, onun yanına uzanmış, düşünüyorum.
Çok zaman onun kolları arasında şiirler hayal ediyorum;
Ve yavaşça müzikten anlayan parmağımla,
Onun sırtında
Bir heksametron ölçüsünü sayıyorum."

Bu dizelerin altında sağlıklı, neşeli ve canlı bir bedenin kolları arasında aşkın ona esin verdiği hazların ifadesi sezilmektedir. Bu aşk tamamen insani ve bütün bir aşktı. Bununla birlikte o aşkı anlatan *Ağıtlar* sıradan bir şehvet övgüsü olmaktan çok, güzellik ve doğa için yazılmış birer övgüdür. Onun içindir ki bu özgür şiirleri Venüs'ün çıplaklığındaki saflık ve masumiyet kadar saf ve masum saymakta kendimizi haklı buluruz.

Oğlunun doğumundan birkaç ay sonra, 1790 Martı'nda Roma'dan dönen Düşes Amalia'yı karşılamak için Karl August'un ricası üzerine Venedik'e gitmek zorunda kalmıştı. Onu bu seyahatten memnun sanmayınız. Aksine buna canı sıkılmıştı. Oraya, İtalya'ya artık hangi kuvvet onu çekebilirdi? İtalya artık evindeydi. Arabayla güneye doğru inerken tek düşüncesi evi, çocuğu ve karısıydı.

3 Nisan 1790'da Herder'e şöyle yazıyor:

"Sana birçok şeylerden söz etmeliydim. Ancak bura halkının pisliği hakkında eskisinden daha az hoşgörülü olarak Venedik'e geldiğimi söyleyebilirim. *Ağıtlar*'ım artık tamamlandı. Deyim yerindeyse bu damar artık bende suyunu çekmiştir. Buna karşılık size gerçek hayatın tadını vereceğini umduğum bir yergi kitabı getireceğim."

Hayatın ve kinin tadını!.. Orada toplumun, ikiyüzlülüğün ruhuna verdiği iğrentileri söylemek istiyordu. Weimar'da hiddetini yenmeye ve susmaya mecburdu. Burada ise düşesi beklerken dişlerini biliyordu. Ahlakçılara çatmakla içinde zehirli bir haz duyuyordu!.. Bir gün bir sokak dansözünün yerden fırlayıp ayaklarını havada birbirine vurmasını, başka bir gün Venedikli zamparaların bir kadının arkasından kırıta kırıta gidip söz atmalarını övüyordu.

Düşes geç kaldıkça kalıyordu. Artık Venedik'te fena hâlde canı sıkılmaya başladı. Bir zamanlar özlemini çektiği

güneyin baharı bu defa tatlı meltemleriyle onu hiç de okşamıyordu. Onun bir tek düşüncesi, bir tek derdi vardı: Evine dönmek, orada kendisini bekleyen huzur ve mutluluğa, Christiane ve oğluna kavuşmak!..

Aralarındaki yaradılış ayrılığına rağmen bu iki kıymetli varlığı yine Herder'e emanet etmişti.

"Yola çıkıldı mı insan kaygılı ve duygulu oluyor. Sevgilimi ve çocuğumu yalnız bıraktım. Eğer bir şey olursa Christiane ne yapacağını bilemez; bunu düşündüm. Başı sıkışınca sana başvurmasını kendisine söyledim. Beni affet!.."

Goethe, Herder'in anneye ve çocuğuna gösterdiği özene teşekkür için Mantova'dan şu satırları yazıyordu:

"Onlar beni çok yakından etkiliyorlar. Güçlük çekmeden sana itiraf edebilirim ki Christiane'yi tutkuyla seviyorum."

Epigramlarda aynı duygusunu şöyle ifade ediyordu:

"Bütün musalar bana işaret ediyorlardı,
Fakat ben onlara dikkat etmiyordum.
Çünkü kollarımın arasında sevgilim vardı,
Şimdi onu terk ettim.
Musalar da benim yanıma uğramaz oldular."

Madam Stein'a dört yıl içinde dört yüz mektup yazan Goethe, Christiane'ye bu kadar zamanda ancak bir iki defa yazmak ihtiyacını hissetmişti. Çünkü o her zaman yanındaydı. Ve yanında olmasa da kendisini sanki birlikteymiş gibi hissediyordu. Bir araya gelmelerinden dört yıl sonra ona hitap ediş tarzını şu mektupta pekâlâ görebiliriz:

"Sevilenlerden uzaklaşmak neye yarar? Aziz melek, ben tamamen seninim. Yavrumu kucakla, öp. Onu çok düşü-

nüyorum. Senin etrafında olan her şey, bahçeye diktiğimiz lahanalar bile hatırımdan çıkmıyor. Niçin benim yanımda değilsin? Burada çok geniş yataklar var, evde olduğu gibi şikâyet edemezsin. Ah sevgilim, birlikte olmaktan daha iyi ne olabilir? Birbirimize kavuştuğumuz zaman bunu tekrar etmekten vazgeçmeyelim. Seni düşününce çoğunlukla kıskanç oluyorum. Başka bir insan belki daha çok hoşuna gider diyorum; çünkü kendimden daha girgin, daha zarif pek çok erkek görüyorum. Senin için onlara bakmak lazım değil, seni deli gibi sevdiğim ve senden başka hiçbir şeyden zevk bulmadığım için beni hepsinden daha üstün görmelisin. Senin kalbine sahip olmadıktan sonra gözümde başka neyin kıymeti olabilir? Fakat mademki ona sahibim, onu koruyacağım. Ben de tamamen seninim. İkimiz de birbirimizin kalalım. Çünkü daha iyisini bulamazdık. Sana eziyet verecek bir şey yazdımsa beni bağışla. Senin aşkın benim için o kadar değerlidir ki onu kaybetmekle çok mutsuz olurum. Benim ufak tefek kıskançlıklarımı, kaygılarımı sevgime bağışla. Elbise ile atkı güzel değil mi? Onu iyi kullanabilmen için iyi havalar dilerim."

İşte Goethe kadınına böyle yazıyor, ona böyle hitap ediyordu. Gerçekten en büyük uğraşısı evi ve kadını ile çocuğuydu. Dükün arazisiyle birlikte kendisine hediye ettiği evde tadilat yaptırmış, koleksiyonlarını yerleştirmek ve ziyaretçilerini kabul etmek için gereken eklerle bu evi en mükemmel hâle getirmişti.

Evi istediği gibi idare edebilmek için aldığı maaş yetmiyordu. İtalya'dan döndükten sonra orada yazdığı yazılardan önemli bir kısmını Merkür dergisi için Wieland'a verdi. *Bitkilerin Değişimi* adlı eserini basmak istemeyen yaymcıya yazdığı notlar, Ren sahilinde bıraktığı küçük binek arabasını satın alması için Jakobi'ye gönderdiği iki mektup o sıralarda paraya olan ihtiyacını göstermektedir.

Buna karşılık, gerekince fedakârlıkta ve dostlarına yardımda bulunmaktan da geri kalmıyordu. *Büyük Kophta* adlı eserinin parasını sefalete düşen tanıdık bir aileye vermişti. Bir gün Weimar'dan bir mektup aldı. Eski dostu Merck onu yardıma çağırıyordu. Dükü kefil göstererek Frankfurtlu bir bankacı aracılığıyla gereken parayı kendisine gönderdi. Yirmi yıllık dostluktan sonra uğradığı manevi dengesizliğini gördüğü bu sevgili arkadaşının kendisine siz diye hitap etmesi üzerine yazdığı mektupta şöyle diyor:

"Izdırabını bana yaz, bana bırak... Beni rahatsız edeceğim diye korkma!"

Bundan sonra tam iki yıl mektuplaşmadılar. Bir gün Merck hesaplarını kontrol etti. İflas etmek üzere olduğuna inanarak bir revolver kurşunuyla kendini öldürdü. Zavallı Merck! Fakat Goethe'den hiçbir ses çıkmadı. Bununla birlikte onu her zaman hatırladı. En yaşlı zamanlarında bile bu harikulade zeki dostunun feci sonunu ciddiyetle ve merhametle hep tekrarladı.

Annesine gelince, Goethe onu Weimar'a geldikten sonra yaptığı Frankfurt seyahatinde görmüş ve tam kırk üç yaşına gelinceye kadar görmemişti. Aradan on üç yıl geçmiş oluyordu. Ona mektup yazıyor ve yirmi yıldan beri davet etmediği Weimar'a gelmek istediği hâlde bu gelişini doğru bulmadığı annesini –Frankfurt'un savaş tehdidi altında olduğunu görünce– ısrarla evine davet ediyordu. Fakat annesi evinde kalmayı tercih etti ve gelmedi.

***

Bu yalnızlık yıllarında Goethe'nin en önemli uğraşılarından biri de bilimsel araştırmalardır. Bunda da arama tarzı kendine özgü bir yöntem gösteriyor: Daima genel yasaya

ulaşmak. Bunun için yaptığı gözlemlere dayanarak bir varsayım oluşturmak istiyor.

"Bu görüş tarzının daima içsel bir tarafı vardır. Bütün içinde açıklaması mümkün, ispatı imkansız, ancak çözümlemeyle onu araştırmak mümkün; fakat tam bir sonuç elde edilemiyor."

Ancak bilgin Goethe çok sabırlıdır ve çok dikkatli hareket eder. Doğanın bütün sebepleri keşfetmesine uygun olmadığını gayet iyi biliyor:

"Gözlem ve tecrübelerimde daha çok doğanın istediklerine uyarak hareket ediyorum. Erekliliğin araştırılması ve 'niçin' sorunu kesinlikle bilimsel değildir. 'Nasıl' meselesi daha sonuç verici görünüyor. Çünkü, 'Nasıl olmuş da öküzde boynuz olmuş?' diye sorsam, bu mesele beni öküzün yapısını incelemeye yöneltir ve aynı zamanda kurdun neden boynuzsuz olduğunu ve böyle kalacağını bana öğretir."

Onun doğa karşısındaki durumu çok alçak gönüllüydü. Siyasette olduğu gibi bilimde de baskıcı ve davacı. Mücadeleci görünmüyordu. Sistem kurmak arzu ve iddiası yoktu. Tıpkı bir gezgin gibi belirli bir yeri keşfetmek değil, –Kristof Kolomb gibi– belki rastlaması olası bilinmeyen ülkeleri yine rastlantı eseri bulmak için enginlere açılmıştı.

Bitki dünyasında yaptığı inceleme sonucunda yaprakla çanak, çanakla erkeklik organı arasındaki değişimi keşfediyor ve bu keşif ile bitkilerde asıl organın yaprak olduğunu, yaprağın diğer şekilleri almaya her zaman yeteneği bulunduğunu anlıyordu. Bu buluş değişim yasasına dayalı bir botanik kurma imkânını ona aşılamış oluyordu. Aynı yasayı bütün varlıkları içine alacak şekilde genişletiyordu:

"Bu yasanın esasında zorunluluk vardır. Bütün varlıklar ona tabidir. Onun ölçeğinden dışarı çıkamazlar. Herhangi

bir parçası, diğeri azalmadan çoğalamaz ve diğeri ortadan kalkmadan tam bir başarı sağlayamaz."

Dikkat edilirse bu sözlerde daha sonra kurulacak olan enerjetizmin ilkesi vardır.

Goethe'den sonra ilk araştırmacı da onu okumadan, onun bu konudaki düşüncelerini bilmeden, değişim düşüncesini başka bir yoldan bulmuş diğer bir yazardır: Goethe'nin başka bir keşfini sağlamlaştıracak olan Charles Darwin'in dedesi Erasmus Darwin.

Goethe hayvanlar dünyasında da bitkilerde olduğu gibi cinsler arası yakınlık ve ilişki aramıştır. Çene kemikleri arasındaki kemiği (os intermaxillary) bulmak suretiyle uzun bir zaman içinde değişime uğrayan kafatasının ilkel biçimine ulaşmak istemişti. O dönemin bilginleri çeşitli bitkiler ve hayvanlar arasında daima fark ararken, Goethe bunlar arasında ortak ve benzer noktaları bulup çıkarmak istiyordu. İşte Goethe harikulade zekâsı ve sezgisiyle Darwin'den yetmiş yıl önce değişim düşüncesini bu yoldan yürümek suretiyle açıklayabilmiştir.

Diğer taraftan "Renk Kuramı" da dikkati çekmeye layık bir araştırmadır. Newton'un renk kuramını Goethe kabul etmiyordu. Newton gözdeki renk izlenimini ancak başka başka ışıkların meydana getirdiğini iddia ediyordu. Bu çeşitli ışıklar karışık renkleri meydana getiriyordu. Cisimler ancak renklerin ortaya çıkışına aracı oluyorlardı. Renkler gerçekte ışıktan başka bir şey değildi. Nitekim bir prizma ışığı kendindeki köşelere göre kırmıyor muydu?

O zamanlar unutulmuş olan bu kuramı Goethe birçok fizikçiye tekrar ettirdi. Onu iyi anlamıştı. Fakat Goethe'ye göre beyaz renk çeşitli renklerin birleşmesinden olamazdı. Bütün fizikçiler Newton'un bakış açısına katıldığı hâlde Goethe buna beyaz renk sorunundan dolayı karşıttı.

Ona göre bütün renkler beyaz renkten daha koyudurlar; gölgeyle ve karanlıkla ilgileri vardır. Fakat ışıkla gölge

doğrudan doğruya birleşince gümüşi renk ortaya çıkar. Lazımdır ki renkler bu ışıkla bu gölgenin başka bir şekilde birleşmesinden ileri gelsin. Renk ışıktan daha fazla bir şeydir. Işık renk verebilmek için gölge ile karışmalıdır.

Goethe bu kuramıyla bilimsel bir hata yapıyordu. Fakat bu hata bir gerçekten, yani kendi ruhundan çıkıyordu. Rengi ışıkla gölgenin kaynaşması hâlinde görüşü zıtlıklardan oluşan ruhunun fizik dünyasındaki yansımasından başka bir şey değildi. Işığı kutsal sayıyordu. Hayatın bütün görünümlerinin ışığın içinde bulunduğunu düşünüyordu. Onda kendi tanrısallığını seyrediyordu diyebiliriz. Onun içindir ki bu hatalı bakış açısında ısrar etti. Goethe doğayı bile kendini anlamak için incelemişti.

Bundan dolayı kişisel yöntemiyle birçok önemli gerçeği keşfettiği gibi bu türden hatalara da düştü.

***

Aynı yıl Goethe büyük bir olayın huzurundadır. Eski devlet şekillerinin alışıldık mevsimlerini geçiren bağları üstünde büyük bir fırtına var!.. Fransa'da Büyük İhtilal parlamıştır!..

"Fransa'nın keder verici talihi büyükleri düşünmeye
yöneltiyor.
Bununla birlikte küçükleri de derin derin düşünmeye
zorlamaktadır.
Büyükler yıkılıyor.
Fakat halkı halka karşı kim koruyacak?
Halk kendi zorbasını yine kendi arasında buldu!.."

Goethe halk kitlesini seviyordu. Düke bu konuda çok şeyler söylemiş ve halkın huzur ve mutluluğunu koruyucusuna karşı savunmuştu. Weimar'da vergilerin indirilmesi,

saray giderlerinin azaltılması için çok çalışmamış mıydı ve bu gayret halk için değil miydi? Fakat halka karşı beslediği sevginin üstünde düzen ve düzenliliği seviyordu. Onun içindir ki ihtilalin kazandığı ilk başarılar onu memnun etmedi. Bu zincirlerini koparmış olan özgürlük, acaba kendi kendisini parçalamayacak mıydı? Yeni çağı ve bu yeni sosyal değişimi Schiller, Klopstock, Wordsword gibi selamlamıyor, ılımlı olmayan bir bekleyişle olayların sonunu gözlüyordu. Bilimsel inceleme ve araştırmaları onu evrim düşüncesine daha çok inandırmaktaydı. Gelişme kavramını ağır ve devamlı bir değişim şeklinde anlıyordu. Atlamaları, toplumların geçirdiği bunalımlar diye yorumluyordu. Yunan hayatının onun ruhuna aşıladığı ülkü, kendisini ahenkten zevk almaya zorluyordu. Onun gözünde düzensizlik, bulanıklık, toplumdaki karışıklık bir haksızlık ve adaletsizlikten başka bir şey değildi. Hükümette bulunarak, yönetici konumunda yer alarak bunu tecrübe etmişti. İktidar makamındaki tecrübesi yönetenlerin kendi hakkından vazgeçmeyi bilmeleri gerektiğini, demagogların felaket ve baskı getirecekleri kanısını edinmesine yol açmıştı. *Venedik Yergileri*'nde soyluluk ve ruhbanlık hakkındaki alaylarının yanında isyancı ruhlar için de şu acı eleştirilerde bulunmuştu:

"Özgürlük havarileri benim gözümde her zaman
nefretliktir;
Her biri ancak kendi keyfine uyanı aramaktadır.
Halkı kurtarmak istiyor musun, önce ona
boyun eğdirmeye kalkış.
Ne kadar tehlikeli olduğunu bilmek arzusunda mısın,
dene."

Bu düşüncelere Goethe'nin bir burjuva, bir mülk sahibi olduğunu da eklerseniz, ihtilal hakkındaki kanısı kendiliğinden meydana çıkar. Onun bir tek arzusu vardı: Christiane

ve çocuğunun yanında, yazılarıyla koleksiyonları arasında zamanını bölerek rahatça yaşamak. Fransa'daki bu ani değişim Avrupa'ya yayılmak eğilimi gösteriyordu. Bu Goethe için hoş görülecek bir durum değildi.

Karl August'a gelince o tamamen Goethe'nin aksine Avusturya ile kılıç sallayan büyük siyaset işlerine karışmak istiyor, kendini Prusya ordusunun generali olarak tayin ettiriyor, Friedrich Wilhelm'in Silezya'daki ordugâhına Venedik'ten yeni dönen şairi de sürüklüyordu. Goethe bundan yakasını kurtarmak ve kendi başına sakin kalmak niyetindeydi. Onun için sobasının yanında *Torquato Tasso*'yu bitirmek en büyük isteğiydi.

Fakat kader onun bu düşüncesini uygulamasına engel oluyordu. Bütün Avrupa ihtilalci Fransa'ya karşı silaha sarılmış ve Prusya da sahneye katılmıştı. Dük bir zırhlı süvari alayının başında sınıra hareket ediyordu. Goethe'yi yanına aldı. Fransa'yla savaş başlıyordu.

XI

Goethe Valmy Savaşı'nda

"Bir haksızlık yapılmasını bir düzensizliğin hoşgörüyle karşılanmasına tercih ederim. Bu düşünce benim iliklerime kadar işlemiştir."

Goethe

Goethe 1792 Ağustosu'nun başlarındaydı, dört atlı bir arabaya binmiş, yanında ışık ve renk kuramlarına ait notları, yazmak için tüy ve resim yapmak için kurşun kalemi, sarsıla sarsıla gidiyordu. İlk durağı Frankfurt oldu. On üç yıllık bir ayrılıktan sonra annesini gördü. Ondan herkese gösterdiği sevecenliği biraz da Christiane için göstermesini rica etti. Bu sevimli kadın büyükanne olduğu için memnundu. Christiane'nin oğluna hayat arkadaşı olmasını kabul ediyordu. Ve ona güzel bir rop ile o dönemin modasına göre çok şık bir tuvalet gönderdi. Bu hoşgörü ve sevgi şairi çok duygulandırmıştı. Bu durum ona acı acı Weimar'ı hatırlattı. "İnsan birlikte yaşarken mutluluğunun değerini bilemiyor," diyordu. Ne oldu da sakin yuvasını, sevimli inziva köşesini terk etti? Eliyle düzelttiği bahçesini, Christiane'yle birlikte diktiği lahanaları, artık kendi malikânesi

olan evinin Roma'da dost olduğu ressam Henri Meyer tarafından düzenlenen kısımlarını düşündü. Daha ilk ayrılık aşamasında özlem yüreğini yakmaya başlamıştı. Fakat olaylar birbirini kovalıyordu. Goethe Frankfurt'a geldiği zaman Fransa, ihtilali tehdit eden Prusya ve Avusturya orduları başkomutanı Brunswick'e 10 Ağustos ihtilaliyle karşılık vermişti. Bu yalnız XIV. Louis'nin düşüşü değil, Fransa'da krallığın düşmesiydi. Prusya Kralı II. Friedrich Avusturya İmparatoru II. Leopold ile 27 Ağustos 1791'de görüşmüş ve ihtilalin kendi memleketlerine de yayılması olasılığıyla Fransa Krallığı'nı kurtarmak gerektiğini daha o zaman kararlaştırmışlardı. XVI. Louis de onları sözden işe yöneltmek için çok çalışmıştı. Avusturya İmparatoru barış istiyordu. Fakat ölümü üzerine oğlu François yerine geçmişti. Yirmi dört yaşındaki bu genç imparator savaşa taraftar oldu ve böylece Fransa Krallığı'nı kurtarmak için Prusya ve Avusturya askeriyle Fransız mültecilerden oluşan seksen bin kişilik bir ordu Fransız topraklarını işgale başladı.

Goethe yolda hep memnuniyet verici haberler alıyordu. Mainz'da iki güzel mülteciyle yemek yedi. Bunlardan biri Orleans Dükü'nün metresi, diğeri Prens Condé'nin dostu Monaco Prensesi'ydi. Her ikisi de Paris'e gireceklerine çoktan inanmışlardı. Mainz'la Trier arasında Fransız soylularının eşyalarını taşıyan kocaman arabalar yolu kaplamıştı.

Aristokrat madamları kocalarını yaya olarak takip ediyorlardı. Özellikle Lüksemburg yakınlarında gördüğü St. Louis şövalyelerinin hâli şairi derin hayretlere düşürmüştü. Bunların ne seyisleri, ne uşakları vardı. Hayvanlarını sulamaya kendileri götürüyorlardı. Fakat ordugâhlarının çevresinde bu askerî basitlikleriyle zıtlık oluşturan görkemli arabaları ve savaş araçlarıyla silahları şairin gözlerini kamaştırmıştı. Onlar da kadınları, metresleri ve çocuklarıyla savaşa katılıyorlardı. Bütün yüzlerde hep güven ve zafer umudu parlıyordu.

Goethe 27 Ağustos'ta Longwy'e geldiği zaman orada Prusya ordusunu bulmuştu. Bu manzaradan şair herhâlde pek memnun oldu. Hava çok kötüydü. Yağmur bardaktan boşanır gibi yağıyor ve yerde seller akıyordu. Çamur olmuş topraklara hayvanlar ve arabalar saplanıp kalıyordu. Arabası bu çadır ormanı içinde güç bela bir yol bulabildi. Herkes yağmurdan korunmak için çadır altına sığınmıştı. Sel ağızları tıkanmış, hayvan bağırsakları, kemikler, tamamen ıslak ve berbat bir hâlde bulunan yataklara kadar girmişti. Goethe'yi iki zırhlı süvari ordugâhın ilerisine kadar götürdü. Dükün çadırına kadar gelmişti. Sessizce meşin kapıdan girdi ve kayboldu. Şairin maneviyatı ilk kırıklığa uğramıştı.

İki gün sonra ordugâh kalkmış ve çamurlar içerisinde yol almaya başlamıştı. Weimar alayı ileri kolu oluşturuyordu. Goethe'nin arabası yürüyüş kolunun en önünde gidiyordu. Uzakta Thionville'deki Avusturyalılarla mültecilerin top seslerini işitiyor ve bunların başarısı için kalpten dualar ediyorlardı. İktidarı kaybeden prenslerin yanında başka bir şair, bir gün şöhreti dünyayı tutacak genç bir yazar vardı: Başında kral bayrağı, 7. Bröton birliğinde görev alan Şövalye Chateaubriand.

Verdun üzerine gidiyorlardı. Yavaş yavaş yollar kuruyor ve Goethe arabasını bırakıp ata biniyordu. Yürüyüş kolu güneydoğuya doğru kıvrılıyordu. Arrancy, Châtillon L'abbaye, Mangiennes, Pillon, Damvillers, Wavrille, Ormont, Samogneux... Zaman zaman bir tepenin üstünde Prusya Kralı veya Dük Brunswick görünüyorlardı. Bu görünüş iki yansıyan kuyruklu yıldızın bir an görünüp sonra kaybolusuna benziyordu. Şef hangisiydi? Emir ve komutada birlik nerede?.. Düşünceleri kaygıya düşüren buydu!..

Yürüyüş kolu akşamları durunca Goethe dükün sofrasındaki yemeğe katılıyordu. Orada bulunanlardan biri aktarıyor:

Şair yemekte çok canlı ve iyiliksever bir dille görüşüyordu. Bir gün topçu subaylarının önünde top yerleştirmeye ilişkin görüşler bildirmeye başladı. Bu uzun süren sözler, oradaki subaylardan birinin biraz sert cevabıyla sona erdi. Subay onun bu konuda uzmanlığı olmadığını, bilmediği şeyden söz etmemesi gerektiğini söyledi.

Yürüyüş ağır ve düzenli olarak devam ediyordu. Gök bulutlu, hava karanlık. Yolda bir köylü esir ediliyor. Düşman hakkında bilgi alınıyor. Silahlı bir adam yakalanıyor. Beygirleri kocaman bir araba savaş ganimeti olarak ele geçiriliyor. Tentesinin altında güzel bir kaçak kadın ağlıyor. Bütün bunlar içinde Goethe'yi en çok etkileyen manzara, koyunları alınan çobanların üzgün hâlleri ve varlıklarının anlamı kalmamış gibi ölgün, bitkin, dağılan sürülerini yaşlı gözlerle seyredişleriydi. Fransa Kralı'na yardıma gelen Prusyalılar uyruklarının koyunlarını kesip yiyerek bu cömert yardımın ücretini halktan çıkarıyorlardı.

30 Ağustos 1792'de ordu Verdun'e geldi, ön kuvvetler Saint Michel tepelerinde bulunuyordu. Weimar Dükü, Prusya Kralı'nın emrini kaleye götürecek olan subayını ona takdim etmek üzere çadırının perdesini araladığı zaman Goethe henüz yataktan kalkmamıştı. Boşuna bir girişim!.. Komutan Beaurepaire'in yapılan öneriyi reddetmesi üzerine bataryalar korkunç gürlemelerle konuşmaya başladılar. Fakat şair bu ateşli konuşmayı dalgın dinliyor ve seyrediyordu. Bir kısım askerler durgun suda balık avlamakla meşgulken yıkılan bir duvarın birdenbire suya yuvarlanması, o düşme ile suyun fışkırması ve ortaya çıkan tayfın renkleri onun dikkatini çekmişti. Bu olay onun ışık konusundaki merakını uyarmış ve ona bombardımanı unutturmuştu. Goethe gölgelerin yerlere koyu hatlar çizdiği karanlık gecede Prens Reuss'la bir bahçenin duvarı arkasında kırılma konusu üzerine tartışıyordu.

Birkaç gün sonra Verdun halkının ileri gelenleri, mal mülk sahipleri şehirde çıkan yangından çekinerek Komutan

Beaurepaire'i şehri teslim için zorladılar. Komutan bu utandırıcı durum meydana geldikten sonra yaşamanın mümkün olmayacağını düşünerek beyninin yandığını hissediyordu. Fransa'da vatansever ve cumhuriyetçi insanlar bitmemişti. Mülteciler ihtilale karşı birleşen kuvvetleri boş yere aldatmış olacaklardı. Çünkü şehir kendilerine karşı koymadan kol açıp kabul etmiyordu. Acaba Sans-Culottes hep birden onların tarafına kolayca geçecek miydi? On, on iki genç kız, beyaz elbiseler giyip Prusya Kralı hazretlerine çiçek ve meyve takdim edebilir ve ordusunu şehre davet edebilirdi. Bunun birçok yerlerde örneği görülen zayıf insanlar tarafından yaptırılmış gösterilerden başka ne anlamı vardı? Ne olursa olsun ihtilal askerlerinin kahramanlığı bozulmuş değildi. Goethe onlardan bize bir örnek veriyor: Bir piyade, Prusya askerleri üzerine ateş etmiştir; yakalanıyor, düşmanlarının elinde hayatta kalmamak için kendisini Meuse Nehri'ne atıp intihar ediyor.

II. Friedrich Wilhelm genel karargâhını Gloria Şatosu'na kurmuş. Dük Brunswick Regret kasabasına, Weimar birliği de Jardin Fontain'e yerleşmişlerdi. Goethe yerlilerden birinin evinde misafir oldu, kendisine büyük bir nezaket ve saygıyla davranıldı. Fakat ev sahibi ordu hareket edip Goethe evi terke mecbur olduğu gün hizmetçisine Paris'te bulunan kız kardeşine teslim edilmek üzere bir mektup verdi. Ve bu ricaya şu sözleri de eklemekten çekinmedi: "Hoş Paris'e kadar gidemeyeceksiniz ya..."

Adamın hakkı vardı. Fakat bu kolay işgalle sarhoş olup Paris'e de aynı kolaylıkla gireceklerini ummakta müttefikler de haksız sayılamazdı. Nitekim Goethe, Christiane'ye bir hasırlı likörle Verdun şekerlemesi yolladı ve ulaşacakları Paris'ten ne isterse kendisine göndereceğini yazdı. Dükün sofrasında bulunan komutan ve subaylarla durumu konuşan Goethe'nin arkadaşlarının kanısına katılmaması nasıl mümkün olurdu? Sedan yakınlarındaki Dumouriez'nin ordusuyla Metz'ten geçen Kellerman'ın ordusu arasında geç-

meyi başarmamışlar mıydı? Champagne'ya doğru gidilmiyor muydu? Seksen bin kişilik müttefikler ordusu karşısında otuz bin kişi ile Dumouriez ne yapabilirdi? Elbette Paris yolunu onlara kapayamayacaktı. Büyük Friedrich'in eski arkadaşı, zafer ve çalışma tarzında vârisi olan Brunswick'le onu kıyaslamak mümkün müydü? Fakat unutmamalıydı; Brunswick altmış yaşında yaşlı bir subay, yönetim ve inceleme adamı, askerden çok diplomattı. Baş olarak şimdiye kadar böyle önemli bir kuvvete komuta etmiş değildi.

11 Eylül'de güneydoğuya doğru hareket başladı. Prusya Kralı, Gloria'dan atla, kaputsuz yola çıkmıştı. Fakat yağmur pek şiddetli yağıyordu. İhtiyar bir mültecinin kralı taklit etmelerini söylemesi üzerine ihtilalden kaçmış olan bütün Fransız prensleri paltolarını çıkardılar, yağmur iliklerine kadar geçti. Ordu Meuse ile L'Orne Nehri arasında yavaş yavaş ilerliyordu. Landres'da esrarengiz ve tehlikeli bir engel orduyu durdurdu. Burada kalındı. Kararsızlıkla çamurlar arasında dört gün kaybedildi. Dumouriez, ormanların arkasında ordusunun başında ve bunların karşısındaydı. Ne yapılacaktı?

Sağanak ateşleri söndürüyor, rüzgâr çadırları direklerinden sarsıyordu. Fakat bir asker arabasının içinde bir ışık titreye titreye yanmaktaydı. Burası Goethe'nin yürüyen evidir; uyumamış, çalışıyordu. Şöyle diyordu: "Mutludur o insan ki kalbini soylu bir tutku doldurmaktadır." Gerçekten ışık konusu üzerine özel kâtibine düşündüklerini söyleyip yazdırıyordu. İleride savaş anılarını kaydederken şöyle diyecektir:

"Kötü havaların izleri silinmemiş olan bu kâğıtları hâlâ saklamaktayım. Ve girdiğim bu çetin yolda yaptığım gerçek araştırmaları hâlâ saklıyorum."

Bütün bu çalışmaları Goethe'nin en ileri hatlarda beygir sırtında günler geçirmesine engel olmuyordu. 14 Eylül'de

top sesleri duyulmaya başlamıştı. İleri karakollarda gezerken Prusya Prensi Louis Ferdinand'a rast geldi. Ve fazla atak gördüğü prense kendini sakınmasını öğütledi. Bu top seslerinin anlamı neydi? Bu pek çabuk öğrenildi. Avusturyalılar düşman ordusunun bir kısmını zorlamışlar, ordusu ikiye ayrılmış olan Dumouriez Fransız Thermopylae geçidini terk etmiş, 15, 16 geceleri Sainte-Menehould'e çekiliyordu. Kafasında başka bir manevra, başka bir düzene geçme hilesi dolaşıyordu. Paris'i kapamaya çalışmayacak, Prusya ordusunu Avusturyalılardan ayıracak ve kendisi Kellerman ordusuyla birleşip elli bin kişilik bir kuvvetle Prusyalıları savaşa zorlayacaktı.

Gerçekten Dumouriez, Valmy sırtlarında savaş düzeni aldı. Prusya Kralı bu manevra karşısında Avusturyalıları beklemeden yalandan yer değiştirmiş olan ihtilal ordusunu takip etmişti. 20 Eylül'de Brunswick'in komuta ettiği ordu savaş düzeni aldı. Weimar alayı güneydoğu yönünde Châlons – Sainte-Menehould şosesini tırısla gidip tutacaktı. Ve Goethe atla alayı takip ediyordu. Yağmur askerlerin suratını kırbaçlıyordu. Pek az zaman sonra top düellosu başladı, Prusya süvarilerinin beyaz harmanileri atların yelelerine paralel uçuyordu. Sonuç Prusyalıların yararına olmadı. Doğal olarak Goethe Karl August'un yer aldığı bir savaşın olumsuz noktalarını açıklayamaz ve anlatamazdı. Sonuçları sessiz geçmek şartıyla Valmy Savaşı'nın mükemmel bir tasvirini *Fransa Savaşı* adlı eserde buluyoruz.

"Güllelerin on ikisi bir arada süvarilerimizin önüne düşüyordu. Bereket versin ıslak topraklara battığı için patlamıyordu. Ancak çamurlar insanların üzerine sıçrıyor, usta biniciler tarafından dizginleri idare edilen atlar gürültüyle nefes alıyor ve kişniyorlardı. Bütün bu büyük kitle ne birbirinden ayrılıyor, ne birbirine karışıyor; tam anlamıyla dalgalanıyordu. Süvari bölüğünün ilk safında bayrak, onu

sımsıkı tutan ve sabırsız atının tepinmeleriyle sarsılan güzel bir delikanlının elinde sallanıyordu."

Saat on bire doğru sis hafiflemişti. Brunswick'in komuta ettiği Prusya piyade birlikleri saldırı düzeni aldılar. Düzgün, fakat yavaş, sanki bir geçit töreni yapıyormuş gibi topçu ateşi altında Fransız hatlarına doğru ilerlemeye başladılar. Bu düzenli ve inatçı ilerleme, barut dumanları ve topların korkunç sesinin Fransız gönüllüleri üzerinde heyecan verici etkisi oluyordu. Bu hâli gören Fransız komutanı Kellermann, Valmy değirmeni yakınlarından iki batarya hareket ettirdi. Ve kendisi de öne geçerek, üç renkli ihtilal bayrağının simgesini taşıyan şapkasını kılıncının ucuna takarak, "Yaşasın millet!.." diye bağırdı. Müthiş bir yankı Fransız ordusunu temelinden sarsmıştı: "Yaşasın millet!.."

Cumhuriyetin acemi askerleri, Prusya Kralı'nın talimli askerlerini süngü ile geriletiyordu. Topçu ateşi akşama kadar devam etti. Goethe anlatıyor:

"Öğleden sonra bire kadar kısa bir durmanın ardından ateş iki kat şiddetlendi. Toprak gerçekten sarsılıyordu. Oysa durumda en küçük bir değişme yoktu. Hiç kimse ne olacağını bilmiyordu."

Bu müthiş hengâme içinde kendine sahip olduğunu ve ruhunun gücünü anlamak istiyordu. Top sıtmasından söz edildiğini işitmişti. Acaba bu hastalığa uğrayacak mıydı? Baş dönmelerinden kurtulmak için Strasbourg Kulesi'ne çıktığı gibi savaş alanında buna benzer bir denemeye karar verdi, atını sürdü. Gülleler oraya buraya, çok yakınlarına düşüyordu. Yıkılmış evler, yanmış ocaklar görüyor, sanki külleri sıcak bir harabeden geçiyordu. Bir fırın sıcaklığı onu sarmıştı. Kendini dinliyordu; ne nabzında fazla bir ateş, ne kalbinde alışılanın dışında bir heyecan var!... Sakindir ve kendine tamamen hâkimdir.

Artık gece oluyor, ordular teması kesmiştir. Sonuçta Prusya ordusu başarısız bir saldırı yapmış bulunuyor. Geri çekilme kesin, çehrelerde kara bir gölge var. Subaylar toplanmış, savaş hakkında görüşüyorlardı. Durum hakkında Goethe'nin düşüncesini sordular. Aldıkları cevap orada bulunanların kolay anlamayacakları bir gerçeği ifade ediyordu:

"Bu yer ve bugün, insanlığın tarihinde yeni bir çağa başlangıç oluyor. Diyebilirsiniz ki, 'Ben de oradaydım!..'"

Savaşta çok kayıp verilmemişti. Fakat onun hesaba gelmez neticelerini Goethe çok açık görüyordu; seziyordu ki yaşlı Avrupa yenisinin önünde silahlarını aşağıya indiriyordu.

Uzatmayalım, çekilme başladı. 29 Eylül'de Prusya ordusu Tourbe, Saint Lean, Laval, Wargemoulin yoluyla dönüyordu. Goethe at üstündeydi.

L'aisne üstündeki çifte köprüye geldiler. Topçu, piyade, süvari kolları neşesiz bir yürüyüşle dönüşteydiler. Veliaht ile Prens Ferdinand, Goethe'nin yanında mola verdiler ve onun mercimekten ibaret olan yemeğine ortak oldular.

İleride, arkasında kurmay başkanı, kralın gitmekte olduğu görülüyordu; köprünün önünde bir süre durdu. Kendini toplamak, bir kere daha kendini yoklamak istiyormuş gibiydi. Fakat yürüyen birliklerini takip etmekten başka bir şey yapamadı. Öbür köprüden Brunswick göründü. O da bir kararsızlık duraklamasından sonra köprüyü geçti.

Bu çekilme ve başarısızlığın itirafından başka ne olabilirdi? Yağmur çok yağıyordu. Atların ayakları çamurdan çıkamayacak bir hâle gelmişti. Ağırlıkların ve arabaların bir kısmını terke mecbur oldular. Acaba bırakılan arabaların içinde Goethe'ninki de var mıydı, orada bıraktığı el yazıları ne olacaktı? Meuse Nehri'nin sol kıyısına güç bela gelebildiler.

"Dük Brunswick'in bize yaklaştığını söyledikleri zaman, biz en batak sahada bulunuyorduk. Durduk ve kendisini saygıyla selamladık. O da tam bizim yanımızda durdu ve bana dedi ki:

'Sizi bu tatsız hâlde gördüğüm için canım çok sıkıldı. Fakat kendimi talihli saymalıyım. Çünkü aydın ve sözüne güvenilir bir tanık daha yenildiğimizi, fakat bu yenilginin düşman tarafından değil, etkenler ve araçlarımız yüzünden meydana geldiğini ortaya koyacaktır.'"

Ne altta yatacak bir ot minderi, ne üstte barınacak bir çatı. Hep yağmur altında ve çamur üstünde yürüyorlardı. Dizanteri salgın bir hal almıştı. Karl August hizmetçisini hasta olduğu için Verdun'e yolluyordu. Goethe'yi de onunla birlikte gitmesi için ikna etmişti. Yolda Goethe arabasını buldu. Ve gruptan ayrılmasının en büyük kazancı bu oldu.

Yolda at ölüleri ve çamurlardan arabalar bir türlü yol alamıyordu. Açlık bu yürekler acısı durumu büsbütün artırıyordu. Etain şehrinin meydanında askerler, yaralılar, mülteciler, yük arabaları yığılmış bir hâldeydi. Yatacak bir yer bulmak mümkün değildi. Fakat her işte olduğu gibi bunda da rastlantı Goethe'yi kralın kayınbiraderiyle karşılaştırdı. Onda sucuk ve beyaz ekmek vardı. Fakat bu değerli eşyanın yanında hayvanları zorla alınmış köylülerin dilekçeleri de bulunuyordu.

Goethe kralın kayınbiraderi sayesinde yatacak bir yer, yiyecek bir şey bulmuştu... Odadaki aynaya gözü ilişti: Zayıf, yorgun, karmakarışık bir yüz! Haftalardan beri tarayamadığı saçları omuzlarına kadar düşüyordu. En küçük bir itina görmeden uzamış olan sakalı zayıflamış çehresine sert ve soluk bir anlam veriyordu.

Buradan geçtiğinin üçüncü günü, 16 Ekim'de bir mülteci çukurları dolduran çamurların içinde Longwy'den Arlon'a acınacak bir hâlde yol almaktaydı.

Thionville'de yaralanmış, üstelik çiçek hastalığına tutulmuş, ateşler içinde yanan bu mülteci Şövalye Chauteaubriand'dı. Goethe'nin ona göre daha rahat ve daha mutlu olan durumunda onunkini belirleyen talih hiç de *Werther* ve *René* yazarlarına adil ve haklı davranmamıştı.

Biri yolun kenarında, iki tarafında koltuk değnekleri, *Atala*'nın karalamaları koynunda, ellerini ölülere uzatarak onlardan bile yardım beklerken, diğeri Lüksemburg'da güzel bir odada bavulunu açmış, *Renk Kuramı*'na ait kâğıtları bulup çıkarıyordu. Biri can çekişmenin soğuk titremelerini, diğeri bir kâbustan kurtulmanın zevkini hissediyordu.

Sonunda Goethe, Trier'e geldi. Burada Karl August'a rastlayacaktı. Fakat orada kendisini haberlerin en kötüsü bekliyordu. Fransız ordusu Mainz ve Frankfurt'u işgal etmişti. Weimar'a gelebilmeleri için kuzeyden uzun bir yolu katetmek gerekiyordu. Koblenz'de bir kayık ayarladı. Ren'i takip ederek Düsseldorf'a geldi. Burada eski dostu Jakobi'yi görecekti. Fakat yazık ki daha önce birbirleriyle buluştukları zaman duydukları heyecan ve sevinci hissedemediler. Pempelfort çevresini ihtilalci ve cumhuriyetçi düşünceler ele geçirmişti; Jakobi'nin Hristiyanlık hakkındaki düşünceleri Goethe'nin pagan ve dinle ilgisiz görüşleriyle tam bir zıtlık oluşturmuştur. Goethe eski dostunda eskiden bulduğu çekici kuvveti bulamamıştı. Oradan kırık ayrıldı. 16 Aralık 1792'de Weimar'a gelebildi.

Goethe karısına ve oğluna kavuşmuştu. Rahattı. Fakat yine evinde kalamamıştı. Birkaç aylık bir dinlenmeden sonra dük onu bu defa Alman topraklarındaki bir savaşa davet ediyordu. Goethe 12 Mayıs 1793'te Weimar alayına katıldı. Prusya ve Avusturya orduları Mainz da bulunan Fransız ordusunu Ren vadisinden tamamen uzaklaştırmaya karar vermişti. 23 Temmuz'da kuşatma bitti ve Fransız birlikleri teslim oldular. Şehirde tam bir düzensizlik vardı.

Goethe artık bu durumdan bıkmıştı. O zaman Jakobi'ye yazdığı bir mektupta diyordu ki:

"Serseri hayatım ve herkesteki siyaset zevki bana şiddetle evime dönme arzusunu veriyor. Orada dostluktan başka ancak sanat ve bilimin girebileceği bir çevre oluşturacağım."

***

Artık olgunluk çağında bulunan Goethe, yavaş yavaş yürüyen bir ilerlemeye, aşamalı bir gelişime inanmıştı. Ani hareketleri yararlı ve gerekli saymıyordu. Onun için en tehlikeli şey düzensizlikti. Sırayı ve düzeni bozan her hareketi kötü karşılıyordu. Anarşi en ısınamayacağı bir şeydi. Bütün bu düşüncelerdi ki Goethe'yi Fransız İhtilali'ne ısındıramadı, o hareketteki heyecanlı ve içten yönleri duymasına engel oldu.

Fakat bu son savaş yıllarında insanlık hayatının şimdiye kadar görmemiş olduğu bir evresini yakından incelemeye imkân bulması yeni eserler yaratması için kuvvetli bir güdü olmuştu.

Alman Göçmenlerin Sohbetleri, sembolik bir yapısı olan "Kont" adlı hikâyesi, daha sonra yazacağı *Hermann ve Dorothea* ile *Piç Kız* bunlar arasında sayılabilir.

Serkeşler adlı komedisinde de ihtilal hakkındaki düşüncelerini görüyoruz. Burada bir doktor, bir köy okulu öğretmeni, bir hâkim tasvir ediyor. Bunlar köylüleri yıllardan beri yerine getirilen bir emri yapmamaya kışkırtıyorlar. Fransız ihtilalcilerinin hareketlerinden örnek alarak haklarını silahla almaya onları ikna etmek istiyorlar. Soyluluk, burjuvalık ve köylülük bu komedide en tarafsız bir kalemle birer somut tip hâlinde, pek canlı tasvir edilmiştir.

Şatoda büyük toprak sahibi olan kontes danışmanıyla sorunu kökünden çözümlüyor. Paris'ten yeni dönmüştür.

Orada gördüğü manzaralardan hoşgörünün ne olduğunu çok iyi anlamıştır. Diyor ki:

"Ben haksızlığın kuşaktan kuşağa nasıl birikip çoğaldığını, bencilliğin genellikle miras olarak kaldığını, büyük hareketlerin ancak birkaç kişinin tekelinde bulunduğunu gördüğümden beri, bana haksız görünen her hareketten sakınmaya, düşüncemi ailem, toplumum içinde, sarayda ve şehirde en gür sesimle bağırmaya kesin olarak karar vermiş bulunuyorum. Bundan sonra hiçbir haksızlık için susmayacağım. Hiçbir küçüklüğün büyüklük şeklinde gösterilmesine katlanmayacağım. Bana hain demokrat namı verilse bile böyle yapacağım.

"Sizin durumunuzda bulunanlara cevap verecek olan da sizsiniz. Herkes ancak kendi düzeyinde bulunanlar hakkında hüküm verir ve onları eleştirir. Ben kendimi devlette soyluluğun önemini tanımış bir burjuva saydığım, onların üstün niteliklerini değerlendirmeye fırsat bulduğum için adi takılmalardan, önemsiz kıskançlıklardan, bencillikten doğan kör ihanetlerden ızdırap duymam. Gerçekten sağlık, güzellik, gençlik, zenginlik, zekâ, yetenek ve iklim gibi yararlı yönlerini hesap etmek gerektiği takdirde cesur, ünlü ve saygıdeğer atalardan gelmiş olmanın üstünlüğü buna sahip insanlar için neden bir değer olarak kabul edilmesin?

"Bunun içindir ki söz söylemek hakkına sahip olduğum her yerde benim için hain aristokrat denilse de bunları söylemekten beni hiçbir kuvvet alıkoyamayacaktır."

Goethe yaşlılığında da kontese söylettiği bu düşüncelere inanmaktan vazgeçmeyecektir.

"Ben içtenlikle inanıyorum ki büyük bir ihtilal hiçbir zaman halkın hatasıyla değil, belki hükümetin savsaklamasıyla meydana gelir. Hükümetler her zaman adil olur ve

zorunluluklar halka baskı yapıp ayaklandırmadan uygun iyileştirmelerle işin önü alınırsa hiçbir zaman ihtilal olmaz."

Goethe bu sözleri eserinde kahramanına söyletirken hayatının en "realist" devrini yaşıyordu. Gençliğinde ve yaşlılığında mistik bir yapı gösteren şair, olgunluk çağlarında çok fazla gerçekçidir. Fakat XVIII. yüzyıl biterken onun hayatının bir dönemi de kapanıyordu. Yeni yüzyılla birlikte Goethe'nin hayatında da yeni bir çağ başlamak üzeredir.

XII

Ölen Bir Yüzyıldan Doğan Bir Yüzyıla

> "Benim için Schiller'le anlaşmak yeni bir baharı müjdeledi. Ruhumda ne varsa mutlu bir bollukla filizlendi, açıldı."
>
> Goethe

Geniş bir salon; başlar dik, göğüsler ileride birkaç yüz yeni subay esas duruşta, yaşlı Württemberg Dük'ünün huzurundalar. O sene mezun olan genç subaylara ödül dağıtılacak.

Dükün arkasında maiyetinden oluşan bir yarım daire meydana gelmiş, başlar birbirine eğilip hafif seslerle konuşuluyor. Burada davetli misafirler de var. Weimar'dan gelmişler:

Dükün genç amca oğlu ve onunla birlikte gelen şair ve bakan Goethe.

Dük elinde bir liste, başarılı olmuş subayların adlarını okuyor ve onları ödüllendiriyor. Genç subaylar arasında yalnız biri var ki o da arkadaşları gibi ödüllendirilmek arzusunda olduğu hâlde dükün tarafına bakmıyor, dalgın bakışları misafirlerin olduğu yöndedir. O büyük bir şair ve

yazar olan Goethe'den gözlerini bir türlü ayıramıyor. Çehresi soluk ve zayıf, tıpkı yarattığı Werther gibi etrafına bakıyor; dikkatli, fakat gösterişsiz. Ah! O da bu genç subayın ona baktığı gibi kendisine baksa!.. Ancak o gururludur, bu genci de bir şair olarak görmek istemez. Efendisi prens ona bir şey söylediği zaman bütün nezaketiyle eğiliyor. Sanki o niçin böyle bir prens nedimi, niçin böyle bir hizmetkâr olmuştur? Yüzünün solgunluğu sefahatten gelmiyor mu, bedeninin zayıflığı bir güçsüzlük belirtisi değil midir? Artık o bir şair sayılamaz.

— Friedrich Schiller!

Dükün kalın sesi, genç subayı bu düşüncelerinden ayırdı. Şaşkın bir hâlde ilerledi. Ödülünü aldı ve yerine döndü. Tekrar düşüncelerine dalmıştı:

"Bu kitabı sen mi benim elime veriyorsun? Ben henüz yirmi yaşındayım. Senin gibi otuzuna geldiğim zaman milletin bana hediye edeceği zafer başlığını, vuran şakaklarımda solmayan yeşil defne dalları hâlinde, bütün bir sonsuzluk için hissedeceğim."

***

Bundan tam yedi yıl sonra sakin bir ağustos akşamı Schiller, Goethe'nin evinde Ren şarabı içiyordu. Babasının görevi dolayısıyla Stuttgart'taki askerî akademiye giren, oranın gayet sıkı disiplini altında ezilen fakat yetenek ve dehasının yönlendirmesiyle daha okul sıralarında ve bu müthiş düzen altında şiirler ve piyesler yazan, sonunda her şeyi göze alarak askerî cerrahlıktan istifa edip çekilen; Dresden, Leipzig, Mannheim, Borbach'ta yazgısının acı tatlı sonuçlarını gördükten sonra Weimar'a davet edilip gelen genç şair, yedi yıl önce ödül dağıtım töreninde gördüğü Goethe'nin

hayalini tekrar yaşıyor ve doğum yılını o yokken kutlamak için evinde toplanan dostları arasında şerefine kadehlerini boşaltıyordu.

Goethe o zaman Roma'daydı. Haziran ayında Weimar'a dönünce Schiller onu görmek, onu tanımak için büyük bir sabırsızlık hissediyordu. "Onu görmek için can atıyorum, fâniler arasında bu derece beni ilgilendiren pek nadirdir," diyordu. Evleri birbirine yakındı, fakat iki şair birbirlerini bir türlü göremediler.

Aradan birkaç hafta geçmişti. Herderler ve Madam Stein'ın da hazır bulundukları bir toplulukta birbirlerine rastladılar. Schiller bu rastlantıdan aldığı izlenimi arkadaşı Korner'e şöyle aktarıyor:

"Artık sana Goethe'den söz edebilirim. Görünüşü bu aldatıcı ve güzel çehre hakkında bana verilen yüksek hayalleri yıkıma uğratmıştır. Orta boylu, dik duruyor ve dik yürüyor; fizyonomisi durgun, fakat canlı gözleri çok anlamlı, bakışları zevkle seyrediliyor. Bütün ağırlığına rağmen yüzü iyilik ve hayırseverliğini ifade ediyor. Pek çabuk tanıştık ve aramızda en küçük bir engel hissetmedik. Onunla uzun zaman birlikte kaldığım ve hep birlikte konuşulan konuların dışına çıktığım için kendisiyle arkadaşlık etmemi kıskanan birçok insanın bulunması gayet doğaldı. Birbirimize çok yaklaşacak mıyız bilmiyorum. Şu ana kadar beni ilgilendiren birçok şey anlattı. Onları hâlâ dinlemek istiyor ve ilgiyle dinleyeceğimi umuyorum. Onun dünyası benim dünyam değil; düşüncelerimiz birbirine çok aykırı görünüyor. Gerisini zaman gösterecek!.."

Fakat zaman bu arzusunu yerine getirmekte çok çekingen davranıyordu. Günler, hatta haftalar geçiyor. Schiller bekliyordu. Onun *Egmont*'u hakkındaki eleştirisi ikinci bir görüşmeye fırsat olur umudundaydı. Oysa Schiller, Goe-

the'yi mutluluğun şımarttığı bir çocuk olarak görüyordu. Goethe Roma'dan dönüşünde çevresinde hissettiği soğuk havanın izlerini onun bu eleştirisinde de pek iyi sezmişti. Hakkında hiçbir şey söylemiyordu. Ve eserlerine ilişkin düşüncelerini açıklamaktan daima kaçınıyordu.

Onu şehirden biraz daha uzağa yollamak için Jena Üniversitesi'nde bir yer hazırladı. Schiller'e arzu ettiği takdirde buraya tarih öğretmenliğine atanmasını sağlayacağını yazdırdı. Ve eğitim bakanı sıfatıyla ona böyle bir görev vermek arzusunu belirtti. Artık Schiller'in bu atamaya teşekkür için ona gitmesi gerekiyordu.

Schiller tarih dersi vermeye başlayalı beş yıl geçmişti. Goethe ona yaklaşmak için henüz bir adım bile atmış değildi. 1790'da Schiller, Charlotte von Stein'ın dostlarından bir ailenin kızı olan Charlotte von Lengefeld ile evlenmişti. Madam Stein'la arası açıldıktan sonra bu evlenme Goethe'nin Schiller'e yaklaşmasına ikinci bir engel olabilirdi. Sebep ne olursa olsun, iki şair bir türlü birbirleriyle koklaşamıyorlardı.

Goethe onları birbirinden ayıran sebepleri pek açık olarak biliyordu. Edebî rekabet gözünde o kadar önemli değildi. Schiller'in başarı ve zaferinden çok onun hayat ve sanat anlayışlarının kendininkilerle olan zıtlığı ve ayrılığı buna sebep oluyordu. Schiller'in dramlarındaki fazla söz sanatı ve abartı onun hoşuna gitmiyordu. Şekildeki fazla sertlik, toplumsal hayata ait isteklerindeki şiddet, üsluptaki fazla coşkunluk onu rahatsız ediyordu.

Haydutlar, *Fiesco'nun Suikastı*, *Hile ve Aşk*, *Don Karlos* gibi piyeslere ısınabilmek için Goethe'nin daha az klasik, özellikle daha az tutucu olması gerekliydi. Bu piyesler arasında Schiller'i Fransız vatandaşı ilan ettiren *Fiesco'nun Suikastı* olduğunu da unutmayalım.

Bu iki büyük deha, huy ve yaradılış olarak birbirine hiç benzemiyordu. Biri şairdi. Sonradan bilgin oldu. Fizikle,

botanikle, jeolojiyle uğraştı. Diğeri başlangıçta doktordu, cerrahtı. Sonradan şair tarafını keşfetmiş bulunuyordu. Biri büyük bir realist, diğeri tam bir idealistti. Goethe düşüncelerinin soyut bir hâlde kabulünü hiç iyi bulmuyor; metafizikten hoşlanmıyordu. Schiller, Kant felsefesine kendini vermişti. Goethe daima gözlem, sezgi, kişisel görüşten hareket ediyor ve kendi tecrübeleriyle eserlerini yaratmaya çalışıyordu. Mantıkçı ve hatip Schiller daima düşüncelerden hareket ediyor ve üslubundaki söz söyleme yeteneğiyle onlara renk ve sıcaklık veriyordu. Goethe kişisel hayata ve elle tutulabilecek olan gerçeğe önem veriyor. Schiller ise gerçeği tamamen kendi ruhunun varlığında buluyordu.

Bu iki insan arasında on yaş fark var. Dostluklarının başladığı yıl biri yirmi beş diğeri otuz beş yaşındadır. Küçüğünün yüzünü hastalık soldurmuş, büyüğü canlı ve kuvvetlidir. Schiller daha uzun, daha ince; Goethe daha geniş, daha kısa; şişmanlamaya başlamıştır. Schiller oval çehresinin üstünde ve yukarı doğru genişleyen alnının altındaki gözleriyle evrene nemli bir bakışla bakıyor, solgun ve şehvetli dudakları bir rahibin perhiz yapan dudaklarını andırıyor. Kartallarınkine benzeyen burnunun duruşu gururunu açığa vurmakta ve yüzünün hatları, elmacık kemiklerinin çıkıntıları bu sevimli çehreye tanrısal bir ağırbaşlılık ve büyüklük vermektedir.

Goethe'nin çehresine gelince, tersine o gittikçe dört köşe bir manzara sunmaktadır. Kılları birbirine girmiş kaşlarının üstündeki alnı geniş olmaktan çok yüksektir. Büyük burnu üstündeki kemere rağmen klasik bir dinginliğin belirtisi gibi duruyordu. Dudakları kapalı, aralarındaki çizgi ince ve belirsizdi. Fakat parlak gözleri, daima çevresinde yeni bir av arayan bakışlarıyla karanlık bir ışık yansıtıyordu. Schiller'in yazısı coşkun, iri; büyük sayfaları koşa koşa dolduran bir kalemin izleridir. Goethe'ninki ise büyük bir üslupçunun sanatıyla en derin bunalımları dinginlikle ifade eden bir manzara gösteriyor.

Gerçekten yaradılış ve kaderleri bakımından birbirinin bu kadar zıddı olan başka iki dâhiyi bir arada bulabilmek çok zordur.

Goethe gözlemci, tedbirli, hafifçe alaycı, bazı anlarında Voltaireci, daima sanatçı, tek kelimeyle tamamen klasiktir.

Schiller başkalarını büyüleyecek bir sıcaklığa sahipti. Onda bir havari ruhu vardı. Tam bir romantikti.

Bu ayrılık siyaset, ahlak, estetik alanlarında da kendini hissettiriyordu. Goethe tutucuydu. Schiller ise ihtilalci, fakat bu ihtilalci aynı zamanda kuvvetli bir ahlak kahramanıydı. Erdeme inanmış ve her fırsatta onun eserlerini göstermeye hazırdır. Hatta başkalarının da kendi gibi erdemli olmasını ister; bunun içindir ki Goethe'nin Christiane'yle ilişkisini hoş görmüyor ve ahlakçılığı gereği onu Goethe'nin gerçek eşi olarak kabul etmiyordu. Tutucu Goethe ise XVIII. yüzyılın nazik ve kibar aristokratları gibi kolay ve neşeli bir hayat isterdi. Her türlü engelden, yaşamanın zevk ve tecrübesini kesen her türlü düşünceden hoşlanmazdı. Tam da tek başına kalmaktan yanaydı.

Schiller için sanat bir eğitim aracıydı: Yükseltmeli, soylulaştırmalı, inandırmalıydı. Oysa Goethe'nin gözünde sanat bir oyun veya karşılıksız bir tapınmaydı. Ondaki Yunan din dışılığı sanatta ahlakı gerekli bulmaması sonucuna varıyordu.

Bu zıtlıklar yaşama tarzlarında da görülür. Goethe'nin dediği gibi, "Schiller'deki her şey gururlu ve görkemliydi; fakat gözleri çok alçak gönüllü ve tatlıydı. Dehası bedeni gibiydi; konusuna birden ve ateşli biçimde girerdi."

Jena'ya yerleştiği zaman yüzünde bir veremlinin sarılığı ve zayıflığı seziliyordu. Uzun boyu ve ateşli çehresiyle onda gerçek bir kahraman hâli vardı. Müsrif, bazen şık, bazen ihmalci, geç vakitlere kadar uykusuz, kahve, şarap ve diğer ispirtolu içkilerle kendini zehirlerdi. Onda en küçük bir sağlık kaygısı görülmezdi. Oysa Goethe düzenli, her işini

zamanında yapar, tören ve zarafete uyar, ölçülü ve zevk düşkünüydü. Goethe artık eskisi gibi yaya yürümekten hoşlanmıyor, hatta ata bile binmiyor, arabayı tercih ediyordu. Hareketleri gittikçe ağırlaşıyor ve rahatı sever bir burjuva oluyordu. Görünüşte bu sağlıklı ve hâli vakti yerinde adam kendinde servet, deha ve mutluluk toplamış; artık yürüyeceği yolda kimseden yardıma muhtaç değildi. Fakat bu görünüş acaba gerçeğe uyuyor muydu? Bu yalnızlık onu her konuda doyurabilecek miydi? Gençliğinde daima toplulukları arayan, edebiyat ve sanat adamlarıyla ilişkide bulunan şair, artık Merck, Basedow, Lavater, Jakobi, Herder, Wieland gibi dostlardan ve yenilerinden tamamen ayrı kalabilecek midir? Kendinden başkaları belki ona yeni bir şey öğretemeyeceklerdir. Daha doğrusu başkalarından öğreneceği bir şey kalmamıştır. Fakat etrafını alan canlı ve cansız doğa her zaman ona yeni sorular sormuyor mu? Onu cevaplamıyor mu? Evine getirdiği çeşitli koleksiyonlar, alçıdan heykel modelleri, maden örnekleri ona yeni bir ders aracı olmuyor mu? Bu düşünceler içinde Goethe kendini aldatıyordu. Christiane onun ateşini dindirmiş, onu dinginliğe kavuşturmuştu. Fakat bu dinginlik maddi ve bedenseldi; ruhu için tam bir yokluk demekti. O Goethe'nin ruhsal etkinliğinde ne kendisine katılabiliyor, ne onu bu yolda uyarabiliyordu. Balolara koşan, dansı seven, bol ve iştahla yiyen ve içen, mahzende şaraplarını, mutfakta yemeklerini özenle saklayan ve hazırlayan bir kadındı. O kadar!.. Her yıl bir çocuk doğuruyor ve bunlar da yaşamıyordu.

Goethe bu kadının yanında sadece bilimsel incelemelerle uğraşırken esinini ve yaratıcı taraflarını kumlara gömmüş durumdaydı. Bu sanatçı için tam bir tehlike değil midir? Bitki ve maden araştırmak için yere eğilen başı artık esin perilerinin göklerde parlayan yıldızlarına kalkamıyor ve Almanya yavaş yavaş şair Goethe'yi unutuyordu.

İşte bu sıralarda Schiller'e rastlıyor. Onun da romantizmi ve ateşi ağır ağır sakinleşmektedir. Eski Yunan eserlerini okuyor ve *İnsanların Estetik Eğitimleri Hakkında Mektuplar*'ını yazıyordu. Kant'ın felsefesinden uzaklaşıp Goethe'nin sanat ülküsüne yaklaşmaktadır. Diğer yandan Fransa'daki zulüm ve şiddet onu ihtilalden soğutmakta. XVI. Louis'nin idamı onun erdemli ruhunu korku ve tiksintiyle doldurmuştu. Schiller'deki bu hafif değişmeler bu başka başka iki insanın arasındaki yaradılış uyuşmazlıklarını azaltmaya başlıyordu. Birbirini takdir etmek ve birbiriyle anlaşmak için küçük bir rastlaşma yeterli olabilecekti.

Rastlantı bu imkânı hazırladı. Bir gün Jena Doğa Tarihi Derneği'nin toplantısında bulundular. Biyologların parçalı incelemeleri hakkındaki bakış açısında her ikisi de aynı görüşü açıkladılar. Toplantı bitti, konuşmaları devam ediyordu. Sokağa çıktılar ve Bakan Goethe, Profesör Schiller'i evine kadar götürdü. Fakat tartışmaları sürüyordu. Doğal bir şekilde eve girdiler. Goethe, değişim hakkındaki kuramını ona anlatıyordu. Bu olayı kendisi daha sonra şöyle aktarıyor:

"İlk adım atılmıştı. Schiller'in çekim gücü harikuladeydi. Kendisine yaklaşan herkesi büyülüyordu. Ben de onun görüş alanına girmiş bulunuyordum. Saatler adlı dergisine, basılmamış yazılarımdan vereceğimi kendisine vaat ettim."

İşte ilk ve gerçek ilişkileri bu andan başlıyordu. Goethe diyor ki:

"Benim için bu yeni bir bahar oldu. Ruhumda ne varsa mutlu bir bollukla filizlendi ve açılmaya başladı."

Goethe'nin Schiller, Fichte, Wilhelm von Humboldt tarafından kurulan Saatler dergisine katılması Alman edebiyatı tarihinde unutulmaz bir başlangıçtır: 24 Haziran 1794.

Bundan iki ay sonra yeni dostuna Schiller olağanüstü etkili bir çözümlemeyi içeren ünlü mektubunu gönderdi. Goethe bu mektubu aldığı zaman şimdiye kadar bu derece esaslı bir şekilde incelenmediğini, bu kadar az zamanda bu derece doğru bir şekilde nasıl anlaşılmış olduğunu hayretle görmüştü.

Bunda Schiller güçlü sezgiye sahip ruhu ve kuramsal zekâyı tarif ediyor, bunların birbirini tamamlaması gerektiğini ispat ediyor ve kendisinin bu ortaklığa hazır olduğunu söylüyordu.

"Belki ilk bakışta bütünlerden hareket eden kuramsal zekâ ile parçalardan hareket eden sezgisel zekâ arasındaki farklılıktan daha birleştirilmez bir ayrılık olamaz gibi görünür. Fakat birinci, içten ve temiz bir ciddiyetle tecrübeye katılır, ikinci de gücünün bütün özgür cesaretiyle yasaya ulaşmak isterse bu iki yolcunun yolun ortasında birbirine rastlamamaları mümkün olamaz."

Bu derece açık ve içten, fakat gururlu ve kendini karşısındakiyle eşit sayan bu mektubun sonunda Schiller imzasının üstüne "En itaatkâr hizmetkârınız" cümlesini koyarken ondaki yükseklik ve değeri artık onaylamış ve itiraf etmiş bulunuyordu. Goethe'nin cevabı çok anlamlıydı:

"Doğum günümde hiç kimse bu mektuptan daha değerli bir şey bana veremezdi. Orada dost bir kalemle varlığımın genel yapısını meydana getirmiş ve güçlerimi daha büyük heves ve heyecan duyarak kullanmam için bana karşı gösterdiğiniz sevgiyle beni yüreklendirmişsiniz. Sevginiz benim için çok verim bağışlayıcı olacaktır... Sağlıkla kalınız ve beni en yakınlarınız arasında düşünüp hatırlayınız!.."

***

Artık iki dâhi birbiriyle anlaşmışlardı. Fakat onlardaki isteklerin büyüklüğü, yüksekliğiyle bulundukları çevre arasında ne büyük bir zıtlık vardı? Biri küçük bir sarayın tiyatro müdürü ve nedimi, diğeri küçük bir üniversitenin tarih öğretmeni olacağı yerde Perikles veya XIV. Louis gibi büyük insanlarla ve onların çevresi gibi geniş çevrelerde bulunsaydılar ne iyi olurdu?

Goethe kendisini bu kardeş dostluğunun hararetiyle baştan başa sarılmış hissediyordu. Heyecanlıydı, kendini Schiller'e açıyor ve ona bütün ruhuyla sevgi gösteriyordu. Schiller ise onu doğa tarihi araştırmalarından ve Ilmenau madenlerinden çekip Parnas'ın kapılarına doğru götürüyordu.

Saatler'in başarısı bekledikleri gibi olmadı. Bu yeni dergiyi eleştirenlerin adedi pek çoktu. Ortak düşmanlar karşısında bulunuş dostluklarını büsbütün kuvvetlendirdi: Artık mücadele arkadaşı olmuşlardı. 1796'dan itibaren bir taşlama yağmuru başlıyordu. Bu Alman edebiyatı tarihinde Xenies diye meşhurdur. Okları hedeflerine varıp saplanıyor; yalnız rakipleri değil, ukalaları ve eser vermekten çok lafazanlık edenleri de yaralıyordu. Eski dostlar da bundan kurtulmuş değillerdi. Jung-Stilling, Lavater, Stolberg kardeşler de bu yaralılar arasındaydılar. Bunlar içinde demagoglar, yeni felsefe karşıtları, fazla kuru bir hâlde düşünce açıklayan akılcılar vardı. Her ikisinin yazdığı taşlamaların sayısı altı yüz kadar tutuyordu. Goethe diyor ki:

"Birlikte birçok beyit yazmıştık. Seçilen düşünceler çoğunlukla benimdi, dizeler Schiller'in... Veya bunun tersini yapıyorduk. Ben dize yazıyordum, Schiller ikinciyi söylüyordu. Aramızda senin benim nasıl söz konusu olabilirdi?"

Bu birlik olmuş iki dâhinin saldırısına genel bir savunma yapılmaktaydı. Eleştiriler eleştirileri takip ediyordu. Sanki

Almanya'nın bütün matbaaları onlara kâğıt yetiştirmekle uğraşıyordu. Saldırı Goethe'ye daha çok oluyordu. *Tasso*'yu *Iphigenie*'yi yazan kalem şimdi neler karalıyordu? Eleştiriler şairin özel hayatına, Christiane ile ilişkilerine kadar yöneltilmekteydi. Kendisini pek fena hâlde hırpalıyorlar, karikatürize ediyorlar, teke şeklinde resmini yapıyorlardı. Fakat o kendini sinirliliğe ve hiddete kaptırmıyor, soğukkanlılığını koruyor ve hatta Schiller'i bile yatıştırmaya çalışıyordu. Eserlerini meydana getirdikleri bu zirveye rakiplerinin attıkları çamurlar erişebilir miydi?

Weimar'da toplum ve halk Goethe'nin aleyhinde dedikodu yapıp duruyordu. Bu sebeple Herder'le dostluğu sona ermiş gibiydi. Dükle çok resmî bir şekilde ilişkide bulunuyordu. Yıllardan beri devam eden bu nikâhsız evlenme, özellikle sarayda bir türlü sindirilemiyordu. Goethe bütün bu toplumsal baskılardan ruhunu kurtarmak için sık sık Jena'ya kaçıyordu. Fichte, Schelling, Hegel, Alexandre ve Wilhelm von Humboldt, Voss gibi o yüzyılın en büyük düşünce adamlarını ve bilginlerini başka nerede bulabilirdi? Goethe ancak orada, bu bilim ve sanat çevresinde ve özellikle dostu Schiller'in yanında biraz dinginlik bulabiliyordu. 1796 Ağustosu'nda Goethe *Hermann ve Dorothea*'yi yazmaya yine onun yanında bulunduğu sıralarda başlamıştı. Dostunun birlikte olması ona büyük bir atılım sağlıyordu. Günde yüz elli dize yazdığı oluyordu. 1797 Şubatı'nda Jena'ya geliyor ve orada eserini bitirmeye çalışıyordu.

Kendini çok genç hissetmekteydi. Sal Vadisi'nin kırları ona Weimar Sarayı'nı unutturuyor, yeniden kıra ilişkin zevklerini canlandırıyordu. Şimdi Homeros yaşındaydı ve onun saf ve masum bakışlarıyla doğaya bakıyordu.

Diğer taraftan Schiller gibi ve Schiller'in isteklendirmesiyle balatlar yazmaya başladı: "Hazine arayanlar", "Çıkar Büyücü", "Korent Nişanlısı", "Allah ve Hintli Rakkase",

"Değirmenci Güzel Kız" bunlar arasında sayılabilir. On beş yıldan beri yazmadığı bu alanda tekrar eski esin zenginliği ve bolluğunu buluyor, kendini "Thule Kralı"nı yazdığı zamanlardaki gibi güçlü hissediyordu. Fakat o zaman konuları Alman ve kuzey efsanelerinden seçiyordu, şimdi ise doğu ve Yunan efsanelerinden almaktadır.

Dostlukları ve yakınlıkları özellikle tiyatro işlerinde büsbütün kuvvetlenmişti. Uzun zamandan beri Weimar'da tiyatro oynanıyordu. Tiyatro salonu yandıktan sonra kışın şatonun bir bölümünde, yazın ağaçlar altında temsiller verilmekteydi. Bazen bu kır dekorları içinde Goethe'nin Orest'i, Corona'nın Iphigenie'yi oynadıkları da oluyordu. 1790'da tiyatro yeniden yaptırılmış ve sürekli bir drama kurulu oluşturulmuş, Goethe bu tiyatronun yönetimini üstlenmişti.

Burası gerçek bir sanat okuluydu. Goethe burada sanat hakkındaki düşüncelerini uygulayacak uygun bir zemin bulmuştu. *Wilhelm Meister*'de yazdığı gibi seyir hakkındaki kuramlarını burada gerçekleştirmeye çalışıyordu. Goethe bu tiyatroda bir direktörden çok bir diktatördü. Tartışma kabul etmiyordu. Halkın hoşuna gitmeyi değil, halkı kendisine yükseltmeyi düşünüyordu. Bir gün Jena üniversitelileri tiyatroya dolmuşlar, gösteri yapmak istemişlerdi. Goethe olduğu yerden ayağa kalktı ve gürültü ettikleri takdirde hepsini hizmetçilerle dışarı attıracağını söyledi. Aktörlere de aynı ciddiyeti gösteriyordu. Misafirleri gelip provaları sırasında onları meşgul etmesin diye aktrislerin daireleri önüne birer nöbetçi koyuyordu. Hatta sözünü dinlemeyen bir aktörü tutuklattırmıştı. Her şey sanatın egemenliği önünde eğilmeliydi.

Schiller'le dost olunca onu tiyatrosu için kazanmak lazımdı. Ondan daha kuvvetli bir dram yazarı nerede bulunabilirdi? O da gençliğin fırtınalı eserlerinden uzaklaşıyor, Alman tarihine dalıyor, toplumsal sorunları bırakıyor,

geçmişin şiirsel ve heyecan verici tablolarını canlandırmak istiyordu. Goethe onu isteklendiriyor ve *Wallenstein*'ı yazdırmaya çalışıyordu. Jena'da kalıyor, üç parçadan oluşacak piyesi beraber çalışarak bitirmeye uğraşıyordu. Sonunda eserin tamamı düzenleniyor. "Wallenstein'ın Ordugâhı", "Piccolomini" ve "Wallenstein'ın Ölümü" üçer gün aralıkla birbirini takip etmek üzere oynanmıştı. 1800 Nisanı tiyatro için önemli bir tarih oluyordu.

Bu birliktelikte Goethe kendisini düşünmüyordu. En küçük bir gizli düşüncesi, en küçük bir kararsızlığı ve kaygısı yoktu. Kendini Schiller'e vermişti. Nitekim yazmak düşüncesinde olduğu *Wilhelm Tell*'in Schiller tarafından yazılmasını istiyordu. İsviçre'de yaptığı seyahate ilişkin izlenimlerini ona anlatıyor, eser hakkındaki planlarını ona açıyordu. O zaman Schiller hayatının en değerli bir dönemini yaşıyordu. Her yıl *Maria Stuart*, *Orleans Bakiresi*, *Messinalı Gelin* gibi bir şaheser yaratıyordu.

Goethe de bu dram ateşine tutulmuştu. Schiller'den bulaşan bir hevesle *Faust*'a devama başladı. 1790'da bir parçasını yayımladığı bu ölmez eseri tekrar ele almıştı.

Stéphanie-Louise de Bourbon-Conti'nin hatıratı Goethe'nin Fransız İhtilali hakkında bir triloji yazmasına sebep oldu. Onun yalnız bir parçasını bitirmişti. Bu 1803'te Weimar'da oynanmıştır. *Piç Kız* adlı bu piyesin kahramanı kendinin Bourbon Dükü ile Düşes Mazaren'in soyundan geldiğini iddia ediyordu. Eser tamamen sembolikti. Hayattan aldığı düşünceleri kral, dük, baba, anne, kız şeklinde canlandırıyordu. Madam de Stael bu dramı "soylu bir üzüntü" diye nitelendiriyordu. Madam de Stael 1803 Aralık ayının 13'ünde buraya gelmişti. Herder son dakikalarını yaşıyordu. Herkes umutsuz ve üzgündü. Bununla birlikte madam saraya büyük bir içtenlikle kabul edilmişti.

Dük ertesi gün onun şerefine bir ziyafet verdi. O sırada Jena'da bulunan Goethe'nin çabucak Weimar'a gelmesi

rica edildi. Weimar'da oturan Schiller de şatoya davet edilmişti. Şair tören gereği saray elbisesini giymiş ve beline de kılıç takmıştı. Bekleme salonunda madamın ilk rast geldiği kişi Schiller oldu. Daha sonra Goethe'ye bu olayı şöyle anlatıyor:

"İçeri giriyorum, bir tek adam görüyorum; uzun, zayıf, solgun, fakat apoletli bir üniforma giymiş. Onu Weimar Dükü'nün muhafızlarının komutanı sanıyorum ve bu generale karşı saygı duyuyorum. Şöminenin yanında kederli bir sessizlik içinde duruyor. Salonda dolaşmaya başladım. Sonra düşes geldi. General olarak nitelediğim ve düşündüğüm kişiyi bana Mösyö Schiller diye takdim edince birkaç dakika gülmemi zor tutabildim."

Fakat sonra hikâyeyi anlatan bu zarif ve edebiyatçı Fransız kadını tıpkı o zaman atamadığı kahkahalarını salıverdi.

Goethe gülümsedi. Ve hikâyesini bitiren madama sordu:

— Beni de aynı kostüm içinde görünce hakkımda ne düşünürsünüz acaba?

— Ah!.. Sizi böyle görünce asla aldanmazdım. Hem bu giyiniş size çok iyi gider, çünkü sizin bedeniniz daha iyi bir tarzda oluşmuş.

Fakat Goethe'nin Madam de Stael'le ilk ilişkisi bu konuşmada gördüğümüz gibi içten ve senli benli olmadı. Goethe'nin onu kabul etmesi çok soğuk olmuş ve bunu madam pek iyi sezmişti. O sırada Fichte ile Schelling üniversiteden ayrıldıkları için Goethe Jena'da yeniden düzenlemelerle uğraşıyordu.

"Madam de Stael, beni görmeye gelmeyi arzu ederse çok lütufta bulunmuş olacaktır. Böyle kötü bir havada benim yola çıkmam, sarayda ve kalabalık içinde bulunmak için giyinmem kesinlikle imkânsızdır."

Dük ve Schiller ısrar ettiler. Sonunda söylenerek bu arzularını yerine getirdi. Bu canlı Parisliyle karşılaşmaktan çekinmiyordu. Yalnız kulaklarını rahatsız edeceğini tahmin ettiği nutuk atarcasına konuşmalara sabrı yoktu. Huzur ve dinginliğini, kartonlarını, terlikleriyle büyük sobasının yanında oturmayı buna tercih ediyordu. Jena'dan dönüp ona sarayda rastladıktan sonra nezle olduğunu ileri sürerek bir ay kapısını bu meşhur yazar kadına kapattı. Bir ay sonra evinde ikinci defa görüştüler. Bu da o kadar içten olmadı. Goethe kibar, nazik, fakat çok kapalı duruyordu. Madam de Stael özellikle Düşes Amalia'nın sarayında iyi günler geçiriyordu. Saray kadınları onun çevresini alıyorlar, o ihtilal büyüklerinin özel hayatlarına ait maceraları anlatıyor, Cermen dünyasını tanımaktan büyük bir zevk duyduğunu söylüyor, özellikle Goethe ile Schiller'e ne kadar saygı duyduğunu her fırsatta belirtiyordu. Benjamin'in Schiller'le Goethe'den yaptığı çevirilerin Fransız edebiyatı üzerindeki etkilerini söyleyerek karşısındakilerin gururunu okşuyordu. Kış böyle güzel ve neşeli geçiyordu. Durmadan yağan karın sıkıntısını ve Herder'in ölümünü bu zarif kadının varlığı saray halkına tamamen unutturuyordu.

Bu Fransız gezgini 1 Mart 1804'te Weimar'ı terk etti. Schiller onun için Goethe'ye şu satırları yazmıştı:

"Bizim şiir dediğimiz şeye karşı o tamamen duyarsızdır."

***

Goethe 1801 yılında gençliğinden beri görmediği şekilde müthiş sancılarla hastalanmıştı. Yirmi yıldan beri bu kadar müthiş can acısı çekmemişti. Böbrek sancıları onu harap ediyordu. Çok içki kullananlarda görülen bu rahatsızlık sonunda onu da korkunç ızdırapların içine atmıştı. Şatoda bir soğuk alma ile bir hafta durmaksızın ateşi yükseliyordu.

Christiane baş ucunda... Şair "İsa'nın Cehenneme Seyahati"nden dizeler okuyarak sayıklıyor.

Fakat hiçbir şey, hatta hastalık bile onun gözlemci yanına zarar veremiyordu. Her gün sağlık durumunu dikkatle not ediyordu. En şiddetli krizin ertesi günü şu satırları yazdırmıştı:

"Bu gece daha dehşetli geçti. Artık son sınırı. Sabahın sekizinde üç saatlik bir uyku araya girdi. Kıvrılıp büzülmeler biraz hafifledi."

Hayret edilir bir soğukkanlılıkla ve ancak bir hekimin gösterebileceği sakinlik içinde her günkü durumunu ya bizzat yazıyor veya yazdırıyordu. En sıkıntılı zamanlarda bile sakin kalmak gücüne sahip olduğunu bundan daha iyi ne gösterebilir?

Krizler geçince ilk arzusu müzik oldu. On dokuz yaşıyla elli birinde yakalandığı bu iki kriz onu aynı esin kaynağına, Faust'a götürmüştü. Birincisi onu şüpheler içinde kıvranırken mistikleri, tasavvufçuları okumaya yöneltmişti. İkincisi onun gerçekçi tarafını sarsıyor ve şaire *Faust*'un ilk monoloğunu tekrar ettiriyordu. Bu iki bedensel sarsıntı olmasaydı bu manzume doğmayacağı gibi bitmeyecekti de. *Faust*, Goethe'nin maddi ızdıraplar ve manevi kederlerinin kitabıdır.

Goethe bu rahatsızlıktan dört yıl sonra tekrar hastalandı. Christiane diyor ki:

"Bir saat bile rahat geçiremiyor, hatta öleceğini tahmin ettiği anlar yaşıyor. Kriz en şiddetli sancılarla birlikte her an tekrarlıyor."

Aynı günlerde Schiller bir daha kalkmamak üzere yatmıştı. O ana kadar Goethe onun geçirdiği nöbetlerde hep

yanında bulunuyordu. Onun bedeni zavallı hasta şairi hayata çeken tek etken oluyordu.

Her ikisi de hasta, kederli, yaşlanmaya başlamış bir hâldeydiler. Schiller iliklerine kadar sarsılmış olduğunu söylüyordu. İkisi de küçük, sıcak odalarında ya bir koltukta ya da yataktadırlar. Yüz adım uzaklıkta oturuyorlar, fakat birbirlerinden yoksundurlar. Hasta ve zayıf anlarında birbirine kuvvet vermeye alışan bu iki dost artık iki mahpus gibi birbiriyle mektuplaşıyorlar. Goethe şöyle diyor:

"Bana öyle geliyor ki biraz iyileşiyorum. Siz nasılsınız? Sizi tekrar görmeyi hararetle diliyorum."

Schiller cevap veriyor:

"Eğer rüzgâr dinerse, yarın dışarı çıkmak cesaretini göstereceğim, ziyaretinize geleceğim."

Gerçekten soğuk bir bahar günüydü. Schiller büyük dostunun hasta yatağı başındadır. Birbirlerine uzun uzun baktılar, bir kelime bile edemediler ve sonra birbirine sarılıp öpüştüler.

Nisan ortalarında Goethe dostuna Diderot hakkındaki notlarını yolladı. Schiller bunlar hakkında düşüncesini söyleyecekti. Onları birer birer okudu, inceledi, aziz şairin Goethe'ye bu son hizmeti oldu.

Sonra Goethe'nin acıları dindi. Bu defa Schiller'inki çoğalmaya başladı, ölümünden bir hafta önce Goethe onu ziyarete gitti. Schiller tiyatroya gitmek istiyordu. Goethe ise bedeninde kırıklık hissetmişti. Bu düşünceden vazgeçtiler ve evin kapısında vedalaştılar.

İkisinin de durumları kötüleşmişti. Christiane, Goethe'nin başında üzüntülü dakikalar geçiriyor, Schiller yatağının içinde ölümün ateşiyle yanıyordu.

Sonunda bu acı son gerçekleşti. Hiç kimse bunu Goethe'ye söylemeye cesaret edemiyordu. Goethe:

— İyice görüyorum ki Schiller fenalaşmaktadır!..

Christiane, Schiller'in uzun bir baygınlık geçirdiğinden söz ediyor ve kocasını korkutmamak için önemli bir şey yokmuş gibi yalandan uykuya dalıyordu. Ertesi sabah devam ediyor:

— Dün Schiller çok hastaydı değil mi?

Kadın kendini tutamadı, hıçkırmaya başladı. Goethe büyük bir dayanma gücüyle:

— Demek öldü!.. diyebildi. Ellerini yüzüne kapadı ve derin derin ağladı.

Schiller'in cenaze töreninde bulunamadı. Tabuta konulmadan önce aziz dostunu son defa görmek arzusunda olup olmadığını kendisine sordular. Sanki bu ölüm manzarasını itiyormuş gibi ellerini sallayarak:

— Ah bu çöküş!.. Bu bozuluş!.. Hayır!.. Hayır!..

Goethe pek az zaman sonra şu satırları yazmıştı:

"Kendi kendimi kaybettiğimi düşünüyordum. Evet, bir dosttan ve onunla birlikte kendi varlığımın yarısından yoksun kalmıştım. Yeni bir varlık yapmalıyım. Fakat bu yaşta buna imkân yok. Günlerin bir an önce geçmesiyle yetiniyorum. Bu benim için tek iyileşme çaresi olacaktır."

Gerçekten Schiller'in sonsuz ayrılığı onu üzmüş, bitirmişti. Bu yakınlığın yerini hiçbir şey tutamayacaktı. Goethe'nin dediği gibi, Goethe için olduğu kadar bizim için de:

"Onun uyanık geceleri, bizim gündüzleri aydınlatıyor!"

ÜÇÜNCÜ KİTAP

1805-1832

"Kocamış, gönlü yorgun, güçsüz düşmüş olsam da
Yüzünü hatırladıkça gencelirim"

Hafız-ı Şirazî

XIII

Goethe ve Napoléon

"Gücü ve kuvveti sayesinde devleti zapt eden, ancak zorla ve kuvvetle onu idare eder."

Goethe – *Faust*

Hastalıklar ve Schiller'in ölümünden sonra ikinci bir felaket onun yazgısını yeni bir sarsıntıya uğratacaktı. Valmy Savaşı'ndaki yenilgiyi Prusyalılar bir türlü sindirememişlerdi. Sonunda Napoléon'a savaş ilan ettiler. Karl August da savaşa katılmak üzere Weimar'dan ayrıldı.

1806 Ekimi'nin başlarındaydı. Napoléon dâhiyane bir manevra ile cepheden kendisini göstermedi. Dresden yolunu onlara kapayarak Prusya ordusunun geri çekilme hattını kesmeyi başardı.

Goethe sıkıntı içindeydi. Sonucu önceden görüyor gibiydi. Bununla birlikte soğukkanlılığını her zaman olduğu gibi koruyor ve tiyatroda operetlerin provalarını yaptırmakla uğraşıyordu. Fakat savaş sürekli olarak Napoléon'dan yana gelişmekteydi. Sonunda korkunç haberler gelmeye başladı; Prusyalılar bozulmuşlar, Prens Louis-Ferdinand ölmüştü. Fransızlar durmaksızın ilerlemektedirler. 11 Ekim'de

Prenses Maria Pawlowna kocasıyla birlikte Weimar'dan kaçıyordu.

14 Ekim sabahı saat yedide top sesleri artık Jena'dan, çok yakınlardan işitilmeye başladı. Anne düşes de saat on birde arabasını hazırlatıp kaçıyordu. Bu şehirde tam bir bozgun yarattı. Fakat Düşes Luise şatoda tek başına kalmıştı. Goethe de evinde sonunu bekleyerek, oturuyordu.

İşte bu anlarda iki büyük savaş sürüyordu. Dük Brunswick yaralanmış, ordusu bozulmuştu. Weimar yakınlarında bulunan Hohenlohe de aynı sona uğratılmıştı. Saat üçte artık gülleler Weimar'ın evlerini tehdit etmeye başlamıştı. Almanlar batıya doğru kaçıyorlardı. Weimar kaçaklarla dolmuştu. Sonunda Fransız ordusunun ileri kolları şehre girdiler. Bunlardan bir kısmı Goethe'nin evine gelmişlerdi. Goethe onlara şarap, bira ve yemek verdirtti. Bu birliğe komuta eden genç subay şairi görmek istemişti. Eli şapkasında, saygılı bir selamla içeri giren bu genç subay sordu:

— Kendileri Goethe cenapları değil mi efendimiz? Ben Alsaceli teğmen Guillaume de Türckheim!"

Bu genç subay Lili Schönemann'ın oğluydu. Goethe geçmişin acı tatlı hatıralarına dalacak bir hâlde değildi. Akşam Mareşal Ney gelecekti. Şehir işgalci ordunun çapuluna uğramıştı. Bu çapulculardan iki asker Goethe'nin evine girmişler, yiyip içtikten sonra hane sahibini görmeyi arzu etmişlerdi. Goethe elinde şamdan, ropdöşambırıyla bunların yanına çıktı. Saygıdeğer bir insanın önünde olduklarını anlayan askerler onunla kadeh tokuşturdular ve zaferin şerefine içtiler. Goethe bundan sonra odasına çekildi. Fakat olay bununla kalmadı. Askerler bu içkilerle büsbütün sarhoş oldular. Birkaç saat sonra ikinci defa olarak birinci kata çıkmak istediler. Şairin özel kâtibi Riemer buna engel olmak istedi. Dinlemediler, yukarı çıktılar ve gürültüyle Goethe'nin yatak odasının kapısını açarak ellerinde süngüleri içeri girdi-

ler. Christiane müthiş bir korku ve harikulade bir cesaretle kendini bu saldırganların önüne attı. Yardım için avazı çıktığı kadar bağırıyordu. Evlerine aldıkları bir mülteci bu sese koştu ve ikisi birleşip bu sarhoş saldırganları odadan dışarı attılar ve kapıyı yüzlerine kapadılar. Askerler söyleniyor, küfür ediyor ve mareşal için hazırlanmış olan bitişik odaya giriyorlardı.

Mareşal Ney sabahleyin Weimar'a geldi ve kendine hazırlanmış odada birkaç saat dinlendikten sonra yola düzüldü. Onu diğer mareşaller, Lannes, Victor, Augereau takip etti. Sonuncusu evin muhafızlara ayrılmasını rica etmiş ve Goethe'ye nazik bir ziyarette bulunmuştur.

Bu gürültü patırtıda Christiane büyük bir fedakârlıkla Goethe'ye bağlılığını göstermişti. Goethe hayatını ona borçluydu. Koruma ve ilgisini ispat etmek anının geldiğini anlıyordu. Şimdiye kadar aradan on sekiz yıl geçtiği, oğlu on yedi yaşına geldiği hâlde bütün dedikodulara önem vermemiş, her türlü eleştiriyi kayıtsızlıkla karşılamış ve onunla resmen nikâhlanmamıştı. Bu defa en karışık günlerde nikâh arzusunu göstermesi ve buna karar vermesi tam bir özgürlük eseri olduğuna en büyük bir delildir. 19 Ekim'e rastlayan pazar günü oğlu August ve kâtibi Riemer'in huzurunda, sarayın kilisesinde nikâh törenini yaptırdı. Artık Christiane resmen eşi oldu.

Napoléon zaferin ertesi günü Weimar'a giriyordu. Onunki gündüz şehre görkemle giren General Murat'ın gelişine hiç benzemedi. Gece olmuştu. Yanında birkaç piyadeyle Berthier vardı. Sarayın binek taşında atından yavaş bir hareketle indi. Merdivenlerin üst başında bir kadın duruyordu. Napoléon pelerininin iki ucunu canının sıkıldığını gösterir bir hareketle iki yana attı ve sert bir sesle:

— Siz kimsiniz?

— Weimar Düşesi'yim.

— Size acıyorum, kocanızı ezeceğim.

Bu kısa ve korkunç konuşmadan sonra kendine ayrılan daireye girdi. Karnını doyurdu. Ertesi gün hiddeti biraz hafiflemişti. Ev sahibinin dairesinde öğle yemeğinde bulunmayı lütfen kabul etti. Onları şatonun yemek salonunda baş başa düşünün. Düşes uzun boylu, zayıf; kırgın bir çehresi var; fakat beyaz elbisesi ve sırtında siyah atkısıyla gerçekten şahane bir tavırla oturuyor. Napoléon sırtında avcı askeri elbisesi, kafası meşgul, biraz heyecanlı, elleri arkasında, yemeğe oturmadan önce ayakta dolaşıyor.

— Nasıl oldu da eşiniz benimle dövüşmek cesaretini gösterecek kadar çılgınlık yaptı?

— Kocam eğer bunu yapmamış olsaydı majesteleri o zaman kendisini aşağı görürlerdi.

— Nasıl?

— Otuz yıldan fazladır ki o, Prusya Kralı'nın hizmetinde bulunuyor. Majesteleri gibi tehlikeli bir hasımla karşı karşıya geldiği zaman onu terk etmesi, evet, asıl bu hareket en büyük ahlaksızlık olurdu.

İmparator bu cesur fakat soylu kadına layık olan ve aynı zamanda kendisini de yükselten cevaptan memnun olmuştu. Yemek sırasında çok içten göründü. Anlaşmışlardı. Şehirde çapulculuk yapılmaması için emir verecek, dük Prusya generalliğinden istifa ederse şehre dönmesine izin verecekti.

— Madam, tanıdığım kadınların en saygıdeğer olanısınız. Erkeğinizi kurtardınız, onu affediyorum. Fakat sizin hatırınız için...

Bu sözleri söyledikten sonra kendi dairesine girdi. Ve General Rapp'ın kulağına şu sözleri söyledi:

— Ne olursa olsun, bu öyle bir kadın ki bizim iki yüz topumuzdan korkmuyor, çekinmiyor!..

Napoléon bu kadının aynı cesaret ve sağlamlığı özel hayatında da göstermiş olduğundan haberdar değildi. Nitekim Goethe bu tarihî sahneden üç gün sonra prensin metresi

aktris Karoline Jagemann'ın bir oğlan doğurduğunu ona haber veriyordu.

Yağma sona ermişti. Şatoya sığınan şehir halkı evlerine dönüyordu. Prensler de aynı hâldeydiler. Goethe onlara yiyecek ve giyecek dağıtıyordu. Şehrin hâli acınacak şekildeydi. Wieland'ın evi yağmadan kurtulmuşsa da Madam Stein'ınki feci bir şekilde saldırıya uğramıştı. Her tarafa, kiliselere, tiyatroya yaralılar ve hastalar dolmuştu. Bereket versin imparatorun hareketinden sonra şehre gelen General Dentzel bütün bu düzensizlikleri ortadan kaldırmaya çalışıyordu. General Jena Üniversitesi'nin eski bir öğrencisiydi. 17 Ekim'den itibaren şairin hiçbir konuda kaygılanmamasını rica etmiş ve Mareşal Lannes'in emri gereğince şair Goethe hazretlerine her yönden yardıma hazır olduğunu bildirmişti.

Ertesi gün Goethe'yi önemli bir misafir ziyarete geliyordu: Baron Denon. Bonaparte'ın eski dostu, müzeler ve güzel sanatlar genel müfettişi. Onunla epey zaman önce Venedik'te görüşmüş ve tanışmıştı.

Birkaç gün sonra Napoléon Berlin'e, Karl August da onun emri altına girmişti. Biri Rusya'nın karlı topraklarına sefere çıkarken, diğeri de Ren Konfederasyonu'na ister istemez katılmış, Weimar'a dönüyordu.

***

Jena Savaşı'ndan sonra iki yıl geçmişti. Bu yıllar Goethe için çok karanlık, çok acılı olmuştu. 1807'de Düşes Amalia'yı, 1808'de annesini kaybetti. Üç sene içinde Schiller'i ve çok sevdiği bu iki kadını kaybetmek, Weimar'ın işgalini görmek, ölüm tehlikeleri geçirmek onu iyice sarsmıştı. Fakat Goethe bütün bu felaketlerden sonra kendisini toplayabildi. Takip eden yıllar hayatının en verimli dönemlerinden birini oluşturur. Felaket ve ölüm onun ruhunu kırbaçlamıştır.

1808'de *Faust*'un birinci bölümünü kesin olarak bitirmiş bulunuyor. Gençliğinden beri türlü türlü olay ve duyguların ürünü olan, parçalar hâlinde yazdığı bu büyük şaheseri Schiller'in görüp gösterdiği yönde belirli bir düşünceyi ifade etmek üzere tekrar elden ve gözden geçirmiştir.

Goethe bu konunun başlıca kişilerini 1772'den beri kukla oyunlarında ve halk kitaplarında görmüş ve tanımıştı. 1775'te Weimar'a geldiği zaman ona ait ilk karalamaları da birlikte getirmişti. Bunlardan önce yazdığı prologda Mephisto Allah'la Faust hakkında konuşur. Sahne gökte geçer. Mephisto, Doktor Faust'u kendi yolunda yürütmek için Allah'tan izin alır.

Faust kitaplar arasındadır, okur durur. Fakat hiçbir şey öğrenemediğine inanmıştır. Sonunda kendini sihir ve astrolojiye verir. Nostradamus'un el yazması kitabından fala bakar. Ruhları çağırır. Yeryüzünün ruhu gelir. Onun müthiş görünüşüne dayanamaz. Kendisini onunla eşit gören Faust, sonunda şeytanla bir anlaşma yapmaya mecbur olur. Mephisto ona bir gezintiden dönüşte köpek şeklinde görünür. Faust onu kovar. Fakat kibar, efendiden adam şeklinde göründüğü zaman anlaşmayı kanıyla imzalar. Mephisto onun her arzusunu yerine getirecek, o da rahat ve dinginlik istemeyecektir.

İlk olarak Leipzig'de Auerbach Meyhanesi'ne giderler. Orada Mephisto genç üniversitelilerle alay eder. Büfede duran bir sihirbaz kadın Faust'a ölümsüzlük suyu içirir. Ve sonunda Faust Margarete'ye âşık olur.

Faust'un ilk hâlinde üç temel kişi var: Faust, Mephisto ve Margarete.

Mephisto, şapkasında bir horoz tüyü, sırtında ipekli bir pelerin, işlemeli bir elbise, yanından sivri bir kılıç sarkıyor. Tıpkı kibar bir şövalye. Zeki, esprili, sabırlı, aynı zamanda hırçın ve katı yürekli bir kişi. Allah ile ulu orta konuşuyor. İnsanların en zekileriyle, hissettirmeden alay ediyor. Hayat-

ta ciddi bir taraf görmüyor, erdem onun gözünde boş bir kelimedir. Bütün kahramanca hareketlerde, bütün onurlu arzularda, bütün heyecanlarda çılgınlıktan başka bir şey görmeyen hain bir realisttir. Faust bu olumsuz ruhtan çekiniyor. Fakat o her istediğini yaptırmak gücüne sahip. İnandırıyor, yoldan çıkarıyor fakat arzularını yaptırmayı başarıyor. Nitekim Margarete'yi umutsuzluğa sürüklüyor ve sonra boyun eğdiriyor. Faust'u neşe ve eğlencelere atıyor. Oysa Mephisto kötülük isterken iyilik yapıyor kanısındadır. Goethe'nin dediği gibi dünya şeytanın gördüklerini oynattığı bir orgdur.

Karşıt olarak Faust idealisttir. Daima gerçeği arar. Eşyanın aslı, sebepleri nedir, onları anlamak ister. Aşkta sonsuzluğa inanmıştır. Margarete sevgisinin sona ermeyeceğinden söz eder ve buna yemin eder. Oysa Faust bütün yükseklik ve bütün alçaklığıyla insanlığı temsil etmektedir. O hepimizin içinde yaşayan, olduğundan daha fazlasını isteyen, bu hayatın sefalet ve darlığını hisseden ve aynı zamanda ölümsüzlüğü dileyen bir üst insandır. O arzulardan zevklere koşan, zevk içinde arzuları boş bulan iki ruhlu bir insandır. Biriyle toprağa, diğeriyle göklere aittir.

Margarete ne Faust'a, ne de Mephisto'ya benzer. Onlar gibi karışık ruhlu değildir. Masum, basit, kadınlık taşkınlıklarını bilmez, hatta güzelliğinin derecesini bile ölçemeyecek kadar alçak gönüllüdür. Ev işi gördüğü için ellerinin bozuk olduğunu ona söyler, Faust'un kendisinde ne bulup sevdiğini bilmez, hatta ona Allah'a inanıp inanmadığını sorar. Sonunda katil de olur. Annesi onun verdiği uyuşturucu bir ilaçla ölüyor, kardeşi Faust'un kılıcı üzerinde can veriyor, kendisi kendi çocuğunu öldürüyor; bununla birlikte gözümüzde güzellik ve masumluğunu koruyor. Onu Meryem Ana'ya verdiği çiçekleri gözyaşlarıyla ıslatırken görüyoruz. Mihrabın önünde başı öne eğilmiş, günahlarının affını diliyor. Katedralin kubbesi altında tanrısal bir müziği dinlerken

kalbi tövbekâr oluyor. Sonunda cinayetlerinin sebeplerini anlıyor. Artık sevgilisini takip etmiyor. Boş yere Allah'a yalvarmış değildir. Melekler onu şeytandan kurtarmışlardır.

Özetle *Faust* bir bütün eser manzarası göstermekten çok parçalardan oluşan bir manzume duygusunu vermektedir. Çünkü bu eser ilk defa Goethe'nin hayalinde *Goetz* ve *Werther*'le birlikte doğmuştur. Wieland 1796'da ondan söz ederken:

"Mephisto, Merck; Faust, Goethe'dir," diyordu. Bu buluş doğru olabilir. Fakat unutmamalıdır ki etrafında gördüğü binbir olay ve türlü türlü kişilerden aldığı izlenimler de o iki kişiliğin aslına sanatçının hayal gücünden birçok şey eklemesine engel olmamıştır.

Goethe bu ölmez eseri bitirdiği gibi ruhunun yeni yaratmalara gücü olduğunu hissediyordu. Yaşının altmışa yaklaşmasına rağmen onda bu harikulade zindeliği yaratan yeni bir aşk olmuştur. Karısına karşı ilgisizlik hisseden Goethe başka bir genç kızda kendisini çeken bir güç seziyordu. Bu Minna Herzlieb'di. Matbaacı Frommann'ın evlatlığı olan bu genç kızı görmek için sık sık onların evine gidiyordu. En güzel manzumelerinden biri olan *Pandora*'yı yazarken, karısı tarafından terk edilmiş Epimetheus'un acılarını dize hâline getirirken hep bu genç kızı hayalinde yaşatıyordu. Hatta *Gönül Yakınlıkları* adlı romanın kahramanı Ottilie de Minna'dan başkası değildi.

Eduard ile Charlotte mutlu bir karı kocaydı. Eduard'ın en iyi arkadaşı olan yüzbaşı ile Charlotte'nin yeğeni Ottilie onlara misafir geliyor. İlgi buradan başlar. Goethe bu ilginin yavaş yavaş bir tutku hâline geldiğini gayet ince bir ustalıkla tasvir etmiştir. Bu romanı gençlik kolaylığıyla ortaya çıkarmıştır. *Gönül Yakınlıkları* denilebilir ki onun yaşlılık *Werther*'idir.

Bundan başka Goethe, bizzat hayatını yazmaya girişiyor. *Yaşamımdan Şiir ve Hakikat* dehasının şimdiye kadar batıp

çıktığı dalgalardan kurtulup, dinginlik ve zaferin zirvesine ulaştıktan sonra ortaya koyduğu hatıralarıdır. Dehanın esrarengiz kuvveti bütün sıkıntılara, hatta ölüm acılarına rağmen ona bu verimliliği bağışlamıştı. On bir yıldan beri görmediği annesinin, temiz kalpli, vefalı annesinin ölümü bile bu esin dalgalarını durduramamıştı. Goethe çok üzülmüştür, ama ağlamaya zamanı yoktur.

Christiane'yi 50.000 mark tutan miras işini çözümlemek için Frankfurt'a gönderiyor. Kendisi de Erfurt Kongresi'nin hazırlıklarıyla uğraşmaktadır.

Orada Rusya Çarı, Fransa İmparatoru, dört kral, otuz dört dük ve prens toplanıyordu. Bu taç ve taht sahiplerinin etrafmda yüzlerce mareşal, elçi ve devlet adamı vardı. Napoléon meşhur aktör Talma'yı da yanında getirmişti.

Çar Weimar'dan Erfurt'a gidiyor ve Napoléon Münchenholzen'de ona rastlamak için yola çıkmış. Karl August, Goethe'yi de birlikte götürmek istiyor. Şair yerinden kıpırdamak niyetinde değildir. Dük ısrar ediyor ve sonunda şair beraber gitmeye razı oluyor.

***

Goethe'nin kongre esnasında en çok ilgilendiği Comédie-Française'nin oynadığı piyeslerdi. Bir akşam Goethe'nin tiyatroda hazır bulunduğunu Napoléon'a söylediler. Ertesi gün saat onda imparatorun kendisini görmek arzusunu Goethe'ye bildirdiler.

2 Kasım sabahı Goethe saray üniformasıyla Napoléon'un kaldığı yere geldi. Polonyalı bir mabeyinci biraz beklemesini rica etti, kendisini yan odaya aldı. Dostu Müller, şairi Talleyrand'a, Savary'ye takdim etti. O sırada Daru geldi. Ve kapıyı açıp şairi imparatorun yanına götürdü. Orada Mareşal Lannes ile Berthier bulunuyorlardı.

Goethe bu geniş odayı tanıdı. Daha önce buraya Düşes Amelia ile birlikte gelirlerdi. Yalnız tablolar kaldırılmıştı.

Yuvarlak masanın arkasında, önünde gümüş tepsi, kısa ve şişmanca, ufak tefek bir adam oturuyordu. Ancak kırk yaşında denilebilirdi. Bu imparatordu. Kahvaltısına devam etti. Talleyrand sağında duruyor, Daru solundaydı. Konuşmaya başlandı. Maliye işlerinden, savaş vergilerinden söz ediliyordu. Napoléon Goethe'yi gördü. Ve yanına yaklaşmasını işaret etti.

— Kaç yaşındasınız?

— Altmış majesteleri!..

— Kendinizi iyi korumuşsunuz. Siz benim bildiğim ilk Alman tragedya şairisiniz.

— Majesteleri, memleketimize haksızlık ediyorsunuz. Biz daha başka büyük adamlar olduğunu sanıyoruz. Schiller, Lessing, Wieland haşmetlilerinin malumu olsa gerektir.

— İtiraf ederim ki onları tanımıyorum. Bununla birlikte *Otuz Yıl Savaşları*'nı okudum. Bu bana, affınızı dilerim, ancak bizim bulvarlar için yapılmış bir komedi gibi geldi. Siz daima Weimar'da yaşıyorsunuz. Burası Almanya'nın meşhur edebiyat adamlarının toplandığı bir yer değil mi?

— Majesteleri, burada onların hepsi korunmuşlardır. Fakat şu anda bütün Avrupa'da tanınmış bir tek adamımız var: Wieland!

— Mösyö Wieland'ı görmekten çok memnun olacağım.

— Majesteleri izin verirlerse, hemen kendisinin buraya gelmesi mümkündür.

— Fransızca konuşur mu?

— Fransızca bilir. Bu dile aktarılmış olan eserlerinin çevirilerini bizzat düzeltir.

— Burada bulundukça bizim tiyatromuza gitmelisiniz. Güzel Fransız tragedyalarının temsillerini görmek sizi rahatsız etmeyecektir.

Bu sırada Daru söze karıştı; Goethe'nin Voltaire'in *Muhammed*'ini çevirdiğinden söz etti. Napoléon hemen cevap verdi:

— Bu iyi bir piyes değildir.

Söz *Werther*'e gelmişti. Napoléon bu romanı yedi defa okuduğundan söz etti. Mısır'a yanında götürdüğünü söyledi. Ve doğaya ilişkin olan bir bölümünü eleştirdi.

— Niçin bunu böyle yaptınız?

Goethe hafif gülümsedi ve dedi ki:

— Yalnız doğanın yapamayacağı bir etkiyi oluşturabilmek için yazar uydurmalar yapmakta hoş görülmemeli midir majesteleri!..

Sonra imparator tiyatro hakkındaki görüşlerini söyledi:

— Fatalist tragedyaları hiç sevmem. Zaten yazgı ne demektir? Yazgı siyasetten başka nedir?

Napoléon tekrar Daru'ya döndü, vergiler hakkında görüşmeye başladı. Nazik Goethe onları yalnız bıraktı ve balkona doğru yürüdü. Otuz sene önce ne başka bir hava içinde bu salona gelmişti. İçinden tekrar ediyordu: Yazgı siyasetten başka nedir?

Napoléon birden masanın önünden kalktı, havlusunu bıraktı ve Goethe'ye doğru yürümeye başladı.

— Evli misiniz? Çocuklarınız var mı? Weimar Sarayı'yla nasıl bir bağınız var? Düşes nadir bulunur kadınlardan biri. Dük birkaç zaman için kötü olmuştu. Fakat artık durumunu düzeltmiştir.

— Majesteleri ne derece kötü olduysa, düzelmesi de o oranda kuvvetli olmuştur. Fakat bu gibi şeylere karar verecek durumda değilim. O bilimi ve edebiyatı korur. Bize düşen ancak onun değerini bilmek ve alkışlamaktır.

— En büyük prensi tanır mısınız?

— Evet majesteleri, hatta yakın bir şekilde tanırım. Zekâ, bilgi ve büyüklük sahibi bir prenstir.

— Bu akşam onun tiyatroda Württemberg Kralı'nın omzuna dayanıp uyuduğunu göreceksiniz. Rusya İmparatoru'na takdim edildiniz mi?

— Hayır majesteleri, fakat pek yakında bunu umuyorum.

— Sizin dilinizi çok güzel konuşuyor. Eğer Erfurt görüşmesi hakkında bir şey yazarsanız ona adamalısınız.

Artık konuşma bitiyordu. Goethe mabeyincinin gözlerine baktı. Saygıyla eğilerek izin aldı ve çıktı. İmparator çok memnun ve neşeli görünüyordu. Masasına doğru dönerken Daru'ya:

—Voilà un homme! dedi

Şair 6 Kasım'da Weimar'a geldi. Orada verilen bir baloda Napoléon Wieland ile Goethe'yi yanına çağırttı ve Comédie-Française'nin oyunlarından söz ettikten sonra dedi ki:

— Tragedya krallar ve halk için bir okul, şair için yüksek bir eserdir. Siz Paris'e gelmeli, Caesar'ın ölümünü yazmalı ve herkesin ne derece memnun olduğunu görmeliydiniz. Güzel bir tragedyadan daha değerli hiçbir şey olamaz. Hatta bir görüşe göre o tarihin bile üstündedir.

İmparator her iki şaire Jena zaferinin yıl dönümü olan 14 Kasım'da Légion d'honneur nişanının Haç rütbesini verdi.

Napoléon'un Goethe'yi bir şair, bir insan olarak beğenmesi çok doğal görülebilir. Fakat Goethe niçin Napoléon'a değer vermişti? Bunu çözümlemek gerekir. Diplomat Stresemann'ın dediği gibi bunun en büyük sebebi Napoléon'un büyük ihtilali bir düzen altına almasıdır. Çünkü imparator bu ihtilali düzenliliğe doğru giden bir gelişme hâline getirmişti. Dolayısıyla Goethe Napoléon'un şahsında düşüncelerinin gerçekleşmesine aracı olan bir kahraman görmüştü. Onun beğenisi rastgele kişisel bir beğenmeden ibaret değil, belki bir düşüncenin ve inanışın zaferinden gelen bir yüceltmeydi.

Bununla birlikte bu dizelerin de Goethe tarafından söylenmiş olduğunu unutmayalım:

"Kralların bilgelik eseri olan barıştan sonra
Bizim eski ülkemiz de bütün haklarını geri alacaktır."

XIV

Yaşlı Werther

"Ey mutlu ihtiyar, gam çekme; bırak saçların bembeyaz olsun, yine sever, yine sevişebilirsin!"

Goethe

Erfurt Kongresi'nden bir yıl önce Goethe'ye harikulade bir ziyaretçi gelmişti: Bettina Brentano.

Sophie von La Roche'un torunu, Maximiliane'nin kızı. Hani şu İtalyan bakkalla evlenen ve bir zamanlar Goethe'nin kalbini çalan Max'ın kızı. Yirmi iki yaşındadır. Coşkulu, aynı zamanda gösterişçi, açık kalpli olduğu kadar çapkın; karışık yaradılışta bir genç kız. Bettina fıskiye gibi hareketli, canlı, değişen bir yaratıktı.

On gün içinde Goethe'yi büyüledi. Fakat kendisi de bu büyük insanın şimdiye kadar hiç kimsede karşılaşmadığı zekâ inceliği ve kalp ateşiyle ondan daha çok sarhoş bir hâldeydi. Goethe onun çocukluklarına, hoppalıklarına bayılmıştı. Kendisine gösterdiği ilgi ve beğeni ruhunu rahatsız etmiyor değildi. Ancak onda gördüğü canlılıkla eğleniyor, zevkleniyordu. Bu beklenmedik misafir gittikten sonra şair

kendisine gelmek, bir hafta içinde dağılan ruhunu toplamak ihtiyacını hissetti. Dinginlik içinde çalışabilmek için Jena'da bir ay geçirmek üzere Weimar'dan ayrıldı.

Kış gelmişti. Geceler çok erken oluyordu. Goethe vakit geçirmek için akşamları dostu, bilgi sahibi bir kitapçı olan Frommann'ın evine devam ediyordu. Salonun sıcak havası içinde ve yeşil abajurun altında güzel saatler geçiriyordu. Fincanına çay koyarken sanki oraya ruhunu döküyor sandığı genç Minna Herzlieb şairi buraya çeken gerçek kuvvetti. Henüz on beşinde olan bu genç kızın kitapçı dostunun evlatlığı olduğunu daha önce söylemiştik. Minna iyi şarkı söylüyor ve güzel piyano çalıyordu.

Goethe bu sıralarda eski Yunanın Adem ve Havva'sı olan Pandora ile Epimetheus'u yazıyordu. En lirik eserlerinden biri olan bu manzumeyi Goethe on iki sabah çalışarak yaratmıştır. Bunda gençleşmek arzusuyla yaşlılığın dinginlik ve ağırbaşlılığı benzersiz bir ustalıkla birbirine katılmıştır:

"Pek iyi bilirim ki çocukluk ve gençlik mutlu geçen
çağlardır.
Günün eğlenceleriyle akıp giden ateşli hazlar ve fırtınalı
öfkelerden sonra
Şiddetli ve canı tez bir uykunun nasıl bizi sardığını
iyice gör!
Uyku, şimdiki dakikaların en belirgin gerçeklerini,
Onların bütün çizgilerini siler, yok eder.
Yarattığı rüyalarda geçmişi geleceğe karıştırır.
Ben yaşlıyım, bu uzak zevkin tadını artık duyamıyorum.
Ancak bana bir teselli olsun diye zaman zaman,
Fakat birbirinin ardı arkası kesilmemek üzere
Yaratma gücü, hakkından vazgeçiş, iç sıkıntısı veya
coşku veriyorsun.
Daima değişen hayallerin önünden umutsuzluk
kaçıp gidiyor,

Ve derin bir uyku, üzüntü ve mutluluğun
yorgunluğundan beni kurtarıyor."

Bu sıralarda Goethe genç bir kişiyi değerli bulmaktadır. Kendisini görmek için Weimar'a gelmiş olan bu misafiri dostlarına takdim ediyor ve onunla yakından ilgileniyor. Henüz genç, zeki bir çehresi var; kirlidir, özensiz giyinmiştir. Birbirine dolaşmış kaşları altında kor gibi parlayan gözleri; zayıf, uzun, kamburca bedeniyle bu eşsiz delikanlı yeni doğan bir sanat dehasıdır. Schiller'den beri Almanya'nın en meşhur dramcısı: Zacharias Werner.

Ateşli konuşuyor, cebinden çıkardığı buruşuk kâğıtlardan en yeni şiirlerini okuyor, büyüleyici bir hâli var. Goethe başlangıçta ona Weimar tiyatrosunu vermek isterken, kendisinden uzaklaşmak ihtiyacını hissetmeye başlıyor. Çünkü Werner şiirlerini Minna'nın esiniyle yazmaya başlamıştır. Goethe onun yazdığı soneleri çok beğeniyor.

Bu yeni tarzı şekilce iyi bulmamasına rağmen, garip bir kıskançlık duygusuyla sone yazmaya koyuluyor.

Tıpkı bir çiçek gibi gözünün önünde büyüyen Minna ile onun kalbine verdiği sevgi beraberce dallanıyor, budaklanıyordu. Artık on sekiz yaşındadır. Yaşlı Goethe genç Werther gibi iki haftada bu güzel kızın yaşı kadar sone yazıyor. Çapkın Bettina sonra bunları *Goethe'nin Bir Kız Çocuğa Mektupları* adıyla düzyazıya çevirip bastırmış, böylece kendine mal etmiştir.

Fakat Goethe Eros'un ruhunda yeniden canlandığını hissetmeye başlayınca derin bir korku ile sarsılıyor. Bir sabah elbiselerini, kâğıtlarını topluyor ve her zamanki gibi hoşça kal demeden Jena'yı terk ediyor. Fakat Minna'nın hayali bu ufak tefek şiirlerle Goethe'nin ruhunu kandıracak kadar süreksiz olmuyor. Yukarıda anlattığımız gibi Ottilie'in şekline giriyor ve *Gönül Yakınlıkları*'nın kahramanı oluyor.

***

Bu sıralarda acaba Christiane ne durumda?

Goethe ona metresi olduğu sürece sadıktı. Bu yirmi yıla yakın sürdü. Fakat yasal karısı olduktan sonra artık ona bir ilgi hissetmiyor. Fakat unutmamalıdır ki Goethe'de yeni bir feragat dönemi başlamaktadır. Gönlünün arzularını doyurmak için eskisi gibi çılgınlık yapmak niyetinde değildir. Yaşlı at hâlâ şahlanıyor. Fakat kendinden başka bir şey olmayan binici, dizginleri çok sıkı tutmaktadır. *Wilhelm Meister'in Seyahat Yılları*'nda bu feragat yönlerini çok iyi görüyoruz.

Schiller'in can çekiştiği sırada bile kendisini koltuğundan kımıldatmayan kum hastalığını tedavi için her yıl çeşitli içmelere gidiyor. Kışın sert ve yıpratıcı havalarına dayanabilmek için dört beş ayını Karlsbad'da geçiriyor. Şimdiye kadar tam olarak kendini vermemiş olduğu yüksek sosyete artık onu çekmektedir. Christiane'den kaçıyor, ondan uzakta yaşamak istiyor. Ona kumaş, mücevher yolluyor ve böylece karısını oyalamak istiyordu.

Karlsbad'da bulunduğu sıralarda bir gün Christiane kendisine toplum içine çıkmayı yasakladığı için Goethe'ye şikâyette bulunmuştu. Goethe'nin verdiği cevap onun evinde yaşaması, rahat ve törensiz ömür geçirmesinin daha iyi olduğu şeklindeydi. Fakat Goethe artık bu baskıcı tedbiri bozuyordu. Artık onu toplantılara devama bizzat Goethe zorlamaktadır. 1808 senesinde Madam Stein varlığına katlanamadığı bu yaratıkla yüz yüze gelmeye razı olduğu için evinde verdiği büyük bir çay ziyafetine ilk defa olmak üzere Christiane de davet edildi.

Fakat Christiane her anlamda kaba ve zarafetten yoksun kalmıştı. Yazdığı notlar yanlışlarla doluydu. Kendini eğitmek için en küçük bir arzusu yoktu. Onun en büyük neşesi yemek, içmek ve dans etmekti. Yaşı kırka geldiği hâlde gürültüden, eğlenceden gençliğinde olduğu gibi hoşlanıyordu. Nerede bir panayır olursa Christiane orada hazırdı. Bir gün sarayda ona rastlayan Johanna Schopenhauer –meşhur

filozof Schopenhauer'in annesi– bu gürültü içinde Goethe'nin vaziyetini şöyle tasvir ediyor:

"Şampanyalarla kafalar dumanlanmış, şişeler patlatılıyor, madamlar çığlıklar koparıyor, Goethe bir köşede sakin ve ciddi oturuyor."

Gerçekten Goethe Christiane'nin incelik kazanmayışından çok üzgündü. Fakat asıl onu üzen bu kaba kadının ettiği kavgalar ve kendisinin bu durumda karısını savunmak zorunda kalması oluyordu. Bettina ile karısı arasında meydana gelen olay bunlardan biridir.

Bettina şair Arnim'le evlendikten sonra 1811'de ikinci defa Weimar'a gelmişti. Bettina, Goethe'nin böyle bir kadınla yaşamasına bir türlü katlanamıyordu. Bir gün üçü birlikte bir resim sergisini gezmeye gittiler. İki kadın arasında kavga çıktı. Birbirlerine herkesin içinde tokat bile attılar. Küstah genç kız Christiane'ye çok kötü sözler söyledi. Olay bütün şehre yayılmıştı. Goethe için bu çok kötü bir durumdu. Üzüldü ve Bettina'ya evinin kapısını kapadı. Fakat saray Goethe'nin bu hareketine karşı kapılarını ona açmıştı. Bu karşılık Goethe'yi büsbütün kırmıştı.

Banyolara gittiği zaman biraz nefes alıyor, ferahlıyordu. İtalya da içinde olmak üzere ilk defa büyük kalabalıklara giriyor ve bundan zevk alıyordu. Karısı ve oğlundan uzak, kalabalığa karışmaktan hoşlanıyordu. Avrupa savaşlarının gürültüleri Avusturya soylularının toplanma yeri olan bu sakin ve neşeli çevrelere yansımıyordu. Goethe bu çevrelerin birinden ötekine gidip eğleniyordu. Bazen Karlsbad, bazen Marienbad, bazen Teplitz'e gidiyordu. Bu son banyo şehrindedir ki Beethoven'e rastlamıştır.

Bu iki büyük adam birbirlerine değer verdiler, fakat bir türlü sevişemediler. O sıralarda Goethe dehasının çılgınlıklarına söz geçirecek hâle gelmişti. Büyük müzisyen

henüz en müthiş manevi mücadelelerin içinde yaşıyordu. Kırk yaşındaydı. Soluk çehresi, sık ve fırça gibi saçları, yarı sağır ve daima memnuniyetsiz yaradılışıyla Goethe'ye kendi gençliğini, Prometheus'u yazdığı isyankâr dönemlerini hatırlatmıştı. Beethoven, Goethe için *Egmont*'u bestelediği zamandaki sanatçı değildi. Dâhi müzisyen ise Schiller'le ruhen daha iyi anlaşmıştı. *Dokuzuncu Senfoni*'sine aldığı "neşe" için yazılmış olan şiir onun acılı ve çevresinden tiksinmiş ruhuna anlattığı evrensel sevgiyle biraz dinginlik, biraz umut vermişti.

Onların birbiriyle yüz yüze gelip konuşmalarını Bettina sağlamıştı. Bir gün banyo şehrinin parkında iki büyük insan yan yana geziyorlardı. Karşı taraftan Avusturya İmparatoriçesi ile Arşidük Rudolf geliyordu. Goethe durdu, büyük bir saygıyla kenara çekildi ve bekledi. Beethoven şapkasını gözlerine kadar indirdi, paltosunu ilikleyip ellerini arkasına koydu ve yolun sağından yürümeye devam etti. Ona yol vermek için prensler birbirlerinden ayrıldılar, önce Rudolf şapkasını çıkardı, imparatoriçe hafifçe gülümsedi. Beethoven arkasına döndüğü zaman Goethe'nin eğilerek selam verdiğini, şapkasını yerlere kadar indirdiğini gördü.

Bu iki dâhi kendi zaferlerini, kendi güç ve üstünlüklerini pek iyi biliyorlardı. Fakat Beethoven'in Goethe'ye yazdığı iki mektupta Goethe'yi çok daha iyi bildiği ve çok daha iyi tanıdığı, onun en kuvvetli taraflarını pek yakından anlamış olduğu görülüyor. Buna karşı Goethe onu ilk dinlediği zaman heyecan duymasına rağmen artık bu volkan nağmelerde kıvamını bulmuş olan ruhunun dinginliği bozulduğu için fazla çekicilik görmüyordu. Yine bir gün öğleden sonra sakin sakin konuşabilmek için Karlsbad yakınlarındaki kırlarda geziyorlardı. Sağdan soldan tanınıyorlar ve sürekli selamlanıyorlardı. Goethe dedi ki:

— Bu gerçekten çok can sıkıcı bir şey. Gelen geçenin selam ve yakınlıklarından kendimi kurtaramıyorum.

Beethoven hemen sertçe bir cevap verdi:

— Rahatsız olmayınız, bu selamlar belki de banadır!..

Müzisyen, Goethe'nin soyluluğa düşkün gururunu en kayıtsız bir içtenlik ve sertlikle kırmış oluyordu. Nitekim kraliçeyi yerlere kadar eğilerek selamlamasını da onun dehasına yakıştıramamış ve açık açık bu alçak gönüllülüğünü eleştirmişti. Üst-adam belirli bir konumun veya ailesinden gelen soyluluğun sahibi olan adam değil, yaratıcı ruhla başkalarının yapamadığı anıtları insanlığın sonsuz gücü adına tarihe veren adamdı. Sanatçı Goethe'nin yanında kişisel üstünlüklerden yoksun olan bir kral veya kraliçe kim oluyordu? Bu iki büyük sanatçı birbirlerini anladılar, fakat bir türlü anlaşamadılar.

***

Goethe'nin günleri, gezmek, çalışmak ve yüksek sosyeteye katılmakla geçiyordu. Sabahları erkenden kalkıyor, yazıyor ve sonra su içmek için kaynağa gidiyordu. Saat on bire doğru geniş redingotunu giymiş, otelden çıkıyor ve banyo yapanların arasına karışıyordu. Onu bekleyenler içinde ne tanrısal, ne çekici kadınlar vardı!.. Rus, Polonyalı, Alman, Avusturyalı, Fransız, her milletten insan orada görülebiliyordu. Goethe bu kozmopolit çevre içinde kendisini tam bir Avrupalı olarak hissediyordu.

O sıralarda Napoléon Rusya'ya girmiş, Dvina'yı geçmiş, Moskova'yı almıştı. Fakat kış gelince alınan haberler pek de güven verici değildi.

15 Aralık 1812'de Fransız heyetinin kâtiplerinden biri imparatorun kendisini Weimar'dan geçerken görmek istediğini ve kızakla hemen hareket etmesi gerektiğini Goethe'ye duyurdu. İmparator niçin dönüyordu, acaba bir başarısızlığa mı uğramıştı? Diğer taraftan Goethe Almanya'nın Napoléon'a karşı homurdanmaya başladığını da pek iyi görüyor ve duyuyordu. Fakat o kahramanına sonuna kadar

sadık kalacaktı. Kendini çok az Alman hissediyordu. Zaten onun bütün hayatı ta Strasbourg'dan itibaren Cermenliğe karşı direnmekle geçmemiş miydi? Memleketinin iklimi, tarih ve siyaseti hoşuna gitmiyor ve kuzeyin sisleri arasından ruhunu kurtarmak için Yunan sanatının sıcak güneşine ve klasik dehaya can atıyordu. Diğer taraftan Weimar ve Karlsbad'dan başka yerlerde Almanya Schiller, Jean-Paul gibi romantikleri kendisinden daha çok tutmuyor muydu? Diğer genç romantiklerin gürültülü eserlerini de beğenmiyordu, Werther ve Goetz'den beri halk içindeki ünü ve halkın onun eserlerine gösterdiği ilgi günden güne zayıflamıyor muydu? Napoléon rejimi onun çok hoşuna gidiyordu. İmparator, kendi deyimiyle imparatoru, Almanya'ya bir düzen vermiş, idaresini yoluna koymuş değil miydi? Hatta dil, kültür ve geleneğine dokunmayarak cömert bir özgürlük severlik göstermemiş miydi?

Bundan başka Goethe imparatora karşı yapılacak bir hareketin başarı kazanamayacağına da inanmıştı. Paris'in Berlin üzerindeki etkilerini hayırlı buluyor ve Prusyalıları, onların kışla ruhunu ve askerce iddialarını beğenmiyordu.

1813 yılı Goethe için kederli bir yıl oldu. Wieland ölmüştü. Kendini çok yalnız hissediyor, zafer dönemlerinin son yoldaşını da kaybetmiş bulunuyordu. Diğer taraftan Prusya mücadele sahnesine giriyor ve Kazaklarla beraber Weimar yakınlarındaki tepeleri işgal ediyorlardı. Batıdan gelen Fransızlar da yaklaşmaktaydılar. Goethe, Christiane'nin ricasına peki diyerek, Teplitz içmelerine doğru Weimar'dan hareket etti. El yazılarını toprağa gömmüştü. Arabası şehrin çevresindeki kırları geçer geçmez gülleler evlerin damları üzerinde vızıldamaya başladı. Yorulmak bilmeyen Napoléon Lützen'de müttefikleri pataklamış ve onları Silezya'ya doğru atmıştı. Bir kere daha onun üstünlük kazanan iradesi Goethe'ye hak verdirmişti. Goethe Dresden'den geçerken Körner ve Arndt'e diyordu ki:

"Zincirlerinizi yerinden oynatmaktan başka bir şey yapmıyorsunuz. Bu adam size göre çok büyüktür."

Avusturya İmparatoru işe karışıyordu. Bir yıl önce kolunda Fransız İmparatoriçesi Marie Louise, Teplitz'de gezen imparator çarla bir ittifak anlaşması imzalamıştı. Bu birleşme genel savaşın en uğursuz bir belirtisiydi. Goethe Weimar'a dönmüş ve evine kapanmıştı. Tam bir inziva içinde yaşıyor.

Leipzig Savaşı akşamı odasında çalışırken masasının arkasındaki duvarda asılı duran bir resim yere düşüyor: Napoléon'un portresi!... Uğursuz bir peşin duygu Goethe'nin içini korkuyla sarsıyor; acaba onun dâhi kahramanı kötü bir sonla mı karşılaşmıştır?

Birkaç gün sonra geri çekilen Fransız askerlerinin ardından Weimar sokakları Avusturya ve Prusya askerleriyle dolmuştu. Bu Jena Savaşı'nın bir tekrarıydı. Fakat sonuç tersine; daha önce üstün gelenler bu defa alta düşmüşlerdi. Hâlâ artçı kollar arasında kanlı savaşlar sürmekteydi.

Müttefikler Erfurt'u merkez yapmışlar ve yaralılarla hastaları Weimar'a gönderiyorlardı. Tifüs ve dizanteri ortalığı kırıp geçiriyordu. Kara günler!.. Goethe büsbütün kendi kabuğuna çekilmiş hâldeydi. Çin edebiyatı ve Doğu efsaneleri içinde yaşıyordu. Alman romantik şairlerinin müttefiklerin ordusuna ata binip gönüllü gittikleri bir zamanda Goethe İran şairi Hafız'la birlikte aşk ve şehvet yolunun manevi ve simgesel bir yolcusu olmuştu. Tek kaygısı köşesinde rahat kalmak ve son günlerini huzurlu geçirmekti. Napoléon'un vesayetinden kurtulan Karl August yeni gönüllü birlikleri oluşturduğu sırada oğluna buna katılmayı yasaklamış ve kendisini mahkemeye tayin ettirmişti. Christiane'ye gelince bu geliş gidişlerin onun gözünde fazla bir önemi yoktu. Onun için her gün düğün bayramdı. Genç subaylar etrafını alıyor ve onlarla güzel günler geçi-

riyordu. Bir gün Weimar'da, bir gün Belvedere'de, bir gün Jena'dadır. Goethe'nin eşi orduları atmaca ve kargalar gibi takip ediyor.

Bütün bunlar ahlakçılar ve vatanseverler gözünde çok kötü görülen hareketlerdi. 1814'te Paris düştükten sonra Prusya Kralı'nın Berlin'e dönüşünü kutlamak üzere zamana ve olaylara uygun bir şey yazmasını Goethe'den rica ettiler, istemeyerek *Epimenides'in Uyanışı* adlı manzumeyi yazdı. Bir mağarada elli yedi yıl uyuduktan sonra uyanan bu efsanevi kişide Almanya'yı canlandırıyordu. Almanlara dışarıdan, "Rahat geçen dakikalarımdan utanıyorum. Bu yine de sizinle birlikte ızdırap çekmektir," derken, içi, "Benim imparatorumu rahat bırakın!" diye feryat ediyordu.

***

Goethe bu sıralarda Hafız'ı okuyordu. Doğu bilimi uzmanlarından meşhur Hammer *Şemseddin Muhammed Hafız Divanı* adıyla büyük İran şairinin gazellerini çevirmişti. Hafız'ın Goethe üzerinde çok büyük bir etkisi oldu. Kendisi de bunu itiraf etmektedir:

"Hafız'ın şiirleri beni o derece etkiledi ki onların etkisiyle yerimde duramayacak kadar heyecanlandım. Kendi şiirlerimle o büyük insana karşılık vermek suretiyle ancak kendimi tutmayı başardım."

Nitekim Avrupa'nın o dönemde geçirdiği sarsıntıları, Napoléon'un yıkılmasını anıştırarak tıpkı Hafız gibi şu dizeleri yazmıştı:

"Kuzey, güney ve batı alevler içinde...
Taçlar parçalanıyor, tahtlar yıkılıyor.
Kaç, erenlerin havasını solumak için

Doğu'ya, tan yerine git...
Aşklar, ziyafetler ve nağmeler arasında
Hızır kaynağı sana gençlik verecektir."

Roma Ağıtları'nı yazarken Martial, Propertius nasıl ona yardım etmişlerse, Schiller nasıl onu baladlarını yazmaya özendirmişse, "Yusuf ve Züleyha" manzumesini ortaya çıkarmak için de Hafız'ın ruhu onu itiyor, zorluyordu. Fakat gerçekte Züleyha'sı yoktu. Her zaman olduğu gibi yok olan bu sevgili var olabilirdi, nitekim ondan habersizce Frankfurt'ta onu bekliyordu.

1814 Temmuzu'nda Wiesbaden kaplıcalarına gitmek üzere yola koyulduğu zaman Thüringen'in sisli ufuklarında bir gökkuşağı gördü. Bu göksel kuşak, sanki aşk çölünde sonsuz sevgilisini aramaya çıkan gezgini selamlamıştı. Goethe, onu iyi bir belirti saydı. Umut ve mutluluk dolan yüreğinin tazelenen gücüyle şöyle demişti:

"Ak saçların ne zararı var, bırak onlar ağarsın!..
Sevmek ve sevişmeye onlar hiçbir zaman engel olmazlar."

On yedi yıldır doğduğu memlekete gitmemişti. Weimar'dan sonra, Main ve Ren kıyılarının iki tarafına dizilmiş bağların, çayırların, bahçelerin kokuları, sulara yansıyan sivri binaların titreyen gölgeleri ruhuna yeni bir dinçlik veriyor, yeni bir dinginlik sığınağı oluyordu. Kiliseler Alman kurtuluşunun şerefine çan çalıyor, halk özgürlüğe kavuştuğu için yer yer şenlikler yapıyordu. Bunları görmek için Bingen'de biraz kaldı ve sonra Wiesbaden'e geldi. Burada eski dostu bankacı Willemer ile metresi Marianne Jung'un ziyaretlerini kabul etti. Marianne Avusturyalı bir şarkıcıydı. Willemer daha on beş yaşında tiyatroda oynarken onu görmüş, güzelliğine tutularak yanına almıştı. Onu evlat edinmiş, okutmuş, sevmiş ve sonunda aşkının büyüsüne

bütün kalbini ve varlığını vermişti. Marianne çok güzeldi. Biraz kısa boylu, biraz etine dolgun; fakat canlıydı, sıcaktı, çevikti. Ay gibi yüzü, koyu saçları ve gülen gözleriyle yakan bir hâli vardı. O sıralarda otuzuna yaklaşmıştı. Goethe'ye daha zeki, daha ruhtan anlar, daha taze bir Christiane hissini verdi. Böyle diyoruz, çünkü Marianne arp çalmasını bilir, güzel konuşur, ince bir zekâsı vardır ve şiir yazacak kadar da edebiyatta yükselmiştir.

Willemer eski dostunu on, on beş gün kalmak üzere evine davet etti. Şair bu daveti kabul etmişti. Anlaşılan Goethe bu çağrılmaya can atmış ve memnuniyetini saklayamayacak kadar genç kadının büyüsüne tutulmuş olacak ki onu yakından tanıyan ve gönül işlerini çok iyi bilen bu yaşlı adam Marianne ile olan bağını resmen belgelendirdi. Bir hafta sonra Marianne Jung, Marianne Willemer olmuştu.

Goethe, Frankfurt yakınlarındaki sayfiyeye geldi. Burası şairin istediği gibi yeşilliklerle sarılı, cennet gibi bir yerdi. Genç kadın sürekli şairle birlikteydi. Konuşurken birbirinin bakışlarını gözlerinde arıyorlar, hatta karşılıklı şiir söylüyorlardı. Zaman, ömür süratiyle akıyordu. İki hafta sonra şair artık gidecekti. Son akşamları çok hüzünlü ve çok şairane geçti. Evin şahnişine çıktılar, yakın tepelerde Almanya'nın kurtuluşu için şenlik yapan köylülerin yaktığı ateşler, gökte sayısız yıldızlar... Yerle gök aynı istek ve neşe içinde yanıyor, birbirine karışıyordu. Gönül bu ışıklar içindeki şenliğe nasıl yüz çevirebilirdi?..

Goethe Weimar yoluna koyulduğu zaman kalbi lirik bir alevle, Marianne'nin yaktığı mumla yanmaya başladı. Batılının doğulu divanı artık yeni şiirlerle dolacaktı.

Ertesi yıl Goethe yine Willemer'e geldi. Bütün yıl özlemini çektiği Marianne'ye kavuşmuştu. Ruhunda derin bir dinginlik ve huzur hissediyordu. Weimar'da rahatı kalmamıştı. Karısının rahatsızlıkları, tedbirsiz hareketleri ve sağlığından

durmaksızın şikâyet edişi onu çok üzüyordu. Hiç kendine dikkat etmiyor, içmeye devam ediyor ve sonra sancım var diye Goethe'nin başını şişiriyordu. Bunlar yetmiyormuş gibi Viyana Kongresi'nin dedikoduları, Elba Adası sürgününün maceraları onun kulaklarını rahatsız ediyordu. Oysa burada şair hayal dünyasına dalıyor, bu bahar kokulu Doğu dünyası içinde kendini kaybederken Züleyha'sına kavuşmuş oluyordu.

Sabahları çalışıyor, *Divan*'a yeni şiirler ekliyor, *Sanat ve Antikite* hakkındaki notlarını yazıyor ve gümüş kupasından yakut renkli Ren şarabı içmek için ancak çalışmasını bırakıyordu. Birlikte yemek yedikten sonra Willemer ve Marianne ile birlikte kırda gezmeye çıkıyordu. Hayatları çok yakın ve çok iyi geçiyordu. Goethe basit ve saf bir şekilde bu yeşil yurtta günler geçiriyordu. Bazen onların dikkatlerini bir buluta, gölgelerin yoğunluğuna ve renk çeşitlenmelerine çekiyor, bazen cebinden çakısını çıkarıp yerden kestiği bir ot veya topraklar arasından bulup çıkardığı bir taş hakkında botanik veya jeoloji bilgini gibi onlara bilgi veriyordu.

Özellikle geceleri resmiyeti büsbütün bırakıyor; şakacı oluyor, yaşlılığının verdiği cesaretle sevimli bir sanatçının güzelliğe karşı bütün duygulanmalarını esprili, zarif bir dille söylemekten çekinmiyordu. Beyaz yün hırkasını giymiş, piyano yanında geniş koltuğa rahatça oturmuş; Marianne'nin ruha kadar işleyen sesini dinliyordu. Genç kadın kendisinin manzumelerini okurken o dönemleri tekrar yaşıyor, bazen gözlerine sıcak yaşların dolduğunu hissediyordu. Sonra Hatem ve Züleyha'dan parçalar okuyordu. Bu defa yaşaran gözler Hatem'in değil, Züleyha'nın, Marianne'nindi.

Geçmiş ve geçmekte olan günler Goethe'nin ruhunda birbirine karışıyordu. Penceresinin önünde Main parlayan sularıyla eriyen bir gümüş deresi gibi akıyor. Uzaktan

Frankfurt'un kuleleri görünüyor. Değirmenin kıyısındaki ince yol Lili'yi Offenbach'ta görmek için geçtiği yoldu. Bu ufuklarda güneşin batışını seyredeli kırk yıl geçmiş değil miydi?

Bir gün ikindiüstü iki genç delikanlı onu görmeye geldiler: Charlotte'yle Kestner'in oğulları!.. Ah!.. Charlotte, Lili, Marianne... Bütün hayatı gözünde bir ana sığacak şekilde canlandı. Bir hayat ki uzun bir aşktan başka bir şey değildir!.. Eski kendinden geçişler yeni coşkularla karışıyor. Kaçıncı defadır ki bu yaşlı adam baş döndürücü bir gençlikle dinçleşmiş ve harap bir mutlulukla yanmıştır. Artık kaçmak zamanı gelmiş bulunuyordu.

Evet, kaçmak!.. Leipzig'de Käthe'den, Sessenheim'da Friederike'nin önünden, Wetzlar'da Charlotte'nin elinden, Weimar'da Stein'ın gözünden, Jena'da Minna Herzlieb'in kalbinden kaçtığı gibi kaçmak!..

Goethe'nin eserleri aşk harabelerinin üzerine kurulmuş görkemli bir anıttır.

Goethe Heidelberg'e hareket etti. Sulpiz Boisserée oradaki baskılarını, tablolarını göstermek üzere onu davet etmişti. Goethe de Willemer'le Marianne'yi çağırdı. Goethe'den birkaç gün sonra Heidelberg'e onlar da gelmişlerdi. Şiir, sanat ve hayat dolu birkaç gün daha; eski şatoların harabelerinde, korularla örtülü tepelerin üstünde geçen birkaç gün daha. Hatem'le Züleyha birbirlerine şiirler söylüyorlardı. Ay ufukta bakışlarını birleştiren ışıklı bir nokta gibi doğduğu zaman birbirlerini hatırlayacaklardı. Buna yemin ediyorlardı. Veda zamanı geldi, bu yüce an yalnız Goethe'nin hayatında değil, aşk ve şiir evreninde bir tarihin başı, hiç değilse sonudur.

Goethe Weimar'a döndüğü zaman Marianne ona "Batı Rüzgârına" adlı manzumesini yolladı. Bu manzume *Divan*'da aynen vardır.

Artık Doğu'nun mistik ruhuna has lirizm ile Goethe büyük şiir toplamı meydana getirmiş bulunuyor ve adını *Batılı Yazarın Doğulu Divanı* koyuyordu.

Divan on iki bölümden oluşur, adları Farsçadır:

Muğnî-nâme, Hâfız-nâme, Aşk-nâme, Tefekkür-nâme, Renc-nâme, Hikmet-nâme, Teymûr-nâme, Züleyhâ-nâme, Sâkî-nâme, Misl-nâme, Pârs-nâme, Huld-nâme

Goethe ne Arapça ne Farsça biliyordu. Bu adları ve *Divan*'da kullandığı hûri, bülbül, sâkî gibi kelimeleri tanıdığı Doğu bilimi uzmanlarından öğrenmişti.

Ruh ve duygulanış tarzı olarak bu dönemde, yaşlılıkta uğradığı aşk onu tıpkı Hafız'a benzetmişti. Diyor ki:

"Varsayalım ki dünya tamamen batsın,
Batsın da yalnız sen ve ben baş başa kalalım.
Sen ve ben, biz ikiziz.
Izdırap ve neşede sen ve ben iki dert yoldaşıyız.
Ben şununla övünmekteyim:
Senin gibi bir dostum var ve senin gibi içiyorum."

Hafız da aynı duyguları anlatmamış mıydı?

"İhtiyar başıma gençlik aşkı düştü de
Gönlümde sakladığım sır açığa çıktı"

"Doldur kadehi, aşkın getirdiği kut ve kutluluk sayesinde
Yaşımı başımı almış olsam da âlemin en bahtiyarıyım"

Goethe diyor ki:

"Benim derdimi yalnız o adam bilir ki
Ayrılık acısı çekmiştir.
Her türlü mutluluktan uzak düşmüştür."

Oysa Hafız tutucu çevresinin bile kâfirlik saydığı zamanlarda böyle feryat ediyordu:

"Rebap ile çenk ne anlatır, bilir misin
Derler ki şarabı gizlide için, çünkü içeni kâfir bilirler"

Hafız da sevmişti, fakat şu farkla; kavuşma onun için olanaksızdı.

"Kimse benim gibi ayrılık vurgunuyla yorgun düşmesin
Benim bütün ömrüm ayrılık belasıyla geçti"

Goethe ile Hafız arasındaki en kuvvetli benzerlik hayatı aşkta bulmakta ve seven için ölüm olmadığı kanısındadır.

"Gönlü aşkla diri olan kimse asla ölmez!
Biz de âşıkız, ebedîliğimiz dünya defterinde kayıtlıdır"

Goethe:

"Ey aşk, sen hayatın tacısın,
Mutluluk ve huzur sensin."

diyor.

"Aşk yolu, uçsuz bucaksız bir yoldur
Oradan canan için cana kıymaktan gayrı çıkış bulunmaz"

diyen Hafız'la yukarıya yazdığımız dizelerin şairi ne kadar birbirine yakındır.

Hafız:

"Sen dünya sarayının dışına çıkmamışken
Hakikat yurduna nasıl yolun uğrasın"

diyordu.

Goethe ise:

"Ey Allah... Benim günlerimi bitirdin.
Öyleyse bu keder ve bu neşe ne için?
Ey ruhun huzur ve dinginliği; gel artık gönlüme gel!.."

diyerek ilâhileşiyordu.

Goethe bir gün acılı bir sesle şöyle dedi:

"Vasiyetimi hazırlamalıyım. Artık bana kaçmak, artık bana göçmek görünüyor."

Yaşı yetmişe yaklaşıyordu. Tıpkı yirmi üç yaşında olduğu gibi bu defa da aşktan kaçmıştı. Fakat ruhunun derinliklerinde başka bir kaçış arzusu sezmekteydi.
Acaba hayattan mı?

XV

Feragat

"Bırakın beni ağlayayım,
Gecenin kucağında.
Deveci ile develerin dinlendiği bu sonsuz çölde.
Bırakın beni ağlayayım!.."

Goethe – *Divan*

Ekim ortalarında Weimar'a döndüğü zaman havalar soğumuş, ortalık karla örtülmüştü. Büyük sobası yanıyordu. Christiane, Goethe'yi karşıladı. Kocasının gelişinden memnundu, fakat çehresinde Goethe'nin şimdiye kadar görmediği üzüntülü bir anlam vardı. Ne kadar değişmişti? Yüzünün çizgileri derinleşmiş, saçları biraz daha kırlaşmıştı. Karlsbad'da yazı geçirmiş, fakat yaptığı kürle arzu ettiği iyileşmeyi sağlayamamıştı. Kendini oyalamak için içkiye, gezmeye ve dansa devam ediyordu.

Goethe onun için hiçbir şey yapamıyordu. Başka bir dünyada yaşıyordu. Hayali Fırat kıyılarında geziyordu. Geniş paltosu Hatem'in cübbesi gibi bilge Goethe'nin derin ve haz verici tasavvuf yolunda ilerleme ve kendinden geçişlerine çok uygun geliyordu. Artık "feragat" zevkini

duymaya başlamıştı. "Muhammed'in dini, efsaneler, eski âdet ve gelenekler yaşıma uyan bir şiirin fışkırıp akmasına sebep oluyor," diyordu. O da Hafız gibi ruhunun tazeliğini koruyor, çiçeklerin kokularıyla kendinden geçiyor. Güneşin ışıklarından, bülbülün dem çekişinden, çiylerin incilerinden, aşkın tatlılığından büyük bir haz alıyor ve tıpkı doğulular gibi her şeyi hoş görmek, dünyadan el çekmek ve iradesine karşı koyan şeyleri olduğu gibi kabul etmekte ruhunu yeni alışkanlıklar kazanmaya alıştırıyordu. Bu duygusunu yaşlılık dostu Zelter'e şöyle itiraf etmektedir:

"Allah'ın aslına erilmeyen iradesine kendini bırakmak, daima kargaşa içinde bulunan ve bir daire veya sarmal gibi her zaman aynı şekilde dönen bu ölümlü dünyadaki sürünüşlere sakin bir gözle bakmak... Bundan daha iyi ne istenebilir?"

Bu sırada Goethe tekrar dukalığın devlet işleriyle uğraşmaya başlamıştı. Hem eğitim bakanlığı görevini sürdürüyor, hem de başbakanlık yapıyordu. Jena'da bazen bir ay kalıyor ve işlerle uğraşıyordu. Christiane artık onu göremiyordu. Oğlu August memurdu ve annesiyle kalıyordu. Christiane oğlunu sarayın yeni üniformasıyla görüyor ve derin bir hazla ondan gözlerini ayıramıyordu. Artık analık sevgisi hissettiği tek teselliydi. Aydan aya Madam Stein'ın ziyaretlerini kabul ediyordu. Zaman bütün sorunları çözüyordu.

Goethe 1816 baharında Jena'da çekildiği köşesinde çalışırken Christiane'den bir mektup almıştı. Onda baharın geldiğinden, havaların güzelleştiğinden, elma ağaçlarının çiçeklendiğinden söz ediyordu. Ertesi gün bedenine bakmayan kadın yeni bir sarsıntıyla hastalanıyor ve Goethe bundan haberdar olunca ona mektupla sağlığına dikkat etmesini yazıyordu. Birkaç gün iyi geçiyor, fakat hastalık daha şiddetli bir şekilde tekrarlıyor. Goethe artık Weimar'a

dönmüştür, fakat hasta ümitsizdir. Gözleri fersiz, çürüyen göz kapakları arasından ölümün çukurunu seyre dalmış gibidir. Goethe bu hasta bedeni kollarıyla sarıyor:

— Hayır beni bırakmayacaksın, beni bırakmayacaksın!

Bu yirmi sekiz yıllık ortak hayat Goethe'yi bu bitkin bedene kendisinin bile inanmayacağı bir şekilde bağlamıştı. Bu bağın kuvvetini özellikle son yıllarında anlamayacak bir ömür sürmekteydi. Christiane ona bakmış, bir köpek bağlılığıyla ona hizmet etmiş, söz dinlediği kadar kıskanç bir sevgiyle onu sevmiş, sınırsız sabrıyla ona kendini adamıştı. Bu büyük evi neşe ve özeniyle yaşatmıştı. Jena Savaşı'nın ertesi günü onun hayatını kurtarmamış mıydı? Daha elli iki yaşında, kendinden önce hayattan uzaklaşması Goethe'yi üzüyordu. Bu kederle o da hastalandı ve yatağa düştü. Dayanılmaz bir ateş Goethe'yi yakıp harap ediyordu. Bu sırada hizmetçiler de hasta oldular. Başta bulunacak kimse yoktu. Ne kötü bir rastlantı! Dükün metresi Karoline Jagemann, sarayın doktoru ve oğlu August, Christiane'nin yatağının baş ucunda bekleşiyorlardı. Goethe odasına kapanmış, sabah akşam güçlükle odasından çıkıyor ve karısının durumunu öğreniyor, her gün hastalığın ilerleyişini günlük defterine kaydediyordu.

Doktor kötü sonun yaklaştığını gelip kendisine söylediği zaman Goethe yerinden kalktı ve odanın içinde gezinmeye başladı.

— Eğer kendisini bir kere daha yaşarken görmek istiyorsanız, yanına gitmek zamanı gelmiştir.

Goethe susuyordu. Bu uğursuz çağrıyı işitmemiş gibiydi. Yüzünde hiçbir keder izi sezilmiyordu.

Birdenbire pencereye doğru yürüdü, bulutlara baktı, derin bir iç çekişten sonra tek bir kelime söylemeden odasından çıktı. Ölmek üzere olan Christiane'nin yanına geldi; elini eline aldı, alnını hafifçe okşadı. Christiane gözlerini açtı, ona doğru döndü ve bir şey söylemek için dudaklarını

oynattı; fakat bir tek kelime bile söyleyemedi. Solgun yüzü buruştu ve Goethe bir çocuğun kekelemesine benzeyen inilti-li bir ses işitti ve gözlerinde sönen bakışından başka bir şey görmedi. Üzgün bir hâlde gözyaşlarının ıslattığı bu soğumuş eli yatağın örtüsü üzerine bıraktı, boğazını yırtarak çıkmak isteyen ızdırap feryadını boğarak oradan, bu ölüm yatağının başından ayrıldı. Bitkindi, haraptı. Goethe odadan çıktı, Christiane son nefesini verdi. 6 Haziran 1816.

Goethe odasına çekilmiş, başı pencereden tarafa dönük, bu bulutlanan göklere bakıyordu. Biraz sonra masasının başına geldi ve bu dizeleri karaladı:

"Ey güneş, siyah bulutların arasından,
Işık vermek için boşuna zahmet çekiyorsun.
Hayatımın bütün kazancı,
Onun kaybına ağlamaktan ibarettir."

Bu dört dize Christiane'nin ölümüne yazılan ağıttır. Çok üzgündü, fakat ağlayacak zamanı var mıydı? Weimar'a geldiğinden beri bu yıllar kadar işinin çok ve yönetim görevlerinin karışık olduğu zaman olmamıştı. Çalışmak ona sağlık verecektir.

Viyana Kongresi Weimar'a büyük bir şeref ve konum kazandırmıştı. Karl August grandük olmuştu. Dukalık genişlemişti, hükümet yapısı yeniden ve daha esaslı bir köklü kuruluyordu. Dük, Goethe'yi eğitim ve güzel sanatlar işinin başına getirdi ve kendisine başbakanlık göreviyle birlikte 3.000 taler ödenek verdi. Bu yıllar şeref bakımından olduğu kadar çalışma bakımından da şairin en dolu ve yüklü zamanlarıdır. Goethe yaşına göre çok büyük bir coşkuyla çalışıyordu. Fakat eski neşesi yoktu. Eski dostları, eski dert ortakları artık ondan bir daha dönmemek üzere ayrılmıştı.

Diğer taraftan Weimar'da yeni bir hükümet oluşturulması, basının özgürlüğü, hükümetin başında bulunanların

halktan oluşan bir meclise gelip açıklama yapması onun bir türlü ısınamayacağı şeylerdi.

Gittikçe baskıcı oluyor ve sahip olduğu ayrıcalıkları kıskanç bir ilgiyle korumak istiyordu. 1817 Ekimi'nde üniversite gençleri Luther'in anısını ve özgürlüğü kutlamak için büyük gösteriler yapmışlar ve bu gerek Viyana, gerek Berlin hükümetlerini telaşa düşürmüştü. Jena Üniversitesi'nin kapatılmasını istiyorlardı. Fakat Goethe kendi eserinin korunması için çok dayandı ve üniversiteyi savundu. Güçlük iki tarafın da kendisinin siyasi düşüncelerinden şüphe etmelerindeydi. Bu gürültüyü bastırmak için Jena'ya memurlar gönderiyor, bir taraftan da Metternich'in siyasetiyle dukalık işlerine Prusya'nın karışmasından bıkkınlık duyuyordu.

Eğitim işlerinde de aynı sıkıntıları çekiyordu. Her hareketi, çeşitli bilimsel kurumların gelişmesi için kalkıştığı her girişimi bir hile, bir ihanet karşılıyordu. Biyoloji bilgini İsviçreli Soret bu olaylardan birini şöyle aktarır:

Goethe ona üniversite kütüphanesini nasıl düzenlediğini bütün ayrıntısıyla anlatmıştı. Kütüphane gayet kötü, rutubetli ve dar bir yerdeymiş. Dükün hediye ettiği on üç bin kitabı yerleştirebilmek için kütüphaneye bitişik olan tıp salonunun verilmesini profesörlerden rica etmiş. Kabul etmemişler, yeni bir kütüphane yapılması gerektiğini söylemişler.

Bunun üzerine Goethe bir duvarcı çağırmış, duvarı deldirmiş, kitapları salona taşıtmış. Epey bir zaman sonra fakülte meclisi toplanacakmış, salonun kapısı önüne geldikleri zaman burasının kütüphane olduğunu hayret içinde görüp donakalmışlar.

Goethe Weimar tiyatrosunun gidişinden de memnun değildi. Dükün metresi olan Karoline Jagemann'ın şımarık hareketleri onu çok üzüyordu. Sonunda kırk yıldan beri yönettiği tiyatrosunun başından da ayrıldı.

Oğlunun hâli de onu rahatsız etmekten uzak kalmıyordu. Çok içiyor, etrafın dedikodularına imkân verecek hareketlerden çekinmiyordu. Onu eve bağlayabilmek için Ottilie Pogwisch adlı bir kızla evlendirmişti. Genç ve zeki kadın bir süre sonra kocasının sadakatsizliklerini anladı ve aile sevgisini kaybetti. Kayınbabasına gösterdiği büyük saygıya rağmen evin işleriyle ilgilenmiyordu. Onun en büyük zevki sarayda suarelere katılmak ve kibarlar arasında bulunmaktı. Annesiyle kız kardeşini de yanına getirmişti.

Yaşlı şair bütün bu sıkıntılar arasında boğuluyor ve biraz soluk alabilmek için Jena'da aylarca kaldığı oluyordu. Artık Goethe her şeyden el çekmiş, kendi kabuğuna girip kapanmış bir hâldeydi. Tıpkı kozasını örmüş bir ipek böceğinin orada geçirdiği sakin dakikaları yaşıyordu. Ruhunun bir kelebek olup uçacağı anlar yaklaşmaktaydı.

***

Yeni bir aşk!.. 1821'de Marienbad'a giden şair kibar ve sosyetik bir ailenin sayfiyesine pansiyoner olmuştu. Evin en küçük kızı Ulrike Levetzow henüz on yedi yaşında, narin boynu ve beyaz göğsüyle bir kuğu kuşuna benziyordu. Mahcup, çekingen bir güzelliği vardı. Mavi gözleri, biraz koyuca saçlarıyla Marianne'den çok Friederike'ye benziyordu. İnceydi, zarif ve nazikti. Goethe anne, büyükanne ve üç kız kardeşle birlikte yemek yiyor, evin taraçasında onlarla birlikte oturup uzun uzun konuşuyordu.

Bazı günler Goethe onları arabasına davet ediyordu. Şapkaları ve beyaz, ince ipek elbiseleriyle çok şık ve çok kibar görünen bu kadınların arasında sımsıkı iliklenmiş redingotunun içinde dimdik duran Goethe kendini yeniden gençleşmiş hissediyordu.

Her sabah Ulrike'yi banyoya giderken ince yolun üstünde buluyor, birlikte gidiyorlar; her akşam güneş batarken onunla bahçede dolaşıyor, hava serin olursa salonda otu-

ruyorlar. Sürekli birliktedirler. Ağarmış saçlarıyla karlı bir dağ gibi görkemli duran bu baş genç kızın kalbinde sevgi ve saygı uyandırıyordu.

Wilhelm Meister'in Seyahat Yılları yeni basılmıştı. Bir akşam Ulrike Goethe'nin yanında bu kitabı yüksek sesle okuyordu. Sordu: "Bu hikâyeyi iyi anlayamıyorum efendim. Herhâlde bunun bir öncesi olacak!.."

Goethe, "Şüphesiz yavrum, fakat sen daha bunları okuyup anlayamazsın, gel otur benim yanıma; sana bunun ilk kısmını anlatayım..." dedi. Ona *Çıraklık Yıllarını* özetledi, anlattı.

Goethe iki yıl arka arkaya Marienbad'a gelmişti. Epeyce tehlikeli geçen bir kalp rahatsızlığından sonra 1823'te Karlsbad'a gitmişti. Bir defa dük de kendisiyle beraberdi. Goethe çok dinç görünüyordu. Bu kalabalık banyo şehrinde yeni bir tutkunun kokularını duyuyor, başlangıçta bu kadar kuvvetleneceğini hiç tahmin etmediği yeni bir aşk onun hastalıktan yeni kurtulmuş kalbini epey zamandır hissetmediği bir umutla titretiyordu. Salonlara, balolara gitmekte; gençler gibi dans etmektedir. Yetmiş beşine yanaşmış olan yaşlı şairi dirilten bu esrarengiz kuvvet ne ola ki?.. Bilmeyecek ne var: Aşk!.. Ulrike'nin aşkı!.. Aralarında birbirini memnun edecek hediyeler alınıp veriliyor. Ulrike şaire porselen bir fincan takdim ediyor, etrafı sarmaşıklarla süslüdür. Bununla kendisinin Goethe'ye ne kadar bağlı olduğunu göstermek istiyor. Şair de ona değerli taşlar gönderiyor. Fakat paket açıldığı zaman taşların arasından çikolatalar çıkıyor.

Acaba Goethe babaca sevgisine bir de aşk denilen tutkunun karıştığını hissetmiyor muydu? Buna hayır diyebilir miyiz? Mademki yaşlı olsa da vücudu ve ruhu kuvvetliydi, niçin yalnız yaşamalıydı? Artık Ulrike de yirmi yaşına gelmişti. Onunla evlenmesinde ne sakınca vardı? Mephisto Faust'u fena hâlde yeniyordu. Şeytan onu kandırmayı başarmıştı. Evlenme niyetini düke açtı. Dük eski dostunun

arzusunu yerine getirmek üzere 1823 Ağustosu'nda konuyu kızın annesine söyledi.

Bir genç kız için çağının en büyük şairiyle evlenmek, özel danışman müşavir karısı olmak, saraylara girip çıkabilmek, istenmeyecek şey miydi? Dük onlara bir ev hediye edecekti. Her şekilde kendilerini memnun edeceğini, Goethe'nin ölümünden sonra da ihtiyaçlarını karşılamaya hazır olduğunu söyledi.

Konuyu Ulrike'ye açtıkları zaman evlenmek niyetinde olmadığını, şairi ancak bir baba gibi sevdiğini; bununla birlikte yalnız olsaydı, yaşlılığına bakmadan onun için fedakârlık yapabileceğini anlattı. Fakat onun çocukları, gelini ve torunları vardı.

Annesi kızının ret cevabını çok nazik bir şekilde anlattı ve durumu diplomatça idare etti. Goethe işin içyüzünü pek iyi sezmişti. Bu son isteği de ulaşamamanın acısıyla bitiyordu. Weimar'a kırık ve perişan dönüyordu. Arabasının içinde sallana sallana giderken bir dörtlük dudaklarının ucuna geldi. Bir fırtına gibi kalbini bulutlayan son aşkı bir yağmur gibi şiir hâline gelmişti. Aynı günün akşamı "Marienbad Ağıdı"nı tamamladı.

Bu defa Weimar'a dönüşü ona hiç yaramadı. Oğlunun davranışları onu çok üzüyordu. Kendinde güçsüzlük hissetmeye başlamıştı, kalbi zayıflıyordu, sonunda yatağa düştü.

Bu sıralarda onun tek tesellisi müzik oluyordu. Karlsbad'da tanıdığı Maria Szymanowska, daha sonra dostu Zelter piyanolarıyla şairin kalbine hiçbir ilacın veremeyeceği sağlığı veriyorlardı. Sonunda Goethe bu son bunalımdan da kendini kurtarmış oluyordu. Bu mücadelede yaşlı Werther genç Werther'den daha zayıf çıkmadı, onun gibi kuvvetli, fakat onun gibi yoksun!..

Bırakın onu, ağlasın gecenin kucağında, deveci ile develerin dinlendiği bu sonsuz çölde sessiz gözyaşları döksün. Onlarda ne büyük bir teselli olduğunu yaşlılar gençlerden daha iyi bilirler.

XVI

Bitmeyen Bahar

"Sen yalnız dinginlik ve saflığını koru,
Fırtına istediği gibi homurdansın.
Sen kendini ne kadar insan hissedersen
O kadar tanrılara benzeyeceksin!.."

Goethe

Sabahın beşi, beyaz fanila hırkasını giymiş yaşlı şair küçük odasında penceresinin kanatlarını açıyor. Sabah bu basit eşyanın üzerine ilk ışıklarını yaymakta. Bir karyola, baş ucunda bir koltuk, bir tuvalet masası...

Goethe çalışmaya başlayacaktır. Yavaş yavaş yürüyerek yandaki odaya geçiyor. Orada aynı basitlik. Bu bir zahit hücresidir. Gözü alacak, dikkati dağıtacak en küçük bir fazlalık yok. Ne bir resim, ne bir heykel, ne perde, ne halı, ne kanepe... Ortada, iki pencere arasında çıplak bir masa, üç tahta iskemle. Ne kitap, ne kâğıt. Bir hokka ve ucu yontulmuş bir tüy kalem. Sağda uzun bir masa; hem kütüphane, hem sınıflandırılmış evraka aittir. Solda bir sıra var. Mektuplarını, notlarını düzeltmekle meşguldür. Sıraya yaklaşıyor, bir gün önce yarım kalan kâğıtları çekiyor. Bir

kere daha okuyor, yazmaya başlıyor. İki saat ayaktadır. Kalemi, kâğıdın üstünde süratle yürüyor, düşünceleri oraya bir ırmak kıvrımıyla akmaktadır. Goethe çalışıyor.

Ev halkı uyanmıştır. Hizmetçisi Friederich usulca içeri giriyor, ayaklarının ucuna basa basa efendisinin kahvaltısını getiriyor. Sonra posta ve gazeteler geliyor. Carlyle'dan, Ampère'den o çağın en büyük düşünce ve sanat adamlarından mektuplar... Goethe bunları okuduktan sonra giyiniyor, gümüşi redingotu sırtında. Bu defa kendi söylüyor, kâtibi yazıyor.

Elleri arkasında, odada dolaşıyor, *Wilhelm Meister'in Seyahat Yılları*'na ait cümleleri birer birer, hafif bir sesle söylüyor. Onu hiç kimse rahatsız etmemelidir. Buraya ancak ressam Meyer, Riemer, Şansölye Müller, Eckermann, Soret gibi çok yakın dostları girebilir.

Misafir gelirse memnun olmazdı. Avrupa'nın her köşesinden onu görmeye gelenler vardı. Bunların bir bölümüne çıkıyor. Ya çok yukarıdan bakan hâliyle, tam Olympos sakini tavrıyla kısa bir süre konuşuyor, ya içten davranıyor, misafirin memleketine ilişkin bilgi alıyor, ilginç bulduklarını yemeğe alıkoyuyor, balolara götürüyor, tam anlamıyla yakınlık gösteriyordu. Genç Heinrich Heine 1825'te şairi görmeye geldiği zaman Goethe onu kabul etmiş, fakat yollardan, Jena'nın kavaklarından söz etmiş, ona tam bir ilgisizlik göstermişti. Söz arasında birdenbire ciddileşti ve genç şaire edebiyata ilişkin çalışmalarını sordu. Heine, "Bir *Faust* yazıyorum saygıdeğer efendimiz," diye cevap verince sözü kesti ve bir kelime daha söylemedi. O zaman genç olup da onu ziyarete gelenler arasında birçok büyük adam ismi sayabiliriz. Schopenhauer de onlardan biridir.

Onu yetişkin, çağın en büyük düşünürleri de ziyaret ediyordu; Victor Cousin, Hegel gibi.

Hepsinin bu ziyaretlerden edindiği izlenimler başka başkaydı. Kimi onu resmî üniformasıyla görüyor, büyük

bir burjuva ve diplomattır diyor; kimi en ateşli bir edebiyat tartışması yaparken görüyor, hâlâ sanat aşkını korumaktadır hükmünü veriyor; kimi eleştiren bir hâlde buluyor, yenileri beğenmeyen bir klasik şair sayıyordu.

O devirde en çok ilgilendiği edebî hareket Fransa'da romantik şairlerin çıkardıkları Le Globe dergisi, şair olarak da Byron'du.

Bu sıralarda meşhur Fransız heykeltıraşı David d'Angers onun büstünü yapmak arzusuyla Weimar'a gelmişti. Onunla ancak sonraları iyi anlaşabilmişlerdi. Goethe Chateaubriand'dan, B. de St. Pierre'den, Stendhal'den, Guiso'dan, V. Hugo'dan, Alfred de Vigny'den söz ediyor; özellikle Napoléon ile Byron'ı dilinden düşürmüyordu.

Her taraftan adına yapılmış madalyonlar, adına yazılmış, adanmış eserler, ilgisini uyandıracak bilime ve sanata ait hediyeler almaktaydı. Yüceltiliyor, hatta kutsanıyordu. Fakat bütün bu ilgiler onun ölülerle dolu gönlünü bir mezarlık olmaktan kurtaramıyordu. En sevdiği insanlar, Schiller, Herder, Wieland yoktular. Sevdiği kadınların hepsi sonsuza kadar kaybolmuşlardı. Katharina 1810'da, Friederike 1813'te, Christiane 1816'da, Lili 1817'de, Stein 1827'de, Charlotte Kestner 1828'de ölmüştü. Son olarak oğlu August'u da 1830'da kaybetti. Ona çok kırılmıştı. Fakat ne olsa evladıydı. Ölümü yaşlı babayı çok ağlattı.

Goethe bu sevgili bedenlerin arasına karışacağını artık yakından hissediyor, bu duygu kuvvetlendikçe çalışmasını artırıyordu. Beş dostu özel kâtipliğini yapıyorlar. Bütün eserlerini bir arada bastırmakla meşguldür. *Yaşamımdan Şiir ve Hakikat* bitmiştir. Bu sırada bilimsel incelemelerine tekrar başlıyor. Grandukalık Madencilik Derneği Başkanı Baron Goethe Fransız Enstitüsü ve onun ünlü bilgini olan Cuvier ile haberleşmektedir. Onun Geoffroy St. Hilaire ile olan tartışmasını en derin bir ilgiyle izliyordu.

Goethe bu son yıllarda, seksen yılı bulan hayatının en yüksek vasiyetnamesini de yaratmıştı: İkinci *Faust*!.. Bu ana

kadar ahlaka, geleneklere, dinsel mucizelere inanmadan yaşayan bir pagandı. Fakat kendi demek olan Faust da bütün tehlikeli durumlardan artık kurtulmuştu. Çünkü sevmiş, ızdırap çekmiş, hatalara düşmüş, dövüşmüştü. Çünkü bir an dinlenmemiş, sınırlı bir zevk içinde kapanıp kalmamıştı. Çünkü sonunda kendini unutmuş, başkalarına iyilik ederek ölmüştü.

"Daima mücadele eden ve çalışanları biz kurtarırız,"

diye diye onun ruhunu alan melekler göklere yükselmiyorlar mıydı?

Bu şairin en büyük imanı ve en öz umududur. Allah ve Dünya adlı şiirinde de varlığın değişerek ölümsüzleştiğini söylemiyor mu?

"Ölümsüz cevher durmadan, bütün eşyada hareket ediyor.
Çünkü her şey varlık içinde kalmak kararındaysa,
Yokluk içine düşmeye zorunludur."

Goethe artık yokluğa karışmak için hazırdır. Çoğaldıkça biten, olgunluğa yaklaştıkça varlıktan uzaklaşan hayatını ölmeyen bütüne verecek bir ruh hâli içinde yaşıyordu. Yine ciğerlerinden kan gelmişti. Kendini kuvvetsiz hissediyordu. Kışın sonlarına doğru hastalandı. Soğuk algınlığı şiddetliydi. 16 Mart'tan 18 Mart'a kadar kuvvetli bir nöbet devam etti. Biraz dinginlikten sonra tekrar göğüs sancıları başladı. Son mektubunu bu rahatsızlığı sırasında 17 Mart'ta W. von Humboldt'a yazmıştır:

"Eskiler hayvanların organları aracılığıyla dünyadan haberdar olduklarını söylüyorlardı. Ben ekliyorum: İnsanlar da öyle. Bununla birlikte onlar organlarını eğitmek üstünlüğüne sahiptirler. İnsan doğal yeteneklerini düzenli olarak

geliştirmeye yarayan bir sanat ve ustalık sahibi olduğunu ne kadar erken kavrarsa, o kadar çok mutlu olur. İnsanın organı alıştırmalar, dersler, düşünmeler, başarı ve yenilgiler, cesaretler ve direnişler sayesinde, serbest bir çalışmayla evreni hayretler içine sokan bir birlik yaratarak kazanılmış olan şeyleri Allah vergisi olanlara bağlar. Bu bağlanma bilinçsizce meydana gelir. Altmış yıl önce ben *Faust*'umun düşüncesini bütün açıklığıyla görmüştüm.

Bu dünya üstünde karmakarışık bir etkinliğin yolunu kaybetmiş olan bilgisi egemendir. Ben kendimde var olan ve var kalanı mümkün olduğu kadar çoğaltmak ve seçkin yönlerimi düzenli bir hâle getirmekten daha iyi yapılacak bir şey bulamadım. Geciken bu kâğıdı bağışlayınız. Kendi köşemde yaşamama rağmen hayatın bu türlü sırlarını düşünebilmek için bir tek saati bile ancak ender olarak bulabiliyorum."

Weimar, 17 Mart 1832
İçten dostunuz
J. W. von Goethe

Şairin en son dizeleri de kendisine albümünü veren bir gence yazdığı şu satırlardır:

"Herkes kendi kapısının önünü süpürsün,
Şehrin her mahallesi temiz olacaktır.
Herkes kendi dersini öğrensin,
Toplumun işleri düzgün gidecektir."

Son okuduğu yazarlar Plutarkhos ile Balzac'tır. 20 Mart'ta Salvandy'nin verdiği bir kitabı okumak istemiş, fakat hâlsizlik buna engel olmuştu. Artık gerçekten büyük kartal uçup dolaştığı göksel ülkeden yavaş yavaş topraklara doğru iniyordu.

21, 22 geceleri koltuğunda yattı, yatağı istemiyordu. Gelinine ve hizmetçilerine gidip dinlenmelerini emretmişti. 22 sabahı güneşle birlikte uyandı. Sordu:

— Bugün ayın kaçı?

—22'si efendimiz!..

— İyi, demek bahar başladı.

Tekrar daldı. Hafif, tatlı ve hülya dolu bir uyku...

— Siyah bukleleriyle bu güzel kadın başını, gölgeler içinden onun harikulade belirişini görmüyor musunuz?

Sonra, "Pencereyi açınız, ışık daha çok girsin," dedi.

Daha sonra, "Frederick, oradaki kartonu ver, resimlerle birlikte... Hayır kitabı değil, kartonu..." Onları bulamayınca, "Demek rüya görmüş olacağım," dedi. Saat ondu, şarap istedi. Artık konuşamıyordu. Fakat ruhu, henüz yok olmuş değildi. Elindeki güç büsbütün bitinceye kadar, yarı uyur, yarı uyanık, sağ elinin parmağıyla havada birtakım kelimeler çizdi. Bir süre sonra doğal şekilde kanepesinin soluna döndü ve son nefesini verdi.

1832 yılının baharı üç ay sonra bitmişti. Fakat Goethe'nin o gün başlayan baharı hâlâ bitmedi. Kim bilir ne zamana kadar sürecek?

ALBÜM

Almanya Eğitim Bakanlığı tarafından Hasan Âli Yücel'e verilen Goethe Madalyası.

Goethe 16 yaşında.

Johann Caspar Goethe Katherina Elisabeth Goethe

(1785'te J. P. Melchior tarafından yapılmıştır.)

Lili Schönemann
(1758-1817)

Friederike Brion
(1752-1813)

Goethe 24 yaşında.

Goethe 32 yaşında.

Charlotte Buff (1753-1828)
Weimar, Ulusal Müze'de.

Goethe 40 yaşında. (Angelika Kauffmann tarafından yapılmıştır.)

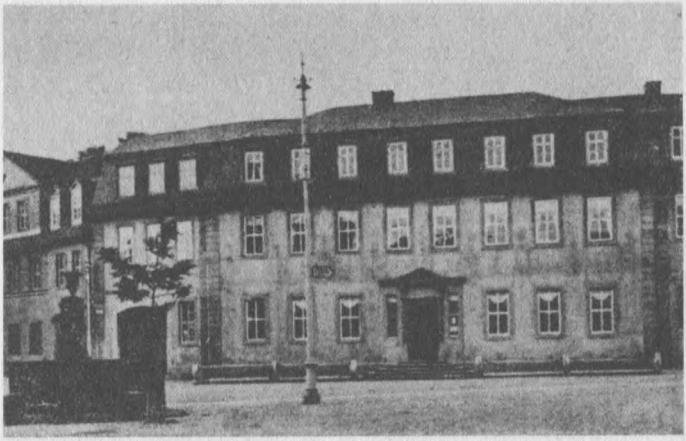
Corona Schröter (1751-1802)

Charlotte von Stein (1742-1827)

Goethe 42 yaşında.

Goethe'nin evi.

Christiane Vulpius
(1800'de Friedrich Bury tarafından yapılmıştır.)

Goethe İtalya'da (Tischbein tarafından yapılmıştır.)

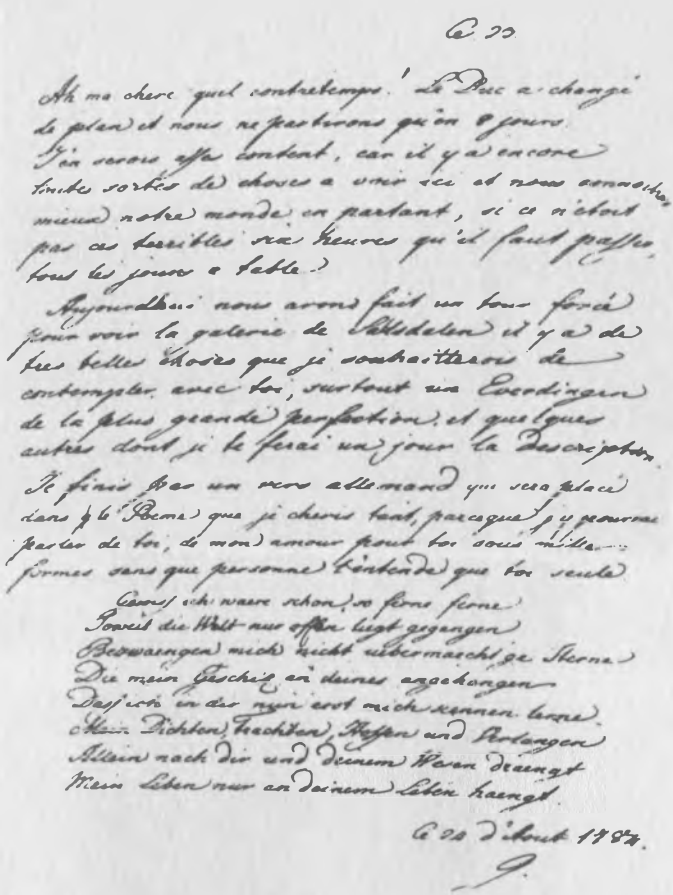
Goethe 50 yaşında.

Batılı Yazarın Doğulu Divanı (Eserin ilk basımının kapağı)

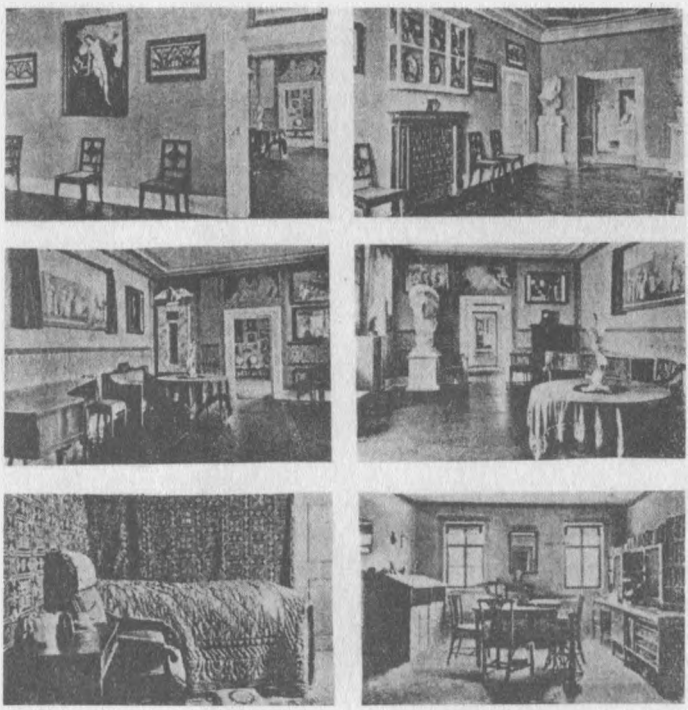

Goethe 77 yaşında.

Goethe'nin Elyazısı
Ch. v. Stein'a mektup. (Fransızca ve Almanca)

Goethe'nin el yazısı (Charlotte von Stein'a mektup. Fransızca ve Almanca)

Goethe'nin evinden görüntüler. Altta solda şairin ölüm döşeği ve altta sağda çalışma odası.

Alman edebiyatının en önemli yazarlarından Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) Hasan Âli Yücel'in sadece sanatçı olarak değil, insan olarak da hayranlık duyduğu bir şahsiyetti. Büyük yazar *Genç Werther'in Acıları*, *Roma Ağıtları*, *Faust*, *Şiir ve Hakikat* gibi edebi ününü pekiştiren anıtsal eserlerinin yanı sıra bilimsel araştırmaları ve yaşamıyla da her dönemde büyük ilgi gördü, pek çok dilde yaşamöyküleri yazılıp yayımlandı.

Hasan Âli Yücel'in kaleme aldığı *Goethe – Bir Dehanın Romanı* dilimizdeki en güzel Goethe biyografilerinden biri olduğu kadar, onun yaşamını konu edinen duygulu bir romandır. Eser boyunca hissedilen samimi hayranlık, "O üç boyutlu bir dehaydı. Her biri bir faniyi ölümsüzleştirecek değerde olan duygunun, düşüncenin ve iradenin vücuda getirdiği muhteşem bir piramit!.." cümlesinde en özlü ifadesini bulur.

Hasan Âli Yücel (1897-1961) öğretmen olarak 1922 yılında göreve başladı. 1927'de İstanbul Maarif Emirliği'ne mıntıka müfettişi olarak atandı. 1932 yılında Dolmabahçe'de toplanan Dil Kurultayı'nın ardından Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Dil Kurumu) etimoloji kolu başkanlığına getirildi. 1938'de Milli Eğitim Bakanı oldu. Üniversite reformu, Köy Enstitülerinin kurulması, Tercüme Bürosu'nun kurularak dünya klasiklerinin Türkçeye çevrilmesi, resmi ve telifli ilk Türkçe ansiklopedi olan Türk Ansiklopedisi'nin ön çalışmaları onun bakanlığı döneminde gerçekleşti. Devlet Konservatuvarı'nın kurulmasında, Türkiye'nin UNESCO'ya girişinde, Üniversiteler Yasası'nın çıkarılmasında önemli katkıları oldu. 5 Ağustos 1946'da 7 yıl 5 ay sürdürdüğü bakanlıktan istifa ederek gazeteciliğe döndü. 1956'da Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nı kurdu.

9 786052 951279

KDV dahil fiyatı
18 TL

